

АНДРИЋЕВ ИНСТИТУТ

Библиотека
ЗНАКОВИ

8

Главни и одговорни уредник
Емир Кустурица

Уредник
др Мирослав Перишић

Издавач: Андрићев Институт – Одјељење за историју •
Рецензенти: проф. др Љубодраг Димић, редовни члан
САНУ, Јелица Рељић, архивски саветник

ДИПЛОМАТСКИ СПИСИ МИЛАНА РАКИЋА

Приредио, предговор
и коментаре написао
Миладин Милошевић

АНДРИЋЕВ
ИНСТИТУТ

Андрићев институт
Андрићград – Вишеград, 2023

У спомен на ћерку Мају

САДРЖАЈ

Предговор	9
Дипломатски списи	79
Дневник из Јаша 1917.	81
Из Стокхолма 1918.	105
Из Копенхагена 1918; 1920.	129
Из Софије 1921-1927.	151
Дневник из Софије 1921.	153
Писма из Софије 1921-1927.	175
Из Рима 1927-1929; 1933.	431
Дневник из Рима 1927.	443
Писма из Рима 1927-1929; 1933.	471
Регистар личних имена	505
Белешка о аутору	515

ПРЕДГОВОР

Милан Ракић, један од највећих српских песника, члан Српске краљевске академије, велико је име српске културе а као дипломата од каријере улази у ред значајних личности српске и југословенске дипломатије и наше дипломатске историје. Његових двадесет осам година службовања у Министарству иностраних дела Краљевине Србије, затим и Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца и Краљевине Југославије о томе несумњиво сведоче, о чему је реч на страницама ове књиге.

Рођен је 30. септембра 1876. године у Београду.¹ Потичао је из угледне грађанске породице и интелектуалног слоја ондашњег Београда. Отац Мита завршио је студије на Великој школи у Београду (студирао је у Енглеској, Немачкој, Швајцарској), био је краће време министар финансија, писац, а као зналац више страних језика, преводио је са француског, руског, немачког, енглеског језика.² Мајка

1 Ово је датум по новом календару који се почео примењивати у Краљевству Срба, Хрвата и Словенаца даном објављивања 28. јануара 1919. године. Датум рођења по старом календару је 18. септембар, који је уписан у сва документа где су се уводили подаци о рођењу.

2 Димитрије Мита Ракић радио је једно време у Министарству иностраних дела Краљевине Србије. Као секретар II класе Министарства финансија постављен је за ванредног секретара I класе МИД-а (Српске новине, бр. 82 од 16. априла 1881) а 16. новембра за секретара I класе (Српске новине, бр. 258 од 24.

Анка била је кћерка академика Милана Ђ. Милићевића. Ракићева сестра Љубица била је удата за Милана Грола, српског и југословенског политичара и књижевника.³

Ракић је завршио гимназију у Београду 1894. године и започео студије права на Великој школи, које је наставио на Правном факултету у Паризу где је дипломирао 1900. године. У међувремену је одслужио војни рок у Београду 1896–1897. и добио чин каплара.⁴

Оженио се са Милицом Ковачевић, кћерком Љубомира Ковачевића, тада управника Учитељске школе, историчара и политичара, зачетника критичке историографије у српској науци, универзитетског професора. Венчање је обављено 31. јануара (по старом календару) 1905. године у Саборној цркви у Београду. Кум на венчању био је Војислав Маринковић,⁵ тада чиновник Министарства финансија и будући министар иностраних послова у више влада Краљевине СХС – Југославије (1924; 1927–1932) и једно време и председник владе и министар иностраних послова (1932).

Милан Ракић започео је службовање у Царинској управи у Београду у звању статистичара II класе у мају 1903, да

новембра 1881). Годину дана касније, 21. новембра 1882. унапређен је за начелника III класе Политичког одељења МИД-а (Српске новине бр. 259 од 23. новембра 1882). Средином 1885. разрешен је у МИД-у и прешао у Привилеговану народну банку Србије где је радио као комесар.

- 3 Био је управник Народног позоришта, министар просвете, председник Демократске странке, министар у влади Краљевине Југославије у егзилу.
- 4 Милан Ракић, *Конзулска њисма 1905–1911*, приредио, поговор и коментаре написао Андреј Митровић, Београд 1985, стр. 28, 379 (у даљем тексту: *Конзулска њисма*); Архив Југославије (АЈ), Министарство иностраних послова КЈ (334), ф.187, Персонални досије, Службени лист М. Ракића.
- 5 АЈ, 334, ф.187, Персонални досије, извод из књиге венчаних.

би годину дана касније, указом од 30. априла/13 маја 1904. био постављен за цариника Београдске царинарнице.⁶

Дипломатска каријера почела је 29. јуна /12. јула 1904. године када је краљевим указом постављен за писара II класе у Министарству иностраних дела Краљевине Србије.⁷ После нешто више од осам месеци рада у МИД-у краљевим указом од 27. фебруара/12. марта 1905. године постављен је за писара II класе у Заступништво КС у Софији,⁸ али је, посебним решењем председника владе и министра иностраних дела, распоређен у истом звању на рад у Краљевски конзулат у Приштини,⁹ где је стигао два месеца касније 1/14 маја 1905. године.¹⁰

6 Конзулска йисма, стр. 379.

7 Српске новине бр. 137 од 29. јуна 1904; Службени лист М. Ракића АЈ, 334–187; Конзулска йисма, стр. 379. О дипломатској каријери Милана Ракића писао је Андреј Митровић: „Милан Ракић у југословенско италијанској кризи после пакта у Тирани“, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, бр. 3–4, 1969, стр. 213–227; „Милан Ракић на Капитолу“, Летопис Матице српске, фебруар 1970, стр. 194–199; „Савременици о Милану Ракићу“, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 1982, бр. 3–4, стр. 202–214; „Милан Ракић Конзулска писма 1905–1911“, приредио, поговор и коментаре написао Андреј Митровић, Београд, 1986. Војислав Ј. Вучковић „Пензионисање Милана Ракића“, Зборник за историју књижевности Одељења литературе и језика САНУ, 2, 1961, стр. 233–242. О Ракићу у дипломатији писао је и Миодраг Митић у књизи *Поеће у фраку*, Београд, 2002, затим Радован Поповић у књизи *Жудња за фракком*, Лесковац-Београд 2015. О Ракићу дипломати налазимо записе и у историографским као и у мемоарским делима.

8 Српске новине бр. 59 од 13. марта 1905.

9 Конзулат у Приштини установљен је 7. јуна 1889. Први вице конзул у Конзулату у Приштини био је Лука Маринковић, именован указом од 15. јула 1889. (Српске новине бр. 158. од 18. јула 1889)

10 Конзулска писма, стр. 35; У пракси МИД-а није био редак случај да неко буде указом постављен на одређено место а затим решењем председника Министарског савета (владе) или мини-

Службовање је започео у турском царству које ће трајати више од шест и по година, у Приштини три пута, Скопљу и Солуну.

Конзул у Приштини и Ракићев шеф био је др Мирослав Спалајковић, будући угледни српски и југословенски дипломата. Ракић је веома ревносно посматрао збивања у средини у коју је дошао, па је на почетку службовања предлагао Министарству да се у Митровици отвори конзулат, рачунајући да би он тамо прешао. Ово из разлога што је Митровица била повезана железницом са Београдом, преко Скопља и Ниша, што би му олакшало одласке у главни град.

У исто време у Генералном конзулату КС у Скопљу, службовао је Ракићев колега и друг Љубомир Михаиловић (који ће 1917. бити постављен за српског посланика у Вашингтону), са којим је одржавао везе као и са Костом Куманудијем, блиским другом, париским дипломцем (чланом младорадикала који је касније водио више ресора као министар и често заступао министра иностраних дела у његовом одсуству). Одржавао је добре везе, службене а и пријатељске са Јованом Јовановићем, тада секретаром II класе у МИД-у,¹¹ који ће касније остварити завидну дипломатску каријеру, а затим и политичку.

Ново именовање уследило је 6/19. октобра 1905. када је унапређен за секретара V класе Посланства у Риму, с тим што је посебним актом министра упућен у звању вице конзула III класе на рад у Генерални конзулат КС у

стра иностраних послова, задржан на раду у самом МИД-у или упућен на рад у другу мисију на страни.

11 Конзулска йисма, стр. 36–37.

Скопљу,¹² где је генерални конзул био Михаило Ристић.¹³

У Скопље је дошао у новембру у средиште „које је у тадашњој политици Србије било кључно за све послове на терену везане за четовање по Македонији.“ Он се у Генералном конзулату и претходно бавио тим питањем. Због тога је често путовао у Врање, затим у Куманово и Битољ. У то време је и дошао у контакте са члановима тајне организације која је имала за циљ рушење Турског Царства.¹⁴

После нешто мање од годину дана Ракић је решењем министра иностраних дела од 10/23. септембра 1906. године премештен на рад у Конзулат у Приштини „с тим да у одсуству консула управља тим Консулатом“. У Приштину је стигао, по други пут, у октобру где се нашао у позицији да као вице конзул руководи радом Конзулата. У фокусу његовог интересовања био је „положај српског живља на Косову између турских власти, с једне, и албанског становништва с друге стране, али пошто су Албанци били они који су својим поступцима уистину суштински одређивали садржај и карактеристике прилика, Ракић се морао много посвећивати и односима између турских власти и Албанаца“.¹⁵

Ракић је пред крај свог другог службовања у Приштини унапређен за вице конзула II класе у Генералном конзулату

12 *Конзулска йисма*, стр. 67; АЈ, 334–187, Службени лист М. Ракића: Српске новине бр. 226 од 12. октобра 1905.

Генерални конзулат КС у Скопљу установљен је и отворен указом од 21. јануара 1887, када је за генералног конзула постављен Алекса Пачић, Српске новине бр. 17 од 23. фебруара 1887.

13 Ристић је и раније службовао у Скопљу као конзул, па у Битољу, поново у Скопљу, касније посланик у Букурешту, Риму, да би каријеру завршио као делегат у Међународној дунавској комисији. АЈ, 334, Персонални досије Михаила Ристића.

14 *Конзулска йисма*, стр. 68.

15 *Истио*, стр. 83–84.

у Солуну,¹⁶ где је стигао у октобру месецу 1907. године.¹⁷

Службовање у Генералном конзулату у Солуну,¹⁸ за Ракића је било „најмање напорно у целој његовој дипломатској каријери...“.¹⁹ У егејској луци провео је годину и три месеца од октобра 1907. до јануара 1909. године.

Уследило је ново, по трећи пут, службовање у Приштини. Министар иностраних дела Милован Ђ. Миловановић донео је решење 12/25. децембра 1909. да се дотадашњи конзул у Приштини Милан Пећанац премести на рад у Министарство а да се на његово место, као деловођа Конзулата, упути Милан Ракић, вице конзул у ГК у Солуну, о чему су телеграмски извештени и ГК у Солуну и Конзулат у Приштини.²⁰ Генерални конзул у Солуну, Владимир М. Љотић (који је на тој дужности био од јуна 1904. до маја 1909), известио је МИД у Београду 17/30. децембра да је тога дана разрешио дужности вице конзула Ракића и упутио га на нову дужност. Стигао је у Приштину првих дана јануара 1909. и преузео дужност од Пећанца по налогу из Министарства.²¹ Нашао се у улози шефа Конзулата. На тој дужности стигло му је и

16 Српске новине бр. 152 од 8. јула 1907. У указу се каже да се за вице конзула II класе у ГК у Солуну поставља М. Ракић до тада вице конзул II класе у Приштини.

17 *Конзулска йисма*, стр. 139.

18 Генерални конзулат КС у Солуну успостављен је краљевим указом од 21. јануара 1887. Истог дана донет је указ о постављењу генералног конзула III класе у ГК Петра Карастојановића, трговца из Београда. Српске новине, бр. 17 од 23. јануара 1887.

19 *Конзулска йисма*, стр. 140.

20 *Исџо*, стр. 154. Повлачење конзула Пећанца из Приштине уследило је због сукоба који је имао са Нићифором Перићем, митрополитом рашко-призренске епархије.

21 *Исџо*, стр. 153–154.

унапређење. Указом од 8/21. маја 1910. године унапређен је у вице конзула I класе.²² Крајем 1910. године уследило је ново унапређење, указом 16/29. децембра постављен је за конзула II класе Конзулата у Приштини.²³ За ово унапређење залагао се Јован Цвијић, велики антропогеограф, интервенишући код министра М. Миловановића што, за претпоставити је, није било без значаја. Неколико дана по доношењу указа (20 децембра/2 јануара 1911) председник владе Н. Пашић захтевао је од посланика Србије у Цариграду да код турске владе издејствује егзекватуру за конзула Ракића. Ни после два месеца она није дата. Током марта уследило је, по налогу из МИД-а из Београда, више интервенција и корака српског Посланства у Цариграду да се Ракић призна за конзула у Приштини. Сам Ракић је писао Посланству у Цариград молећи да се издејствује егзекватура. Тим пре што турске власти у Приштини нису хтеле да разматрају акта која им је Ракић слао са потписом као конзул. Мутесариф (окожни начелник) у Приштини је био прекинуо званичне везе са Конзулатом са образложењем да „није добио никакво извешће од Високе Порте да је титулар Конзулата постављен за конзула“. Одуговлачење са давањем егзекватуре потрајало је до средине априла, када ју је предао 14/27. априла 1911. мутесарифу.²⁴

После више од шест година службе у конзулатима у Турском царству, Ракић је нарушеног здравља (маларична грозница) желео да буде премештен из Приштине, што је у свом писму Јовану Јовановићу у МИД у септембру 1911. и саопштио. Замолио је да га у случају нових размештаја раније обавесте о плановима када је он у питању, како не би „као што је то било до сада сазнао своју

22 Српске новине бр. 104 од 11. маја 1910.

23 Српске новине бр. 280 од 19. децембра 1910.

24 Конзулска йисма, стр. 217–218.

судбину прво из Српских новина“.²⁵

Да ли је и колико Ракићева молба утицала на његово постављење тешко је закључити. Краљевим указом од 12/25 новембра 1911. на предлог председника Министарског савета и министра иностраних дела, Ракић је „по потреби службе“ постављен у Министарство иностраних дела за секретара друге класе, до тада конзул исте класе у Краљевском конзулату у Приштини.²⁶ Ракић је остао у Приштини до пред крај децембра (односно до првих дана јануара 1912. по новом календару).

Од јануара је радио у Министарству у релативно новој средини и сасвим другим околностима у односу на минулих седам година. После пола године, добио је унапређење, постављен је за секретара прве класе у Министарству иностраних дела.²⁷

Учествовао је у Првом балканском рату у добровољачким одредима под командом Алимпија Васиљевића у октобру месецу, када је почео рат, и поред тога што је био ослобођен војне обавезе, као и још неки чиновници, и то на захтев МИД-а. Био је борац у чети Војина Поповића – Војводе Вука. За учешће у рату добио је златну медаљу за храброст. У новембру месецу 1912. године био је одређен од српских власти да буде у пратњи аустроугарског изасланика Теодора Ерла који је истраживао тзв. „призренску“ или „Прохаскину аферу“.²⁸

25 *Истио*, стр. 219.

26 Српске новине бр. 252 од 16. новембра 1911.

27 Указ краља од 29. јуна 1912, Српске новине бр. 149 од 3. јула 1912.

28 Аустро-Угарска је да би компромитовала Србију пред светском јавношћу организовала аферу конзула Карела Прохаске у Призрену, за кога је штампа у Бечу писала да је малтретиран од стране српских власти. Српска влада је дозволила службену аустроугарску анкету па је утврђено да је конзул морао напустити Призрен због подстицања албанских вођа против нових – српских власти.

Као добар познавалац прилика у новоослобођеним крајевима и односа Срба и Албанаца, био је члан српске делегације на Конференцији мира у Лондону између балканских држава са једне и Турске са друге стране, од децембра 1912. године. Био је задужен за питање разграничења између Србије и Албаније чија аутономија је призната на почетку заседања Конференције 17. децембра, а на крају Конференције Мировним уговором од 30. маја 1913. призната независност и територија. По прекиду рада Конференције о миру био је задужен да прати рад Конференције амбасадора великих сила у Лондону.

Српска влада га је у лето 1913. послала у поверљиву мисију ради преговора са Есад пашом Топтанијем по питању разграничења између Србије и Албаније. Ови разговори вођени су на острву Крфу. По истом питању борао је и у Битољу септембра месеца, да би у октобру поново био у Лондону где је заседала Конференција амбасадора великих сила.²⁹

Указом од 21. фебруара 1914. године постављен је за секретара I класе у Краљевском посланству у Паризу.³⁰ У Париз није отишао, остао је да ради у МИД-у. После два месеца, 25. априла, донет је нови указ којим је Ракић постављен за генералног конзула III класе у Скадру, пошто је претходно, истог дана краљевским указом устављен Краљевски конзулат у Скадру.³¹ Али, ни на ову дужност није отишао, остао је да ради у МИД-у. Када је почео Први светски рат, поново је ослобођен од војне дужности. У новембру месецу распоређен је у Ратни пресбиро, али је остао и даље у Министарству.

29 *Конзулска йисма*, стр. 381.

30 Српске новине бр. 47 од 27. фебруара 1914.

31 Српске новине бр. 93 од 27. априла 1914.

Почетком 1915. године у јануару месецу постављен је за саветника II класе Краљевског посланства у Букурешту.³² Отишао је у главни град Румуније почетком фебруара 1915. где је на челу српског посланства био посланик Павле Д. Маринковић, који се иначе залагао да Ракић дође у мисију на чијем се челу налазио.³³

32 АЈ, 334–187, Службени лист М. Ракића;

Дипломатски односи између Србије и Румуније успостављени су још 1836. године. Наиме, Кнежевина Србија добила је легално право да отвори своје представништво у Букурешту султановим ферманом из октобра 1835. Указом од 29. фебруара 1836. донет је Правилник о српском представништву у Букурешту које се звало Агенција Србска у Књажевствима Влахији и Молдавији. Први српски агент био је Михаило Герман. (Радош Љушић, *Кнежевина Србија 1830–1839*, Београд 1986, стр. 379–380; Bogdan Lj. Popović, *Istorija Ministarstva inostranih dela Srbije*, Београд, 2005, стр. 72–74).

Средином 1863. Агенција је претворена у Заступништво. Први заступник био је Коста Магазиновић, дотадашњи дипломатски агент. На ранг посланства подигнута је 18. јануара 1879. Први министар резидент у Букурешту био је Милан А. Петронијевић, постављен указом од 14. маја 1879, а указом од 21. марта 1881. постављен је за изванредног посланика и опуномоћеног министра. (Српске новине бр. 111 од 20. маја 1879; Српске новине бр. 80 од 10. априла 1881)

Са друге стране Румунија је у Кнежевини Србији имала свог дипломатског агента од јула 1863. када је Teodor Calimari предао своју акредитацију српском кнезу. Од јуна 1879. уместо дипломатског агента на српском Двору био је министар резидент, а после проглашења Краљевине Србије од марта 1882. Румунија је на српском Двору имала изванредног посланика и опуномоћеног министра у личности Lascar Catargin (који је од 1877. био дипломатски агент па од 1879. министар резидент).

33 Маринковић је за посланика у Букурешту постављен указом од 30. децембра 1914. Српске новине бр. 9 од 9. јануара 1915. На тој дужности је био до априла 1919.

П. Маринковић је био јавни правозаступник. Његово прво службовање у дипломатији К. Србије почело је постављењем за секретара III класе Посланства у Петрограду указом од 24. маја. (Српске новине бр. 117 од 28. маја 1894). Двадесетог септембра

Због офанзиве Централних сила на румунском фронту у јесен 1916. влада Румуније се повукла у град Јаши у североисточни део земље, а са њом и дипломатска представништва акредитована у Букурешту. За време боравка српског посланства у Јашију, посланик Маринковић је у два наврата тражио од МИД-а да Ракић буде премештен из посланства, да би то учинио и Ракић својим писмом од 11/24. септембра 1917.³⁴ Месец дана после Ракићевог писма 12/25. октобра Пашић је тражио од посланика у оквиру провере појединих државних чиновника, у вези „Црне руке“, „да се узме изјава од Ракића.“³⁵

1895. премештен је у МИД у истом рангу (Српске новине бр. 212 од 21. септембра 1895). Првог фебруара 1896. унапређен је за отправника послова у Атини у рангу секретара II класе (Српске новине бр. 27 од 6. фебруара 1896). У децембру 1897. отпуштен је из државне службе. Поново је примљен у дипломатску службу 3. априла 1902. када је постављен за дипломатског агента у Софији у рангу изванредног посланика и опуномоћеног министра II класе. (Српске новине бр. 76 од 5. априла 1902). После нешто више од годину дана поднео је оставку на државну службу, да би 30. децембра 1914. био постављен за шефа Мисије у Букурешту.

Занимљива је чињеница да су у Букурешту службовали и Иво Андрић од краја новембра 1921. до краја истог месеца 1922. у звању вицеконзула II класе у Генералном конзулату КСХС, док је Јован Дучић био шеф мисије у звању посланика па амбасадора од почетка новембра 1937. до краја маја 1940. године (Видети М. Милошевић, *Дипломатски списи Иве Андрића*, Андрићград-Вишеград 2020; Дипломатски списи Јована Дучића, Андрићград-Вишеград 2020).

34 Конзулска писма, стр. 382.

35 Још у фебруару 1917. председник владе Н. Пашић је писао министру унутрашњих дела да ће поводом сазнања да у тајној организацији „Уједињење или смрт“ има и државних чиновника из разних струка, бити испитане и предузете конкретне мере које треба предузети како би се та организација растурила „како би захтевала државна сигурност, а да се не направи ново зло“. (*Дипломатска и прејиска српске владе 1917*, приредили

Ракић је у Посланству у Букурешту у звању саветника, био практично друга личност по рангу у тој мисији а тиме, у време одсуствовања посланика и отправник послова. То су били краћи периоди када је био у прилици да Министарству на Крф пише и шаље писма, извештаје, телеграме и сл. Из тог периода сачувани су, руком писани дневнички записи из јануара и марта 1917. године, о којима ће бити речи напред у тексту.

Милан Ракић је био први српски дипломата коме је пало у дужност да отвори прву дипломатску мисију Краљевине Србије у једној од нордијских земаља. Председник српске владе Н. Пашић, својим актом од 18 новембра/1. децембра 1917. године наредио је да Ракић иде у Стокхолм за отправника послова у рангу саветника I класе.³⁶

Миодраг Зечевић и Миладин Милошевић, Београд, 1991, Пашићев телеграм са Крфа од 24. фебруара 1917, стр. 306–308).

- 36 Државни архив Србије (ДАС), Министарство иностраних дела (МИД), Политичко одељење (ПО), 1917, пов. бр. 3946 од 18. новембра 1917, ф. VI, П/в. Пре него што је Ракић постављен за отправника послова, краљевим указом од 19. октобра 1917. постављен је у Посланству у Стокхолму за писара II класе Богољуб Јевтић, свршени правник (Српске новине бр. 10 од 23. јануара 1918), који је одмах решењем министра распоређен на рад у МИД, тако да није отишао у Стокхолм.

Иницијатива за отварање дипломатске мисије у Шведској (као и у Данској) потекла је од председника српске владе Николе Пашића, који је након сазнања да је бугарска влада предвидела у свом буџету за 1917. годину отварање својих мисија у те две земље. У писму наследнику престола, јануара 1917. године, писао је да би било потребно да и Краљевина Србија отвори посланства или отправништва послова у Копенхагену и Стокхолму „ради заступања наших интереса и ради обавештавања тамошњег света о нашој ствари. Данска је близу Немачке, те би се отуда могло и за наше заробљенике што учинити.“ (*Краљевина Србија и Краљевина Данска – Kingdom of Serbia and Kingdom of Denmark*, Београд 2022, приредили др Јасмина Митровић Марић, Јелица Рељић и Александар Марковић, стр. 163–164, док.

О постављењу Ракића обавештен је министар иностраних послова Шведске Јоханес Хелнер (Johannes Hellner) преко шведског посланства у Паризу. Напустио је Јаш после разрешења од дужности 20. новембра и упутио се преко Петрограда, одакле је 8. децембра наставио пут за Стокхолм где је стигао 14/27. децембра 1917. године. Сутрадан по доласку у главни град Шведске, писмом је обавестио министра Хелнера о свом доласку. Са њим се први пут срео и разговарао 5. јануара 1918. Као отпра-

Бр. 50. Пашић – Наследнику Престола, без броја, МИД – ПО, 1917, ф. 6, П-в, дос. 5).

Регент се сагласио с предлогом 12. јануара па је Пашић то питање ставио на разматрање Министарском савету који је на седници од 3. фебруара решио да се установе посланства у Копенхагену и Стокхолму. (Видети: телеграм Конзулата у Солуну МИД-у, пов. бр. 218 од 12. јануара 1917, ДАС, МИД – ПО, 1917, ф. 6, П-в, дос. 5; МИД – ПО, 1917, пов. бр. 915 од 3. фебруара, ф. 6, П-в, дос. 6. У књизи Записници Министарског савета Србије 1915–1918, Београд, 1976. стоји да је решење о установљењу наведених посланстава донето на седници одржаној 4. фебруара. Према овој књизи седнице МС 3. фебруара није било.)

По доношењу решења – одлуке Пашић је истог дана, 4. фебруара, упутио Миленку Веснићу посланику у Паризу писмо у коме се каже: „У циљу одбране наших интереса и бољег упознавања света са нашим правима и тежњама, нарочито неутралним државама, Краљевска влада је решила отворити посланства у Шведској, Данској и Холандији. За прво време мислимо поставити отправника а доцније евентуално и посланике.“ Затражио је од посланика да издејствује пристанак дотичних влада преко њихових посланика у Паризу и да га о томе што пре извести (ДАС, МИД – ПО, 1917, пов. бр. 649 од 4. фебруара, ф. VI, дос. 6, П/в). Данска влада дала је убрзо, крајем фебруара свој пристанак на отварање српског посланства у Копенхагену. (Видети: *Краљевина Србија и Краљевина Данска ...* Док. бр. 51, стр. 164–165).

Влада у Стокхолму је то учинила почетком априла 1917. Веснић је из Париза 8. априла обавестио МИД да је од шведског посланика добио обавештење да је Шведска дала свој пристанак да се отвори Посланство Краљевине Србије у Стокхолму (ДАС, МИД – ПО, 1917, пов. бр. 1621 од 8. априла, ф. VI, дос. VI, П/в).

ник послова Ракић је 2./15. јануара 1918. био примљен у свечану аудијенцију код шведског краља Густава V.³⁷

У свом писму од 3./16. јануара 1918. године он пише министру на Крф: „Јуче краљ, чим се вратио у Стокхолм, примио ме у аудијенцију и ако ја нисам чинио никакав корак за то, и ако до сад није примио грчког отправника послова, који је већ три месеца овде“. Такав гест према њему – српском отправнику послова – протумачио је да „то показује да и у овој земљи, која није пријатељски расположена према силама Споразума, постоје нарочите симпатије за Србију.“ Сматрао је да је на такав краљев гест утицала и престолонаследниковица, са којом се Ракић срео два дана раније, којом приликом јој је „предао писма и личне усмене поруке од краљице Румуњске“. Како се престолонаследниковица интересовала за стање у Србији, за српске заробљенике и интернирце, Ракић јој је „описао беду и оскудицу“ која је владала у Србији. Из краљевог говора подвукао је „као карактеристику ову ствар: Када сам и њему говорио о лепотама наше земље, он је прво изјавио своје симпатије за Србију, али је одмах додао: `продужење ваших невоља од сила Споразума. Споразум је сад имао прилику да закључи мир и пресече сва страдања, а он је ту прилику олако пропустио, не знам из којих разлога`“. У свом извештају Ракић је навео и реакцију престолонаследниковице на тешку ситуацију у Србији која је рекла да на жалост због забране извоза хране из Шведске „не може редовно слати храну у Србију и за интерниране“, али према извештају који је добила из Лондона, енглеска влада јој је ставила на располагање извесне количине намирница предвиђених за Русију, које због тамошњих прилика није могуће послати „и

37 ДАС, МИД – ПО, 1917, пов. бр. 3996 од 24. новембра, телеграм из Јаша бр. 223 од 20. новембра; пов. бр. 4189 од 15. децембра, телеграм из Јаша бр. 1245 од 8. децембра, ф. VI, П/в.; ДАС, МИД, Посланство КС у Стокхолму (Пс. Ст) ф. I, р1/918, Извештај из Стокхолма, пов. бр. 3 од 3. јануара 1918.

да ће она добар део те пошиљке поделити нашим заробљеницима и интернирцима“.³⁸

Преокупиран идејама како да на најбољи начин организује српску мисију,³⁹ изненадио га је, без сумње, телеграм председника владе од 12/25. јануара 1918. којим га обавештава да је преко српског посланства у Паризу од шведске владе затражен агреман за Бошка Чолак Антића, као српског посланика у Шведској.⁴⁰ Ракић је сутрадан по пријему обавештења, доста суздржано одговорио: „Примио сам Ваш јучерашњи телеграм о постављењу посланика у Шведској. Пошто сам ја пријављен и третиран као стални отпражник послова, мислим није потребно нарочито објашњење да ја не могу више овде остати. Бићу благодаран ако ми одмах јавите шта намеравате са мном...“⁴¹ Одговор није стигао па је Ракић поново 20. јануара молио да му се саопшти његов будући положај. Уследио је кратак одговор: „Кад буде стигао посланик Чолак Антић на дужност“.⁴² Овакав одговор, без сумње, повредио га је

38 *Истио*.

39 Он је већ 2/15. јануара послао свој први телеграм МИД-у у ком је изложио потребе за новим шифрама и кредитом неопходним за функционисање Посланства; Предраг Крејић, Посланство Краљевине Србије и КСХС у Шведској – Стокхолм 1918–1920, Архив, часопис Архива Југославије, 2002, бр. 3, стр. 81.

40 Државни архив Србије, Министарство иностраних дела (МИД, ПО), ф. V бр. 145 од 11. јануара 1918. Пашићев телеграм експедован је шифром са Крфа 12/25. јануара 1918. Ракићу у Стокхолм.

41 *Истио*, пов. бр. 202 од 17. јануара. Ракићев телеграм од 13. јануара на Крфу примљен 14. јануара. На полеђини акта у МИД-у је забележено: „Прочитао Милутин [Јовановић] и рекао ставити у акта, пошто ће он говорити г. Председнику.“ Милутин Јовановић је тада био помоћник министра иностраних дела, који је 23. јануара постављен за шефа мисије у Копенхагену у звању министра-резидента. Био је сестрић Николе Пашића.

42 *Истио*, пов. бр. 353, Ракићев телеграм од 20. јануара; Пашићев

што је исказао у свом писму упућеном Пашићу 26. јануара, као и свој став да са њим тако не може поступати: „Ви имате право пензионисати ме и да сте то право употребили ја не бих рекао ни једну реч. Али не могу пропустити ћутке и без одговора да Ви третирасте мене са тако мало обзира и у форми која омаловажава. Тако поступање не могу примити ни као човек ни као чиновник чији је положај постао незгодан без његове кривице и чију ситуацију треба брзо решити баш из службених разлога. Ако ви ово гледиште не делите ви имате власт донети решење по вашем нахођењу.“ На крају писма, по трећи пут је замолио да му се саопшти његов статус и то пре доласка посланика Чолак Антића у Стокхолм.⁴³

Све ово дешавало се пре него је дат агреман за Чолак Антића. Шведски министар иностраних послова Хелнер, обавестио је Ракића 9/22. фебруара да је тражени агреман одобрен о чему је Пашић обавештен 10/23. фебруара 1918.⁴⁴

Чолак Антић је по добијеном агреману краљевим указом од 21. фебруара 1918. године постављен за изванредног посланика и опуномоћеног министра II класе у Стокхолму.⁴⁵ Тим поводом, неколико дана касније, 25.

одговор – телеграм од 23. јануара, експедован 24. јануара.

43 ДАС, Пс, Ст, ф. 1, р.7/918. Ракићев телеграм бр. 15 од 16. јануара.

44 *Истио*, МИД, Ракић – Пашићу, ф. 1 од 10/23. фебруара.

45 Српске новине бр. 50 од 28. априла 1918. Бошко Чолак Антић (1870–1949) рођен је у породици пуковника, у Крагујевцу. После завршене средње школе отишао је на студије права у Женеви које је завршио 1895. године. У дипломатску службу је примљен 1898. као секретар у Министарству иностраних дела да би следеће године био премештен у српско посланство у Софији, одакле је 1903. премештен на рад у Маршалат Двора. Од 1908. до 1912. био је генерални конзул и дипломатски агент у Каиру. Децембра 1913. постављен је за изванредног посланика и опуномоћеног министра у Софији где је службовао до прекида дипломатских односа са Бугарском када је она ушла у рат

фебруара и Ракић је добио одговор на питање о његовом даљем статусу. Обавештавајући га да је премештен на рад у српско Посланство у Лондону, Пашић му је написао: „Али налазим да је ред сачекати посланика и предати му дужност“.⁴⁶ Ракић му је, у себи својственом стилу, одговорио после два дана, захваљујући му „на поступку“ и додајући: „Ја сам молио да ми се решење о мом премештају саопшти пре него што господин Чолак Антић дође овамо, али нити сам тражио нити сам мислио да отпунујем пре његовог доласка. Уосталом, мислио сам да овде нема ни једног чиновника коме би могао да предам дужност али налазим добро би било да г. Чолак Антић што пре дође јер провизоријум никад није згодан за послове“.⁴⁷ Прошло је три месеца од именовања посланика Чолак Антића до његовог доласка у Стокхолм. Примо-предаја дужности између њега и Милана Ракића обављена је 26. маја/8. јуна 1918.⁴⁸

Решење о постављењу за саветника Посланства у Лондону, где је посланик био Јован Јовановић Пижон, његов близак пријатељ, донето је 24. марта/6. априла 1918,⁴⁹ месец дана касније по обавештењу о премештају.

на страни Централних сила 1915. године. У Стокхолм је стигао крајем маја по старом односно почетком јуна по новом календару 1918. године када је после преузимања дужности од Ракића предао акредитиве краљу Густаву V 20. јуна. На дужности у Стокхолму био је до укидања Посланства крајем децембра 1920. Одликован је шведским орденом Великог крста Поларне звезде. После тога именован је за изванредног посланика и опуномоћеног министра у Букурешту где је службовао од 1921. до 1935. године.

46 ДАС, МИД, Пс, Ст, ф.1, р. 7/918, Пашић – Ракићу бр. 1305 од 25. фебруара/10. марта 1918.

47 *Истио*, ф. 1, Ракић – Пашићу од 27. фебруара 1918.

48 *Истио*, Чолак Антић – МИД-у, ф. 1, Стокхолм од 27. маја 1918.

49 *Истио*.

У Лондон је стигао крајем јуна месеца.

Како је Јован Јовановић водио дневне белешке, у њима се нашао и Милан Ракић. Забележио је Ракићеве импресије о Ј. Братијану, председнику румунске владе,⁵⁰ Павлу Маринковићу, посланику у Букурешту, у време када је Ракић био у тој мисији, његовој недозвољеној трговини у ратним годинама, неким његовим карактерним особинама.⁵¹

Док је Ракић обављао своје дужности као саветник у Посланству у Лондону, Пашић је решавао одређена кадровска питања и планирао промене у дипломатским мисијама. Тако је десетак дана по Ракићевом доласку у Лондон, размишљао и о његовом новом месту службовања. Наиме, Пашић је 7. јула 1918. обавестио Милутина Јовановића, дипломатског агента у Копенхагену, да има намеру да га премести за шефа мисије у Берн, а да на његово место за посланика у Копенхагену постави Милана Ракића. Захтевао је од Јовановића да одмах тражи агреман код данске владе за Ракића. Истовремено је сутерисао да брз одлазак Јовановића из Копенхагена (био је тек три месеца на функцији), објасни на начин какав најзгоднији нађе „тако да брза промена не остави рђав утисак код данске владе.“⁵²

50 О његовим размишљањима о уласку Румуније у Први светски рат и његовом „дипломатисању“ зашто је ушао у рат баш у августу 1916, да је он „кунктатор али само много интелигентнији од Пашића“, да је румунски краљ „у његовим рукама био играчка“; о Ракићевим погледима на Румуне и њихово „национално чувство“, да су „владајући кругови [...] космополите које се стиде свога језика и говоре га рђаво.“ Јовановић је забележио Ракићеве речи да му је један човек из високог друштва рекао „ја не говорим румунски него само француски, енглески и немачки“, да пишу највише на француском. Јован Јовановић, *Дневник 1896–1920*, приредили Радош Љушић и Миладин Милошевић, Нови Сад – Београд, 2015, стр. 480–482, 495.

51 *Истио*.

52 ДАС, МИД, Посланство КС у Копенхагену (Пс. К.) п/5/918. Па-

Два дана касније преко данског МИП-а затражио је агреман за Ракића а неколико дана касније и од норвешке владе, код које је био акредитован и Јовановић. Као разлог за брзо повлачење из Копенхагена, навео је климу која рђаво утиче на његово здравље. Данско Министарство иностраних послова обавестило је Јовановића 16. јула да је дат агреман за Ракића, а норвешка влада 31. јула.⁵³

После нешто више од 13 година рада у дипломатско-конзуларној служби Краљевине Србије, Ракић је краљевим указом од 1/14. јуна 1918. постављен за изванредног посланика и опуномоћеног министра друге класе у Копенхагену.⁵⁴

шићев телеграм Јовановићу са Крфа, бр. 299 од 8. јула 1918.

53 ДАС, МИД, Пс. К. п/5/918. Телеграм Јовановића – МИД-у бр. 279 од 10. јула 1918; бр. 281 од 16. јула и од 31. јула.

54 Српске новине бр. 120 од 9. октобра 1918; Посланство Србије у Данској установљено је одлуком Министарског савета Србије од 3. фебруара 1917, као и Посланство у Шведској. (Види ф.н. 36)
Први српски дипломатски представник у Данској био је др Милутин Јовановић који је постављен у Посланству у Копенхагену за дипломатског агента у рангу генералног конзула II класе, краљевим указом од 19. октобра 1917. године (Српске новине бр. 10 од 23. јануара 1918). У Копенхаген је стигао 5/18. априла 1918. (Предраг Крејић, Посланство Краљевине Србије и Краљевине СХС за Данску и Норвешку – Копенхаген 1918–1920, Архив, часопис Архива Србије и Црне Горе бр. 1, 2004, стр. 104). Јовановић је после неколико месеци службовања у Копенхагену обавештен од Пашића јула месеца 1919. да планира да га пошаље за шефа мисије у Берн а за посланика у Копенхагену постави Милана Ракића, који се у том моменту налазио у Посланству КС у Лондону. Јовановићу је сугерисано да данском министру изнесе уверљив разлог због чега тако брзо напушта место шефа мисије, како не би изазвао лош утисак код данске власти. Јовановић је то и учинио. Пре напуштања Копенхагена добио је вест из Министарства да Ракић неће доћи а да ће секретар Посланства Брано Марковић, бити постављен за отправника послова. Јовановић је одмах одговорио да је агреман

Предлог указа о постављењу Милана Ракића за изванредног посланика и опуномоћеног министра друге класе у Копенхагену, председник владе и министар иностраних послова Н. Пашић је већ донео 1/14 јула 1918. године, а регент Александар га је потписао крајем септембра.⁵⁵ Ракић је свакако знао да је предвиђен за посланика у Копенхагену, али је имао одређене сумње да ће се то реализовати.⁵⁶ Пашићево обећање се убрзо обистинило. Истина, било је говора да Ракић неће доћи у Копенхаген. Показало се да је извесно кашњење са доласком у Копенхаген било узроковано болешћу Ракићеве супруге. Он је јавио отправнику послова у Копенхаген, секретару Браниславу Марковићу 1. октобра 1918. да ће доћи за десетак дана.⁵⁷

Ипак, у Копенхаген је стигао нешто касније од предвиђеног времена. Петог новембра обавестио је Министарство на Крфу да је тога дана примио дужност.⁵⁸

Седмог новембра Ракић је примљен код данског ми-

за Ракића као посланика дат, те да би постављање отправника послова значило снижавање ранга мисије, што би домаћин доживео као увредљив акт и што би све то нанело штету српским интересима. До тога ипак није дошло. Јовановић је имао опроштајне посете код данског и код норвешког краља септембра месеца и већ наредног месеца Ракић је био на својој новој дужности. (*Истио*, стр. 112–113).

55 Српске новине бр. 120 од 9. октобра 1918. Датум на указу је 1. јул 1918.

56 Јован Јовановић у свом Дневнику је забележио да је Ракић крајем августа био у Евијану где се видео са Пашићем. „Пашић је звао њега да га види да није полудео (јер је П. Маринковић приказао га као луда) и обећао му да ће да иде у Копенхаген (у шта Ракић не верује).“ Ј. Јовановић, *Дневник*, стр. 513.

57 ДАС, МИД, (Пс. К.) п/5/918, телеграм бр. 529 од 1. октобра 1918.

58 ДАС, МИД, (Пс. К.) п/5/918, Ракићев телеграм из Копенхагена бр. 595 од 5. новембра 1918.

нистра иностраних послова Ерика Скавенијуса. Известио је МИД да је министар „сем уобичајених комплимената и лепих жеља за наш народ, говорио нарочито о нашем уједињењу.“ Министар је „до скоро био изасланик у Бечу и југословенско питање зна нешто боље него остали његови земљаци.“ Ракић је замолио да од Министарства добије извештаје о „важнијим стварима о равоју овог питања.“⁵⁹

Био је примљен у свечану аудијенцију код данског краља Кристијана X 21. новембра/3. децембра 1918. када је предао своја акредитивна писма, као и код краљице мајке.⁶⁰

Како је Ракић био истовремено акредитован и за Норвешку на нерезиденцијалној основи, отпутовао је за Осло где се 24. новембра/6. децембра састао са министром иностраних послова Норвешке Иленом, ради предаје акредитива норвешком краљу.⁶¹

Убрзо по његовом доласку у Копенхаген, у Београду је 1. децембра 1918. године проглашена нова држава – Краљевство Срба, Хрвата и Словенаца. Уследило је и образовање нове владе – Министарског савета, указом наследника престола Александра Карађорђевића, од 20. децембра 1918. године. На седници Министарског савета од 22. децембра донета је одлука да сва дипломатска представништва Краљевине Србије на страни промене назив у складу са називом државе – Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца, о чему су шефови постојећих дипломатских мисија на страни наредних дана обавештени. Почетком јануара 1919. председник владе Стојан Протић, упутио

59 *Истио*, Ракићев телеграм из Копенхагена МИД-у бр. 605 од 7. новембра 1918.

60 *Истио*, Ракићев телеграм из Копенхагена МИД-у бр. 637 од 21. новембра 1918.

61 П. Крејић, *н. г.*, стр. 113.

им је нотификационо писмо о стварању нове државе, са налогом да оно буде уручено министарству иностраних послова земље домаћина. Тако је и Милан Ракић 10. јануара 1919. предао такво писмо министру иностраних послова владе Данске Ерику Скавениусу (Erik Scavenius). Дански министар му је том приликом саопштио да признање нове државе може уследити после Конференције мира. Истоветно писмо – ноту упутио је и норвешкој влади преко њеног Министарства иностраних послова, од које је стигло и прво званично признање нове државе, 28. јануара 1919. године. Данска је признала нову државу 31. октобра исте године, о чему је Министарство иностраних дела обавештено 1. новембра.⁶²

У то време, када је размишљано о посланику нове државе у Лондону, у фебруару месецу 1919. године као неко ко је могао да дође на то место, где је био Јован М. Јовановић Пижон, био је и Милан Ракић, истина у размишљањима Анте Трумбића, тадашњег министра иностраних дела.⁶³

Ракић је одлазио у главни град Норвешке када је било потребно. Следио је праксу по којој су сви страни дипломатски представници у Копенхагену који су били акредитовани и у Норвешкој, путовали у другој половини јануара у Кристијанију (Осло) где су остајали око месец и по дана. Тражио је и добио сагласност МИД-а, тако да је у Ослу био од 18. фебруара до 1. априла 1920. године.⁶⁴ Истог дана када је известио Министарство да полази за

62 Bogdan Krizman, *Pitanje međunarodnog priznanja jugoslovenske države 1919. godine, Istorija XX veka, Zbornik radova* 3, Beograd, 1962, str. 363; 384; Предраг Крејић, *н. г.* стр. 113.

63 *Конзулска писма*, стр. 382.

64 АЈ, 334-187-122, Ракићев телеграм пов. бр. 500 од 30. децембра 1919.; МИД – Ракићу пов. бр. 39 од 2. јануара 1920; Ракић – МИД-у пов. бр. 1779 од 20. фебруара 1920.

Норвешку, 18. фебруара 1920, обавештен је телеграмом из МИД-а да је краљевим указом од 14. фебруара 1920. премештен за посланика исте класе у Софији.⁶⁵

Почетком 1920. године Ракић је био укључен у решавање питања одузимања егзекватуре норвешком држављанину, почасном конзулу Краљевства СХС. Средином маја је из МИД-а тражено од Ракића да позове почасног генералног конзула КСХС у Христијанији Петера Винтера, да сам неодложно поднесе оставку, како МИД не би захтевао од владе у Ослу да му се одузме егзекватура. Тражење оставке почасног генералног конзула била је последица његовог држања, према обавештењима која су имали у МИД-у у Београду, за време Првог светског рата, којим „није оправдао очекивано поверење краљевске владе“. Својим поступцима он је „изазвао опште незадовољство и учинио да је био обележен и у 'црној књизи'“. Од посланика је тражено да „што скорије“ извести Министарство да је поступљено по датом налогу.⁶⁶

Ракић је у свом одговору указао на неке моменте које је требало имати у виду у решавању овог питања. Сматрао је да је „пре ма каквог решења о одузимању егзекватуре“ почасном конзулу „Министарство требало питати краљевско посланство и од истог тражити мишљење о владању, раду, као и држању г. Винтера“ за време рата, из разлога што почасни конзул у Ослу „спада под надзор и контролу“ Посланства у Копенхагену. У писму је навео да је „врло незгодно изнудити оставку“ и то из разлога што је почасни конзул имао одређена потраживања (финансијска) од извесног Коловића, што упућује на закључак да је био упознат са овим питањем. Ракићево мишљење је било да се прво изврши поравнање па да се онда тражи оставка, како би се избегле могуће „рђаве последице

65 АЈ, 334-187-124, пов. бр. 326 од 18. фебруара 1920.

66 АЈ, 334-227-587, Писмо МИД-а – КТО, бр. 1789 од 19. маја 1920.

по наш углед“, што говори о размишљањима Ракића да у свакој ситуацији заштити углед своје државе.⁶⁷

На овакво Ракићево размишљање из МИД-а је тражено да се поступи „према садржају писма“ од 19. маја, по питању генералног конзула Винтера,⁶⁸ на шта је посланик истог дана одговорио, да је по пети пут тражио оставку, истовремено молећи да му јаве шта је учињено по питању дуговања Коловића конзулу Винтеру.⁶⁹ Из МИД-а је стигла нова инструкција за Ракића. Пошто конзул није поступио по његовом тражењу – није дао оставку – наложено је да од владе у Ослу тражи да му се одузме егзекватура.⁷⁰ Пет дана касније М. Нинчић, заступник министра иностраних дела, позивајући се на Ракићево писмо, тражио је од њега да дође у Београд „по званичном послу“ кад нађе за потребно, у току септембра.⁷¹ Ипак, конзул Винтер дао је оставку почетком септембра, наводећи као разлог своју болест, о чему је Ракић известио МИД 4. септембра.⁷² Од Ракића је тражено мишљење да ли треба заменити генералног конзула „и да ли има подесна и озбиљна кандидата“.⁷³ О овом питању као и о осталим разговарано је са Ракићем за време његовог боравка у Београду у другој половини септембра и почетком октобра.⁷⁴

67 АЈ, 334-227-587, Ракићево писмо МИД-у из Копенхагена бр. 239 од 1. јула 1920.

68 *Истио*, телеграм МИД-а Ракићу, бр. 2670 од 13. августа 1920.

69 *Истио*, Ракићев телеграм МИД-у бр. 280 од 17. августа 1920.

70 *Истио*, телеграм МИД-а бр. 3181 од 20. августа 1920.

71 АЈ, 334-187-129, пов. бр. 3540 од 23. августа 1920.

72 АЈ, 334-227-587, Ракићев телеграм бр. 311 од 4. септембра 1920.

73 *Истио*, телеграм МИД-а Ракићу бр. 3375 од 14. септембра 1920.

74 АЈ, 334-187-130, телеграм Посланства МИД-у бр. 298 од 15. септембра; телеграм из Копенхагена од 21. октобра, МИД бр. 11051 од 23. октобра.

Док је још био у Копенхагену, и са донетим указом о постављењу за посланика у Софији, Ракићу је из МИД-а средином јула 1920. упућен телеграм под ознаком „лично“: „Да ли бисте ишли у Вашингтон као посланик. Одговорите ми одмах“.⁷⁵ Захваљујући се на понуди коју је сматрао „као нарочиту пажњу“, Ракић је обавестио Поповића да се боји „да због недовољних прихода“ неће бити „у стању вршити дужност како је потребно са око 700 долара и везе су потребне у интересу службе“.⁷⁶

Ракић је био у Копенхагену као изванредни посланик и опуномоћени министар II класе све до укидања ове мисије. Он је још средином јула 1920. године обавештен да ће Посланство у Копенхагену бити затворено.⁷⁷ На то обавештење Ракић је 19. јула тражио од МИД-а да му одобре долазак у Београд „због питања у вези са укидањем овог посланства о којима је тешко споразумети се писмом“.⁷⁸ О том питању вероватно је разговарано за време његовог доласка у Београд крајем септембра и почетком октобра 1920. Одлуком Министарског савета од 8. децембра 1920. ово посланство је укинато, као и посланство у Стокхолму. Краљевина СХС од краја 1920. године није имала дипломатску мисију у нордијским земљама. Укидање одређених дипломатских мисија било је последица буџетске штедње нове државе, што је и сам Ракић, по инструкцијама из МИД-а, пренео владама у Копенхагену

75 Телеграм је, уз сагласност заступника министра иностраних дела М. Нинчића послао Тихомир Поповић, посланик, тада помоћник министра. АЈ, 334-187-127, телеграм је послат шифром „службено“ 15. јула 1920.

76 *Истио*, Ракићев телеграм из Копенхагена, без броја, од 19. јула 1920.

77 АЈ, 334-187-127, телеграм МИД-а од 15. јула. Обавестио га је Т. Поповић, истог дана када му је било понуђено место посланика у Вашингтону.

78 ДАС, МИП, Пц, К, п/6/920, N°-254, 19. јул 1920.

и Ослу, „уз изражавање уверења у наставак пријатељских односа“ између Краљевине СХС и Данске и Норвешке.⁷⁹

Истог дана када је укинута Посланство за Данску и Норвешку, решењем председника владе и министра иностраних дела, Милан Ракић је упућен на своју редовну дужност у Софију. У решењу је прецизирано: „Он ће тамо до даље наредбе бити отправник послова, а имаће све припадности које имају посланици на страни“.⁸⁰ У току јануара био је примљен у опроштајне посете код званичника у Копенхагену и Ослу. Из Копенхагена је отишао у Париз одакле је 28. јануара 1921. отпутовао за Београд.⁸¹

По доласку у Београд из Министарства иностраних дела 4. фебруара 1921. године обавештен је отправник послова у Софији, да ће отпутовати за Софију Милан Ракић, „пуномоћни министар који је именован за отправника послова код бугарске владе“.⁸²

Стигао је у Софију 8. фебруара а дужност је преузео пет дана касније од отправника послова Јеврема С. Тадића.⁸³ Нешто више од десет година раније у Софији је

79 П. Крејић, *н. г.* стр. 117.

80 АЈ, 334-187-133, решење од 8. децембра, Политичко одељење пов. бр. 5614 од 9. децембра 1920.

81 АЈ, 334-187-137, Телеграм Посланства у Паризу од 29. јануара, МИД пов. бр. 534 од 31. јануара 1921; Ракић је пре поласка из Копенхагена тражио одобрење од МИД-а да од намештаја Посланства у Копенхагену понесе у Софију „једно кожно канабе, три кожне фотеље и две кожне столице за канцеларију“. Добио је одговор да поступи по ранијем налогу – да цео намештај пошаље Посланству у Берлину. (*Истио*, Ракићев телеграм бр. 475 од 23. децембра; телеграм МИД-а бр. 6010 од 26. децембра).

82 АЈ, 334-187-138, телеграм пов. бр. 685 од 4. фебруара 1921.

83 *Истио*, Тадићев телеграм из Софије, пов. бр. 72 од 9. фебруара; Ракићев телеграм пов. бр. 85 од 13. фебруара 1921; Кнежевина Србија установила је Дипломатску агенцију у Софији 18. јануара 1879. године. Први српски дипломата у Софији

у Посланству Краљевине Србије службовао Ј. Дучић у звању писара I класе од маја 1910. до јуна 1912.

Успостављање дипломатских односа између Краљевине СХС и Краљевине Бугарске после Првог светског рата текло је поступно због саме чињенице да је Бугарска била на страни побеђених у рату. После потписивања примирја са Бугарском 29. септембра 1918. на захтев (од 19. октобра 1918) француског генерала Франша д Епереа, главнокомандујућег савезничких снага на Солунском фронту, српска влада је послала свог војног делегата Милана Туцаковића, који је био делегат Владе и Врховне команде при штабу француске војске. Његово присуство било је у функцији регулисања одређених питања која су проистицала из примене акта о примирју између Савезника и Бугарске. Војни делегат стигао је у Софију крајем октобра 1918. Слање војног делегата и то при француској команди у Софији није имало никакве назнаке које би говориле о успостављању дипломатских односа. У том правцу је, можда, указивала одлука владе Краљевине СХС да 1. марта 1920. у Софију пошаље свог комесара „за све политичке и цивилне ствари“, обзиром да су велике силе у Софију послале високе комесаре а друге државе комесаре. На ту дужност влада у Београду именовала је

био је Сава Грујић, артиљеријски пуковник који је постављен за дипломатског агента и генералног конзула код кнеза бугарског, указом књаза српског Милана М. Обреновића IV од 20. јула 1879. (Српске новине, бр. 162 од 24. јула 1879). Дипломатски односи између Србије и Бугарске су прекидани више пута, први пут 1884. због нерешених граничних питања; После уједињења Кнежевине Бугарске и Источне Румуније (1885) и српско-бугарског рата који је уследио после тога, дипломатски односи су обновљени потписивањем Букурештанског уговора о миру 1886. године. Односи су били прекинути и 1913. за време Другог балканског рата а затим у току првог светског рата од 1915. године када је Бугарска стала на страну Централних сила и напала Србију.

Димитрија (Миту) Димитријевића, који је раније, једно време, радио у Министарству иностраних дела КС а од 1914. у српском посланству у Софији у звању секретара, где га је затекао почетак рата. Поново се нашао у Софији, али као цивилни комесар у рангу секретара посланства.⁸⁴

Пут ка успостављању пуних дипломатских односа и отварању дипломатске мисије Краљевине СХС у Софији био је отворен са потписивањем уговора о миру између Савезничких држава и Бугарске 27. новембра 1919. у Неију и посебно његовом ратификацијом од стране Бугарске августа 1920. чиме је, поред осталог, Бугарска признала Краљевство, односно Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца.

Заступник министра иностраних дела Момчило Нинчић у свом телеграму Посланству Краљевине СХС у Вашингтону од 25. августа 1920. обавестио је да је „влада установила посланство у Софији и одредила за отправника послова Јеврема Тадића“, који је већ био у Софији, али као цивилни комесар. Тадић је 23. августа 1920. своја писма којима га је влада именovala за отправника послова предао председнику Министарског савета и министру иностраних послова Бугарске Александру Стамболијском.⁸⁵ Том приликом речено му је у Министарству да је у Бугарској, као и у другим земљама, обичај да отправници послова после предаје акредитивног писма траже пријем код шефа државе. Он је ту сугестију прихватио и затражио аудијенцију код краља Бориса који га је и примио 1. септембра 1920. године, одмах по повратку из уну-

84 Иван Ристић, Дипломатско-конзуларна представништва Краљевине СХС у Бугарској 1920–1919, Архив, часопис Архива Југославије, бр. 1–2, 2012, стр. 99–100.

85 АЈ, Посланство Краљевине Југославије у Турској (370), ф. 26, а.ј.2, телеграм МИД-а пов. бр. 3578 од 25. августа 1920.

трашњости земље.⁸⁶ Бугарски монарх га је примио „просто и срдечно и трудио се да говори са мнош српски али су му недостајале речи и изрази те је говорио углавном бугарски а ја српски“, записао је Тадић. Током разговора краљ Борис се интересовао о краљу Петру и престононаследнику „према коме је изражавао најживље симпатије“. Изразио је интересовање за његов пут у Париз као и за принцезу Јелену и остале чланове краљевског дома. Показао је интересовање и за честе унутрашње кризе у Краљевини СХС, на шта му је Тадић рекао да кризе нису изазване сепаратизмом Хрвата и Словенаца, како је то често истицано у бугарској штампи, већ у погледима појединих „озбиљних и одговорних“ политичких партија, „што су једне за веће а друге за мање локалне аутономије“. Образлагао је да су кризе изазване услед спољних прилика због којих није било избора за парламент пуних осам година „и што су за све време, са кратким изузецима, све партије биле у коалицији жртвујући партијској потреби за уједињењем појединачне партијске разлике, које су међутим са временом све више расле“. То је био озбиљан разлог да се одржи уједињење. Последња криза, како је Тадић образлагао краљу, превладана је израженом патриотском потребом „за једним фронтом према иностранству над озбиљнима и знатним партијским разликама и благодарећи помирљивом утицају Наследника Престола“.⁸⁷

Поводом краљевог питања у вези са Ријеком (Фијумом) отправник послова је саопштио став владе у Београду да се то питање реши „праведним међусобним споразумом са Италијом“. О догађајима у Албанији за

86 АЈ, 334-84-5, Тадићев извештај из Софије, пов. бр. 407 од 2. септембра 1920; У извештају је написао да је одело приликом пријема било „реденгот и цилиндар“. По уобичајеној процедури он је од стране чиновника у Двору представљен у краљевом предсобљу дежурном официру који га је увео код краља.

87 *Истио*.

које се бугарски монарх такође интересовао, Тадић се у одговору „ограничио на то да покаже да су Арбанаси немоћни да нам нашкоде колико Италија и да је напрасна радост оних који очекују толику штету од Арбанаса по нас“. Рекао му је да су Арбанаси наставили са побунама и упадима преко границе. Тадић је, како је написао у извештају, сматрао да не може да оптужи Италију за догађаје у Албанији „како то ми полузванично чинимо“, пошто би „званична оптужба на месту [Софија], које је пријатељски расположено према Италијанима и које би могло да им достави“.⁸⁸

Знајући да је Тадић службовао у Варшави, бугарски краљ питао га је и о пољско-руским „стварима“. Тадић је маниром дипломате са искуством у свом одговору ставио до знања како би односи између КСХС и Бугарске могли да имају свој позитиван ток. Наиме, указао је на чињеницу да је председник пољске владе Падеревски, „форсирајући рад на зближењу руског и пољског народа компромитовао само зближење. Не чекајући да прође довољно времена да пољски народ заборави сво зло, које је пропатио под руским царизмом, Падеревски је са својом контролисаном политиком према Русији изгледао у очима пољског јавног мњења као издајник који продаје интересе пољског народа његовим највећим непријатељима“. Не спорећи да су владе у Београду и Софији упућене „на заједнички рад“, приметио је да треба пустити „да прође довољно времена да се заборави најновија тешка прошлост и тек тада учини могућим заједнички рад“. До тада „не форсирајући ствари“, обе стране треба да се посвете „мирној културној, трговачко-економској акцији“, са чиме се, по извештају Тадића, бугарски краљ „потпуно сложио“.⁸⁹

88 *Истио*.

89 *Истио*.

Са друге, бугарске стране било је покушаја да се успоставе дипломатски односи, слањем дипломатских представника и отварањем посланства, пре ратификације уговора о миру у парламенту Бугарске, што је за владу у Београду био битан предуслов да се то учини.

Средином маја 1920. године делегат владе Краљевине СХС за политичке и цивилне ствари у Софији (нешто више од два месеца по његовом доласку у главни град Бугарске), обавестио је Министарство иностраних дела у Београду да му је председник бугарске владе А. Стамболијски саопштио да је краљевим указом постављен за посланика Бугарске у Београду Коста Тодоров.⁹⁰

90 АЈ, 334-99-331, Д. Димитријевић заступнику министра иностраних дела М. Спалајковићу, пов. бр. 162 од 16. маја 1920.

Димитријевић је у писму изнео податке о Тодорову: Стар 32 године, завршио у Русији „неку војну школу“ а затим права у Бриселу. Да није био у државној служби, бавио се журналистиком. Када је почео Први светски рат затекао се у Француској и борио се као добровољац у Шампањи. По наређењу француске команде јула 1917. отишао је на Солунски фронт у француску војну јединицу која је ратовала против Бугара. Ту је био ангажован и на организовању пропаганде која је имала за циљ деморализацију бугарске војске што је требало да доведе до напуштања фронта. У једној акцији бацања летака, у духу те пропаганде, из авиона изнад територије Бугарске, био је заробљен заједно са пилотом Французом. Бугарски војни суд га је осудио на 20 година робије. У затвору је био са Александром Стамболијским, будућим председником владе, са којим се спријатељио. Стамболијски је рекао Димитријевићу да га је предложио за посланика „сматрајући да је он најближе упознат с његовим идејама и политиком за споразум“ са Краљевством СХС. Комесар – делегат за политичке и цивилне ствари – Димитријевић написао је да је Тодоров „потпуно нов, али напредан по менталитету и о Бугарској и њеној политици има европско схватање, а не оно које је везано било за дугу прошлост Фердинандовог режима“. Потврду ових навода добио је, како каже, и од француског штаба који се налазио у Софији. Као личност од поверења Стамболијског, Тодоров је од момента доношења указа о именовању за посланика у Београду, био задужен „да се

Димитријевић је уз своје писмо послао и акт бугарског МИД-а којим се практично тражи агреман за Тодорова. У Београду је овакав захтев протумачен као жеља Стамболијског „да успостави неку врсту дипломатских односа“ са Краљевином СХС и „пре него што Уговор о миру ступи у живот“. М. Нинчић као заступник министра иностраних дела је у одговору Димитријевићу указао на чињеницу да је бугарска влада у истом тренутку „учинила корак преко Савезника и тражила њихову интервенцију у питању случаја смрти бугарског војника код карауле...“ Нинчић му је дао инструкције да згодном приликом Стамболијском „скрене пажњу“ на те две чињенице, што је значило да није тренутак да се бугарски дипломата прими у Београду.⁹¹

Упркос јасном ставу МИД-а и владе у Београду Димитријевић је новим телеграмом пренео поновну молбу Стамболијског да Тодоров успостави „извесну везу с нашом државом“, уз лично мишљење Димитријевића да се „његов долазак може корисно употребити“, и молбу да се одговори „официозно“ да Тодоров дође у Београд и тиме бугарска влада ступи у дипломатске односе са Београдом.⁹²

Нинчић је у оштром тону одговорио да је поводом писма о Тодорову, већ дао инструкције својим телеграмом од 21. маја уз налог да се њих придржава и јасну критику: „Ви имате да изводите политику владе а не своју

стара о извршењу свега што сам по вашем наређењу тражио од бугарске владе.“ Димитријевић је оценио „да се мора признати да су ови послови добили живљи покрет за извршење његовим посредством.“ Сугерисао је МИД-у да би било добро да се Тодоров задржи извесно краће време у Софији „док све послове, у вези са нашим рекламацијама не посвршавамо.“ (*Истио*).

91 *Истио*, телеграм Нинчића – Димитријевићу бр. 1787 од 21. маја 1920.

92 *Истио*, Телеграм из Софије бр. 194 од 27. маја 1920.

личну. Сматрајте ово као озбиљну опомену.“ Још једном је поновио да Стамболијском предочи разлоге које је дао инструкцијама од 21. маја „које говоре против његове жеље да се уреде наши односи макар и официозно.“⁹³

Са ратификацијом Уговора о миру потписаном у Неију августа 1920. године околности у вези успостављања дипломатских односа су се промениле. Влада у Београду је дала сагласност – агреман за бугарског дипломату. Нови цивилни комесар Краљевине СХС од 7. јула 1920. Јеврем Тадић, који је крајем августа именован за отправника послова у Софији, обавестио је 30. августа МИД у Београду да су у Софији „са задовољством и благодарношћу примили вест о сагласности владе Краљевине СХС да Коста Тодоров може доћи у Београд као отправник послова“.⁹⁴ Стигао је у Београд после неколико дана и 9. септембра 1920. предао своје акредитиве као отправник послова заступнику министра иностраних дела М. Нинчићу.⁹⁵

93 *Истио*, Нинчићев телеграм Димитријевићу бр. 1919 од 28. маја 1920.

Димитријевић као делегат владе за политичке и цивилне ствари, већ је био у сукобу са потпуковником Иваном Докићем, заступником шефа војне мисије при штабу француске војске у Софији, па је „његово превелико 'упуштање' у контакте са бугарском владом и рад на зближавању у мери која је превазилазила оквире утврђене владине политике према Бугарској“, допринело по сопственом тумачењу [Димитријевићевом], разрешење односно премештај из Софије (И. Ристић, нав. дело стр. 100–102).

94 АЈ, 334-99-334, Телеграм из Посланства у Софији бр. 400 од 30. августа 1920.

95 АЈ, 334-99-337; По доласку у Београд, са своја два сарадника били су смештени у хотелу Москва. Крајем септембра бугарско Посланство упутило је захтев МИД-у да им се врати зграда у Бирчаниновој улици где је било смештено до прекида дипломатских односа. Како је зграда Посланства Бугарске била под секвестром Министарства правде, коме је захтев прослеђен са предлогом да се поступи слично као што су то урадили савез-

Ракић је сутрадан по доласку у Софију 9. фебруара био у Министарству иностраних послова и разговарао са Петрајевим, високим званичником у МИП-у, преко кога је затражио пријем код Александра Стамболијског, председника владе и министра иностраних послова, ради предаје својих акредитива.⁹⁶ Са њим је разговарао 14. фебруара. Већ 16. фебруара био је примљен код бугарског краља Бориса.⁹⁷

У првих неколико дана његове дипломатске мисије у Бугарској и пре него што је преузео дужност, сreo се и разговарао са посланицима Француске, Енглеске, Италије, са француским генералом Фурту-ом, председником Међународне комисије у Софији, појединим министрима у влади Бугарске, о чему ће бити више речи напред у тексту.

Већ у марту, у другој половини месеца ишао је по званичном послу у Београд, што је често чинио због потреба службе, консултација и реферисања, чему је доприносила и релативна близина Београда и Софије.

Крајем 1921. године од бугарске владе затражен је агреман за Милана Ракића као изванредног посланика и опуномоћеног министра. Сам Ракић известио је Министарство у Београду 9. децембра, преносећи речи Александра Стамболијског „да су краљ и бугарска влада са највећом благодарношћу примили наше тражење

ници у Паризу и Букурешту, који су Бугарској вратили зграде посланства по успостављању дипломатских односа. Решењем министра правде од 9. октобра 1920. „скинут је секвестар и попис са имовине овдашњег бугарског посланства“, и наређено да се сва пописана имовина по списку преда бугарском посланству, што је и учињено. (АЈ, 334-99-(315;318), акт МИД-а 4209 од 2. октобра; Министарство правде бр. 7689 од 11. октобра 1920). Реч је о згради Посланства где се и данас налази Амбасада Бугарске у Бирчаниновој улици.

96 Видети „Дневник из Софије“, под датумом 9. фебруар 1921.

97 „Дневник из Софије“, записи под 14. и 16. фебруаром.

агремана за мене и да га дају са највећим задовољством. Стамболијски је пренео Ракићу да они „у том акту виде почетак нових и нормалних односа између две земље“.⁹⁸

Истог дана када је Стамболијски обавестио Ракића да је дат агреман за њега, затражен је агреман за К. Тодорова као изванредног посланика и опуномоћеног министра у Београду. Ракић је крајем децембра тражио од МИД-а одговор у вези давања агремана за Тодорова.⁹⁹

Нова акредитивна писма подразумевала су и свечане аудијенције код краља у Софији и у Београду. Први је своје акредитиве предао Милан Ракић краљу Борису на пријему 25. фебруара 1922. године. Коста Тодоров је то учинио на пријему код краља Александра 18. марта 1922. године.

Приликом предаје акредитивних писама, Ракић се обратио бугарском краљу следећим речима:

„Предајући Вашем Величанству писма којима ме Његово Величанство Краљ Александар I акредитује као изванредног посланика и пуномоћног министра код Вашег Величанства, слободан сам користити се приликом да изјавим колико сам срећан што је избор Његовог Величанства пао на мене.

Као што је познато Вашем Величанству, ја сам већ пуну годину дана у Вашој земљи и за то време имао сам доста прилика да уочим разноврсне односе и особине народа у чијој се средини налазим, да пратим развој јавнога мишљења и тенденције његове. Разлике и супротности, које су неизбежне у почетку обновљених односа двају земаља, постепено се смањују и ублажују, и има разлога веровати да ће временом устукнути пред обостраним потребама и интересима. Мој ће задатак бити да, у колико то од мене зависи, радим у том правцу утврђујући

98 АЈ, 334-84-54. Ракићев телеграм из Софије МИД-у бр. 948 од 9. децембра 1921.

99 *Истио*, Ракићев телеграм МИД-у бр. 1008 од 24. децембра 1921.

односе доброга суседства између двају земаља. Усуђујем се надати се да у томе послу могу рачунати на драгоцену потпору и благонаклоност Вашег Величанства, које ми је неопходно потребна за успех.“

На ове речи бугарски краљ Борис, обратио се посланику Ракићу:

„Господине Министре,

Са задовољством примамо из Ваших руку писма којим Вас Његово Величанство Краљ Александар акредитује код моје особе [код мене] у својству изванредног посланика и пуномоћног министра.

Избор који је Његово Величанство учинило у овој прилици може ме само радовати. Досадањи Ваш боравак међу нама дао Вам је могућност да упознате бугарски народ, – који се предао своме мирном, културном и економском напретку и то ће много допринети за успешније извршење додељене Вам мисије.

Нарочито су ми пријатна уверења, која ми дајете о Вашој намери да ћете посветити Вашу снагу за утврђивање добрих суседских односа између двеју земаља. Са моје стране ја држим да Вас уверим, да ће све оно што може олакшати извршење ове Ваше задаће, наћи моје одобрење као и потпору Бугарске Владе.

Са овим осећајима ја Вам честитам, Господине Министре, нов висок положај и изјављујем моје најбоље жеље.“¹⁰⁰

Ракић је, као добар зналац прилика на Балкану и од-

100 АЈ, 334-84-(68-69), Из неког разлога, из Министарства иностраних дела тражено је од Ракића 1. марта да пошаље „хитно“ свој говор приликом предаје акредитива бугарском краљу, као и одговор на исти. Ракић је послао текстове говора и уз њих у писму нагласио да је његов говор „прегледао и одобрио“ министар иностраних дела приликом последњег Ракићевог бављења у Београду – Телеграм МИД-а пов. бр. 821 од 1. марта 1922; Ракићев одговор пов. бр. 153 од 3. марта 1922.

носа међу балканским државама и проблемима који су постојали, био у делегацији Краљевине СХС на „Оријенталној Конференцији“ – Конференцији мира са Турском републиком која је одржана у Лозани (22. новембар 1922. – 24. јул 1923), на којој су расправљани услови мира између Турске и Савезника. Ракић се вратио из Лозане у Београд 9. фебруара 1923.¹⁰¹ После месец дана био је на дужности у Софији.¹⁰²

По повратку из Лозане уследило је унапређење. Указом од 27. фебруара 1923. године унапређен је за посланика I класе.¹⁰³

Био је и члан делегације владе Краљевине СХС која је учествовала на сесији Савета Друштва народа која је одржана 17. јула 1922. године када је расправљано о питању упада бугарских чета на територију Краљевине СХС.¹⁰⁴

Ракић је по доласку у Посланство за сараднике имао секретаре Миливоја Милчића и Михајла Стојановића, писаре Илију Миликића и Милоша Кићевца; десетак дана по ступању на дужност у Софију је дошао секретар Милован Продановић а почетком јула саветник Радомир Луковић, пошто је Милчић распоређен на рад у МИД-у, да би и он априла 1924. био премештен из Софије.¹⁰⁵ То-

101 АЈ, 334-187-150, МИД пов. бр. 556 од 9. фебруара 1923. године, телеграм МИД-а Посланству у Софији у ком се саопштава да је Ракић стигао у Београд и да му не шаљу телеграме у Лозану.

102 *Истио*, МИД пов. бр. 643 од 19. фебруара 1923.

103 АЈ, 334-187-153, МИД, пов. бр. 803 од 1. марта 1923.

104 У делегацији су били др Михајло Гавриловић, посланик у Лондону, Мата Бошковић, делегат Краљевине СХС у Комисији за репарације у Паризу, Михајло Ристић, делегат у Међународној дунавској комисији, Милутин Недић, пуковник, војни изасланик у Софији, Рајс [Арчибалд?], Милан Ракић, посланик у Софији, Васа Јовановић и др Милутин Јовановић, посланик у Берну и представник Краљевине СХС при Друштву народа, АЈ, МИД УО, 1992, ф. III, бр. 2679 од 19. јула 1922).

105 АЈ, 334-84-250, Посланство у Софији – МИД-у, пов. бр. 114 од

ком његовог службовања променило се више чиновника, секретара, саветника, писара – указног особља,¹⁰⁶ али је стално постојала потреба да се повећа број указних чиновника о чему је писао МИД-у наводећи да недовољан број може довести „да наша служба и наши многобројни интереси у Бугарској трпе штету“.¹⁰⁷ Суочавао се и са питањем послуге у Посланству, питањем које је „за свако друго посланство ситница“, али за Посланство у Софији „од врло велике важности, због поверљиве службе“. Није ни помишљао да ангажује неког странца или Бугарина „јер то би сигурно био уједно и агент бугарски“. Због тога су за послужитеље узимани сељаци из Пиротског округа, што се показало као непрактично, пошто је њихов останак у Посланству „зависио често од добре или рђаве жетве.“ Пошто нису имали статус државних служитеља, нису имали право на пензију па су одлазили чим би нашли боље место. Ракић је тражио да се у Посланство упути један жандарм и један послужитељ који је био на тим пословима у МИД-у, што је подразумевало да познаје саму службу и да буде дискретан „што је за службу у Посланству нарочито потребно.“ Предлагао је да тим људима треба дати сва права као осталим послужитељима у земљи што би их везало за службу „а Посланство би тиме избегло могућност да честим променама послуге компромитује своје агенте, или да буде изложено опасности да му се једнога дана украде и сама шифра“.¹⁰⁸

20.02.1921.; пов. бр. 394 од 18.05.1921.; пов. бр. 564 од 9.07.1921.; акт Посланства од 14.07.1921; бр. 671 од 23.04.1942.

106 Видети персонални одсек МИД-а.

107 АЈ, 334-84-89, Посланство – МИД-у пов. бр. 141 од 22. фебруара 1922; пов. бр. 174 од 7. марта 1923.

108 АЈ, 334-84-91, Ракић – МИД-у пов. бр. 250 од 28. марта 1923.; Надлежни у МИД-у забележио је на самом акту 1. априла „свршено – у акта“.

Као савестан државни чиновник уочио је да Посланство у Софији даје велика средства за телеграфске трошкове, па је предложио председнику владе и министру иностраних послова Н. Пашићу да се ти трошкови смање а да Министарство буде „на време извештено о стварима о којима треба да буде извештено“, на тај начин што би се установила курирска служба од Софије до Цариброда. Навео је да су сви извештаји слати МИД-у „телеграфски – шифровани, из простог разлога што се ни једно писмо информативне садржине није смело предати бугарској пошти“. Сматрао је да би се са увођењем курirsке службе добила „сигурност у експедицији поште и смањење трошкова“, на месечном нивоу између 10–15 хиљада лева. Овај Ракићев предлог је прихваћен тако да је курир Посланства ишао од Софије до Цариброда а курир Министарства од Цариброда до Београда, и обратно.¹⁰⁹ Своју пажњу показивао је и према згради у којој је било Посланство. Предлагао је преправку зграде због оштећења и нефункционалности и тражио финансијска средства, што је доста тешко ишло с обзиром на финансијску ситуацију државе која је, као што је напред поменуто, укидала и дипломатске мисије, неке, тако неопходне за правилно и достојно заступање и представљање државе у свету.

Почетком 1927. године из Београда је преко посланика Краљевине СХС у Риму Живојина Балугџића, затражен агреман за Милана Ракића као новог посланика у Риму. Последњег дана јануара те године Балугџић је известио МИД да је агреман за Ракића одобрен.¹¹⁰ По до-

109 АЈ, 334-84-20, Ракићево писмо пов. бр. 207 од 13. марта 1921. У писму је наведено да су трошкови телеграма за децембар 1921. били близу 20.000 лева, а за прво тромесечје 1922. преко 60.000. Пашић је дао сагласност на дати предлог 17. априла 1921.

110 АЈ, 334-187-188, телеграм Посланства у Риму пов. бр. 118 од 31. јануара 1927; Смену посланика Балугџића затражио је Мулини због његових критичких ставова према фашистичком

бијању агремана у уобичајеној процедури донет је указ о постављењу Ракића за изванредног посланика и опуномоћеног министра прве групе, прве класе у Риму.¹¹¹

Ракић се из Софије обратио Министарству 13. фебруара наводећи да није званично обавештен о премештају као ни о датуму када треба да пође на нову дужност. Тражио је званично саопштење,¹¹² на шта му је одговорено из кабинета министра – „извештени сте званично о премештају, али курир није још отпутовао. [!] Можете одмах кренути на нову дужност“.¹¹³ Он је то после десетак дана и учинио пошто је 24. фебруара предао дужност саветнику у Посланству Драгомиру Касидолцу.¹¹⁴

После шест година и петнаестак дана проведених на месту шефа мисије – Посланства у Софији, Ракић је напустио главни град Бугарске и дошао у Београд, одакле је после краћег задржавања и консултација у МИД отпутовао преко Венеције за Рим где је стигао 10. марта 1927. године када је и примио дужност у Посланству.¹¹⁵

режиму, које је износио у чланцима у београдској Политици а које је потписивао под псеудонимом „хуз“. (Војислав Вучковић, Пензионисање Милана Ракића, Зборник историје књижевности Одељења литературе и језика САНУ, бр. 2, 1961, стр. 235).

111 Службене новине Краљевине СХС бр. 29 од 9. фебруара 1927, указ пов. бр. 423 од 2. фебруара 1927.

112 АЈ, 334-187-191, Ракићев телеграм из Софије – МИД-у од 13. фебруара 1927.

113 *Истио*, телеграм МИД-а – Ракићу пов. бр. 577 од 14. фебруара 1927.

114 *Истио*, телеграм Посланства – МИД-у пов. бр. 157 од 24. фебруара 1927.

115 АЈ, 334-187-192, Ракићев телеграм из Рима – МИД-у пов. бр. 308 од 11. марта 1927.

Посланство Кнежевине Србије у Риму установљено је 18. јану-

Шест дана касније, 16. марта био је примљен у протоколарну посету код Бенита Мусолинија, председника италијанске владе и министра иностраних послова.¹¹⁶ Ракић је разговарао са Мусолинијем у духу инструкција које је добио од краља Александра пред свој полазак у Рим.¹¹⁷ То је значило решавање више питања из сфере односа између две земље а посебно појашњење Тиранског пакта, потписаног између Албаније и Италије, 27. новембра 1926. године, који је задавао велике главобоље владама Краљевине СХС – Југославије.

Ракић му је на првом сусрету рекао да је „дошао у Рим са намером да продужи политику пријатељства између две државе“, напомињући да је такву политику „инаугурисао“ сам Мусолини, и да се нада да може „рачунати на његово пријатељство“. Мусолини је потврдио да је политику пријатељства инаугурисао и учинио „све што треба да се рашчисти пут за њу“, истичући да није његова кривица што се десио један застој у њеној ре-

ара 1879. године Законом о дипломатским заступништвима и конзулатима српским у иностранству. (В. Роровић, *н. г.* стр.318). Оно је практично отворено постављењем Филипа Христића за изванредног посланика и опуномоћеног министра указом од 3. маја 1881. године (Српске новине, бр. 113 од 24. маја 1881). Христић је имао седиште у Бечу где је био акредитован за посланика од 1. децембра 1879. Први српски посланик који је имао седиште у Риму био је Коста Н. Христић, који је постављен на ту функцију 24. маја 1899.

Са друге стране, Италија је у Кнежевини Србији имала генералног конзула од 5. новембра 1861. а крајем децембра 1868. именovala је дипломатског агента. Први италијански посланик Ђузепе Торинели предао је акредитивна писма српском кнезу Милану Обреновићу 25. септембра 1879.

116 Архив САНУ, Ракићева заоставштина 14331-14 (1), „Дневник из Рима 1927.“ Под датумом 16. март 1927.

117 Бранислав Глигоријевић, *Краљ Александар Карађорђевић у европској политици*, Београд, 2010, стр. 56.

лизацији. Подсетио је да је његов договор са Нинчићем био да доврше „дело пријатељства“ склапањем Нептунских конвенција, наглашавајући да их је он „одмах ратификовао“ док „ви то ни до сад нисте учинили“. Рекао је да, према његовим сазнањима, то није учињено „због разлога унутрашње политике“, и да неће да на томе инсистира, пошто, како је изговорио, „не желим да се мешам у унутрашњу политику других држава“.¹¹⁸ О искрености у наступу према посланику Ракићу довољно говоре ове Мусолинијеве речи, изговорене непуна три месеца после потписивања Тиранског пакта „којим је Италија закорачила на Балкан и активно се умијешала у балканску политику, показујући свијету да су њени интереси једнаки интересима балканских држава“,¹¹⁹ о коме (Тиранском пакту) није било ни једне речи на првом сусрету Ракића и Мусолинија.

Тај сусрет оставио је по мало горак утисак на Ракића. Прво је био заказан пријем за 15. март у поподневним сатима да би био одложен за 16. март у 6.30 по подне. Примљен је са закашњењем од сат и пет минута, пошто је „дуче“ примио, у време предвиђено за Ракића, мађарског министра просвете, а затим и немачког амбасадора, што је Ракић у свом „Дневнику“ прокоментарисао „леп почетак“.¹²⁰

118 „Дневник из Рима 1927“, под датумом 16. март.

Рим је био престоница у којој су службовали и Јован Дучић и Иво Андрић. Јован Дучић је био у јесен и зиму 1908. у Риму где га је послала српска влада да ради на пропаганди против анексије Босне и Херцеговине. Затим као секретар у Посланству КС август 1912. – јун 1914. и трећи пут као посланик КЈ октобар 1933. – септембар 1937. Иво Андрић је био у Риму у Посланству КСХС при Ваткану на почетку своје каријере март 1920. – новембар 1921. године, као вице конзул.

119 Bogdan Krizman, *Vanjska politika jugoslavenske države 1918–1941*, Zagreb, 1975. str. 46.

120 „Дневник из Рима 1927“ 16. март.

Када је записао ове две речи вероватно је мислио и на то каква је атмосфера владала у италијанској штампи – потпуно антијугословенска (истина и у штампи Краљевине СХС вођена је антииталијанска кампања). Овоме треба додати и његов осећај пре доласка у Рим, када је слушао и у Софији и у Београду од стране италијанских посланика да ће га у Риму „једва дочекати“ и да ће му „дати појашњења о пакту Тиранском, која ће потпуно задовољити Београд“, што се није десило ни до краја његове мисије у Риму. Слично мишљење чуо је и од Живојина Балутџића, посланика у Риму пре њега и Howard Kennard-a, британског посланика у Београду (1925–1928). Склони таквом веровању били су и Нинко Перић, мистар иностраних дела па и сам краљ Александар.¹²¹

Десет дана касније, 26. марта Ракић је био у свечаној аудијенцији код италијанског краља Виторија Емануела III ради предаје својих акредитивних писама. Занимљива импресија дипломате – песника: „Примио ме краљ у 11 сати. Конверзација без икаквог интереса. Banale comme un decor d'opera.“¹²² Ни једна ситница која заслужује да се запише. Вероватно да он има исте импресије о мени“, записао је Ракић у „Дневнику“.¹²³

Ракићев „Дневник из Рима“, који објављујемо у овој књизи, сведочи о његовим контактима првих двадесетак дана од доласка у Рим и о разговорима са Мусолинијем и са Дином Грандијем, замеником министра иностраних послова (а од 1929–1932. и министром иностраних послова), енглеским, француским и немачким амбасадорима, посланицима Белгије, Бугарске, Чехословачке, Албаније... и сведочи о важним темама које су биле на „дипломатском столу“ Милана Ракића.

121 Б. Глигоријевић, *н. д.* стр. 56.

122 Баналан као оперски декор.

123 „Дневник из Рима“, под датумом 27. март 1927.

Личност од које је највише зависило како ће се одвијати односи између Италије и Краљевине СХС – Југославије, био је Бенито Мусолини, који се на почетку Ракићеве дипломатске мисије у Риму „неколико месеци понашао доста нечувено“. Ракић се суочио са „једним диктатором који је – и иначе склон да свој међународни престиж гради мешавином особитог комедијаштва и примитивне бахатости, а своју политику према Југославији да показује ароганцијом – покушавао је да га [Ракића] малтретирањима унизи.“ Он је то показао и тиме што посланика Ракића није хтео да прими више од три месеца на политичке разговоре. Тај гест је део из његова арсенала којим је хтео да „покаже и докаже супериорност Италије под његовом влашћу“.¹²⁴

Поред оваквих непријатних ситуација и све тежине позива којим се бавио представљајући и заступајући своју земљу у Италији, Ракић је трпео последице нарушеног здравља још из конзулских времена, па је, када су то обавезе дозвољавале, користио одлазак на лечење и опоравак углавном у Швајцарску и Француску. Дуже боловање (тримесечно) за опоравак користио је и крајем 1929. и почетком 1930. године. Замењивао га је као отправник послова саветник Драгомир Касидолац, његов сарадник и у Софији. Поред Касидолца за сараднике у Риму имао је и Божицара Пурића, саветника, Војислава Јаковљевића, Радисава Митровића, Александра Авакумовића (секретаре), Добривоја Крстића, писара, Милана Јовановића, саветника, Милана Антића, саветника, Растка Петровића писара при Светој столици на раду у Посланству.

Тешка и сложена мисија Милана Ракића у Италији са диктатуром која је у дотадашњој историји била непозната, у почетку 1933. године ближила се крају. Априла месеца дошло је до његовог сукоба са министром иностраних послова Богољубом Јевтићем. О овом сукобу који је тињао

124 Конзулска йисма, стр. 19–20.

између Милана Ракића и министра Двора и будућег министра иностраних послова Богољуба Јевтића, писао је касније нешто мање од три деценије Војислав Ј. Вучковић који је тридесетих година постављен за дипломатско-конзуларног чиновника приправника у МИП-у и који је познавао Ракића.

Он каже да је Ракић имао подршку краља Александра све до завођења личног режима 1929. године. Краљ је позвао посланика да дође из Рима и понудио му место министра иностраних послова у влади генерала Петра Живковића. Ракић није прихватио понуду с образложењем да нема довољно снаге за савладавање тешкоћа и изазова који „чекају земљу на новом путу“. Од тог тренутка променио се однос краља према Ракићу.¹²⁵

Када је реч о Ракићевим разговорима са краљем треба подсетити да је Ракић током 1928. био два пута на разговору код краља Александра Карађорђевића. Први 3. фебруара а други пут 26. јула.¹²⁶

Током 1929. Ракић је био два пута на Двору. У Дневнику дежурног ађутанта краља забележено је да је 27. фебруара у времену од 17.40 – 18.43 код краља био Милан Ракић посланик у Риму. На жалост, писани документ о том једночасовном разговору краља и посланика Ракића

125 Војислав Ј. Вучковић, *н. г.*, стр. 235–236.

Војислав Ј. Вучковић је био у дипломатској служби КЈ од 1932. до 1944. Син је Јована Вучковића, дипломате, посланика који је пензионисан 1932. Исте године у МИП је примљен његов син Војислав за дипломатско-конзуларног приправника, 1935. постављен је за писара, а 1937. у истом звању премештен у Посланство КЈ у Лондону. Од 1939. је унапређен за секретара. Био је на раду и у Војном кабинету за време владе у егзилу. Мада је био постављен за секретара у Посланству у Лисабону 1942. остао је и даље у Лондону (АЈ, МИП КЈ, УО, Персонални досије).

126 АЈ, Двор КЈ, Дневник дежурног ађутанта краља за 1928, књ. 524. Под датумом 3. фебруар забележено је да је Ракић био код краља од 17.20 – 18.25 а 26. јула од 17 – 17.45 часова.

није сачуван у архивској грађи Двора КЈ, па се не може тврдити да је током тог разговора краљ понудио Ракићу портфељ министра иностраних послова.¹²⁷

Ракић је био у Београду и разговарао са краљем 5. новембра 1929. Повод за тај разговор била је посета Ерика Драмонда, генералног секретара Друштва народа Београду, који је покушавао да смири односе између Италије и Југославије који су били ушли у критичну фазу. Ни о овом разговору, као ни ранијем, краља и Ракића, немамо писани документ у Дворској архиви а ни у Ракићевој заоставштини. Вероватно је доста тога речено у једночасовном разговору.¹²⁸

Са друге стране Ракић је уживао пуно поверење и подршку министра иностраних послова Војислава Маринковића са којим га је везивало „старо и дубоко пријатељство.“ Како није било напретка у односима између две земље у одређеним политичким и дворским круговима, замерано је и Ракићу „да се у дипломатији понаша као дилетант који не разуме да треба стално тражити контакте са италијанским државницима и чинити све покушаје да се дође до споразума.“ Замерано му је да се „одсекао од званичних личности“, а да се „сувише виђао ноћу по римским кафаницама“, као и

127 *Истио*, књ. бр. 525.

128 *Истио*, књ. 525, под датумом 5. новембра уписано је да је код краља био од 17.35 до 18.40 Милан Ракић, посланик у Риму. Дан раније 4. новембра краљ Александар је организовао ручак на Двору за учеснике у разговорима поводом посете Е. Драмонда. На ручку су поред краља Александра и Е. Драмонда били: председник владе Петар Живковић, министар иностраних послова Војислав Маринковић, министар И. Шуменковић, министар А. Корошец, министар М. Нинчић, министар Н. Узуновић, министар Франгеш, министар Г. Анђелиновић, министар С. Шверљуга, директор Политичког одељења МИП-а К. Фатић, мис Ховард, Ђура Поповић, Милан Ракић. Ту су били и министар Двора Б. Јевтић, Де Монтенах и други. *Истио*, под датумом 4. новембар од 13.10-14.15 часова.

то да од 1927. године, када је дошао у Рим, Министарство од њега не прима „важније политичке извештаје“. Вучковић каже да је то било тачно и да је „службена акта о најповерљивијим предметима“ слао личним писмима В. Маринковићу, „редовним или специјалним куририма“. Разлог за такво поступање је случај са одавањем поверљиве информације, нечијом индискрецијом у МИД-у. Наиме, Ракић је строго поверљивим телеграмом известио министра да ће следећег дана имати разговор са Мусолинијем у вези преговора за обнову Римског пакта (склопљеног 1924), што је београдски лист „Време“ истог дана објавио.¹²⁹

У једном моменту је чак и министар Маринковић запазио да му Ракић „поодавно“ није писао, па му је 16. априла 1931. написао писмо које говори да постоје одређени разлози зашто из Рима нема очекиваних писама – извештаја. Писмо је лично и оно гласи:

„Драги Милане.

Немам од тебе ништа поодавно. Међутим, изгледа ми да опет по нешто тамо има промењено, а то нешто у том смислу и чујем као индиректно од тебе. Тако је неку поруку донео Авакумовић,¹³⁰ као да си му ти то за мене казао, а нешто ми је говорио и Франгеш.¹³¹ Но како ни један ни други нису донели ништа писмено, то ја ни њихова причања просто нисам примио к знању. О томе те извештавам само да знаш, ако си заиста ти нешто поручивао, што не верујем.

129 В. Вучковић, *н. г.* стр. 235–237.

130 Александар Авакумовић, службовао је у Софији са Ракићем од марта 1924. да би априла 1927. био премштен за секретара у Посланству у Риму где је Ракић већ био шеф мисије. Из Рима је премештен у МИД крајем новембра 1928. У Риму је био као курир априла 1931. године.

131 Вероватно је реч о др Оту Франгешу, сенатору.

Ово ти пак пишем само ради тога да саопштим другу једну ствар, коју мислим да треба да знаш и да некако па-рираш [несигурно читање – М.М.].

Из потпуно поузданог извора знам да се с италијанске стране лансирала у Лондону верзија, да ако регулисање односа не иде брже, да је кривица до тебе. Јер си ти као пе-симиста, и због тога не тражиш разговоре. То је све речено са пуно личних комплимената за тебе, али се на то своди.

Ја мислим да ти видиш у чему је игра и шта јој је циљ. Треба се на неки начин отрести индискретног уплитања трећих – ти знаш којих – и њихове „насртљивости“, па је то најлакше. Сад више не могу да оперишу са мојом ин-трансингентношћу и франко-филством, сад је дошла на ред твоја ноншалантност и неактивност. Али мислим да ћеш се сложити са мном да ни то не треба допустити. Тре-ба затворити сваку одушку.

Ја бих те зато молио, да без обзира на њихово држање настанеш на продужењу разговора са Гвариљом, а потражи и Грандија. Ово што сам ти јавио немој им, наравно, рећи; али им можеш казати, да ми овамо почињемо да сумњамо да ти ствар не узимаш довољно к срцу, и да мени изгледа неве-роватно, да сваки пут кад ја лично разговарам с Грандијем, ствари изгледају повољно, па чим треба ти да продужиш на-стане неки застој. То ти може послужити за оправдање зашто инсистираш на разговарању. Нека мало покажу боју.

С поздравом твој
В. Маринковић¹³²

Ракић се није устручавао да на рачун одређених по-теза са Двора изнесе своје критике, пошто је сматрао да је слање тајних емисара „слабило ауторитет“ дипломат-ског представништва у Риму, тј. његов. У вези са тим ве-роватно је мислио и на долазак у Рим министра Двора

132 Архив САНУ, 14331-14(36).

Богољуба Јевтића у лето 1931. кога је краљ Александар послао да разговара о питању односа између Рима и Београда. Током прве половине 1932. краљ Александар је заступнику министра иностраних послова Кости Куманудију (пошто је Маринковић био на лечењу) говорио о потреби да се пензионише посланик у Риму, због његове неактивности. Кумануди је у том разговору рекао да италијански диктатор због непријатељског „држања према нама не оставља Ракићу могућност да ма шта предузме с изгледом на успех.“ Сматрао је да би се његово пензионисање у стању затегнутих односа између две земље могло „протумачити у Риму као увод у фазу новог хлађења односа“, чему је Кумануди додао – „осим тога, мени као Ракићевом пријатељу није могућно да га пензионишем“.¹³³

Јула месеца 1932. на место министра иностраних послова постављен је Богољуб Јевтић, што је коинцидирало са погоршањем односа између Београда и Рима. Оно се манифестовало инцидентима на острву Крку и у Трогиру, демонстрацијама у појединим градовима у обе земље, појачаним терористичким акцијама усташа који су уживали подршку из Рима, кампањи са једне и друге стране. У таквим околностима, Ракић гневан на Јевтића и незадовољан министровим односом према њему као

133 *Истио*, стр. 237;

Априла 1932. после оставке владе П. Живковића, нову владу је образовао Војислав Маринковић, који је у исто време био и министар иностраних послова. После три месеца формирана је нова влада са Миланом Сршкићем као председником и Богољубом Јевтићем као министром иностраних послова. До тада је он био министар Двора. Једно време је истовремено био и помоћник министра иностраних послова, чиме је Двор желео да има одређену контролу над радом МИП-а. Томе се противио тадашњи министар Маринковић, који је по повратку са лечења сменио Јевтића са места помоћника министра, иако овај није ни долазио у МИП. Већ тада, још 1929. године, дошло је до сукоба Маринковића и Јевтића.

Маринковићевом другу и пријатељу, „престао је одлазити“ у италијански МИП, министру „није слао политичке извештаје ни службено ни личним писмима“, тако да се цео рад дипломатске мисије „свео на отправљање текућих административних послова“.¹³⁴ Ипак, из тог периода има неколико сачуваних извештаја – истина концепата, Ракићевом руком писаних, а налазе се у његовој заоставштини, које објављујемо у овој књизи.

Ракићу је било јасно да ће га министар Јевтић првом приликом која се укаже, пензионисати. У пролеће 1933. године у Риму се одржавао незванични конгрес „Волта“ на који је био позван и бивши министар иностраних дела Момчило Нинчић.¹³⁵

Нинчић је позван у Рим на иницијативу Мусолинија и из разлога да покаже краљу Александру са ким би од југословенских политичара био спреман да разговара. По завршеном конгресу Нинчић је био са Ракићем у Посланству у Риму и говорио му о разговору са Мусолинијем, који му је изјавио да жели побољшање односа са Југославијом. Бивши министар му је рекао да ће о свом разговору са Мусолинијем „обавестити надлежне“ када се врати у Београд. Надлежни су били краљ, кога је прво обавестио преко министра Двора а нешто касније и у непосредном разговору, и министар иностраних послова кога је обавестио преко секретара у Министарству.

134 В. Вучковић, *н. г.* стр. 238.

135 *Истио*, стр. 239. На том незваничном конгресу „Волта“ марта месеца 1933. било је планирано да се дискутује о питањима из сфере међународних односа. Из Краљевине Југославије био је позван и учествовао је и сенатор Ото Франгеш. Иначе, конференција фондације „Волта“ одржана је у организацији владе у Риму. Циљ је био да се учесницима, по избору организатора (државници, политичари, бивши или будући министри, научници ...) покажу достигнућа фашистичког режима у минулих десет година.

Али, чињеница да Ракић није обавестио министра иностраних послова о разговору са Нинчићем, а поводом његовог разговора са председником италијанске владе, што је без сумње морао да уради у складу са својим професионалним обавезама, утицала је да министар Јевтић убрзо пензионисхе посланика Ракића.

Када је Јевтић сазнао за Нинчићев разговор са Ракићем, а од њега није добио никакву информацију, затражио је 8. априла одговор на питање „да ли га је Нинчић обавестио о разговору са Мусолинијем“. Три дана касније одговорио је телеграмом да је добио обавештење о разговору са Мусолинијем, додајући да му је Нинчић рекао „како је Мусолини био врло љубазан и да је с нарочитим поштовањем говорио о краљу“. После два дана упутио је писмо Јевтићу, нешто другачије интонирано:

„Господине министре,

Примио сам ваш телеграм стр. пов. 221 којим ме питате шта ми је г. Момчило Нинчић рекао о своме разговору са Мусолинијем. Тим поводом сматрам за потребно да вам напишем ово неколико речи.

Г. Нинчић има право да ми саопшти шта хоће и колико хоће од свог разговора са Мусолинијем, или да ми ништа не саопшти, а ја опет немам никакву дужност ни обавезу да Министру иностраних дела саопштавам разговоре са мојим познаницима и пријатељима. Ако сам овога пута учинио изузетак и одмах одговорио на ваш телеграм, то је било само зато што сам мислио да је све дошло од неког неспоразума и да се, ако не одговорим, тај неспоразум може повећати на рачун г. Нинчића“.¹³⁶

Јевтић незадовољан и суштином и тоном Ракићевог обраћања одговорио му је: „Не допуштам никакве инсинуације у вези с мојим телеграмом стр. пов. бр. 221.

136 В. Вучковић, *н. г.* стр. 239–240.

Господин Нинчић је несумњиво имао право поступити како је хтео, али кад је нашао за потребно да вам саопшти да је био примљен од г. Мусолинија и дуго разговарао, онда је несумњиво ваша посланичка дужност да мене о томе одмах известите. То нису ваше личне ствари, нити сте ви тамо по свом приватном послу, да би могли овако немогућно да схватите своју дужност и свој однос према министру иностраних послова“.

Министар Јевтић је више него јасно ставио до знања да Ракићево поступање као посланика на страни није за толеранцију, посебно због омаловажавања институције министра иностраних послова па и самог Министарства. То је, вероватно, и сам Ракић схватио па је са осећањем да је „прогањан и од краља и од министра“ искалио свој „револт и гнев“ на Јевтића, својим новим телеграмом од 1. маја: „Немам намеру да са вама дискутујем о случају г. Нинчића. Мислим да сваки човек коректан, и који полаже на своје достојанство, не може имати друго мишљење него оно које сам изнео у моме писму стр. пов. 585 [писмо од 11. априла].¹³⁷

Пре него што је овај телеграм стигао у Министарство, краљевским указом од 29. априла 1933. године Милан Ракић је пензионисан.¹³⁸ Сутрадан је обавештен о донетом указу с налогом да дужност преда саветнику Посланства. Сам Ракић је проценио да дужност може предати до краја маја како је и обавестио Министарство, тражећи у исто време да му се пошаљу опозивна писма.¹³⁹

¹³⁷ Исто, стр. 240.

¹³⁸ АЈ, 334-187-520, Службени лист М. Ракића.

¹³⁹ АЈ, 334-187-216, Парафраза Ракићевог телеграма пов. бр. 650 од 1. маја 1933; У тексту се каже да је он, Ракић, имао великих незгода што његов претходник (Ж. Балугџић) није предао опозивна писма и није учинио уобичајене дужности пре поласка. Жели да његов наследник не буде у истој ситуацији. Балугџић је напустио Рим а да није ишао у опроштајне посете код ита-

Решење о пензионисању донето је 16. маја 1933. године.¹⁴⁰ Стицајем околности Ракић је предао дужност саветнику Посланства Драгомиру Касидолцу, као што је то учинио и шест година раније када је одлазио из Софије за Рим. Из Рима је отпутовао за Париз где је боравио неколико месеци а затим се вратио у Београд где је живео у ул. Јевремовој бр. 27.¹⁴¹ Умро је у Загребу 30. јуна 1938. а сахрањен у Београду на Новом гробљу 3. јула.¹⁴²

Ракић је током дипломатске каријере, поред домаћих одликовања: Ордена Св. Саве првог степена, Ордена белог орла четвртог степена и Медаље Обилића за хра-

лијанских званичника. После Ракића у Рим је за изванредног посланика и опуномоћеног министра Краљевине Југославије постављен Јован Дучић, један из плејаде српских писаца у дипломатији. Постављен је указом од 10. августа 1933. а у Рим је стигао и преузео дужност посланика 1. октобра 1933. коју је обављао све до пред крај септембра 1937. када је после опроштајних посета код италијанских званичника (Мусолинија, Ђана...) предао дужност саветнику Посланства Павлу Бељанском и отпутовао за Београд, односно Букурешт. Видети М. Милошевић, *Дипломатски сјиси Јована Дучића*. Андрићград – Вишеград, 2020, треће издање.

140 Ракић се 8. маја обратио МИД с молбом да му се регулише пензија а да се извршно решење о пензији преда Милану Гролу пошто ће он „извесно време остати у иностранству.“ По решењу његова пензија је износила 5.864 динара, за 34 године, 5 месеци и 18 дана рада.

141 Ракић је 4. јула 1933. упутио захтев да буде ослобођен од плаћања царине на свој аутомобил марке Quastro-Daimler, што му је и одобрено.

142 Извод из књиге за уписивање умрлих српске православне цркве београдске храма Св. Александра Невског. После његове смрти пензију је наследила супруга Милица Ракић решењем МИП-а од 30. јула 1938. у износу од 4.125 динара. После Другог светског рата решењем Министарства финансија ФНРЈ од 2. марта 1946. године уживала је породичну пензију као супруга бившег посланика (АЈ, 334-187-266).

брост (за учешће у Првом балканском рату), добио више страних одликовања од земаља у којима је службовао: Орден „Звезде Румуније“ степен командора, Орден круне Данске, Бугарски орден за грађанске заслуге, Орден италијанске круне првог степена.¹⁴³

О Ракићу као дипломати и човеку, своја запажања оставило је неколико страних дипломата, његових колега који су службовали у местима где и он и са њим контактирали и пратили његов рад. Захваљујући истраживањима у страним архивима професора Андреја Митровића али и још неких историчара, постала су позната мишљења појединих дипломата из некадашње Аустроугарске, Немачке, Италије, Француске, Енглеске, као и виђења бугарског председника владе, једног генерала... Први међу њима оставио је своје виђење о Ракићу конзул Аустроугарске Адолф витез фон Цамбауер, који је службовао у Митровици. Он је јануара 1909. у свом писму Министарству у Бечу окарактерисао Ракића као „интелигентног, још младог човека, који се од других Срба корисно разликује мирним, резервисаним наступом“, и који добро познаје прилике у месту службовања. Изразио је своје предвиђање да се долазак Ракића у Приштину „може сматрати као добро не само са српске тачке гледишта“, што је значило шире гледано уопште за прилике на Косову. Још један аустроугарски дипломата Аугуст витез фон Крал, прво као конзул у Битољу, затим и аустријски посланик после Првог светског рата, службујући у исто време у Софији када и Ракић, својим надлежним у Бечу описао је

143 Милан Грол, Из сећања на Милана Ракића, Српски књижевни гласник, бр. 4, 16.10.1938, стр. 162–168; Радован Поповић, Жудња за Фраком, Лесковац – Београд, 2015, стр. 30; 32.

Ракића као „занимљиву и симпатичну личност“, која је како у Софији тако и у Београду „изузетно цењена захваљујући својој стручности, карактеру и признато сигурном и мирном просуђивању, а и у српској књижевности има „веома познато име првог српског песника“.¹⁴⁴

О Ракићу у Софији своје виђење оставио је и Александар Цанков (вођа удружене опозиције која је извела преврат у јуну 1923. и оборила Стамболијског, а он постао председник владе (1923–1925), који га је, без сумње, добро упознао, а и Ракић њега. У својим мемоарима Цанков о Ракићу каже да „је био културан човек, префињен, један од најбољих српских дипломата, али искреније и пријатељскије расположен према Бугарској“. Цанков се осврнуо и на Ракићеве контакте ван дипломатије па је записао да је био лични пријатељ са неким нашим [бугарским] интелектуалцима чији је утицај био благотворан на његов однос према мојој влади“.¹⁴⁵

144 *Конзулска йисма*, стр. 9; Док је био посланик у Софији Крал је био у комбинацији за аустријског посланика у Београду априла 1923. Мишљење о њему затражено је и од Ракића који је известио МИД 1923. године да је исти „био дуже време аустро-угарски конзул у Македонији, нарочито у Битољу, где је сматран за савесног чиновника.“ У Софији је био „врло повучен и резервисан.“ АЈ, 334-84-92, Ракићев телеграм из Софије, пов. бр. 285 од 6. априла 1923. У МИД-у у Београду просуђивали су да се ради о човеку који је као конзул у Македонији „био принуђен радити противу нас то би се колико толико осетило“, ако би био прихваћен за посланика у Београду. Из тога разлога, закључено је да би на месту посланика Аустрије у Београду „видели лице које није било у таквом положају“. Посланству у Бечу сугерисано је да „на врло дискретан начин“ то саопште у аустријском МИП-у. АЈ, 334-84, МИД – Посланству у Бечу, пов. бр. 1399 од 10. априла 1933. У МИД-у су знали да је Крал на почетку светског рата из Албаније „радио на подизању албанског устанка у Србији“, па је јасно зашто су у Београду заузели став да Крал не би био погодна личност за шефа аустријске мисије у Београду. *Исйо*.

145 Иван Ристић, *н. г.* стр. 105.

Ништа мање занимљиво делују речи бугарског генерала у пензији Вазова саопштене на једном његовом предавању у Софији 27. марта 1927. године (када је Ракић био у Риму) којом приликом је рекао „да се потпуно слаже са мишљењем Ракића да 'када би Београд могао да се премести у Софију и да ту види право стање ствари, онда би многе предрасуде пале.'“¹⁴⁶

На дан Ракићевог поласка из Софије за Рим (6. марта 1927) италијански посланик у Београду Алесандро Бодреро (1924–1928) известио је своје Министарство у Риму да „српски [!] краљ“ шаље у Рим „не само једног од најбољих које имају у дипломатији, него и свог највећег живог поету, песника словенске меланхолије и васкрса епопеје покопане на Косову“, са циљем да поправи односе са Италијом. Бодреро је написао да је Ракић човек „симпатичан, учен, пријатан у разговору а уз то још и књижевник и музичар“.¹⁴⁷

Британски посланик у Београду Кенард (H.W. Kennard), поводом постављања Ракића за посланика у Риму у свом годишњем извештају Форин офису запи-

146 *Исидо*. Бугарски генерал је у том говору похвалио и Миту Димитријевића, који је својевремено (1920) повучен из Софије, делом и због тога што је прекорачио оквире владине утврђене политике зближења са Бугарском. Говор је био обојен националистичком и ревизионистичком реториком, што је било карактеристично за високе војне кругове у Софији. Генерал Вазов је по извештају аташеа за штампу Сретена Јакића, био типичан представник бившег режима краља Фердинанда „и оних крајњих шовинистичких бугарских кругова који и данас сањају о Сан-Стефанској Бугарској...“. Он је у свом говору „напоменуо да је покојни Пашић у политици оно што је Цвијић у науци. Последњег назива дилетантом у географији и етнографији и научником код ког политички елемент преовлађује и важнији је од истине тврдећи да је код њега антибугарски дух био јако развијен“. Видети извештај аташеа за штампу Сретена Јакића упућен посланику Љубомиру Нешићу 29. марта 1927. АЈ, 388-9-801-803.

147 *Конзулска йисма*, стр. 10.

сао је „Г. Ракић један од најумнијих и најодмеренијих југословенских дипломата“.¹⁴⁸

А Мусолини, када је примио Ракића на политичке разговоре после три месеца чекања, записао је да „Министра Ракића лично цени као човека и песника“, а да га је „држао у предсобљу толико време због београдских гафова“.¹⁴⁹

О Ракићу су износили лепе судове и високо мишљење и двојица француских дипломата који су службовали у Софији када и Ракић. У лето 1924. са доласком демократе Љубе Давидовића на чело Министарског савета, говорило се, између осталог, и о промени посланика у Паризу Мирослава Спалајковића и доласку на то место Милана Ракића. Жорж Пико (Francois Georges Picot), високи комесар у Софији (са којим је Ракић разговарао трећи дан по доласку у Софију), на захтев француског Министарства иностраних послова, почетком октобра 1924. године дао је мишљење о личности Милана Ракића, могућег новог посланика у Паризу. Пико га је представио као дипломату „из земље са демократским традицијама знатно развијенијим него што их је имала тадашња Краљевина СХС“. Будући да су одржавали добре „најбоље односе“ у Софији, Пико је за Ракића написао да се показао као „увек посебно опрезан и умерен“. У њему је „видео најбољег представника своје земље у Француској“. Нагласио је: „Образован у француским школама, веома заинтересован за све што се тиче наше историје и књижевности, господин Ракић, који је у својој земљи песник са значајним реномеом и који ужива велики ауторитет међу владајућим особљем, био је представник најкориснији за Југославију. Са друге стране у односе са нашим Одељењем

148 Živko Avramovski, *Britanci o Kraljevini Jugoslaviji, 1921–1930*, knjiga prva, Beograd, 1986. str. 442.

149 I documenti diplomatici italiani, setima seria, vol. 5, стр. 52.

унео је добру вољу, смисао за послове и јасну визију стварности што само може да допринесе развоју одличних односа који постоје између две савезничке земље“.¹⁵⁰ На извештају о похвалама изреченим о Ракићу, Едуард Ерио нови министар иностраних послова записао је: „... али ко је Ракић?“¹⁵¹

Емил Дар (Emile Dare) дипломата богате каријере, француски посланик у Софији (1924–1927) одакле је премештен за посланика у Београд (1927–1932), у свом извештају с краја јануара 1927. године веома похвално се изразио о Ракићу који је у главном граду Бугарске „упорно и са лепим успехом радио на поправљању односа између своје земље и Бугарске, због чега му бугарска штампа, пошто одлази у Рим у овом тренутку одаје почаст“.¹⁵²

И немачки дипломата Еуген фон Римелин (Eugen von Rümelin) посланик у Софији, где је упознао Ракића, пред његов одлазак из Бугарске известио је Министарство у Берлину 11. фебруара 1927. године „да то што се господину Ракићу поверавају једно за другим најважнија места која Београд може да понуди, само доказује да он има квалитете“. За немачког дипломату он је у дипломатском кору у Софији „био једна од најзанимљивијих појава“. Забележио је и да је он један од најбољих писаца у својој земљи, да се разуме у политику „а пре свега је човек привлачне природе“. Римелин је записао и следеће, да му је пошло „на зачуђујући начин за руком да овде постане толико омиљен међу Бугарима, који уистину нису србофили, да међу њима има скоро само личне пријатеље“. Немачки посланик у Риму Улрих фон Хасел (Ulrich

150 Stanislav Sretenović, *Francuska i Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca 1918–1929*, Beograd, 2008, str. 241.

151 Зоран Бајин, *Ћалајковић, дипломата и контрареволуционар*, Нови Сад, 2021, стр. 229.

152 *Конзулска писма*, стр.10.

von Hassel) који је службовао када и Ракић (а затим једно време када и Дучић) у свом извештају о опозиву – пензионисању Ракића забележио је да је то дипломата који је у граду на Тибру „постао опште омиљен и то не само у дипломатском кору него и у меродавним италијанским круговима“.¹⁵³

За Ракића су се интересовале и британске дипломате. Тако британски отправник послова у Софији, годину дана по Ракићевом доласку у тај град известио је Форин Офис да се ради о интересантном и добро обавештеном човеку „мирних и атрактивних манира“, „култивисаном музичару“, који „своју изузетно тешку дужност врши с великим тактом“ и који уз то „има много пријатеља у Софији“. Овакво мишљење имао је и британски посланик Вилијем Ерскин (William Erskine) који је забележио и да су Ракић и његова супруга „опште омиљени“, додајући да је реч о једном од „најзначајнијих живих српских песника“.¹⁵⁴ Британски амбасадор у Риму сер Роланд Грејем (Sir Roland William Graham), почетком фебруара 1928. године известио је Лондон да је Ракић, поред тога што је мисију започео у моменту затегнутих односа између две земље успео „да ублажи сталан сукоб и затегнутост између своје и италијанске владе“. И он је у својим извештајима поновио да се ради о угледном песнику и да Ракић и његова супруга у Риму „уживају популарност“. Амбасадор је у свом извештају поводом завршетка Ракићевог мандата пензионисањем, маја 1933. године написао да се Ракић за време своје мисије у Риму „са уочљивим тактом рвао са тешким и деликатним ситуацијама“, али да је поред свега „успео да успостави добре односе и са службеним и са неслужбеним Италијанима“.

153 *Истио*, стр. 11.

154 *Истио*, стр.11–12.

Професор А. Митровић, констатовао је да сви извештаји који говоре о Ракићу, почев од Цамбауеровог (1909), фон Краловог, Алесандра Бадрера, Жоржа Пикоа, Емила Дара, Еугена фон Римелина, Улриха фон Хасела, Чарлса Мерлинга, Вилијама Ерскина до Роланда Грејема (1933), „су зачуђујуће једногласни“. „У свим је [.....] опште место било у тврдњи да је Ракић интелигентан и разборит човек, такође и веома симпатичан, те да је због својих особина омиљен и да има много пријатеља и у дипломатском кору и код различитих домаћина у чијим је престоницама службовао. Истицано је да је културан, да је познат песник у својој земљи и да му је супруга од помоћи, али не и да је, на пример, даровит да успоставља добре везе без пријатељстава и да располаже вештинама које нису проистекле из његове људскости, тактичности и мирног просуђивања. Очеvidно је да је био опште поштован. У стручним проценама које су наведене, била су по правилу примењивана врло оштра мерила и доиста је мало оних који су добили тако лепа мишљења каква је иначе он једногласно побрао. Зато се сме закључити да је у тој генерацији европских дипломата Милан Ракић био међу онима који су највише цењени“.¹⁵⁵

Оно што је веома уочљиво у извештајима британског и немачког амбасадора које су упутили својим централама у Лондон и Берлин, поводом пензионисања М. Ракића, јесте да су оба написала „да Ракић намерава да емигрира у Париз“, с тим да је Грејем навео да му је то сам Ракић рекао. Није им било непознато, што су и написали, да није имао симпатија према режиму краља Александра и да је био ближи опозицији.¹⁵⁶ Овакве информације могу да говоре и о блискости Ракића са ова два амбасадора. Ракић се није политички ангажовао нити је политички иступао

155 *Конзулска писма*, стр. 12–13.

156 *Истио*, стр. 18–19.

ни за време службе у дипломатији ни после пензионисања. Није прихватио понуду кнеза Павла после убиства краља Александра да буде посланик у Паризу.¹⁵⁷

За разлику од страних дипломата који су давали оцене о Ракићу, рекло би се више као човеку а мање као дипломати, Ракићеве колеге у српској а затим и југословенској дипломатији су то ређе чиниле писаном речју. Међу њима је свакако његов колега дипломата и велики песник Јован Дучић, који је са места посланика у Будимпешти дошао у Рим за посланика после Ракићевог мандата. Његове речи уклапале су се у већ изречену Ракићеву посебност и мисли да је високо цењен: „Макар и најљубазнији човек на свету, Ракић је био стварно један велики самотник. Чинило ми се да никог шешир није толико покривао, ни капут толико закопчавао. Цео свет је за Ракића говорио да је најфинији човек, али га нико није имао у рукама“.¹⁵⁸

Милош Црњански који није имао статус дипломатског чиновника, био је дописник за штампу Централног пресбиороа Министарског савета при посланствима у Риму и Берлину,¹⁵⁹ у својим Ембахадама о Ракићу је написао похвалне судове. Уз констатацију да је у Риму био у тешко време, додао је, „Држао се врло лепо и поносно“.¹⁶⁰

Један од ретких у Министарству иностраних послова који је оставио своје мишљење о Ракићу дипломати био је

157 Војислав Ј. Вучковић, Пензионисање Милана Ракића, Зборник историје књижевности Одељење литературе и језика САНУ, 2, 1961, стр. 233–242.

158 Васа Милић, Дучић о Ракићу, Српски књижевни гласник, 16. јули – 1. август 1938. стр. 417–418. Њихово познанство датира из студентских дана 1900, када их је у Паризу упознао њима „обојици најмилији друг“, Коста Кумануди.

159 Видети: Миладин Милошевић, „Да ли је Милош Црњански био дипломата“, часопис Књижевност, 1993, бр. 5–6, стр. 393–409.

160 М. Crnjanski, Embahade, Beograd, 1983, стр. 44.

Војислав Вучковић, који је примљен у дипломатску службу годину дана пре пензионисања Ракића.¹⁶¹ За Ракића каже: „Важио је за савесна чиновника, административца 'старог кова'“. На положају посланика у Софији и Риму „дао је пуну меру својих дипломатских способности јасним схватањем сваке ситуације, одбраном њених интереса.“ Али, са друге стране, наводећи разлоге због којих је дошло до сукоба министра Војислава Маринковића и Богољуба Јевтића, који га је наследио на том положају, износи и Ракићев однос према министру Јевтићу и самом Министарству који је окарактерисао као „омаловажавајуће држање“, које је довело до Ракићевог пензионисања.¹⁶²

О личности Милана Ракића доста сазнајемо из писаних сведочења његових савременика, махом страних дипломата али и личности које нису из света дипломатије. Њега као дипломату осликавају у извесној мери и сачувани дипломатски списи (дневнички записи, извештаји, писма, телеграми) које објављујемо иако они чине фрагмент онога што је писао Министарству иностраних дела током петнаест година као шеф дипломатске мисије, као отправник послова и као посланик. Да су неким случајем сачувани Ракићеви извештаји у целини или бар у већем делу, били би у прилици да читамо на хиљаде страница његових дипломатских извештаја писаних из Стокхолма, Копенхагена, Софије и Рима, који би нам у потпуности

161 Вучковић је син српског и југословенског дипломате Јована Вучковића. После завршеног Правног факултета у Паризу, примљен је јуна 1932. године за дипломатско конзуларног приправника у МИП, исте године када је његов отац пензионисан! После три године добио је звање писара а јуна 1937. примљен је у истом звању у Посланство у Лондону. Априла 1939. године унапређен је за секретара. Једно време је радио о Војном Кабинету. Остао је у Лондону до краја рата иако је био распоређен на рад у Посланству у Лисабону 1942. где није одлазио.

162 В. Вучковић, *н. д.* стр. 234; 238.

открили дипломату Милана Ракића. И не само то. Имали бисмо историјске изворе првог реда за проучавање, посебно, дипломатских и спољнополитичких односа Краљевине СХС/Југославије са Бугарском и Италијом двадесетих и почетком тридесетих година двадесетог века.

Сви извештаји политичке природе – поверљиви и строго поверљиви, као и они обични – из дипломатских мисија стизали су у Политичко одељење МИП-а, најважније од свих. Такође, комплетна преписка исте природе са мисијама на страни налазила се у Политичком одељењу. Тако су и Ракићеви извештаји као и инструкције из МИП-а и друга акта политичко дипломатске природе која су њему упућивана, чувана у Политичком одељењу. На жалост организована пљачка српских и југословенских архива од стране немачких окупаторских снага и ратна разарања током Другог светског рата, однели су у неповрат, поред многих других, и архиву Политичког одељења МИП-а КЈ.

Према писању др Војислава Јовановића Марамбоа, једно време начелника Одељења архиве МИП-а и Историјског одељења МИП-а, најбољег познаваоца архива МИП-а, „ова архива била је важнија од свих објеката архивске пљачке из Југославије“, што је било схватање немачких и аустријских стручњака као и југословенских.¹⁶³

Организовану архивску пљачку са територије окупираних Србије спроводили су др Роберт Шванке, службеник бечког Рајхсархива и после њега др Херман Целтнер, Немац, библиотекар, обојица постављени од немачке врховне команде. Привремени магацин нацистичких архивских референата за пљачку архивске грађе у Београду, био је управо у згради Министарства иностраних послова КЈ, одакле је слата у Беч и Берлин, али и у друге центре.

163 Војислав Јовановић – Марамбо, *Поштраја за украденом историјом*. Извештај о пљачки српских историјских докумената у Другом светском рату и настојањима да се врате Србији, Београд, 2010, стр. 26.

Главна њихова потрага била је усмерена на проналажењу Политичке архиве МИП-а. Јовановић нам открива да је Политичка архива МИП-а 1918–1941. евакуисана у село Бољевац на путу Краљево – Рашка, где је допремљена 7. априла 1941. године. По наређењу МИП-а она је спаљена 10. и 11. априла на обали реке Ибар. Била је спакована у „270 нарочито обележених сандука у којима се она налазила у укупној тежини од 26 тона.“ Архива осталих одељења МИП-а остала је у згради Министарства и она је пала у руке окупатора. На срећу, она је сачувана у доброј мери, иако је очито да недостају поједини делови који су током рада на прегледу те архиве вероватно транспортовани у Беч и Берлин заједно са многим комплетним фондовима који су заплењени.¹⁶⁴ Део архиве Политичког одељења који није евакуисан, Немци су запленили и проследили у Берлин. О томе сведочи, поред Јовановићеве књиге, и још један немачки извор који недвосмислено показује да је у Берлин из Београда, већ 12. маја 1941. стигао „већи број кутија са дипломатским документима – несређен и очито спакован на велику брзину.“¹⁶⁵

Пљачка и уништавање архиве МИП-а (Политичког одељења и већине дипломатских мисија, пре свега) за време Другог светског рата један је од разлога што још увек није написана спољно-политичка историја Краљевине Југославије.

Документа која објављујемо, за које можемо рећи да су само фрагменти Ракићевих дипломатских списа које је писао као шеф мисије, чувају се у оквиру архивских фондова: Посланства Краљевине Србије у Стокхолму, Посланства КС у Копенхагену – у Државном архиву Србије, затим у Заоставштини Милана Ракића и личном фонду Војислава Маринковића – у Архиву Српске академије наука и умет-

164 *Истио*, стр. 115–116.

165 Желимир Боб Јуричић, *Андрић у Берлину, 1939–1941*, Сарајево, 1989, стр. 215.

ности и у фондовима Архива Југославије – Министарства иностраних послова Политичког одељења, Посланства КЈ у Паризу, Посланства КЈ у Лондону и Посланства КЈ у Букурешту, Посланства КЈ у Анкари.

Када су у питању Ракићеви извештаји из Рима имамо један моменат по мало необичан, да једно време „није слао ни шифром ни курирском поштом службена акта о најповерљивијим предметима.“ Своје поверљиве извештаје, писма, слао је личним писмима министру иностраних послова В. Маринковићу, и то „по редовним и специјалним куририма.“¹⁶⁶ Да је Ракић писао приватна – лична писма министру Маринковићу о службеним поверљивим питањима налазимо потврду и у једном његовом писму из прве половине 1928. године у коме износи разлоге за то. Поред осталог, каже: „Мислио сам да је негодно да вам званично пишем о томе јер моје званично писмо пролази и овде у Риму и у Београду кроз многе руке. Зато вам пишем приватно, али, разуме се ви из овог писма можете употребити што за сходно да нађете, као да је и званично.“¹⁶⁷ Можемо се само запитати где су завршавала таква писма, у архиви МИП-а или у личној архиви. Према наводима В. Вукчевића Ракић од средине 1932. године министру Јевтићу, због сукоба са њим, „није слао политичке извештаје ни службено ни личним писмима“¹⁶⁸ што у извесном смислу демантују три сачувана Ракићева писма (концепти), из фебруара и марта 1933. године, упућена министру иностраних послова.¹⁶⁹

У књизи објављујемо укупно 187. докумената која је Ракић писао од 1917. до 1933. године. Први документ је

166 В. Вучковић, *н. г.* стр. 237.

167 Архив САНУ, 14331-14(6), Ракић Маринковићу, видети документ Бр. 181.

168 *Истио*.

169 Видети док. Бр. 185, Бр. 186, Бр. 187.

„Дневник из Јаша“ с почетка 1917. када је Ракић био на положају саветника у Посланству Краљевине Србије у Букурешту. Следе његова писма – извештаји које је писао као шеф дипломатске мисије – отправник послова у тек отвореном Посланству КС у Стокхолму 1918. године па као посланик у Копенхагену 1918. и 1920, затим као отправник послова па посланик у Софији 1921–1927. и као посланик у Риму 1927–1933.

Дипломатски списи, без обзира на њихову фрагментарност, чине прилог за проучавање дипломатске каријере Милана Ракића, њега као дипломате, затим одређених спољнополитичких питања новостворене државе Краљевства/ Краљевине СХС, односно Краљевине Југославије и њених односа, посебно са две суседне државе које су свака на свој начин, понаособ а неретко и заједно, компликовале и онако сложене међународне односе на Балкану где су се преплитали утицаји и интереси и других, не балканских земаља, што је видљиво и из ових дипломатских списа.

Наше напомене и коментари уз документа у функцији су појашњења оних места која могу бити загонетна просечном читаоцу. Сачињене су на основу, углавном, необјављене архивске грађе и основне историографске литературе.

Дипломатски списи заједно са објављеним Конзулским писмима¹⁷⁰ чине један драгоцен корпус службених докумената дипломатске провенијенције, историјских извора првог реда, из пера прослављеног писца и дипломате Милана Ракића.

170 Милан Ракић, *Конзулска писма 1905–1911*, приредио, поговор и коментаре написао Андреј Митровић, Београд, 1986. У књизи су објављена Ракићева писма – извештаји за време службовања у српским конзулатима у Приштини, Скопљу и Солуну у периоду од 1905–1911. године.

На крају, приређивач не може а да се најсрдачније не захвали колегама на предусретљивости и помоћи током истраживања у Државном архиву Србије, Архиву Српске академије наука и уметности и Архиву Југославије. Захвалност изражавам и Марији Влајковић, асистенту на Правном факултету Универзитета у Београду на преводу делова Ракићевих извештаја писаних на француском језику.

Истинску захвалност што се ова књига налази пред читаоцима, дугујем издавачу, Андрићевом институту.

Миладин Милошевић

ДИПЛОМАТСКИ СПИСИ

ДНЕВНИК ИЗ ЈАША
1917.

У јесен 1916. године уследила је офанзива немачких, аустроугарских и бугарских снага на Румунију, као директан одговор на приступање Румуније силама Антанте у августу исте године. Због те офанзиве румунски двор, влада, дипломатски кор, парламент, евакуисани су на време у Јаш из Букурешта у који су Немци ушли 6. децембра.

Ракић је из периода боравка српског посланства у Јашу, оставио дневне записе, истина за кратак период (у јануару и на почетку марта 1917) који садрже занимљива запажања и констатације о појединим догађајима и личностима, разне вести...

У „Дневнику“ је то бележио под датумима: 1. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 10. 12. 16. 17. 18. 20. 23. 26. и 29. јануара и 3. 6. и 9. марта 1917. године. На страни 2 „Дневника“ није сасвим јасно да ли се ради о 5. или 6. јануару пошто се чини да је првобитно уписан бр. 5 па преправљен на 6. А, на страни 4 јасно је уписан датум 6. јануар.

После записа под датумом 29. јануар, уписан је са истим проредом као до тада, датум 3. март, што може да наведе на закључак да од 29. јануара до 3. марта није бележио дневничке записе.

„Дневник“ је вођен на листовима формата 20x25 цм на 18 страна. Писан је ћирилицом, налив пером и чува се у Архиву Српске академије наука и уметности у оквиру личног фонда Милана Ракића – под сигнатуром 14331-16 (1).

Уз дневне записе дали смо на појединим местима одређене краће напомене о личностима и догађајима ради лакшег разумевања код ширег круга читалаца. Такође, део текста који је Ракић бележио на француском језику, преведен је на српски језик.

Дневник објављујмо без скраћења и изостављања делова, осим речи које нисмо могли прочитати, делом због избледелог текста – услед протока времена, а делом и због специфичног Ракићевог рукописа, што је јасно назначено. Нисмо изоставили ни део записа (истина мањег обима) који по свом садржају не би могли ући у дипломатске списе, али говоре у ширем контексту о појединим личностима и времену о ком је реч.

У свом „Дневнику“ из Јаша, бележио је дневне вести, догађаје, контакте са личностима из дипломатског, политичког, војног окружења, њихова мишљења, ставове, оцене о појединим актуелним питањима, али, и о својим, истина ретко, погледима на нека питања. У њему налазимо записе о: решењу да румунска влада и дипломатски кор иду у Херсон у Русију почетком јануара 1917. године, о Србима који су били у аустријској војсци па заробљени од стране Румуна, путовању румунског престолонаследника Карола и председника владе Ј. Братијана у Русију, вестима о сепаратном миру, о хапшењу Д. Димитријевића Аписа у Солуну, Ракићевим размишљањима да је у ондашњим околностима требало заташкати ову аферу, о којој је мислио „донеће нам велика зла, ако чак не маркира почетак велике несреће“, о нестацицама у Јашу – (хране и огрева), вестима да ће се Сарај повући из Солуна, Спалајковићевим вестима о боравку председника румунске владе у Петрограду, о његовим покушајима да учествује на савезничкој конференцији, о појединим високим војним званичницима и њиховом мишљењу о фронту и руским генералима, стању у Русији, о реорганизацији румунске војске, о Маринковићевим намерама да скрене пажњу Русима да треба изменити конвенцију са Румунијом и одузети јој Банат који треба да припадне Србији, о неким погледима да ће глад натерати Немачку на мир, о чему је на тај начин размишљао и посланик Маринковић, за разлику од самог Ракића који је бележио

да се Немачка „може натерати на мир само војничким поразима“, о вестима са Крфа о кризи владе, о својим погледеима на политику коју би требало водити према Румунији, о томе да румунске избеглице „презиру трећу класу“ у возовима за евакуацију, вестима да су Сједињене Америчке Државе прекинуле дипломатске односе са Немачком, и о погледима Енглеза на даљи ток рата када Америка уђе у сукоб, као и о његовим погледима како ће се то одразити на српску ствар, о ситуацији у Букурешту и понашању неких државних чиновника који су прешли на страну Немаца, о издајствима у румунској војсци, о тешкој ситуацији у болницама, о румунском менталитету, о Маринковићевом предлогу „како Србија да дође до Баната“ као и да у Русију треба „послати нарочито изасланство“, вестима о револуцији (фебруарској) у Петрограду, царској абдикацији

Бр. 1
„Дневник из Јаша“
1917.

1. јануар

Најзад решено да влада румунска и дипломат[ски] кор иду у Русију у Керсон [Херсон]. Евакуација из Јаша извршиће се полако и постепено. Прво ће ићи Парламент. Братијано¹⁷¹ ангажује сенаторе и посланике да иду што пре. Нестрпљив да их се отресе. Око 600 Срба аустријских војника, заробљених од Румуна упућени преко Русије за чешки одред у Француску. То учинио неки мајор Стефанек. Пуковник Андоновић удесио са неким Русима да се ти Срби као случајно задрже у Русији и упуте у одред у Одесу. Због тога их на путу прати капетан Крстић. Андоновић није известио Маринковића¹⁷² о томе (чак забранио Крстићу да му ма шта каже) и сад Маринковић на своју руку прави d'emarche¹⁷³.

Код Александридиа. Кавадиа.

171 Јон Братијану (1864–1927), румунски политичар, председник румунске владе у више мандата у периоду од 1910. до 1927. године. Био је председник владе која је 17. августа 1916. закључила са Антантом уговор о савезу и војну конвенцију, према којима је за објаву рата Централним силама требала да добије територију Баната.

172 Павле Маринковић, посланик у Букурешту од јануара 1914. до априла 1919. године.

173 Демарше, протест.

3. јануар

Вечерас Братијано и престолонаследник Карол¹⁷⁴ путују у Русију, вероватно у Ставку¹⁷⁵. Mme Contesio¹⁷⁶ прича да ћемо за 15 дана поћи за Керсон, било опасно-сти за Јаш или не.

Француски посланик рекао Маринковићу да је ствар са Србима заробљеницима свршена у Барладу¹⁷⁷ између пуковника Андоновића и генерала Бертелоа¹⁷⁸, да су Срби већ упућени у Русију, да их прати капетан Крстић итд. Маринковић телеграфисао целу ствар М.[инистар]ству са овим завршетком: ако ви налазите да овако може и даље да остане, онда молим да мене разрешите.

4. јануар

Маринковић говори да Немачка понудила сепаратни мир Русији: даје Русији Цариград и Молдавију, Алзас Лорен [?], Србија у старим границама итд. Маринковић се боји да се Руси не преваре на овакав мир.

174 Син краља Фердинанда Румунског, Карол (1893–1953) био је краљ Румуније од 1930. до 1940. године као Карол III.

175 Ставка – скраћени назив за штаб врховне команде, односно Генералштаб оружаних снага Руске империје.

176 Госпођа Contesio.

177 Град у источном делу Румуније.

178 Вероватно је реч о француском генералу Анри Бертелоу (Henri Berthelot) (1861–1931), који је био на челу француске војне мисије у Румунији 1917. године где је радио на обнови румунске војске после њеног пораза у јесен 1916. године.

6. јануар

Немачка тражила и успела да се из Букурешта уклони Вреденбург и Вописка, који тамо остали.

Румунима није пријатно што је за њих одређен Керсон. Покушавају добити другу варош. Одредили комисију да разгледа Керсон па ако нађе да је незгодан, тражиће другу варош.

Ручак код Хурмузеска. Германи et sa primaire soeur¹⁷⁹ хвалисање незнањем румунског језика. Цукерман и његов *coqueur, le valet de chambre*¹⁸⁰.

Германи прича, према казивањима Миловановим о Веснићу,¹⁸¹ његовом „простаклуку“ до женидбе, о његовим свиленим чарапама итд.

Mapro: Le roi neuf reste à tout prix à Belgrade. C'est madame la générale Presan qui l'y vous savez: on revient tousours.

179 Прва најстарија сестра.

180 Кројач, послужитељ.

181 Миленко Веснић (1863–1921), дипломата, политичар, професор на Великој школи. После краћег службовања у МИД-у 1891. године био је члан Касационог суда да би 1901. био именован за посланика у Риму а наредне године стављен на расположење. Указом од 14. јуна 1904. постављен за посланика у Паризу а од новембра и у Бриселу. Средином априла 1906. постављен за министра правде а указом од 23. децембра 1906. поново за посланика у Паризу а од средине јуна 1908. и за посланика у Бриселу. Од 17. маја 1920. године постављен је за председника Министарског савета КСХС до краја 1920. Као председник Министарског савета на расположењу, 26. маја 1921. године постављен је за изванредног посланика и опуномоћеног министра у Паризу где је после два месеца изненада умро. Био је и министар иностраних дела КСХС од 22. новембра до 24. децембра 1920. Био је у српској делегацији на Лондонској мировној конференцији 1912–1913, члан Делегације КСХС на Мировној конференцији у Паризу 1919. године. Једно време на почетку каријере био је професор Кривичног права на Великој школи у Београду.

Margot: Mon oncle, le roi Milan, m'envoyait toujours du raisin de Semoudria. Mon beau père, le prince Grica [несигурно читање – М.М.] avait quatres superbes [нечитка реч – М.М.]: un doublé d'hermoine, le deuxieme [нечитка реч – М.М.]... Quand je pense que j'ai eu l'honneur d'assiter aux cousers dans une loge de Sa Majesté le roi, d'Italie, quand je pense qu'en rentrent de France, j'ai trouvé à la gare de Predeal, un wagon, mis à moi [нечитка реч – М.М.] par ordre special de sa Majesté la Reine Elisabeth.¹⁸²

Mme Bal [нечитко име – М.М.]. Двеста хиљада динара у чарапи. Baiàt! Baiàt!¹⁸³.. [несигурно читање – М.М.]

Тражио од Докина податке о Конвнџији о Дунавској пловидби. Немогућно их добити пре 9. ов. мес. јер М[инистар]ство Ин. Дела, ни у ово време, не ради о празницима (Богојављење, Јован, Недеља).

6. јануар

Генерал Берлеско не мисли да је одбрана Сирета¹⁸⁴ потпуно сигурна. У Врх[овној] команди, каже он, само се надају да ће се моћи одржати на тој линији.

Капетан Крстић дошао из Одесе и донео нам лоше вести: изгледа да је у Солуну ухапшен Драг.[утин] Дими-

182 Нови краљ остаје по сваку цену у Београду. То је госпођа од генерала Пресена која га [нечитка реч]. Враћамо се свакодневно. Маргот: Мој ујак краљ Милан, ми је увек слао грожђице из Семудрије. Мој таст принц Гриса [несигурно читање – М.М.] имао је четири дивне [нечитка реч] једну поставу од хермелина, другу од [нечитка реч]. Када помислим да сам имала част да присуствујем куповини у ложи његовог Височанства краља Италије, када помислим да сам враћајући се из Француске, нашла на станици Предал вагон направљен специјалном наруџбином за краљицу Elisabeth...

183 Мамац! Мамац!?

184 Место у североисточној Румунији.

тријевић Апис¹⁸⁵ са око 100 официра. Врховна команда тражила телеграмом – на телеграму потписан Престолонаследник – да се четири официра из Одесе Срб,¹⁸⁶ Божин Симић,¹⁸⁷ Гојковић¹⁸⁸ и [изостављено име у рукопису – М.М.] одмах упуте на суд у Солун. Сви су, судећи по параграфима који се у том телеграму наводе, окривљени за буњење војника и рад против чланова Краљевског Дома. Та афера (ако је истинита) коју је требало заташкати пошто пото, па ма каква да је била, донеће нам велика зла, ако чак не маркира почетак дефинитивне несреће.

Један француски курир из Солуна рекао да ће савезници напустити солунски фронт и повући се, као са Дарданела.

7. јануар

Капетан Крстић: Срб и Гојковић тражили комисију лекарску која нашла да се не могу кренути на пут пре априла. Божин, међутим, отпутовао с тим да и остали дођу кад виде шта ће бити са њим, тј. ако га осуде на робију, да дођу, а ако на смрт, да раде шта ко нађе за

185 Драгутин Димитријевић Апис (1876–1917) генералштабни официр и обавештајац. Био је један од главних организатора завере официра који су извршили мајски преврат 1903. године. Један од оснивача тајне организације „Уједињење или смрт“, познате као „Црна рука“. Због покушаја неуспелог атентата на регента Александра Карађорђевића 11. септембра 1916. код места Острова у позадини Солунског фронта, Апис је ухапшен и после судског процеса стрељан 14. јуна 1917. у Солуну.

186 Александар Срб, потпуковник, завереник из 1903. године, црногорац.

187 Потпуковник, члан Црне руке, у време атентата био у Одеси, осуђен на временску казну.

188 Војислав Гојковић, потпуковник, завереник из 1903. године, црногорац.

сходно. Спалајковић,¹⁸⁹ Шајковић,¹⁹⁰ Цемовић,¹⁹¹ Словенски комитет молили Пашића да се афера заташка.

Margot: Aujourd'hui j'ai Take Jonesko.¹⁹² Il était radieux. Il m'a dit: Je suis heureux, absolument heureux, plus heureux que le roi Georges m'aurait donné la jarretière. Les allemands ont pillé ma maison, à Bucarest, emporté ou détruit des objets d'art ou de valeur. Cette preuve que ces brutes nourrissent une haine mortelle contre moi, me [нечитка печ – М.М.]. Je suis vraiment heureux. Mais, je sais, ajoute Margot, et c'est sa femme qui me l'a dit qu'il a transporté en 43 caisses tous ses objets de valeur, même ces meubles, et que, par conséquent les allemands ont été pour leurs frais.¹⁹³

189 Мирослав Спалајковић, посланик у Петрограду, по указима, од 4. новембра 1913. до 27. јуна/10. јула 1917. године – видети напред о његовој дипломатској каријери.

190 Иван Шајковић (1875–1948) примљен је у МИД априла 1903. године где је радио до јуна месеца када је напустио службу. Отишао у Русију где се бавио националним радом и превођењем. За време рата био ангажован на неким пословима у Посланству у Петрограду, а по избијању револуције отишао у Финску, у Хелсинки. По отварању Генералног конзулата КСХС у Хелсинкију био је примљен на рад као званичник 1923. у ком својству је радио до укидања Конзулата 1926. године. Пред Други светски рат био је ангажован као почасни конзул у Финској 1938. године, 1941. дошао је у Стокхолм где је радио као званичник дневничар до доласка посланика нове Југославије када је отпуштен из Службе.

191 Марко Цемовић, примљен је у дипломатску службу у МИД за писара 1904. Годину дана касније отпуштен је из службе, да би јуна 1907. био постављен за писара у Посланству у Цариграду, а маја 1910. за вицеконзула у Солуну. Септембра 1913. године поднео оставку а септембра 1915. постављен за секретара у МИД-у с тим што је упућен на рад у Конзулат Краљевине Србије у Одеси.

192 Take Jonesko, министар иностраних послова Румуније.

193 Данас сам видеда Take Jonesko. Рекао ми је толико сам срећан, апсолутно срећан, срећнији него да ми је краљ Georges дао титу-

9. јануар

Керч [несигурно читање – М.М.] прича код Александрида да се Братијано жалио Паризу и Петрограду на *ingerence des ministres alliés dans les affaires purement intérieures de la Romaine*,¹⁹⁴ и да му је Бријан¹⁹⁵ већ одговорио да је дао строге инструкције Сент-Олеру¹⁹⁶ *nqu'il y a mis son ordre à ca*.¹⁹⁷

Пашић телеграфише да посланици повере једном чиновнику шифровање и дешифровање телеграма, како би се знало ко чини индискреције. Изгледа да су силне индискреције почињене, а можда је и овај телеграм потекао због официрске завере. *En tout cas*,¹⁹⁸

лу Жеретјер [витез подвезице код британског племства]. Немци су пљачкали моју кућу у Букурешту, однели или уништили уметничка дела и вредности. То доказује да ови зликовци гаје смртну мржњу према мени и да ме [нечитка реч – М.М.]. Ја сам заиста срећан. Али знам, додаје Марго, а то ми је његова жена рекла, да су транспортовали у 43 сандука све његове предмете, вредности, чак и намештај и како, последично томе, да су Немци били разочарани.

194 Надлежности окупљених министара у стварима чисто унутрашње природе Румуније.

195 Аристид Бријан (1862–1932), председник владе Француске и министар иностраних послова од октобра 1915. до марта 1917. године. Био је члан и председник француске владе у једанаест мандата. Добитник је Нобелове награде за мир 1926. године заједно са немачким министром иностраних послова Густавом Штреземаном за склапање Локарно пакта.

196 Сен Олер (Charles de Saint Aulaire) био је француски посланик у Букурешту (1916–1920). После тога био је посланик у Варшави па амбасадор у Мадрду и Ломдону.

197 И да је он то наредио.

198 У сваком случају.

чиновници су сад просто à la merci ¹⁹⁹ посланика, који их увек може отпустити за индискрецију.

10. јануар

Шајковић телеграфише: Лично за посланика. Палигорић мисли требало би распитати у рум.[унском] Мин.[истарству] војном да ли би хтели купити нашу храну из [три речи нечитке – М.М.]. Има око 1000 вагона јечма, овса и пасуља. Ђирковић има велику количину шунке и кобасица на продају. Шајковић.

Пуковник Андоновић дошао из Барлада.²⁰⁰

Одбор за снабдевање дипломатског тела при општини Јашкој дао оставку, јер нема ником ништа да да: ни дрва ни шпиритуса, ни шећера, ничега. За хлеб се туку на фурунџиницама, у дуванџиницама се прави [нечитка реч – М.М.] итд. Лакомб се жали да му газдарица тражи 1.400 динара месечно за две особе.

Све банке пакују и селе се у Москву.

Руси добили приличне баине код Нанешти где Немци заузели tête de pont.²⁰¹ Опет се говори да ће Сарај²⁰² са војском повући из Солуна.

12. јануар

Спалајковић јавља да Братијано није дошао ни на какву савезничку конференцију, јер такве конференције нема, него да уреди питање о железницама, о сеоби из Јаша, питања финансијска итд.

199 У милости.

200 Град у Румунији.

201 Мостобран.

202 Сарај Морис (1856–1929), француски генерал из Првог светског рата, савезнички командант на Солунском фронту.

16. јануар

Генерал Бертело вратио се из Русије (из Ставке) каже да нови руски командант Гурко²⁰³ учинио на њега одличан утисак, да је врло интелигентан, способнији од Алексијева.²⁰⁴ Бертело каже да су у Русији много заузети унутрашњим питањима, да и у војсци, због тога, постоји јако незадовољство против царице,²⁰⁵ за коју говоре отворено да је треба ухапсити, па чак и против цара.²⁰⁶ Боји се већих покрета и врло непријатних изненађења. Русија тражила да се румунска војска реорганише на руској територији. Оба Братијана²⁰⁷ и Таке [Јонеску] пристали али се краљ²⁰⁸ и Бертело енергично одупрли, налазећи да ће тада румунска војска и Руму-

203 Василиј Јосифовић Турков (1864–1937) руски генерал, августа 1916. постављен за команданта специјалне армије Западног фронта. Од новембра 1916. до фебруара 1917. године обављао је дужност начелника штаба врховног команданта пошто је генерал Алексијев био болестан. Као генерал одан руском цару, ухапшен је крајем јула 1917. године од стране нових власти које су дошле после фебруарске револуције у Русији.

204 Михаил Васиљевич Алексијев (1857–1918), руски генерал, војсковођа, у Првом светском рату био је начелник штаба армије Југозападног фронта, главнокомандујући армијама Северозападног фронта и начелник штаба Врховне команде.

205 Царица, Александра Фјодоровна, супруга цара Николаја II Александровича.

206 Николај II Александрович (1868–1918) руски цар, владао од 1894. до 2/15 марта 1917. године када је абдицирао у време фебруарске револуције у Русији.

207 Вероватно је реч о браћи Братијани Јон-у и Винтил-у, који су водили Национално либералну странку чији оснивач је био њихов отац.

208 Краљ Фердинанд Румунски (1865–1927), из династије Хоенцолерн, краљ Румуније од 1910–1927.

нија бити потпуно зависни од Русије. Ако Двор буде приморан прећи у Русију, краљица²⁰⁹ ће отићи у Петроград у Зимску палату.

Данас путује [у] Одесу консул Николић, кога Маринковић шаље због оне хране, шунки итд.

Saint-Aulaire прича о ђенералу Лиотеју²¹⁰ врло похвално. Он је с њиме био у Мароку, па су и сад остали у добрим везама. Кад је Saint-Aulaire стигао у Мароко Лијатеј му казао: *Parlons franchement. Ces idiots de Paris vous ont envoyé ici pour m'embêter. En bien; nous allons être de leurs amis et nous embêterons ensemble ces idiots de Paris. Ces idiots de l'Ecole de guerre savent faire bien les tranchées, mais faire la guerre, oh là là... Et papa Joffre, comme tous les autres....*²¹¹ Saint-Aulaire уверен да ће се његов срећан утицај ускоро осетити на свим фронтовима.

17. јануар

Маринковић намерава, чим пређе у Русију, да скрене пажњу Русима да треба изменити Конвенцију

209 Краљица, супруга краља Фердинанда Румунског – Марија од Единбурга.

210 Ракић пише и Лиотеј и Лијотеј. Реч је о Хуберту Лиотеу (Hubert Lyautey) (1854–1934) француски маршал из Првог светског рата. Служио је у Индокини и на Мадагаскару и био је први француски генерал резидент у Мароку од 1921–1925. године. Био је кратко време министар војни Француске од децембра 1916. до марта 1917.

211 Говоримо искрено. Ови идиоти из Париза су вас послали да ми сметате. Добро. Постаћемо пријатељи и заједно ћемо сметати тим идиотима из Париза. Ти идиоти из Ратне школе знају добро да направе ровове, али зато да воде рат...о лала... И отац Жофр [вероватно је реч о генералу Жозефу Жофру главнокомандујућем француских трупа – М.М.], као сви остали....

са Румунијом и одузети јој Банат.²¹² На моју примедбу да је то вероватно већ учињено, М.[аринковић] категорично одговори да није.

М.[аринковић] опет говори о изнурености Немачке и да ће је глад натерати на мир. Очевидно је да ми противни тврђем, тј. да се Немачка може натерати на мир само војничким поразима, не можемо натерати наше савезнике да покажу већу офанзивну активност, али је невероватно како наши људи олако примају и проперирају теорије и мишљења којима се *en fin de compte*,²¹³ оправдава неактивност наших савезника и небрига њихова за чисто српске интересе.

18. јануар

Чује се да је криза у нашој влади на Крфу. Детаља нема, само се тврди да је избила због неких војничких ствари. Вероватно због афере Аписа и другова.

Спалајковић јавља да Братијано одлаже полазак из Петрограда у намери да сачека састанак савезничке конференције. Братијано тражио да и он присуствује тој конференцији, али Руси не верују да ће му се жеља испунити. Спалајковић изјавио да ће, ако Братијана приме на конференцију, и он тражити да са нашим војним изаслаником присуствује на конференцији у име Србије. Не могу да разумем како и најбољи наши људи не увиђају да је наш интерес бити добро са Румунијом и у што тешњим везама, и ако је Румунија данас побеђена

212 Румунија је 17. августа 1916. године у Букурешту закључила са Антантом Уговор о савезу и војну конвенцију према којима је за објаву рата Централним силама требала да добије и територију Баната. Десет дана по потписивању објавила је рат Аустро-Угарској а затим је дан касније Немачка објавила рат Румунији.

213 На крају крајева.

и готово уништена. До мира, а нарочито после мира, Румунија ће бити потребна у новом политичком опредељењу, као и Србија Румунији, а обадве имају интереса да су што сложније, јер се тако могу лакше бранити од претераних прохтева и необазливости својих великих савезника. И зато је и погрешно рећи: кад не даш мени, не дај ни Братијану, него: дај и Братијану и мени. Ту има једна нианса која никако не иде у главу неким. Друго је казати: Ако пустите Братијана на конференцију, пустите и мене, а друго је принципијелно истаћи питање и рећи: и Братијано и ми, као савезници, имамо права доћи на конференцију. Дајте нам то право обадвома.

20. јануар

Братијано јавио да ће поћи из Петрограда 17. ов.[ог] мес.[еца]. Али још није кренуо. Изгледа да ће успети односно конференције.

Барановски послат овамо за послове око евакуације Јаша. Мислим да ћемо се морати кренути не због непосредне опасности од непријатеља или глади, већ због немогућности да се руске трупе снабдевају у довољној количини. На руској територији циркулише дневно по 12 возова у оба правца, док на румунској само пет возова. Због тога се трупама тешко дотура и храна и муниција, а лако може бити да се оне, ради лакшег снабдевања повуку на Прут. Барановски прича као карактеристично за Румуне, да су прва два воза за избеглице (Јаш – Одеса) отишла скоро празна, јер избеглице румунске презиру трећу класу.

23. јануар

За Братијана још се ништа тачно не зна. Изгледа да је у неколико успео, тј. да ће бити примљен на седницу

кад се буду претресала питања која се дотичу и Румуније. М. [аринковић] отпутовао данас у Одесу. Стигле вести да је Сев.[ерна] Америка и Шпанија прекинуле односе са Немачком. За Шпанију се још не потврђује, а за Америку има и званичан извештај. Енглези ([нечитка реч – М.М.] и остали) налазе да улазак Америке у рат може само повећати безобзирност Немачке у сумаренском рату. Што је Немачку до сад задржавало од крајности, то је бојазан да Америка не улази у рат. Сад кад је Америка већ загазила, Немачка нема разлога да икога штеди или да има обзира. Због тога нема користи од уласка Америке. Тако говоре Енглези, чије ће лађе и трговина највише страдати, ако Немци продуже како обећавају. Али ми Срби, немајући флоте, можемо мирније и разложније разговарати. Најзад, ни ово енглеско мишљење, ако је опште (као што изгледа), није рђаво за нас, јер ће Енглези бити приморани, да би се спасли сумаренске војне до истраге да свом снагом пезирају на Французе и Италијане, *qui font le mort depuis trop longtemps*,²¹⁴ па да најзад покушају на копну, где је једино могућно срушити Немачку, једну велику и одлучну офанзиву. Спас флоте и трговине у Шампањи је а не у Америци.

25. јануар

Генерал Corek осуђен је на 5 година робије због битке код Арџеша. Досадањи румунски посланици у Бечу, Каиру и Цариграду (Ману, Пилоски [?] и Мавракоруато) стављени на расположење, јер намерно остали у Букурешту и предали се непријатељу. Бивши секретар краљице Јелисавете и [нечитка реч – М.М.] тестаментарни извршилац, [нечитка реч – М.М.], постављен за префекта у Букурешту а Verzea, пуков-

214 Који су предуго били неактивни.

ник и управник поште, за председника општине. Као директор пошта, Verzea је кажу, вршио цензуру и све што треба јављао Немцима. Сад га Немци награђују. Књижар Шарага из Јаша штампао календар за 1917. г. са аустријским државним бојама. Има аустријска застава и пуно ствари симпатичних за Аугарску. Води се истрага против чиновника М.[инистар]ства Ин.[о-страних] Дела који су остали у Букурешту. Германи ми прича да су они остали са знањем и одобрењем Порумбара, а неки чак и по његовој наредби. Тако је и Германи са некима остао, али их по одласку владе, најурио пуковник Бобек. – Беда и зима све већа а дрва све мање. У болнице доносе промрзле људе који се тамо домрзну. У болници Maternité²¹⁵ већ два дана није ни једна пећ заложена. Madam Raligam моли да јој наша [посета - ?] удели по којој пут хлеба.

- Барон Фашиоти љут на Маринковића. Исмева га због nemangeaison²¹⁶ која га је спопала да напусти Јаш и иде у Русију. По Фашиотију, М. [аринковић] је наваљивао да дипломатски кор иде у Русију ишла румунска влада или не.

26. јануар

Таке Јонеско рече ми да Братијано полази из Петрограда 27. ов. м. и да је присуствовао савезничкој конференцији. Шта ли је било са нама?

29. јануар

Братијано присуствовао само једној седници Конференције: 24. јануара. Кажу да је Братијано постигао

²¹⁵ Мајчинство.

²¹⁶ Неиздрживе жеље.

главну ствар: одлучну руску офанзиву у Румунији, а у првом реду освајање и осигурање даљег тока и ушћа Дунава. Тиме би се осигурало снабдевање војске и избегла евакуација Јаша и Молдавије. Карактеристично за румунски менталитет. Концеско ми каже да они – Румуни – пре једне одлучне офанзиве имају прво добро да размисле да ли је у њиховом интересу да уђу у Букурешт пре или после закључења мира, јер ако уђу пре, онда ће Немци срушити Букурешт итд. Итд. – Издајства у војсци настављају се. Пуковник Струза, син бившег председника М.[инистарства] и вођа Либералне партије, командант дивизије, који се до сад одликовао као командант и јунак прешао непријатељу са познатим [нечитка реч – М.М.] и одатле шаље неке прокламације на Румуне и румунске војнике да прелазе непријатељу итд. Мајор Крајничано, син генерала Крајничана, бивши аташе војни у Атини где је био познат са својих веза са Немцима, осуђен на смрт јер је био у дослуху са Немцима и изадо им неке планове. Мишел Симпсон, који је довео Крајничана у Јаш на суђење, каже ми да је Струза побегао због претераног *orgueil*²¹⁷ налазио да је запостављен јер други произведени за генерале а он није итд. а за Крајничана каже да је одавно пао под сумњу, али се пре неколико дана сасвим одао. Дошао је у штаб и тврдио да се Немци на Источном фронту повукли и да сад треба заузети њихове позиције. Пуковник Ружински примети да је Крајничано требао сам да се увери у истинитост, а не да се ослања на извештаје подофицира и војника. Кр.[ајничано] одговара да ће сутра сам лично осматрити положаје. Сутра дан, по наредби Ружинског пратили га неки официри, из далека и кријући се виде га да је ушао у немачке [нечитка реч – М.М.], и кад се врати, они га затворе

217 Поноса.

и претресу и нађи код њега прокламације Струзине и нека упутства према којима је требало да наведе дивизију да је Немци заробе. Говори се о сновима и свако прича шта му се догоди кад кога сања. Margot: *Ainsi moi, toutes les fois que je rêve de l'Impératrice de Russie ou de la Reine de l'Italie...*²¹⁸ И кад сања не падају јој на ум обични смртни.

М.[аринковић] поднео опширан предлог како Србија да дође до Баната. Главно ово: Сад Румуни траже руску офанзиву у Румунији. Руси кажу: почињемо офанзиву али дајте Србији Банат. Можда је незгодно да то каже Мин.[истар] Ин.[остраних] Дела, него Руска Врх.[овна] команда. Стога у руску Врховну команду послати нарочито изасланство.

Заразе све страшније. Prince Carol рекао гђи Шчеолов да у самом Јашу умре дневно 200 војника.

Шчеолов: *Ce que je mēprise le plus au monde ce sont les officiers de terre, ensuite les officiers de mer.*²¹⁹

Saint-Aulaire (о Бритијану): *Mais, je le trouve par franchement idiot.*²²⁰

Фашиоти (о Татаринову): *Mais c'est un idiot un [нечитке две речи – М.М.]. Regardez son*²²¹ [нечитке две речи – М.М.].

Saint-Aulaire (о Барклеју): *C'est un inofensif.*²²²

Крајничано осуђен на 15 година робије јер му суд нашао олакшавајуће околности. Због тога велико неза-

218 Марго: Такође ја, сваки пут када сањам царицу Русије или краљицу Италије...

219 Оно што највише презирем су официри на копну а затим на мору.

220 Али ја га држим искрено за идиота.

221 То је један идиот [нечитке две речи]. Погледајте његов [нечитке две речи – М.М.].

222 Он је безопасан.

довољство нарочито код Руса. Говорка се да у Севастопољу Руси спремају велику експедицију на Варну или Констанцу.

3. март

Синоћ се чуло да у Петрограду револуција. Неки кажу да је цар збачен неки да царица затворена итд.²²³

Mme Vernesco: Je regrette de mêler vos amusements la tristesse d'une veuve inconsolable.²²⁴ После два минута Мултеду: Il y a deux ans, Excellence vous m'avez fait une coeur, mais une coeur acharné. Maintenant vous avez l'air de ne pas même apercevoir de ma présence.²²⁵ Ципеле итд.

6. март

Вести из Русије многобројне, али још несигурне. Прво се чуло да је цар абдицирао у корист свога сина,²²⁶ регент Михаило,²²⁷ комадант Никола, шеф владе Родзијанко. Сад се опет изменило: цар Михаило, председник владе Љвов, али се још не зна да ли је и ово стање дефинитивно. Чују се разне приче: да је било око 10.000 мртвих, да је један батаљон српски учествовао у побуни у Петрограду итд. Јуче је прочитана трупамa прокламација цара Николе којом се одриче престола и, „не желећи се одвајати од свога љубљеног сина“, наређује

223 Радило се о фебруарској револуцији – од 23. фебруара до 3. марта 1917. по старом календару; 8–16. март по новом.

224 Жалим што сам умешала тугу једне неутешне удовице у Вашу забаву.

225 Има две године, Екселенцијо како сте ми дали срце али једно тврдо срце. Сада се понашате као да ни не осећате моје присуство.

226 Син цара Николаја II звао се Алексеј Николајевич.

227 Брат цара Николаја II.

Михаилу да се прими престола. Михаило одбио, тражи да се његовом избору да уставна основа. Остаје привремена влада која ће извршити изборе.

- Сви се В.[елики] кнезови повукли са својих положаја. Николај дао оставку на командантство.

Margot: Il y a quelques années, à Frankfort, j'ai pris le „lux“, comme toujours, d ailleurs...²²⁸

19. март

Говори се да је Сахаров ухапшен овде у Јашу јер одбио положити заклетву новом режиму.²²⁹

Пре два дана Краљица била на жел. станици да види како се врши triage рањеника који долазе. Затражила да се отвори један вагон за који јој раније рекли да је стигао пре три дана. Кад су га отворили нашли су у њему 20 лешева. Сви су рањеници помрли. Болнице су у невероватном стању. Веће беде нисам могао замислити. У 2 кревета лежи по 5 болесника од пегавца, и умиру од болести; ако не од болести, од глади. Сад Русија обећала слати 5000 кгр мяса недељно за болнице. Све се жене разбегле из болница, бојећи се заразе. Чак владини листови пребацују то румунским госпођама и позивају их да се врате на дужност.

Архив САНУ, 14331-16(1).

228 Има неколико година, у Франкфурту, узела сам „lux“, као и увек, узгред...

229 Могуће је да је реч о руском царском генералу Владимиру Викторовичу Сахарову (1853–1920). Командовао је Дунавском војском од октобра 1916. Био је командант Румунског фронта одакле је смењен 2. априла 1917. У новембру је отпуштен из војске.

ИЗ СТОКХОЛМА
1918.

Ракић је дошао у Стокхолм два месеца по избијању Октобарске револуције у Русији. Ти догађаји угрозили су рад Српског посланства у Петрограду, где је револуција и почела, па је отварање дипломатске мисије у Стокхолму омогућило одржавање одређеног контакта са дипломатским особљем као и са српским поданицима који су се тамо налазили. Затегнутост у односима између Савезника и револуционарне власти бољшевика у почетку преврата, довела је, неколико месеци касније, до отвореног непријатељства са чином потписивања Брест Литовског мира између Централних сила и представника нове власти у Русији 3. марта 1918. године којим је Русија изашла из рата.

У првом разговору са шведским краљем Густавом V 2/15. јануара 1918, када је био примљен у свечану аудијенцију, на Ракићеве речи о лепотама „наше земље“, краљ је уз изражавање симпатије за Србију додао: „Продужење ваших невоља од Тр. [ојног] Споразума. Споразум је сад имао прилику да закључи мир и пресече сва страдања, а он је ту прилику олако пропустио, не знам из којих разлога“, мислећи при том, вероватно, на разне иницијативе за склапање мира међу зараћеним странама.²³⁰

230 Државни архив Србије (ДАС), МИД, Пс. Ст. ф.1, р.1/918. Ракићев телеграм из Стокхолма МИД-у пов. бр. 3 од 3. јануара 1918. године. Видети док. Бр. 2.

Сусрет са Шведском био је у исто време сусрет са великим превирањем у Царској Русији и вестима које су стизале из Петрограда и Русије уопште а углавном су се односиле на евакуацију дипломатске мисије (српске, али и других) и на интернирце и заробљенике.

Ракић је пратио и ситуацију и догађаје у Немачкој и на фронту, о иступањима председника САД В. Вилсона и Џорџа Лојда британског премијера о питању офанзиве Централних сила на Солун; о вестима које говоре о односима Немачке и Бугарске и њеним аспирацијама на територије Србије; о намерама краља Николе црногорског да се прогласи за краља Албаније и италијанској подршци тој идеји; о ставовима појединих државника по питању судбине Аустроугарске; о ситуацији у Немачкој и њеним даљим војним плановима; односима сила Антанте и Шведске, Шведске и Немачке; о миру Немачке и Русије; о реакцијама финске владе у питању евакуације дипломатских мисија из Русије; о стању духа у Шведској поводом успеха Немаца на Западном фронту и силаска Русије као велике силе са светске сцене због револуције и склапања мира са Немачком – односно Централним силама; о учешћу бугарских трупа на Западном фронту; о вестима у Шведској да у неким крајевима Аустроугарске насељеним југословенским народом (Хрватска, Словенија, део Баната) долази до организоване побуне против власти итд.

Без сумње, у фокусу му је био и рад на сузбијању антисрпске пропаганде Централних сила у Шведској, што је био један од главних задатака Посланства.

Из сачуваних Ракићевих извештаја (телеграма, писама) може се закључити да је био у сталном контакту са посланицима Француске, В. Британије, Италије, Сједињених Америчких Држава.

Бр. 2
Посланство Краљевине Србије у Шведској –
Министарству иностраних дела, Крф

Стокхолм, 3. јануар 1918.
Пов. бр. 3²³¹

Јуче краљ²³², чим се вратио у Штокхолм, примио ме у аудијенцију и ако ја нисам чинио никакав корак за то, и ако до сад није примио грчког отправника послова, који је већ три месеца овде. То показује да и у овој земљи, која није пријатељски расположена спрам [сила] Споразума, постоје нарочите симпатије за Србију и вероватно је на краља утицала и престононаследниковица којој сам пре два дана предао писма и личне усмене поруке од краљице румунске. Престононаследниковица се јако интересује за стање у Србији, за наше заробљенике и интерниране. Кад сам јој опи-

231 Уз овај документ потребно је мало појашњење. Ракићева аудијенција код шведског краља, као што је очигледно, десила се 2. јануара 1918. Извештај за МИД писао је својеручно 3. јануара и почео га је речима „Јуче краљ ...примио ме у аудијенцију“. Послат је из Стокхолма шифрованим телеграмом 5. јануара а на Крфу је примљен 6. и заведен у протокол под бр. 78, 7. јануара. (ДАС, МИД ПО, 1918, ф. V, пов. бр. 78 од 7. јануара. *Истио*, на микрофилму, ролна 539, снимак 752). На почетку дешифрованог телеграма стоји датум 3. јануар па текст као и на оригиналу који објављујемо. Нејасно је како је дошло до тога да се у историографској литератури наводи као датум Ракићеве аудијенције, 4. јануар.

232 Оскар Густав Адолф – Густав V (1858–1950) краљ Шведске од 1907–1950. године.

сао беду и оскудицу која код нас влада, она ми је рекла да на жалост за сад не може редовно слати храну у Србију и за интерниране јер је извоз хране из Шведске забрањен али да је добила извештај из Енглеске да јој енглеска влада ставља на расположење извесну количину намирница одређених за Русију, које се сад, због проблема у Русији, не могу тамо послати и да ће она добар део те пошиљке поделити нашим заробљеницима и интернирцима.

Из говора краља Шведског мислим да треба подвући као карактеристичну ову ствар. Кад сам и њему говорио о лепотама наше земље, он је прво изјавио своје симпатије за Србију, али је одмах додао: продужење ваших невоља од Тр.[ојног] Споразума. Споразум је сад имао прилику да закључи мир и пресече сва страдања, а он је ту прилику олако пропустио не знам из којих разлога.

Ракић

Државни архив Србије (ДАС), Министарство иностраних дела КС - (МИД); Посланство Стокхолм (Пс.Сш.) ф.1, р. 1/918. Оригинал извештаја, Ракићев рукопис. ћирилица, експедован шифрованим телеграмом 5. јануара.

Бр. 3

Посланство Краљевине Србије у Шведској –
Министарству иностраних дела, Крф

Стокхолм, 4. јануар 1918.

Пов. бр. 3

По извештајима из Немачке изгледа да је намера извршити велику офанзиву на Солун за сад одложена, ако не сасвим напуштена. Томе би били узрок

претерани захтеви бугарски који се косе са интересима Аустрије и Грчке коју Немачка жели [нечитка реч – М.М.]. С друге стране има гласова, којима овдашњи енглески војни кругови поклањају поверење, да се Немачка спрема дебаркирати трупе у Енглеску.

Ракић

Државни архив Србије (ДАС), Министарство иностраних дела (МИД) Пс.Сш. ф.1, р.22/918. Концејш, Ракићев рукопис, ћирилица, шелејрам јослаш шифром.

Бр. 4

Посланство Краљевине Србије у Шведској –
Министарству иностраних дела, Крф

Стокхолм, 16. јануар 1918.

Пов. бр. 7

По говорима неких представника споразума изгледа да постоји намера да се краљ Никола²³³ или, у случају његове смрти, неко из његове династије, прогласи за краља Албаније, пошто је уједињење Србије и Ц. Горе ништавно. То би била као компензација династији Петровића и ту би идеју нарочито подржавала Италија из династичких разлога. До сад нисам новац примио. Молим не допустити да се П[ослан]ство у самом почетку компромитује на овај начин и ургирати пошиљку.

Ракић

ДАС, МИД, Пс.Сш. ф.1, р.22/918. Концејш, Ракићев рукопис, ћирилица, шелејрам.

233 Никола I Петровић (1841–1921) књаз Црне Горе (1860–1910) и краљ (1910–1918).

Бр. 5

Посланство Краљевине Србије у Шведској –
Министарству иностраних дела, Крф

Стокхолм, 18. јануар 1918.

Пов. бр. 9

У овдашњим дипломатским круговима накнадно објашњавају говоре Вилсона²³⁴ и Џорџа Лојда²³⁵ у колико се односе на Аустрију на овај начин: прво, то је било потребно да би се мирољубивим струјама, које јачају у државама Споразума, показала добра воља и жеља закључити мир сводећи територијалне претензије на минимум; друго, ти су говори израз стварног схватања данашње војничке ситуације која је исту-пањем Русије из рата толико промењена да не може бити речи о подели Аустроугарске или о већим анексијама на њен рачун. Говорећи о томе један посланик рече ми: „У случају да Аустроугарска добије велики део Пољске, Србија може добити Босну и Херцеговину, разуме се с тим да Бугарској да одговарајуће [недостају две речи – оштећен документ – М.М.] Македонији.“

Ракић

*ДАС, МИД, Пс.Ст. ф.1, р.22/918. Концејџи, Ракићев
рукойис, ћирилица, њелејрам.*

234 Вудро Вилсон (1856–1924) председник САД 1913–1921. Добитник Нобелове награде за мир 1919.

235 Дејвид Лојд Џорџ (1863–1945), британски државник, премијер 1916–1922. Један од главних учесника на Конференцији мира у Паризу 1919. године.

Бр. 6

Посланство Краљевине Србије у Шведској –
Министарству иностраних дела, Крф

Стокхолм, 19. јануар 1918.

Пов. бр. 10

Овде не придају велику важност штрајку у Немачкој и налазе да ће се брзо и повољно свршити, па чак верују да га влада и фаворизирала да би утицала на екстремне националистичке струје да буду попустљивије. Расположење за мир и преокрет у мишљењу о ратним циљевима и добитима све се више шире у Немачкој. Дознао сам са поуздане стране да је и Хинденбург²³⁶ поднео влади мемоар којим тражи да влада утиче на екстремне елементе и на савезнике да попуштају у својим захтевима и да их сведу на крајњу меру, јер ће војска врло тешко издржати продужење ратних напора, а стање железница и уопште транспорта врло је рђаво (ово последње види се јасно из овога: до сада Немачка ни за један месец није могла послати Шведској уговорен број вагона угља, не због оскудице у угљу, него због тешкоћа у саобраћају). Немачка покушала утицати на савезнике, али Бугарска остала непопустљива и изјавила да се ни у ком случају не може одрећи Ниша и Мораве, и да има још претензија на југу. Ове изјаве учиниле мучан утисак на немачку владу и због тога односи између ње и Бугарске затегнути.

Ракић

*ДАС, МИД, Пс.Сш. ф.1, р.22/918. Концејџ, Ракићев
рукойис, ћирилица, шелејрам.*

236 Маршал Паул фон Хинденбург (1874–1934), начелник генералштаба немачке армије од 1916–1919.

Бр. 7

Посланство Краљевине Србије у Шведској –
Министарству иностраних дела, Крф

Стокхолм, јануар 1918.

Пов. бр. 19

Економски споразум између Entente и Шведске постигнут. Entente даје Шведској 100.000 тона хране а Шведска ставља на расположење Entente бродове од 75.000 тонаже, али не обавезује се смањити извоз гвожђа у Немачку, који само прошле године износио 6.000.000 тона.

Ракић

*ДАС, МИД, Пс.Сш. ф.1, р.22/918. Концетий, Ракићев
рукойис, ћирилица, телеграм.*

Бр. 8

Посланство Краљевине Србије у Шведској –
Министарству иностраних дела, Крф

Стокхолм, 30. јануар 1918.

Пов. бр. 20

Енглески посланик добио синоћ телеграм од амбасадора енглеског у Русији да су дипломатске мисије Споруума напустиле Петроград и да се сад налазе у Финској у вароши Обу, њих око 250 лица. Њихово стање очајно, полако умиру од глади а не могу ни напред ни назад и постоји опасност да их Немци заробе. Енглески амбасадор моли утицати да Шведска пошаље лађу превести их Стокхолму, јер то једини начин спасити их

под условом да лађа брзо стигне. Још не знам да ли је тамо Спалајковић²³⁷ са персоналом. Немци синоћ известили шведску владу да због операција у Финској данас почињу и окупацију Оландских острва. То саопштење овде учинило тежак утисак и довело у критичан положај либералне и социјалистичке чланове данашњег кабинета који су наклоњени Антанти и који су били противни шведској оружаном интервенцији у Финландији. Немци то сад експлоатишу на штету данашње владе налазећи да је сад згодан тренутак да је оборе и наметну једну германофилску владу.

Ракић

*ДАС, МИД, Пс.Сй. ф.1, р.4/918. Концејџ, Ракићев
рукойис, ћирилица, шелејрам.*

Бр. 9

Посланство Краљевине Србије у Шведској –
Министарству иностраних дела, Крф

Стокхолм, 19. фебруар 1918.

Бр. 24

Француски посланик има извештај да је и Спалајковић са персоналом у Обу. Начелник МИД-а рече ми данас са Шведска не може послати лађу у Обу јер је пловидба отежана због леда, али је тражила од финске владе и генерала Манерхајма да организују воз који би преко Торнеа пренео мисије у Стокхолм, и да издејствује

237 Мирослав Спалајковић, српски посланик на Руском двору 1914–1918. године. О томе и о кретању српске мисије после револуције у Петрограду видети: Зоран Бајин, *Спалајковић дипломата и револуционар*, Нови Сад, 2021.

слободан пролаз воза преко ратне зоне, кроз линије беле и црвене гарде. Како је на неким местима пруга оштећена и мостови порушени, пут може дуго трајати. Начелник Министарства има уверење да Немци неће ни отежавати ни спречавати пут мисија ако би ове случајно наишле на њих. Ако имате какве инструкције за Спалајковића односно његовог бављења овде и даљег пута, молим јавите ми што пре.

Ракић

*ДАС, МИД, Пс.Сџ. ф.1, р.4/918. Концејџ, Ракићев
рукойис, ћирилица, ѿелеѿрам.*

Бр. 10

Посланство Краљевине Србије у Шведској –
Министарству иностраних дела, Крф

Стокхолм, 21. фебруар 1918.

Пов. бр. 26

Немци још нису окупирали ни једно острво Оландско, али су две њихове ратне лађе данас стигле и укотвиле се код острва [нечитка реч – М.М. Еке?], на коме су Швеци искрцали своју „хуманитарну експедицију“ и где се налазе и две шведске лађе. Сад се очекује захтев да Шведска врати и војску и лађе и мисли се да ће тај захтев потећи од Финске и да ће га Немачка потпомоћи. У том случају, положај данашње владе постаје врло тежак и вероватно је да ће морати пасти. У владиним и социјалистичким круговима влада велико огорчење против Немачке и уверени су да је Немачка ово учинила у договору са Шведском Конзервативном партијом да би обориле дотадашњу владу и повратила свој надмоћни утицај у Шведској. Несумњиво је да би

пад владе изазвао важне промене у држању Шведске, наравно у корист Немачке.

Овде верују да ће мир са Русијом бити кратка века и да би Немци брзо могли наћи какав претекст – а уговор о миру пружа им много претекста [?] да отпочну непријатељства и заузму Петроград.

Ракић

*ДАС, МИД, Пс.Сй. ф.1, р.4/918. Концејй, Ракићев
рукойис, ћирилица, йелеірам.*

Бр. 11

Посланство Краљевине Србије у Шведској –
Министарству иностраних дела, Крф

Стокхолм, 21. фебруар 1918.

Бр. 27

Спалајковић и остали налазе се од јуче у Татерфорсу чекајући воз. Црвена гарда учинила олакшице и сад се чека одговор Беле гарде. У сваком случају вероватно је да не могу овде стићи пре недеље. Мислим добро би било послати за Спалајковића и персонал извесну суму новца у шведским крунама јер је овде курс за све монете веома неповољан.

Ракић

*ДАС, МИД, Пс.Сй. ф.1, р.4/918. Концејй, Ракићев
рукойис, ћирилица, йелеірам.*

Бр. 12

Посланство Краљевине Србије у Шведској –
Министарству иностраних дела, Крф

Стокхолм, 22. фебруар 1918.

Пов. бр. 29

Према последњим извештајима стање у Немачкој знатно се побољшало. У Немачкој морал се јако подигао и ратно одушевљење захватило не само војне кругове него и саме масе. Опет се појавило силно уверење у блиску и коначну победу и с нестрпљењем се очекује велика офанзива на Западу. Тај преокрет у расположењу изазвали су неочекивани успеси у Русији и знатне количине хране коју су Немци већ успели да изнесу из Русије и пребаце у Немачку. Чак се Немачка обавезала Финландији да јој лиферије 45.000 тона жита у року од три месеца, по 15.000 тона месечно, и већ је довоз у Финландију отпочео.

Из потпуно сигурног извора дознао сам да су неке аугарске трупе са руског фронта упућене у Палестину, а бугарске трупе на француски фронт. Овај факт и гласови који су у последње време стизали овде упућују на мисао да су несугласице измеђ[у] савезника изравнате и да је Немачка признала Бугарској њене територијалне претензије.

Ракић

*ДАС, МИД, Пс.Сш. ф.1, р.22/918. Концејџи, Ракићев
рукойис, ћирилица, шелејрам.*

Бр. 13

Посланство Краљевине Србије у Шведској –
Министарству иностраних дела на Крфу

Стокхолм, 24. фебруар 1918.

Бр. 32

Од наших интернираних и заробљених у Аустро-угарској добијам сваког дана писма којима моле за помоћ и туже се на очајно стање њихово. Нарочито они који се налазе у чешкој вароши [недостаје реч – М.М.] пишу да ни са које стране не добијају помоћ. Благодарећи овдашњем руском посланику и председници Руског Црвеног крста свима њима послао је руски ЦК извесну помоћ. Али како и руски ЦК не располаже великим сумама, ускоро се неће моћи одавде слати никаква помоћ. Молим јавити ми ко води бригу о интерниранима у А.Угарској, па да будуће тамо шаљем њихове молбе.²³⁸

Ракић

*ДАС, МИД, Пс.Сш. ф.1, р.3/918. Концејш, Ракићев
рукойис, ћирилица, шелејрам.*

238 Одговор са Крфа је стигао 28. фебруара у ком је речено да се молбе интернираних и заробљених шаљу на адресу српског Црвеног крста у Женеви (ДАС, МИД, Пс, ф.1, р.3/918, телеграм МИД-а бр. 819 од 28.02.

Бр. 14

Посланство Краљевине Србије у Шведској –
Министарству иностраних дела, Крф

Стокхолм, 26. фебруар 1918.

Бр. 37

Већ три дана нема никаквих вести о Спалајковићу и другим мисијама. Око Тамер форса²³⁹ почела битка између беле и црвене гарде, те телеграфски саобраћај прекинут. Синоћ стигла овде енглеска амбасада која је раније измакла из тог дела Финске и ништа не зна о осталим мисијама.

Ракић

*ДАС, МИД, Пс.Сй. ф.1, р.4/918. Концејйи, Ракићев
рукойис, ћирилица, йелеірам.*

Бр. 15

Посланство Краљевине Србије у Шведској –
Министарству иностраних дела, Крф

Стокхолм, 28. фебруар 1918.

Бр. 35

Све мисије, сем енглеске која је стигла овде кренуле к југу у намери вратити се у Русију, пошто пут за Шведску потпуно онемогућен. Директне вести од Спалајковића немам, све ово саопштава француски посланик.

Ракић

*ДАС, МИД, Пс.Сй. ф.1, р.4/918. Концејйи, Ракићев
рукойис, ћирилица, йелеірам.*

239 Тампере – град у Финској.

Бр. 16

Посланство Краљевине Србије у Шведској –
Министарству иностраних дела, Крф

Стокхолм, 2. март 1918.

Бр. 41

Данас отпутовала одавде за Финландију депутација од два француска и два енглеска официра да код генерала Манерхајма команданта беле гарде, инсистирају да пролаз споразумних мисија кроз Финску и њихове линије. Мисије налазе се у месту Тојала одакле не могу ни у Русију ни у Шведску.

Ракић

*ДАС, МИД, Пс.Сш. ф.1, р.4/918. Концејш, Ракићев
рукойис, ћирилица, шелејрам.*

Бр. 17

Посланство Краљевине Србије у Шведској –
Министарству иностраних дела, Крф

Стокхолм, 4. март 1918.

Бр. 42

Има изгледа да ће мисије из Русије, поред свих тешкоћа стићи овамо. Спалајковићу саопштићу вашу наредбу доћи на Крф, али молим јавите ми што пре шта да раде персонал и остали чиновници и официри придодати посланству.

Ракић

*ДАС, МИД, Пс.Сш. ф.1, р.4/918. Концејш, Ракићев
рукойис, ћирилица, шелејрам.*

Бр. 18

Посланство Краљевине Србије у Шведској –
Министарству иностраних дела, Крф

Стокхолм, 9. март 1918.

Бр. 44

Мисија упућена генералу Манерхајму јавља да генерал због војних операција не може ступити у преговоре са Црвеном гардом нити пропустити споразумне мисије из Петрограда кроз своје линије. То ће моћи учинити најпре кроз месец дана. После тога саопштења, овдашњи посланик талијански, француски, енглески и американски учинили корак код овдашњег финског посланика да Финска као неутрална земља пропусти мисије преко острва Оландских и издејствује да немачка посада која се тамо налази не чини никакве сметње. Резултат јавићу. Са нашом мисијом налази се и принц Арсен Карађорђевић.²⁴⁰

Ракић

*ДАС, МИД, Пс.Сш. ф.1, р.4/918. Концејѿ, Ракићев
рукойис, ћирилица, ѿтелеірам.*

Бр. 19

Посланство Краљевине Србије у Шведској –
Министарству иностраних дела, Крф

Стокхолм, 12. март 1918.

Бр. 47

Делегација послата генералу Манерхајму није имала успеха. Генерал је изјавио да финска влада не може

240 Арсен Карађорђевић (1859–1938), рођени брат краља Петра I Карађорђевића. Отац принца Павла Карађорђевића.

примити одговорност за незгоде које се могу десити мисијама из Петрограда и да он не може због војних операција слати парламентарце Црвеној гарди и преговарати с њима о преласку мисија кроз једну и другу линију. Он се нада за кратко време потиснути Црвену гарду и заузети Темерфорс и Тојалу, и онда ће спровести мисије у Шведску, наравно ако их Црвена гарда у повлачењу не изведе са собом. За сад ништа друго не може учинити и према таквом стању ствари налази да депутација упућена њему треба да се врати у Стокхолм. Данас су посланик француски, амерички и енглески телеграфисали депутацији да се врати. Пошто нема изгледа да ће Спалајковић скоро доћи овамо, и ако дође неће имати могућности да се врати, ја сам му ваш телеграм о повратку у Москву саопштио преко овдашњег француског посланика.

Ракић

*ДАС, МИД, Пс.Сй. ф.1, р.4/918. Концејџ, Ракићев
рукойис, ћирилица, йелејрам.*

Бр. 20

Посланство Краљевине Србије у Шведској –
Министарству иностраних дела, Крф

Стокхолм, 14. март 1918.

Пов. бр. 48

Досадашњи успеси Немаца на Западном фронту изазивају овде све већу забринутост. Сва штампа држи се коректно изузимајући два три незнатна листа који славе победе Немачке. У политичким круговима и у великом друштву, које је до скоро било чисто герма-

нофилско, почињу се не желети победе Немачке и са страхом очекују вести са бојног поља. Тај преокрет у мишљењу настао је од скоро од прилике два месеца, кад се јасно видело да је Русија престала бити сила и кад је, према томе, постао безразложан страх од Русије који је у овој земљи претежно утицао на све политичке људе и све политичке послове. Управо са пропашћу Русије дошле су и непријатности од Немачке а немачка експедиција у Финландији и на Оландска острва расхладила је и најватреније германofile. – Из шведских кругова обично добро обавештених, дознао сам да је Немачка у последње време почела образовати једну нову и јаку резервну војску на овај начин: још пре формалног закључења мира са Русијом²⁴¹, она је почела одводити људе из окупираних руских покрајина, нарочито Пољаке и употребљавати их за послове у фабрикама и раднике Немце, који до сад нису били мобилисани, узимати у војску. Тако је створена нова резерва која већ данас износи око седам стотина хиљада људи. – Ако немачке извештаје са бојишта не добијате уредно и брзо, могу вам их ја одавде слати. Молим јавите да ли да шаљем.

Ракић

*ДАС, МИД, Пс.Сш. ф.1, р.22/918. Концејѣй, Ракићев
рукойис, ћирилица, ѿелеірам.*

241 Реч је о Брест-литовском мировном споразуму који су 3. марта 1918. у Брест-литовску потписали представници нове власти у Русији и представници Централних сила. Примирје је било закључено 15. децембра 1917. године.

Бр. 21

Посланство Краљевине Србије у Шведској –
Министарству иностраних дела, Крф

Стокхолм, 22. март 1918.

Пов. бр. 50

Немци јуче искрцали трупе и у Јужну Финландију.
Сад у целој Финландији има 40.000 немачких војника,
300 топова и 2.000 митраљеза.

Ракић

*ДАС, МИД, Пс.Сш. ф.1, р.22/918. Концејш, Ракићев
рукойис, ћирилица, шелејрам.*

Бр. 22

Посланство Краљевине Србије у Шведској –
Министарству иностраних дела, Крф

Стокхолм, март 1918.

Бр. 55

Спалајковић са персоналом и остале мисије синоћ
стигле у Вологду²⁴² где се већ одавно налазе јапански и
американски амбасадор. Куда намеравају одатле није
познато.

Ракић

*ДАС, МИД, Пс.Сш. ф.1, р.4/918. Концејш, Ракићев
рукойис, ћирилица, шелејрам.*

242 Вологда је град у Севернозападној Русији, око 500 км северо-
источно од Москве.

Бр. 23

Посланство Краљевине Србије у Шведској –
Министарству иностраних дела, Крф

Стокхолм, 29. март 1918.

Пов. бр.

Видим у швајцарским новинама изјаву американског конзула у Софији да на Западном фронту нема бугарских трупа. Тај конзул већ се до сад потуно компромитовао својим држањем и својим тенденциозним изјавама у корист Бугарске, па и ова последња изјава не одговара стварности. Истина је да су Бугари, учи ове последње офанзиве послали нове трупа на Западни фронт, али су још пре тога неке бугарске трупе, већ биле на том фронту, као што сведочи званични немачки коминике који је у свима овдашњим листовима штампан пре месец дана и по коме је један „француски напад одбијен ватром бугарских трупа“. Ако америчка влада одиста тражи доказе за присуство бугарских трупа на Западном фронту па да прекине односе са Бугарском (као што новине пишу) онда јој не треба бољи доказ него што је званични немачки коминике. Молим јавите ми да ли су вам потребне детаљније информације о консулу и о овом коминикеу.

Ракић

*ДАС, МИД, Пс.Сш. ф.1, р.22/918. Концејџ, Ракићев
рукойис, ћирилица, њелејрам.*

Бр. 24

Посланство Краљевине Србије у Шведској –
Министарству иностраних дела, Крф

Стокхолм, 29. март 1918.

Пов. бр.

Овде има вести да у неким крајевима југословенским у Аустроугарској наступили озбиљни нереди, нарочито у Хрватској, Славонији и једном делу Баната. Многи војни бегунци, којих у последње време има све више, образавали чете, нападају власти и дижу народ на оружје.

Ракић

*ДАС, МИД, Пс.Сп. ф.1, р.22/918. Концејџ, Ракићев
рукойис, ћирилица, њелејрам.*

Бр. 25

Посланство Краљевине Србије у Шведској –
Министарству иностраних дела, Крф

Стокхолм, 12. април 1918.

Пов. бр. 66

Речено ми је у поверењу да је јапански министар иностраних дела дао оставку зато што је Entente одбила његову понуду да 15 јапанских дивизија уђу у Сибир и организују га. Држи се да ова понуда није примљена под утицајем Америке, чији се интереси противе таквој јапанској акцији.

Ракић

*ДАС, МИД, Пс.Сп. ф.1, р.22/918. Концејџ, Ракићев
рукойис, ћирилица, њелејрам.*

Бр. 26

Посланство Краљевине Србије у Шведској –
Министарству иностраних дела, Крф

Стокхолм, 17. април 1918.

Бр. 68

Већ три дана железнички саобраћај између Русије и Немачке прекинут. Због тог прекида проносе се разни гласови о крупним догађајима и променама у Русији, али се још ништа позитивније не зна.

Ракић

*ДАС, МИД, Пс.Сш. ф.1, р.22/918. Концетий, Ракићев
рукойис, ћирилица, ѿелеїрам.*

ИЗ КОПЕНГАГЕНА
1918; 1920.

Ракић је за мање од годину дана од одласка из Стокхолма дошао за шефа српске дипломатске мисије у још две нордијске земље – Данску и Норвешку, сада у звању изванредног посланика и опуномоћеног министра. Српска влада је после превирања и догађаја у Царској Русији у фебруару па у октобру 1917. године одлучила да у ове три земље на северу Европе, у близини Русије, отвори своје дипломатске мисије, како би могла, поред осталог, да прати ситуацију и развој догађаја у, до тада, свом главном ослоњу – савезничкој Русији, као и да одржава везе са члановима дипломатске и војне мисије у тој земљи. Ништа мање важно било је и питање српских поданика који су се налазили у Русији, посебно у околностима слабих и покиданих па и прекинутих веза и односа са Петроградом. То су биле последице промене режима у Русији и доласка бољшевика на власт.

Владе Данске и Норвешке у статусу неутралних земаља одржавале су дипломатске везе са новом бољшевичком владом у Петрограду. Чак је Норвешка једно време заступала српске интересе код те владе. Преко мисија ове две земље и уз њихову помоћ вршена је репатријација српских поданика и достављана им помоћ.²⁴³

243 Предраг Крејић, Посланство Краљевине Србије и Краљевине СХС за Данску и Норвешку 1918–1920. године. Архив, часопис Архива Србије и Црне Горе, бр. 1, 2004, стр. 103–147.

Средином децембра 1918. године недуго по доласку Ракића у Копенхаген и Данска и Норвешка су прекинуле дипломатске односе са владом бољшевика што је значило и повлачење дипломатског особља из Русије. Тако је доведен у питање даљи рад на организованој акцији репатријације српских поданика из Русије и слање новчане помоћи и хране преко мисија ове две земље. Од тада је помоћ могла да се пружи једино преко Црвеног крста Данске који је и даље остао у Русији. Преко њега стизали су подаци не само о српским поданицима већ и о оним са територија које су ушле у састав нове државе Краљевства Срба Хрвата и Словенаца, о њиховом укупном броју, броју заробљених, умрлих у затворима. У месецу јулу 1919. због погоршања ситуације дански Црвени крст је морао да напусти Русију тако да је питање помоћи српским и другим поданицима са југословенског простора, доведено у питање.²⁴⁴

Почетком 1920. године у главном граду Данске вођени су преговори између представника Енглеске и бољшевичке власти, коју је представљао Максим Литвинов, совјетски дипломата, по питању евакуације поданика те две земље. Из Министарства иностраних дела из Београда тражено је од Ракића да интервенише код енглеске делегације да се у преговорима заузме и за ослобађање српских поданика. Пошто је енглески Црвени крст био добио дозволу да може кренути у Русију у своју хуманитарну акцију, то је помоћ у храни и новцу за српске, односно поданике КСХС упућивана преко њега. Ракић је 17. фебруара известио Министарство иностраних дела да су Енглези постигли споразум са Литвиновом по коме ће бити допуштен „слободан излазак из Русије свима страним поданицима, ако њихове државе пристану да допусте повратак у Русију

Русима за које се Совјет интересује или који сами то желе...“²⁴⁵ Сачувани извештаји које објављујемо управо говоре о: питању репарације српских односно поданика Краљевине СХС из Русије и пружању помоћи преко Данског Црценог крста (који је добио сагласност да само он може обављати свој рад у Русији), Ракићевим покушајима да добије сагласност владе у Београду да може директно преговарати са Максимом Литвиновом; броју српских односно југословенских поданика који се налазе углавном у Москви и Петрограду, њиховом тешком стању; Ракићевим предлозима Министарству како да се убрза и олакша слање помоћи српским поданицима и како да се дође до руског одобрења за њихово пуштање из Совјетске Русије, као и о отварању „нарочитог изасланства“ КСХС у Ревалу (Талину) у Естонији које би дочекивало поданике КСХС и олакшавало њихов даљи транспорт.

Из сачуваних Ракићевих писама видљиво је да су постојале одређене „сметње“ на релацији Министарство иностраних дела – Милан Ракић, по питању решавања репатријације држављана КСХС из Русије и пружања помоћи. То се назире у телеграму Министарства од 10. септембра 1920. године као одговор на Ракићева тражења да му се одговори да ли може директно комуницирати по овом питању са Литвиновом за време његовог боравка у Копенхагену и уопште на његове предлоге у ангажовању и решавању тог хуманитарног проблема.²⁴⁶

У свом одговору Ракић демантује да је примио телеграм МИД-а под бр. 9666 „ни уопште никакав одговор“ на његов телеграм од 10. јуна (бр. 196). Ракић чак

245 Видети Ракићево писмо од 17. фебруара 1920. године, док. Бр. 36.

246 Ракићев телеграм од 17. фебруара, 8. маја, посебно од 10. и 21. јуна. Док. Бр. 36; 37; 39; 40.

каже „он вероватно још није ни експедован“.²⁴⁷ Извесну недоумицу уноси податак да се 26. августа Ракић „обратио Посланству КСХС у Берлину са захтевом да код немачке владе интервенише да се у оквиру немачких транспорта, који долазе из Русије, придода извештај број вагона за превоз наших поданика“,²⁴⁸ што је, по телеграму МИД-а од 10. септембра наведено као инструкција у њиховом телеграму од 21. августа (бр. 9666), који на жалост нисмо пронашли у сачуваној архивској грађи Министарства иностраних дела КЈ.

Ракић у наведеном одговору, на примедбу МИД-а да „наша држава за сад не може ступити у званичне односе са Бољшевицима“, појашњава: „Ради тачности, напомињем да се моји телеграми нису односили на ступање у званичне односе са бољшевицима, него на овлашћење учинити директан корак код Литвинова за пуштање наших поданика из Русије или допуштење да им се пошаље потребна храна, као што су готово све остале државе учиниле. Уосталом три месеца после тих мојих телеграма, ово се питање решило само по себи, и без одговора Министарства“. Питање репатријације држављана КСХС решавано је наредних година а главни правац репатријације из Русије одвијао се преко Естоније и Немачке.²⁴⁹

Осим о питању репатријације поданика (држављана) Краљевине СХС из Совјетске Русије, у неколико сачуваних Ракићевих писама из Копенхагена из новембра и децембра 1918. године које објављујемо, посланик извештава МИД о: вестима које стижу у Копенхаген о „стварима југословенским“, покушајима Немаца да се

247 Архив САНУ, 14331-16(23), Ракићев телеграм из Копенхагена МИД-у, бр. 337 од 13. септембра 1920. године. Док. Бр. 41.

248 П. Крејић, *н. г.* стр. 116.

249 Горан Милорадовић, *Карантин за идеје*, Београд 2004. стр. 139.

споразумеју са данском владом по питању Шлезвига и ставу Савезника о томе, доласку у Копенхаген енглеских ратних лађа, позиву српских власти Триши Кацлевичу да се као посланик Народне скупштине врати у земљу, кнегињи Јелени кћерки Краља Петра која је путовала за Француску; о његовим погледима на развој догађаја у Русији и око Русије, намерама Белгије да тражи од Немаца да врате однете машине и индустријски материјал, као и о неким територијалним захтевима према Немачкој, ректификацији границе према Холандији и Луксембургу.

Поред наведеног из једног писма (од 14. децембра 1920) сазнајемо и колико је Ракић мислио о угледу државе коју заступа и представља, када моли да се потраживања Црвеног крста Данске на име дате помоћи поданицима КСХС, измире што пре, свакако пре његовог одласка из Стокхолма који је уследио крајем децембра 1920. године.

Бр. 27

Посланство Краљевине Србије у Копенхагену –
Министарству иностраних дела, Крф

П N° 605

Копенхаген, 7. новембар 1918.

Данас ме примио министар иностраних дела.²⁵⁰ Сем уобичајених комплимената и лепих жеља за наш народ, говорио је нарочито о нашем уједињењу. Он је до скоро био посланик у Бечу и југословенско питање зна нешто боље него остали његови земљаци. Дао сам му обавештења по информацијама које сам још у Лондону имао и по ономе што сам знао из новина. Молим да ме М[инистар]ство извештава бар о важнијим стварима у развоју овог питања.

Ракић

ДАС, МИД, Посланство у Копенхагену (Пс, К) њ/5/918; оригинал Ракићев рукопис, ћирилица. Писмо експедовано 7. новембра.

250 Ерик Скавенијус (Erik Scavenius, 1877–1962), министар иностраних послова у влади Краљевине Данске 1909–1910, 1913–1920, 1940–1943. године. Био је и председник данске владе 1942–1943.

Бр. 28

Посланство Краљевине Србије у Копенхагену –
Министарству иностраних дела, Крф

N° 612

Копенхаген, 12. новембар 1918.

Телеграми из Беча и Пеште пуни су вести о стварима југословенским. Говоре о уласку наше војске у поједине вароши, о сукобу са Талијанима, о споразуму Хрвата са династијом Хабзбурга, о републиканском покрету у Хрватској и.т.д. Све вести очигледно тенденциозне, али могу имати интереса. Молим јавите да ли их добијате са друге стране, или да вам ја шаљем.

Ракић

*ДАС, МИД, Пс, К, и/2-7/918, оријинал, Ракићев
рукопис, ћирилица, експедовано 11. новембра.*

Бр. 29

Посланство Краљевине Србије у Копенхагену –
Министарству иностраних дела, Крф

П N° 613

Копенхаген, 12. новембар 1918.

Немци изјавили данској влади да су вољни директно преговарати са њоме о уступању Шлезвиг Данској. Влада данска полузванично сондирала мишљење савезника, који одговорили да су одлучно противни сваком директном споразуму између Данске и Немачке о Шлезвигу, и да ће се то питање дефинитивно решити на конгресу мира. Ово гледиште Савезници узели из бојазни да Немци у директним

преговорима са Данском не добију од Данске економске концесије и не осигурају бар један део свога извоза.

Ракић

ДАС, МИД, Пс, К, И/2-7; оријинал, Ракићев рукопис, ћирилица.

Бр. 30

Посланство Краљевине Србије у Копенхагену –
Посланству Краљевине Србије, Париз
Посланству Краљевине Србије, Лондон²⁵¹

П N° 617

Копенхаген, 15. новембар 1918.

Синоћ стигло овде једно одељење енглеске флоте од 20 ратних лађа. Долазак се јавно објашњава потребом да се море очисти од мина, али са поуздане стране дознао сам да је прави циљ њених операција против руских пристаништа у Балтичком мору. Она ће овде дочекати долазак нових јединица, вероватно француских, па ће се у најкраћем року кренути на Ревал и Ригу.

Ракић

ДАС, МИД, Пс, К, И/2-7; оријинал, Ракићев рукопис, ћирилица, експедовано 15. новембра.

251 Н. Пашић, председник владе и министар иностраних послова, почетком новембра боравио је у Женеви где је разговарао са представницима државе Словенаца, Хрвата и Срба и Југословенског одбора о будућој заједничкој држави. Тим поводом боравио је у Паризу и Лондону где су му слали извештаје из дипломатских мисија.

Бр. 31

Посланство Краљевине Србије у Копенхагену –
Министарству иностраних дела, Београд

П N° 682

Копенхаген, 17. децембар 1918.

Министар Трифуновић²⁵² позива преко овог П.[ослан]ства посланика Кацлеровића²⁵³ да одмах пође [за] Београд присуствовати седницама Н.[ародне] Скупштине. Молим јавите ми телеграмом шта му могу издати на име дневнице посланичке и путнога трошка. У исто време напомињем да би било потребно да М[инистар]ство учини корак код Енглеске и Француске владе да се Кацлеровићу не чине сметње за путовање, пошто је раније тражено да му се пролаз кроз те земље не допусти.

Ракић

*ДАС, МИД, Пс, К, К/3/918; Ракић оријинал, Ракићев
рукойис, ћирилица, експедовано 17. децембра.*

252 Милош Трифуновић (1871–1957), српски и касније југословенски политичар, у то време био је министар просвете и црквених послова (1917–1918).

253 Триша Кацлеровић (1879–1964), један од оснивача Српске социјалдемократске партије, био је у Стокхолму где се одржавала социјалистичка конференција о миру. Био је посланик Социјал-демократске партије у Народној скупштини од 1912. године.

Бр. 32

Посланство Краљевине Србије у Копенхагену –
Посланству Краљевине Србије, Стокхолм

П № 685

Копенхаген, 17. децембар 1918.

Норвешки посланик данас телеграфисао Мин. [истру] ин.[остраних] дела, жељу кнегиње Јелене²⁵⁴ за аудијенцију код краља Норвешке. Надам се до четвртка саопштити вам одговор. У противном случају, Министар ин. дела саопштиће кн.[егињи] Јелени одговор у Кристијанији Grand hotel.

Ракић

ДАС, МИД, Пс, К, К/4/918; оријинал, Ракићев рукопис, ћирилица, експедовано 17. децембра.

254 Реч је о кнегињи Јелени, кћерки краља Петра која је била удата за руског великог кнеза (по рођењу) Јоана Константиновића. Посланик у Стокхолму Бошко Чолак Антић, обавестио је Ракића 16. децембра да ће се кнегиња Јелена на путу из Стокхолма за Француску, задржати у Кристијанији (Ослу) један дан, па је питала шта мисли посланик Ракић, као дипломата акредитован и за Норвешку, „да ли треба потражити аудијенцију код норвешког краља да му заблагодари на заузимању норвешког посланства за њено ослобођење“. (ДАС, МИД, Пс, К/4/918, телеграм из Стокхолма №-467 од 16. децембра 1918). Кнегињу Јелену су заробили бољшевици и држали су је заточену у Перму. На молбу српског посланства у Петрограду, норвешко посланство је демаршом код руског Комесаријата иностраних дела тражило њено ослобађање. Њу је крајем новембра чиновник норвешког конзулата спровео у Москву одакле је дошла у Стокхолм.

Бр. 33

Посланство Краљевине Србије у Копенхагену –

Министарству иностраних дела, Београд

П № 690

Копенхаген, 19. децембар 1918.

У вези мога телеграма № 650 Терешченко²⁵⁵ моли јавити да ли је што год предузимано по његовој молби односно руских заробљеника у Немачкој. Други део његове молбе (о врховном команданту окупационих трупа у Русији) постаје беспредметан после изјаве Пишона²⁵⁶ да Савезници неће оружјем интервенисати у Русији. Данас је тренутак да ми морамо учинити услуге руској ствари и руским људима који у будућности могу играти велику улогу. До конференције и на самој конференцији мира, на којој представници небољшевистичје [?] Русије вероватно неће присуствовати, ми ћемо имати прилике да се заузмемо за руске интересе и мислим да је и у нашем интересу не пропустити те прилике. – Јављам вам знања ради да се код руских политичара (од којих као главније помињем Голчака, Сазонова²⁵⁷ и Терешченка) све више шири идеја о новој оријентацији руске политике и о новом груписању снага. По њима Енглеска је свршила посао због којег је и основана – ослабљење Немачке – и сад има да ликвидира а груписање да се врши на другој основи и по дру-

255 Вероватно је реч о Михаилу Ивановичу Терешченку (1886–1856), руском индустријалцу и финансијеру. Био је министар у привременој руској влади од марта до октобра 1917. године када је ухапшен од стране бољшевика. Побегло је 1918. године у Норвешку.

256 Стефан Пишон (1857–1933), министар иностраних послова Француске.

257 Сергеј Димитријевич Сазонов (1857–1933), руски државник и дипломата. Министар иностраних дела 1910–1916. Био противник бољшевизма, дипломатски представник белогардејаца у Паризу (1918–1920).

гим потребама. За Русију то важи и толико више што ће она једном новом државом – Пољском – бити потпуно одвојена од Немачке. Савезници још не увиђају да раде у интересу саме Немачке кад стварају један *etat-tampon* између Немачке и Русије и на тај начин избацују Русију из активног учешћа у политици Западне Европе. Стога треба организовати Источну Европу од Русије, Чешке и Југословенске државе са јаким наслоном на Јапан и Америчке Сједињене Државе. Што се тиче Конференције мира, они не желе да руски представници присуствују на њој чак кад би то Савезници допустили или тражили. На тај начин мисле задржати донекле одрешене руке и формално не признати закључке конференције као обавезне за Русију.

Ракић

ДАС, МИД, Пс, К, р/918; оријинал, Ракићев рукопис, ћирилица.

Бр. 34

Посланство Краљевине Србије у Копенхагену –
Министарству иностраних дела, Београд

П № 703

Копенхаген, 24. децембар 1918.

Кнегиња Јелена стигла [у] Копенхаг[ен], у пратњи посланика Чолак Антића. Кроз неколико дана полази за Француску. Г. Чолак Антић²⁵⁸ враћа се данас у Стокхолм.

Ракић

ДАС, МИД, Пс, К, К/4/918; оријинал, Ракићев рукопис, ћирилица, експедовано 24. децембра.

258 Бошко Чолак Антић (1870–1949) посланик у Шведској од јуна 1918. када је стигао у Стокхолм до краја децембра 1920. године када је укинуто Посланство.

Бр. 35

Посланство Краљевине Србије у Копенхагену –
Министарству иностраних дела, Београд

П № 704

Копенхаген, 25. децембар 1918.

Белгијски посланик каже ми да ће белгијски делегати на конференцији тражити пре свега, чак пре одштете, да Немци врате цео индустријски материјал и машине које су изнели из Белгије, јер постоји опасност од великих економских криза због оскудице у машинама и неминовне беспарице која ће због тога наступити. Што се тиче територијалних питања, Белгија ће тражити све немачке колоније у Африци, с тим да у замену за неке од њих добије од Француске један део обале у Фријулу; Затим ректификацију граница спрам Холандије тако да десна обала и ушће Еско-а припадне Белгији, и ректификацију границе спрам Луксембурга с тим да белгијски Луксембург остане Белгији.

Ракић

ДАС, МИД, Пс, К, И/2-7/918; оријинал, Ракићев рукопис, ћирилица, експедовано 26. децембра.

Бр. 36

Посланство Краљевине СХС у Копенхагену –
Министарству иностраних дела, Београд

№ 40

Копенхаген, 17. фебруар 1920.

По споразуму који Енглези учинили са Литвиновом²⁵⁹

259 Максим Максимович Литвинов (1876–1951, право име Валах

допустиће се слободан излазак из Русије свима страним поданицима, ако њихове државе пристану да допусте повратак у Русију Русима за које се Совјет интересује, или који сами то желе, али пошто се претходно изврши размена података енглеских и руских што се има учинити у року од мјесец дана. Поново молим јавите ми има ли код нас и колико таквих Руса.

Ракић

Архив САНУ, 14331-16(31); оријинал, Ракићев рукопис, ћирилица, експедовано 17. фебруара.

Бр. 37

Посланство Краљевине СХС у Копенхагену –
Министарству иностраних дела, Београд

Бр. 121

Копенхаген, 8. мај 1920.

Поново молим јавите ми одобравате ли да директно преговарам са Литвиновом о пуштању наших поданика из Русије.

Меир, које је касније променио, рођен у литванској јеврејској породици). После Октобарске револуције Савет народних комесара (влада) именовала га је за опуномоћеног представника Совјетске владе у Великој Британији (његова акредитација никада није званично формализована као ни британског дипломате у Москви Брауса Локхарта). Он је као „лутајући дипломата за совјетску владу“, доста учинио да се склопи мултилатерални споразум који је омогућио размену ратних заробљеника. Од 1921. био је заменик народног комесара за иностране послове па потом и народни комесар до 1939. године. Био је и амбасадор СССР-а у САД 1941–1943.

То је једини начин доћи до резултата а Енглези се више не противе. Молим хитан одговор, јер Литвинов може скоро отутовати одавде.

Ракић

Архив САНУ, 14331-16(29); оријинал, рукојис, ћирилица, експједовано шифром.

Бр. 38

Посланство Краљевине СХС у Копенхагену –
Министарству иностраних дела, Београд

№ 152

Копенхаген, 18. мај 1920.

Пошто су репатрирали своје поданике из Русије, Енглези су повукли своје инсталације, персонал и бродове из Финландије, тако да данас пут из Русије преко Финландије није могућан. Остају два пута: преко Естоније или на Одесу. Ви боље знате да ли је пут на Одесу могућан. Ако није, мора се тражити одобрење естонске владе за пролаз наших поданика преко естонске територије. Зато ми је потребно знати да ли је наша влада признала Естонију, да би према томе учинио лично кораке код овдашње енглеске мисије, или замолио неког од Савезника, који су признали Естонију да то учини.

Ракић

Архив САНУ, 14331-16(24); оријинал, Ракићев рукојис, ћирилица, експједовано шифром 18. маја.

Бр. 39

Посланство Краљевине СХС у Копенхагену –
Министарству иностраних дела, Београд

№ 196

Копенхаген, 10. јун 1920.

Изасланик Данског Црвеног Крста²⁶⁰ који спровео храну за стране поданике у Русији, па и за наше, вратио се овамо и јавља да у Москви и Петрограду има око 60 наших људи интелигенције, а укупно у обе вароши око 2000 наших поданика. Већина од њих доведена из Јужне Русије и мислим да ће то бити остаци оних избеглица који су 1915. године прешли из Румуније. По причању изасланика њихово стање невероватно бедно. Почетком идућег месеца исти изасланик спровешће другу партију намирница за Русију. Ако мислите да се и наши поданици користе овом приликом, потребно је добити одобрење Савета, односно Литвинова, да се пошиљка за наше поданике може експедовати и предати њима. То одобрење, као и одобрење за пуштање наших поданика из Русије, треба да тражи наша влада преко свог пуномоћника. У вези мојих телеграма бр. _____²⁶¹ молим за што скорије решење по тој ствари.

Ракић

Архив САНУ, 14331-16(26); оријинал, Ракићев рукопис, експедовано 10. јуна.

260 Изасланик Данског Црвеног крста био је др Мартини.

261 У тексту извештаја није уписан број телеграма.

Бр. 40

Посланство Краљевине СХС у Копенхагену –
Министарству иностраних дела, Београд

№ 209

Копенхаген, 21. јун 1920.

По накнадном извештају изасланика Данског Црвеног крста број наших поданика у Советској Русији износио око 4.000 душа. Велика већина налази се око Москве а 700 њих између финске границе и Петрограда. Живе у вагонима и земуницама у очајном стању и болести их страховито сатиру. По тврђењу изасланика Савет би пустио из Русије ове несрећнике (сем интелигенције) без нарочитих преговора и погодаба, на просту изјаву изасланика Данског Црвеног крста да им је транспорт преко Естоније осигуран. Остало би да се од естонске владе издејствује пролаз преко Естоније и да се са немачким представницима интернационалног Црвеног крста у Ревалу удеси:

1. да Немци који сада евакуишу своје поданике из Русије пристану да се њиховим транспортима дода недељно неколико вагона са нашим поданицима;

2. да их Немци заједно са својим поданицима транспортују у Немачку;

3. да се од Чешке и Аустрије изради допуст за пролаз преко њихове територије.

Прво и друго издејствовао бих ја, а треће треба само М.[инистар]ство да учини.

Треба даље да у Ревалу буде једно наше нарочито изасланство које би дочекивало наше поданике, снабдевало их потребама и олакшавало даљи транспорт. Молим одговорите ми што пре на овај телеграм, као и на остале телеграме који су у вези са овим питањем.

Р.

Архив САНУ, 14331-16(23); оријинал, Ракићев руко-
пис, ћирилица. Писмо експедовано шифром 21. јуна.

Бр. 41

Посланство Краљевине СХС у Копенхагену –
Министарству иностраних дела, Београд

№ 337

Копенхаген, 13. септембар 1920.

Ни ваш телеграм бр. 9666 ни уопште никакав одго-
вор на мој телеграм бр. 196 нисам до сад примио.²⁶²
Он вероватно још није ни експедован. Ради тачности
напомињем да се моји телеграми нису односили на
ступање у званичне односе са бољшевицима, него на
овлашћење учинити директан корак код Литвинова за
пуштање наших поданика из Русије или за допуштење

262 Ракић је два дана раније добио шифрован телеграм из Мини-
старства у ком није добио појашњења и одговоре – инструкције
које је тражио. У телеграму је саопштено: „На ваш телеграм
бр. 196 [видети док. Бр. 196 од 10. јуна 1920. – Ракићево писмо
МИД-у], спремљен вам је одговор поводом вашег телеграма бр.
209, 25... [испуштене речи при дешифровању] није вам послан
тада већ два месеца доцније, 21. августа, под бр. 9666 (9669) који
сте мислим примили. У њему, као и у телеграму бр. 9833 и 10006,
добили сте инструкције и овлашћење да организујете рад на ре-
патрирању, у договору са Посланством у Берлину и помоћу кре-
дита који се тамо налази. Наша држава за сад не може ступати
у званичне односе са бољшевицима. За прелаз преко Естоније,
мислим да не може бити тешкоћа, јер смо ми њих обвезали, као
што сте могли видети из телеграма пов № 9833.
Молим учините што треба одмах у овом смислу и известите ме
о резултату.“

Нинчић

(Овај телеграм је послат под Пов. бр. 1006; Архив САНУ, 14331-
16 (18).

да им се пошаље потребна храна, као што су готово све остале државе учиниле. У осталом, три месеца после мојих телеграма ово се питање решило само по себи, и без одговора Министарства: Литвинов је отпутовао из Копенхагена.

[Ракић]

Архив САНУ, 14331-16(18); оријинал, Ракићев рукопис, ћирилица, њисмо експедовано шифром 14. септембра.

Бр. 42

Посланство Краљевине СХС у Копенхагену –
Министарству иностраних дела, Београд

№ 423

Копенхаген, 14. децембар 1920.

У одговор на ваш телеграм пов. бр. 5616 у два маха, 18. октобра прошле године пов. бр. 342 и 15. јула ове године пов. бр. 2, послао сам документа о потраживању Данског Црвеног крста заједно са списком наших поданика који су примили помоћ од Данског Црвеног крста за месеце мај, јуни и јули. Како се ово П[ослан]ство укида, потребно је у интересу нашега угледа да се потраживање Данског Црвеног крста измири пре мога одласка одавде, а ја ћу накнадно сам донети М[инистар]ству финансија тражени списак. Молим дејствовати најенергичније да се ово одмах учини, утолико пре што је сума која је издата за помоћ наших поданика само незнатан део потраживања Дан.[ског] Црв.[еног] Крста (свега 3.000 круна), а остало је позајмица Консулату и пошти трошкови. Молим известите ме о резултату што пре.

Ракић

ДАС, МИД, Пс, К, П/8/920; оријинал, Ракићев рукопис, ћирилица, њисмо експедовано шифром 14. децембра.

ИЗ СОФИЈЕ
1921–1927.

Дневник из Софије 1921.

Ракић је дошао у Софију 8. фебруара 1921. године. Сутрадан, у свој „Дневник“ унео је први дневни запис о посети код званичника Министарства иностраних послова Бугарске. На жалост, као и у случају вођења „Дневника“ у Јашу, и у Софији је то потрајало кратко време, осим у случају да је ипак водио „Дневник“ дуже а он није сачуван, или још није пронађен. Оно што је до сада познато, а односи се на дневне записе на почетку његове мисије у Бугарској јесу записи током фебруара месеца (под датумима 9. 10. 11. 12. 14. 16. 17. 19. и 20. фебруара) и током два дана у јуну месецу (23. и 27) 1921. године.

Дневник је вођен на листовима формата 20,2 x 25,7 цм, на 19 страна. Писан је ћирилицом, налив пером и чува се у Архиву САНУ у Личном фонду Милана Ракића под сигнатуром 14331-15 (1).

Бележио је своје сусрете и разговоре, односно речи и мишљења својих саговорника – бугарских званичника из Министарства иностраних дела Бугарске (Петрајева), министара – чланова владе (Димитрова, Радева, Даскалова), председника владе (А. Стамболијског), појединих дипломатских представника у Софији (британског, француског, италијанског посланика), француског генерала, председника Међународне комисије у Софији (Фуртоа) и других, о разним питањима, као што су: спољна политика Бугарске; утицај В. Британије и Француске на политику Бугарске; предвиђања о скором утицају Немачке и Русије на политику Софије; Версајски и

Нејски уговор; испуњење појединих одредби Нејског уговора; српско-бугарско зближење и различита гледања на то питање, посебно погледи и ставови А. Стамболијског; настојања Стамболијског да се сретне и разговара са Николом Пашићем о српско-бугарском споразуму; Македонија; рад Репарационе и Војне комисије; бугарско мишљење о савезу Краљевине СХС и Румуније; неизвршавање обавеза из Нејског уговора када су у питању војне обавезе и враћање опљачкане имовине од стране Бугара за време окупације Србије; ситуација у Бугарској; инсистирање Бугара да буду позвани на конференцију у Лондону ради ревизије Уговора у Севру; планови Стамболијског да успостави добре односе са Совјетима; погледи Стамболијског на ситуацију у Бугарској и његово мишљење о појединцима, краљу Борису, опозицији; његовим размишљањима да Бугарска и Краљевина СХС треба заједно да иду „доле на југ“, као одговор на настојање неких великих сила да се „увлаче на Балкан“... итд.

Ракић је забележио и пријем код бугарског краља Бориса 16. фебруара, где је дао кратку импресију о њему.

После разговора са бугарским министрима, Ракић бележи разговор са британским послаником сер Артуром Пилом, који је говорио да је „зближење српско-бугарско ван спора“ и да се оно мора извршити. Констатовао је да су тренутно „велике тешкоће са обе стране“ али да се могу „ублажити згодним и консилијантним држањем дипломатских представника обеју држава“. Ракић је поводом тих речи записао: „Треба очевидно доказивати савезницима да Бугари лажно представљају многе ствари и да често лажу“, наводећи, да они у питању бугарских заробљеника у Србији, тврде да их има 4.000 док их је према српским подацима било двадесетак. Он каже, „тим питањем Бугари су се вешто користили, код наших савезника.“

Ракић се у свом „Дневнику“ осврнуо и на бугарски Закон о Црквеном сабору (донет 30. октобра 1920. године), који предвиђа учешће у Сабору представника „порабоњених бугарских области“, наводећи да нема таквог примера безобзирности једне државе према другој, пошто је детаљно одређено које институције и из којих „порабоњених“ крајева имају право на своје представнике у Сабору, наводећи да је „Нашим тај Закон промакао неопажен, и [да се] Бугари сами чуде како нико није протествовао против њега“.

Забележио је и занимљиве речи Стамболијског о питању Македоније (Вардарске која је ушла у КСХС), када му је говорио: „Каква Македонија. Нека вам је алал Македонија. Све нам зло дође од ње, а и вама је већ донела комунизам и неће стати на томе“. Одрицао је да он жели Македонију у саставу Бугарске и сл. „Ко још може данас о њој говорити? Македонија је трице и кучине, и питање је много шире, много значајније, питање је хоће ли Балкан бити словенски или ће пасти под туђинце.“

Ништа мање нису занимљиве ни речи које је Ракић забележио о настојањима Стамболијског да посети Београд и разговара са Пашићем о српско-бугарском споразуму. Записи о томе шта је говорио председник бугарске владе у толико су занимљивији када се зна да његове изјаве, речи – нису пратила одговарајућа дела када су били у питању односи Бугарске према Краљевини СХС.

Ово су нека од питања која се налазе у Дневнику из Софије.

Бр. 43
„Дневник из Софије“
1921.

9. II 21.

Визита код Петрајева.²⁶³ Спољна политика: до пута Стамболијског²⁶⁴ по Европи, влада тежила да се што више приближи Енглеској, с тога енглески утицај на послове у Бугарској био најјачи. Стамб.[олијски], неки чланови владе и неки чланови аграрне странке послали свој новац за сваки случај, у енглеске банке. Од како се Стамб.[олијски] вратио осетно се ситуација у том погледу променила: енглески утицај опао и готово га и нема, а француски заузео његово место. Томе разлог што Стамб.[олијски] изгубио веру у моћ Енглеске. Отворено казао П.[етрајеву] да је Енглеска прва на реду држава која ће се распасти. Отићи ће Индија, Египат и остале колоније и Енглеска ће бити једна усамљена и релативно мала држава од 30 до 40 милијона становника.

Ни утицај енглески ни француски, не могу бити дуготрајни нити имати значајније резултате. Ни једна ни друга не познају ни Балкан ни Бугаре; далеки су и спори, и њихови методи рада не задовољавају бал-

263 Ракић је по доласку у Софију, одмах сутрадан, како то налаже дипломатски протокол и пракса, после најаве отишао у Министарство иностраних послова Бугарске где га је примио високи званичник МИП-а.

264 Александар Стамболијски, председник Министарског савета Бугарске 1919–1923.

канце. Има само две државе које могу вршити стваран утицај на Бугарску: Немачка и Русија. Русија је за сад искључена и док она не заузме своје место у свету, Немачка ће у том погледу имати привилегован положај. То се већ овде почело осећати и ако је тек десетак дана од доласка немачке дипломатске мисије.

Меригене уверава Бугаре да се Версајски уговор²⁶⁵ неће извршити, па се неће извршити ни Нејски.²⁶⁶ Само треба истрајати и до краја бранити сваку позицију, па ће се поправити неправде учињене уговором.

Споразум бугарско српски ствар којој треба тежити, али он за сад још за дуже време апсолутно немогућан. Бугари нису изменили менталитет и психологију своју. Сваки корак који би српски посланик искрено учинио у циљу приближења, Бугари би данас разумели као знак српске слабости, тако га примили и у том смислу поступили. Треба бити одлучан и убедити Бугаре да нисмо вољни на попуштање.

Закон од 30. октобра о Црквеном сабору предвиђа учешће у Сабору представника „порабоћених бугарских области“. Нема прим.[ера] да је једна држава допустила себи толику безобзирност спрам друге државе. У додатку законском детаљно је одређено које институције и из којих „порабоћених“ крајева имају право на представнике у Сабору. Нашима тај закон промакао неопажен, и Бугари сами [се] чуде како нико није протествовао против њега.

Тражио састанак са Стамб.[олијским] ради акредитива.

265 Версајски мировни уговор закључен између земаља Антанте победница и Немачке као поражене земље 28. јуна 1919. године.

266 Нејски мировни уговор закључен између земаља Антанте као победничког савеза и Бугарске као поражене земље, 27. новембра 1919. године.

10. II

У већини новина данашњих очевидно инспирисани чланци и нотице о „ултиматуму“ Србије Бугарској поводом питања о реституцији стоке.²⁶⁷ П.[ослан]ство је, међутим, предало једну савршено умерену ноту о томе (у осталом идентичну с нотом која треба да се преда међусавезничкој комисији) и ни трага од каква притиска или ултиматума у њој није било.

Представници „порабоћених области“ публикују у „Препороду“ своју представку Сабору. И наводе да су у Сабор „законом позвани“.

11. II

Новине доносе чланак из *Adeverula* о Македонији. Главна ствар принцип: Македонија – Македонцима.

Грчко-бугарска комисија за измену респективних поданика²⁶⁸ очекује се 13. ов.[ог] мес.[еца].

„Ден“ доноси чланак о српској ноти за повраћај стоке. Пада у очи, каже, да та нота предата на сам дан доласка посланика Ракића, кога су овдашњи званични кругови очекивали као човека који ће радити на зближењу два народа.

Код министра Димитрова.²⁶⁹ Питање о повраћају стоке. Не могу дати стоку јер се боје протеста Међу-

267 Чланом 127 Нејског уговора Бугарска је била у обавези да преда Грчкој, Румунији и Држави Срба, Хрвата и Словенаца „за шест месеци по ступању на снагу Уговора“, одређене категорије и количине стоке, што се сматрало повраћајем стоке коју је Бугарска одвела са територија три државе током окупације и трајања рата.

268 Бугарска и Грчка закључиле су 27. септембра 1919. у Неију Конвенцију о размени националних мањина, према којој је извршено исељавање грчког живља из Бугарске у Грчку као и исељавање Македонаца из Грчке Јегејске Македоније у Бугарску. На реализацији овог питања радила је мешовита комисија.

269 Александар Димитров, бивши министар унутрашњих послова.

савезничке комисије и савезничких представника овде. Кад су дали железнички материјал, дали су га на писмено допуштење ген.[ерала] Фурта²⁷⁰ а прекинули су издавање кад је француски посланик²⁷¹ уложио протест против тога. У Међусавезничкој комисији су мали и потребити људи, желе велике дохотке које ми имамо да плаћамо, пали су нама на грбачу, они ће протестовати ако ми свршавамо послове без њих. Најбоље би било да ми директно свршавамо послове без савезника, али је то немогућно, јер Бугарска мала и побеђена, савезници ће јој извући уши.

На питање да ли је случајно из Београда добио какву другу ноту оштрију и ултимативну, као што бугарске новине кажу, рече да није и да су новине побркале са нотом доајена о визирању пасоша која је претили репресалијама.

Код Радева.²⁷² Маса комплимената *qui sonnent faux et creux sous la lime*.²⁷³ О ноти каже да су неки у Министарству збиља видели у њој неки наговештај за ултиматум због речи „одмах“ употребљеној за предају стоке, а с погледом на инцидент са железничким материјалом. Стока се не може предавати без Међусавезничке комисије. Треба за то времена, треба влада да нађе потребне кредите за куповину стоке. То није мала операција,

270 Барди де Фуртоа (Bardi d' Furtu) француски генерал, председник Међународне комисије у Софији.

271 Француски посланик у Софији био је Франсоа Жорж Пико (Francais Georges Picot) од 1920–1924. Службовао је као дипломата у Лондону у француском Посланству (1915–1917), затим као високи комесар у Сирији и Палестини (1917–1918), био је у Мисији у Петрограду (1918–1919). После Софије био је амбасадор Француске у Буенос Ајресу (1924–1928).

272 Министар у влади Бугарске.

273 Који звуче неискрено – (цитат из песме „Art poetique“ Пола Верлена).

само стока за Србију изнеће око пола милијарде, Грци и Румуни до сад нису учинили никакав корак у питању стоке.

12. II

Сер Артур Пил.²⁷⁴ Зближење српско-бугарско ван спора: оно мора да се изврши. За сад су велике тешкоће с обе стране, али ће доцније бити боље. Те тешкоће могу се у знатној мери ублажити згодним и консилијантним држањем дипломатских представника обеју држава. Треба очевидно доказивати савезницима да Бугари лично представљају многе ствари и да често лажу. У питању о бугарским заробљеницима у Србији, Бугари тврде да их има на 4000, а Срби двадесетак. Тим питањем Бугари су се вешто користили, код наших савезника. С тога би требало уверити савезнике да Бугари и ту лажу. То би се најбоље учинило ако би Србија сама тражила једну комисију састављену од једног савезничког официра, једног српског и једног бугарског представника, који би на лицу места утврдили тачан број бугарских заробљеника.

Стамболијски је искрен у својим изјавама, али има рђаву околину. Најнезгоднији су Радев и Димитров. Овај последњи ће се скоро сигурно повући чим се сврши земљораднички конгрес. То су и савезници неколико пута тражили. Стамболијски жели отићи до Београда. Ништа у данашње време неби тако добро дејствовало на зближење српско-бугарско као састанак између Пашића и Стамболијског. Тад би се изгладиле многе тешкоће и нашао би се један пристојан *modus vivendi*.²⁷⁵ Знам да ће вам Стамболијски, кад га видите,

274 Сер Артур Пил ((Peal, Sir Artur) (1861–1952), британски дипломата, посланик у Софији 1920–1921.

275 Сношљив живот противничких страна.

говорити о том путу, и мислим да би требало код ваше владе дејствовати да га приме.

Picot. Француска мора стајати на гледишту интегралног извршења Нејског уговора, јер иначе и Версајски долази у питање. Али већ сад се показало да има неких одредаба које се не могу извршити. Таква је одредба о регрутовању добровољачке војске. Треба наћи згодну форму да се она измени, и да се дух и циљ саме одредбе не повреди и не изигра. Аргументи пуковника Недића²⁷⁶ односно емиграције (печалбара) у Румунији нису убедљиви. Друга је ствар ићи у печалбу за једну годишњу сезону, а друга [нечитка реч] се за 12 година. Од те одредбе треба задржати оно што је главно: ограничење броја војске. Мислим да би у главном најбоље било овако поступити: оставити општинама да свака од њих да један број „добровољаца“ сразмеран насељењу месном, с тим да број војника не пређе број предвиђен уговором, а рок службе скратити на 3 године. На примедбу да би на тај начин цео народ прошао кроз војску, то би била у ствари општа војна обавеза: што је само главна идеја, а детаљи се могу мењати може се рок службе повисити на пример на 5 година.

Кинцл. Питао једног народног посланика да ли су позване на конгрес чешка и југословенска аграрна партија. Казао да јесу, али није знао ко је потписао позив, ни у чије име су зване.

Picot каже да је Стамболијски (и други Бугари) наваљивао и од сваке руке покушавао да се Бугарска позове на Конференцију у Лондон за ревизију Севр-

276 Пуковник Милутин Недић (1882–1945), војни посланик у Софији, брат Милана Недића. Учесник балканских и Првог светског рата. Био је војни изасланик у Паризу и Риму. Бригадни (1925), дивизијски (1931), армијски генерал (1937). Обављао је високе војне дужности – командант ваздухопловства, начелник Генералштаба, комадант армије, министар војске и морнарице.

ског уговора. „Они су врло наивни и никако не могу да разумеју понеке ствари.“ Стамболијски казао: кад зовете Грке у Лондон, како можете нас да искључите? Рісот одговорио: Грчка се зове да јој се узме један део од онога што има. Ако желите под истим условима доћи...

Кинцл. Аграрци из Лома, који дошли на конгрес у Софију, целог пута носили заставе са натписима: живела република. У Софији на станици дочекао их министар Омарчевски. На његову молбу избрисали натписе. Абацијев секретар Стамболијског, рекао Килу [Кинцлу]: Ви знате да је основна тачка аграрног програма – Република. Ми ћемо је прокламовати кад хтеднемо.

Стамболијски о Венизелосу²⁷⁷ (на конгресу) „Мајмуна му изеде главата“.

14. II

Стамболијски о краљу. Кад сам се вратио с пута, краљ²⁷⁸ ми је рекао: ако државни интереси захтевају, ја ћу абдицирати. Ја сам му одговорио: Државни интереси захтевају да ви останете, а ако ви ипак хоћете да идете, ја ћу вас силом задржати.

Стамб.[олоијски] на конгресу: Ако комунисте или други наши противници почну радити против нас ја вам препоручујем методу Троцког и Лењина. Уђите у свако село, протресите сваку кућу и сваког сумњивог мотком по глави.

277 Елефтериос Венизелос, грчки државник и политичар. После избора 1920. године на којима је изгубио, на власт су дошле монархистичке странке. После тога је углавном живео у емиграцији. Поново је на челу грчке владе од 1928–1932.

278 Борис III бугарски краљ од 1918–1943. Син краља Фердинанда Кобуршког који је абдицирао 1918. године после пораза Бугарске у Првом светском рату.

14. II

Генерал Фурту. Иста песма као Picot, само рок службе да буде 7-8 година.

Стамб.[олијског] на путу пратили, као тумач и секретар г-ђица Станчпв, ћерка посланика у Лондону. Толико му се допала као интелигентна и спретна, да је хтео да је постави за начелника Мин.[истарства] спољ. [них] послова.

16. II

Даскалов²⁷⁹ иде у Енглеску због Тракијског питања. Покушаће да га приме на Конференцију.

Конгрес аграраца у резолуцији протестира што Србија не издаје заробљенике.

Код краља. Млад, доста леп, симпатичан. Exterieur²⁸⁰ болешљивог младића, као заплашеног. Прво комплименти мени: мило му је да види једног чувеног српског песника. Затим комплименти српској војсци: српски војник има две неоцењиве особине: прво, издржљивост; друго, способност да сам без помоћи официра искористи земљиште, да се прилагоди приликама борбе, остајући увек у складу са општом операцијом. Комплименти за Путника, Мишића, Степановића. Нарочито за Чолак Антића.²⁸¹ Похвала престолонаследника.

279 Рајко Даскалов, близак сарадник Александра Стамболијског, министар у влади А. Стамболијског 1919–1923. Противник ВМРО, убијен у Прагу 1923. године.

280 Спољни изглед.

281 Бошко Чолак-Антић (1871–1949), постављен је за секретара у Министарство иностраних дела КС децембра 1898. године. Маја 1899. премештен је за секретара Заступништва у Софији. Новембра 1903. премештен је у Маршалат Двора до фебруара 1908. године када је постављен за дипломатског агента у Каиру у рангу генералног конзула. Средином децембра унапређен је за изванредног посланика и опуномоћеног министра у Софији,

17.II

Тал.[ијански] п.[осланик]. Питао Стамб.[олијског] има ли што у ствари од женидбе краљеве са Мари-одром румунском. Стамб.[олоијски] одговорио: То не може бити. Жене са румунског двора имају велики утицај на политику, а то нама не треба.²⁸²

Тал.[ијански] п.[осланик] каже да Контролна комисија одлази кроз месец и по.

19.II

Код Стамболијског. Желим да идем у Београд да се разговарам са г. Пашићем, да видим шта ће ово да буде од ова наша два народа. Али, у Београду изгледа не желе

до прекида дипломатских односа 1915. године. Фебруара 1918. постављен је за изванредног посланика и опуномоћеног министра у Стокхолму. Децембра 1920. премештен је за посланика у Букурешту до марта 1935. године када је стављен на расположење, а затим постављен за министра Двора до 1941. године.

282 Ракић је 13. октобра 1921. известио МИД: „У овдашњим дворским круговима говори се да Стамболијски путује у Букурешт да сондира земљиште за женидбу краља Бориса са румунском принцезом Маријом Мекленбург“. (АЈ, 334-84-250, телеграм из Софије бр. 846 од 13. октобра 1921).

А почетком јануара 1922. Ракић је писао: „Као што се могло очекивати, вест о веридби Њ.В. Краља учинила је овде врло тежак утисак нарочито у владиним и дворским круговима. До последњег тренутка Влада и Двор нису напуштали наду да се Краљ Борис може оженити принцезом Маријом. Знам поуздано да је бугарском посланику у Букурешту генералу Фичеву, када је пре две недеље био овде Стамболијски говорио да му је најглавнији задатак у Румунији припремити терен за женидбу Краља Бориса са принцезом Маријом. Новине још не говоре о веридби осим „Препорец“ који у једној белешци каже: „Обруч од наших суседа све се више стеже око Бугарске и то баш у тренутку, кад велики савезници избегавају непријатности у односима са бившим непријатељима кад се цело источно питање поновно износи на решавање у специјалној Конференцији“. (АЈ, 334-84-63, телеграм из Софије бр. 29 од 12. јануара 1922. године).

да дођем. Ви мислите да сам ја као Данев,²⁸³ Гешов,²⁸⁴ Радославов,²⁸⁵ да лажем и да можда мислим на Македонију. Каква Македонија. Нека вам је алаал Македонија. Све нам зло дође од ње, а и вама је већ дала комунизам, и неће стати на томе. Кад сам путовао по Европи, ја сам говорио државницима: кад би нам Србија дала Македонију, а ви велике силе да нам је гарантујете, ја бих рекао: На част вам Македонија. Нећу је. – Не желим вам зло, а још мање да улазите у какав рат, али бих волео да заратите само зато да вам докажем да бих остао пријатељски неутралан и да неби ни прстом мрднуо за Македонију. Каква Македонија! Ко још може данас о њој говорити?²⁸⁶ Македонија је трице и кучине, и питање је

283 Стоан Данев, председник бугарске владе 1902–1903; 1913. године.

284 Иван Гешов, председник бугарске владе 1911–1913. године.

285 Васил Радославов, председник бугарске владе 1886–1887. и 1913–1918. године.

286 О погледима и изјавама А. Стамболијског о Македонији, влада у Београду је имала више сазнања. Тако је Посланство КСХС у Берну још у августу 1919. године обавестило Министарство у Београду да је Стамболијски приликом бављења у Лозани на путу за Париз говорио Бугарима да ће њихова земља „у крајњем случају тражити аутономију Македоније“ а ако у том не успе захтеваће „аутономију у оквиру Југославије“. Рекао је, том приликом, да ће изјавити на Конференцији мира „да мира неће бити на Балкану ако Македонија остане саставни део Србије, а не добије аутономију“. (АЈ, Делегација Краљевине СХС на Конференцији мира у Паризу, ф. 24, дос VI/10, бр. 3046 од 8. августа 1919. године. Реч је о телеграму који је из МИД-а послат Делегацији, односно Пашићу у Париз, 7. августа 1919. године, бр 9759).

У другој половини октобра 1919. Миливоје Милчић, резервни капетан у звању секретара посланства на раду у војној мисији у Софији, упутио је извештај делегату Врховне команде при штабу француске војске у Софији генералу Милану Туцаковићу о разговору који је имао са председником Министарског савета Бугарске А. Стамболијским. Посета и разговор обављени су по наређењу самог Туцаковића. Наиме, до њега је стиг-

ла вест коју је желео да провери, да је Стамболијски изјавио да би желео да се састане са председником владе у Београду, када буде путовао за Париз. Стамболијски је потврдио раније речено, да жели састанак са одговорним факторима у Београду, „јер односи двеју суседних 'братских земаља' онакви какви су сада, њега тиште.“ То је био други разговор Милчића са Стамболијским (први почетком године), у ком је рекао да се његова гледишта, њему већ саопштена, на српско-бугарске односе, нису променила. Према Милчићевом запису саговорник му је рекао: „Моја је жарка жеља да се једном за увек споразумемо са вама Србима. Увек сам то говорио, говорим и говорићу га без устезања. Желим да изменим мисли о томе са вашим државницима. Верујте ми моја је странка готово једина која је у стању да изведе питање наших односа на чистину. Ја ћу на томе неуморно радити“. За тако нешто, рекао је, потребна је стабилна власт у Србији, алудирајући на министарску кризу у Београду. Изразио је жељу да се на путу за Париз у Београду сретне са председником Министарског савета, наглашавајући да је желео сусрет и разговор са Пашићем у Паризу, до кога није дошло. (Истио, ф. 22, дос VI/1 бр. 4309, Извештај МИД-а – Делегацији за мир у Паризу, пов. бр. 12763 од 26. октобра 1919. године).

Стамболијски је подсећајући Милчића да му је већ познато да политичари других странака у Бугарској „не симпатишу бог зна како“ његове идеје да га називају „не само србофилом већ и шпијуном српским“. Да би политичким противницима избио из руку то „оружје“, сматрао је да му је потребна помоћ и са српске стране. Запитао се шта ће Србији Цариград и Босил-град, истовремено констатујући да њихово „узимање“ отежава реализацију политике коју он спроводи. Не спорећи питање Струмице, пошто су се помирили са њеним губитком, апеловао је да се не дирају бугарске „старе границе“. Мислио је ако се оне врате да ће тим гестом владе у Београду његовим противницима показати њену „добру вољу“. Но, нагласио је, чак и да не буде тако он ће „потписати у Паризу мир ма какав и да буде“. Чак и да Цариград и Босил-град више не буду у саставу Бугарске неће га у томе спречити као и да га „неће задржати да даље“ ради на споразуму два народа. Изнео је једно размишљање – називајући га племенитим гестом – могло би се рећи у тадашњим околностима више него нереално: да власти Државе СХС после потписивања мира врате Цариград и Босил-град „са речима: ето видите враћамо вам те градове и

после онолико ваших недела; уверите се да желимо споразум са вама.“ Говорио је Милчићу да би то имало ефекта и да би допринело да се победе „старе наше [бугарске] странке“. Понављао је да га ништа не може задржати на путу ка реализацији „једног братског споразума“. Речима је изражавао спремност да реши многе проблеме у Бугарској, али је био свестан да неке полуге власти није сасвим држао у рукама, пре свега полицију. Говорио је о једној држави од Фијуме до Варне до које би могао довести „искрен и братски споразум“ између две државе за који је рекао да је то његова политика са Србијом. „Ја нећу мирно умрети ако не постигнем братски споразум са Србијом“, биле су завршне речи Стамболијског у разговору са Милчићем. Међутим, у пракси је то изгледало нешто другачије, изречено нису пратила дела.

О потреби српско-бугарског зближења говорио је и бугарски посланик у Букурешту Нетков, приликом разговора са отправником послова Посланства КСХС Стеваном К. Павловићем, 30. децембра 1920. године. Павловић му је предочио да и у Београду „нико томе у начелу није противан, али да треба прво отпочети са тачним и лојалним извршењем уговора“ да треба „дати времена да се и сувише болне и живе успомене из рата мало забораве“. (АЈ, 395-5-48, Павловићев телеграм – МИД-у од 30. децембра 1920). Бугари су вешто користили њихов пријем у Лигу Народа, наводећи да је то најбољи доказ да они извршавају одредбе Уговора чиме показују и своју лојалност. (*Истио*, Павловић – МИД-у бр. 433 од 30. децембра 1920).

Бугарска је примљена у Лигу Народа 17. децембра 1920. године. Влада у Београду је преко свог делегата условљавала тај пријем са давањем гаранција владе у Софији да ће извршавати обавезе из Уговора о миру. Тај покушај није успео пошто је Велика Британија била супротног мишљења па је донета одлука о пријему Бугарске у светску организацију, за шта је, на крају, гласао и представник владе Краљевине СХС.

Пашић је као председник владе и министар иностраних дела одговорио Павловићу на његове телеграме, да Бугарска „није извршила Уговор Нејски нити га извршује“, па је из тог разлога Краљевина „обуставила саобраћај са Бугарском“, без објашњења зашто је делегат Краљевине СХС гласао за пријем Бугарске. Павловић је то тражио како би „оборио бугарске тезе“. (*Истио*, Пашићев телеграм Павловићу, пов. бр. 95 од 3. јануара 1921; Павловић – Пашићу пов. бр. 15 од 5. јануара 1921). Током октобра и

много шире, много значајније, питање је хоће ли Балкан бити словенски или ће пасти под туђинце. Зар не видите да се велике силе противе нашем зближењу? Зар не видите да се в.[елике] силе увлаче на Балкан и да ми морамо заједнички доле, на југ. Или мислите да нисам сигуран и да ћу пасти с владе? Ко ће ме оборити? Краљ? Њега нико не ферма. Опозиција? Зар та покварена опозиција која мољака око ваших савезника странаца, који је штите од мог гнева и мојих судова, и који би се за новац продали свакоме и уз то дала и своје жене и ћерке.

Кажу да Стамб.[олијски] водио краља на имање свога оца. Отац му сељак, али разборит и бистар. За ручком казао краљу тапшући га по рамену: Ваше Величанство, Бугарска је у тешком положају, много лошо,

новембра 1920. године Краљевина СХС и Грчка су се заједнички супротстављале пријему Бугарске у Лигу Народа. Упозоравана је Лига Народа из Београда и Атине да у Бугарској постоји тајна војна организација коју су водили бивши бугарски официри и која је имала субверзивну активност. Ове оптужбе нису прихваћене и Бугарска је постала члан Лиге Народа.

Стамболијски је крајем децембра био у посети Варшави одакле је преко Прага, почетком јануара 1921. године дошао у Букурешт. Пашић је дао директиву Павловићу, уколико председник бугарске владе изрази жељу да се види са њим „да се одазове његовој жељи“. (*Исти*, Павловићев телеграм пов. бр. 433 од 11. јануара). Павловић је бугарском посланику јавио: „одазивајући се жељи г. Председника, српски отправник послова пита кад га г. Стамболијски може примити“. Уследио је одговор из бугарског посланства да је дошло до неспоразума из разлога што је секретар Стамболијског „погрешно разумео и изјавио жељу да му се оде“. Да ли је то заиста био разлог или нешто друго, остаје да се претпоставља. Исти одговор добио је и отправник послова Чехословачке док представници других земаља нису. Стамболијски је у Букурешту посетио британског посланика који је службовао у Софији и био „наклоњен Бугарима“. Занимљиво је да су посланици Велике Британије, Француске и Италије имали договор да не праве посете Стамболијском, али је Француз ипак то учинио. (*Исти*, Павловић – МИД-у, пов. бр. 41 од 12. јануара 1921).

много лошо, а нема ко да јој помогне: Ви сте Ваше Величанство, млад а мој син – луд. Бог да чува.

Репарациона комисија долази 28. ов.[ог] м.[есеца]. Три комесара, и око 60 душа персонала. Први акт комесара да себи издејствује плату од милион лева годишње. Како се уговор има извршити за 37 година, на сваког ће доћи, ако им Бог да здравља по 37 милиона лева.

20.II

У Репарационој комисији нема нашег представника. Тражити да неки наш човек буде у њој ма са каквом титулом.

Војна комисија врши поделу оружја према проценту који одредила Амбасадорска конференција у Паризу. Нама се даје 10%. Француска се раније одрекла дела који њојзи припада у корист генерала Врангела и једна партија предата Врангелу, а друга много већа, била спремна за експедицију, али због пропасти Врангела задржана око Црног мора. Тражити од Француске овај материјал.

Пил саопштио Стамб.[олијском] да се на садашњој Конференцији у Лондону неће решавати о Тракији.

Стамб.[олијски] молио Пила да утиче на свога београдског колегу да овај код Пашића изradi пријем за Стамб.[олијског]. Пил није хтео писати колеги него Милеву у Лондон и добио одговор да је београдском посланику одговорено да може поступити по жељи Стамб.[олијског] и да би енглеска влада радо видела зближење српско-бугарско.²⁸⁷

287 Британски посланик у Београду у годишњем извештају за 1921. наводи да је почетком фебруара издато упутство из Лондона да се на захтев посланика из Софије, „заложи за пријем господина Стамболијског у Београду, као један од начина да се успоставе срдачни односи између две земље“. Међутим британско посланство у Београду је било мишљења „да одговори да тренутак није погодан“ за тако нешто. (Ž.

Бугари сазивају народ на рад, према Закону о обавезном раду, и ако Амбасад.[орска] конференција обуставила извршење тог закона. Војна контролна комисија неће да протестира, чека неке доказе о намери Бугара да примене Закон о раду, и ако су Бугари то изричито признали у ноти од 25. јануара, упућеној генералу Фурту.

Стамб.[олијски] о Маџареву: Фердинанд²⁸⁸ рекао: Зову те коњска глава. Ниси ти коњска него магарећа глава.

Фердинанд јурио Данева из купеа у купе кроз дворски вагон и ударао га штапом.

Изасланик М.[аршала] Фоша²⁸⁹ дошао у Софију да проучи на лицу места војну ситуацију и реферише Фошу. Вероватно наш корак у Паризу имао успеха. Ген.[ерал] Фош сасвим смекшао и сад нема довољно речи да грди Бугаре.

Репарациона комисија почиње свој рад саопштењем да неће почети рад још за 20 до 30 дана, јер Бугари нису спремили станове за чланове комисије, ни за канцеларије а и трећи члан Комисије зачामीо негде у Бечу или Београду.

23.VI

Вечерас [у] 5 ½ сати дошао ми Стамболијски. Врло обично, почео говор без икаквог прелаза: дакле, ви закључили савез с Румунијом против нас? Рекох да није закључен савез против Бугарске, него споразум да се

Avramovski, *Britanci o Kraljevini Jugoslaviji 1921–1930*, knj. 1, Beograd-Zagreb, 1986, стр. 26).

288 Фердинанд Кобург, кнез Бугарске (1887–1908) па краљ 1908–1918.

289 Фердинанд Фош (1851–1929), француски генерал и маршал из Првог светског рата. Врховни заповедник савезничких снага од марта 1918. године. Залагао се за постављање тешких мировних уговора према Немачкој са циљем да се спречи и онеспособи за претњу Француској. Био је незадовољан Версајским мировним уговором. По његовом потписивању изјавио је: „Ово није мир. Ово је примирје на двадесет година“. После свега може се рећи да су то биле пророчанске речи – али тачне.

осигура извршење Уговора.²⁹⁰ Он рече: Ми извршујемо уговор и извршаваћемо га. Клаузула о добровољачкој војсци највећи је благодат за Бугарску, јер убија милитаризам, против кога сам се целог века борио. Али је ту клаузулу немогућно извршити јер је рок велики. Дванаест година је много. Ја сам већ рекао да се од мене затражи да дам обавезу да ћу дванаест година бити министар председник, ја бих одбио, а како би људи пристали да буду војници дванаест година! Спремам закон по коме ће се четници изједначити са разбојницима, и са свима ће се поступати као с разбојницима. Чекам да се сврши ово Тракијско питање, па било да Тракија добије аутономију, било да остане као до сада, да одмах почнем акцију за приближење српско-бугарско. Сазваћемо зборове и митинге по селима и градовима, извршићемо једну врсту плебисцита да бугарски народ покаже колико жели да уђе у Југославију. И ваш народ жели зближење, али га неће ваша интелигенција и ваши политичари. Они говоре да Бугарска на тај начин жели да избегне обавезе по Уговору о миру. Избићемо вам и то оружје из руку, јер ћемо у услове за прилажење

290 Радило се о Конвенцији о одбрамбеном савезу између Краљевине Румуније и Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца коју су потписали у Београду 7. јуна 1921. године Таке Јанеску, министар иностраних послова Румуније и Никола Пашић, председник Министарског савета и министар иностраних дела КСХС. Конвенција је предвиђала заједничко одбрамбено дејство у случају напада Мађарске и Бугарске. Обавезивала је уговорне стране да се договарају о питањима спољне политике која су се тичала односа са Мађарском и Бугарском и сл.

Раније, 23. априла 1921. Конвенцију о одбрамбеном савезу између Краљевине Румуније и Републике Чехословачке потписали су у Букурешту представници две земље. И она је предвиђала заједничку одбрану од незазваног напада Мађарске.

Уговор о одбрамбеном савезу између Краљевине СХС и Републике Чехословачке потписан у Београду 14. августа 1920. године предвиђао је заједничку одбрану од незазваног напада Мађарске.

Бугарске Југославији унети да Бугарска и даље остаје у обавези по Нејском уговору. Жалосно је и чини тежак утисак што сте савезници са Грцима. До душе, и ми смо били савезници са Турцима. Каква срамота!

На ручку код румунског краља: *la vieille n'est pas bête.*²⁹¹

Ја сам следбеник и ученик Лењинов. Лењин је земљеделац.

24.VI

Мисија Николајева. Инструкције: прво видети какво је право стање у Русији, да ли је режим при паду, као што говоре Бугари који су у последње време дошли из Русије, или је још јак. Ако је режим слаб, представити се као изасланик за преговоре о репатрирању заосталих бугарских поданика, ако је јак – политичка мисија. Уверити Совјет да бугарска влада и бугарски народ имају исте осећаје спрема Русије као и пре рата. Најживља тема бугарске владе јесте да што пре воспостави пријатељске везе са Русијом. На жалост, Бугарска је сад под контролом и туторством и не може стварно приступити Русији јер се томе противе в.[елике] силе, нарочито Француска. Али, Бугарска се нада да ће код Совјета наћи слична расположења и очекује да је Совјет помогне, у првом реду да ојача војнички, као што је војнички помагао и Мустафи Кемалу.²⁹² Бугарска ће послати у Русију једног официра да говори о детаљима.

Sir A. Peel. За Стамболијског: *Non, vraiment il n'est pas sincère. Il crois même pouvoir dire qu'il ment trop.*²⁹³

291 Стара није глупа.

292 Мустафа Кемал Ататурк, оснивач модерне Турске, њен први председник (1923–1938).

293 Не, он стварно није искрен. Он чак мисли да може да каже да он много лаже.

Стамболијски му прекјуче казао да је Николајева задржао од пута и да га неће ни слати у Русију. Међутим, Николајев још прошлог четвртка отпутовао. Стамболијски му рекао да ће предузети најенергичније мере против оних који припремају санкције у Тракији.

Mr. Charlot и његов секретар.

Ст.[амболијски] обећао Peel-у да ће да претера све људе Мустафе Кемала, који се налазе у Софији. Абас је у Hôtel de Bulgarie, соба N°8.

Мени јуче рекао Ст.[амболијски] да има уписаних добровољаца 3-4000, а званично извештен Фурту да их има свега 85.

27.VI

Peel каже има извештај из Париза да се регент жалио против држања Picot-а и да је због тога Picot добио укор, *une verte réprimende*.²⁹⁴

Mme Serena. Ретко досадна жена. Чеверљуга. Говори истим тоном и истом фразеологијом о чмичку њеног мужа и о Петој симфонији. *Belle femme*.²⁹⁵ Успела да се допадне Peel-у.

Шест Црногораца (један официр и пет подофицира и војника) из логора Гаете дошли прек Цариграда овде. Вероватно неки *louches*²⁹⁶ послови с македонско-албанским комитима. Траже од Посланства визу за Србију. Досадило им у Италији, и виде да је њихова ствар савршено пропала.

Алдрованди [несигурно читање] казао Peel-у да је Николајев враћен из Варне.

Архив САНУ, 14331-15(1).

294 Строг.

295 Лепа жена.

296 Мутни.

Писма из Софије 1921–1927

Односе Краљевине СХС и Бугарске у време када је Ракић био посланик у Софији, обележили су чести упади македонских комитских чета са територије Бугарске у јужне крајеве Краљевине СХС у Вардарску Македонију у организацији ВМРО што је било најтеже питање у односима Краљевине СХС и Бугарске. Њихове оружане акције и пропаганда, заоштрена реторика у штампи обе земље, непоштовање одредби Нејског мировног уговора од стране Бугарске – посебно одредби о репарацијама и разоружању – били су разлог честих реакција из Београда путем жалби, протестних нота, које су стизале и до европских сила и Друштва народа па чак и, у неким случајевима, слања војске на границу са Бугарском и ситуацијама када је претио организовани упад бугарских комита на територију КСХС.

Са друге стране, бугарска влада односно њен први председник после светског рата Александар Стамболијски, главна личност Бугарског земљорадничког народног савеза (БЗНС), који је уверавао владу у Београду да је његова влада одбацила великобугарске претензије, говорио је да је његова жеља да са Краљевином СХС успостави пријатељске односе и да и на тај начин Бугарску извуче из политичке изолације, у којој је била због пораза у Првом светском рату и несређених односа

са свим својим суседима. Изјаве Стамболијског у Београду су примане са неповерењем пошто њих нису пратиле одговарајуће мере – елиминација и спречавање упада комитских чета на територију Краљевине СХС. Ни владе које су дошле на власт после Стамболијског нису много урадиле на том плану, напротив. И тада и касније постојала је одређена сарадња и координација између ВМРО и појединих чланова владе. Односи између Краљевине СХС и Бугарске трпели су утицаје од стране појединих европских држава – Велике Британије, Италије, Француске, Немачке као и суседних држава – Румуније, Грчке и Турске.

О наведеним питањима као и низу других значајних за односе између две земље али и за односе између других земаља сазнајемо из Ракићевих извештаја који су, да поновимо, само делимично, у мањем обиму сачувани. Из њих сазнајемо о: унутрашњој политичкој ситуацији у Бугарској; упадима македонских комита из Бугарске на територију Краљевине СХС, који нису престајали за сво време Ракићевог службовања у Софији; неизвршавању војних клаузула Нејског уговора од стране Бугарске, о чему у једном извештају каже: „у данашњем тврдоглаво и пркосно борбеном расположењу политичких и патриотских организација бугарских, ако ми изгубимо битку на овом питању, ако не успемо да натуримо наше гледиште и осигурамо његово извршење, онда ће све клаузуле уговора које се нас директно тичу пасти у воду, у Македонији ће почету акција у великом стилу, с намером да се понове догађаји од 1913. а у сваком питању у свакој прилици, осетићемо отворено борбено непријатељство и све тешкоће, које су Бугари у стању да чине.“; тежњама бугарске владе за отварањем Македонског питања, њеним везама са комунистима; раду Репарационе комисије и покрету у Бугарској да бугарске репарације буду укинута или смањене, што је било

прихваћено и у озбиљнијим политичким круговима; избегавању владе у Софији да се спорови са Краљевином СХС решавају у директним разговорима две стране без уплитања других, у које су Бугари полагали надања да ће стати на њихову страну; немачком утицају у Бугарској и бугарским тенденцијама да се приближе Немачкој; државном удару (1923) и ситуацији у Бугарској, промени владе, судбини А. Стамболијског, политици владе после преврата; покушајима Бугара да покрену питање мањина у Македонији; активностима ВМРО, пропаганди у Бугарској и у иностранству, плановима да појачају акције на територији КСХС, стању чета и упадима у Македонију, Ракићевом указивању властима у Софији на припреме и акције бугарских комитета, уручењу протестне ноте и обећањима владе да ће спречити упаде на територију КСХС; једном од Ракићевих разговора са министром инистраних послова када му је без околишења рекао „да је нама савршено додијала ситуација коју стварају организације на бугарском земљишту, да све више имамо утисак да бугарска влада неће или не може да спречи акцију тих организација, да ми не можемо периодично, четири или пет пута годишње, транспортовати војску на границу и на тај начин стварати једну излишну нервозу и узалудне трошкове, него ћемо се најзад морати решити да то питање расчистимо сами како за сходно нађемо.“; држању бугарске владе према македонским организацијама, ситуацији у Петричу, њиховим погледима и сукобима са бугарском војском; реакцијама бугарских власти поводом присуства војске КСХС на граници са Бугарском; захтевима бугарске владе упућеним великим силама да јој се дозволи регрутовање по општој војној обавези и одбијању тих захтева; бугарским војним мерама које су у супротности са Хејским уговором; сукобима унутар ВМРО, обрачунима; разго-

ворима посланика Ракића са посланицима Француске, Велике Британије, Румуније, министром иностраних послова Бугарске, председником владе; септембарском устанку (1923) у Бугарској; широкој акцији ВМРО у прикупљању новца (путем „разрезивања огромних сума на поједине корпорације и лица“, које су морали да плате) за своје акције на територији Краљевине СХС коју је Ракић назвао „афером“ уз појашњење да „она јасно показује да се у самој Бугарској чине припреме против реда и сигурности наше земље, а да бугарска влада не може или не жели да их спречи. Она [афера] оправдава евентуалне мере које ми можемо предузети за одбрану наше триторије. Она је толико избила у јавност да су сви овдашњи страни представници интервенисали код бугарске владе а својим владама опширно писали о њој.“; да код свих страних дипломата постоји уверење „да се четнички покрет у Македонији организира и диригира из Бугарске“ и „да сви виде прави извор злу и сви оправдавају последице које неминовно морају наступити.“

Ракић пише и о: надањима Македонског комитета да ће нова лабуристичка влада у Британији у којој су „два велика пријатеља Бугарске – Бекстон и Томсон“ заштитити „македонску ствар и саму Бугарску.“; забринутости бугарских званичника због односа „српско-бугарских“ и заплета који су могли ескалирати у пролеће 1924. што се видело у њиховом обраћању британском посланику у Софији и дописнику „Тајмса“ са питањем „да ли има начина да се избегне“ тај сукоб који је тада изгледао неминован и да ли га Друштво народа може спречити. Ракић је и британском посланику и дописнику „Тајмса“ саопштио „да само од Бугарске зависи да се избегне сукоб“, што је значило да власт у Бугарској треба да „спречи активност револционарног комитета и да га растури.“ Што се тиче евентуалног анга-

жовања Друштва народа Ракић им је саопштио да „ми ни у ком случају и ни у каквој форми не можемо примити интервенцију или медијацију Друштва народа, нити чију другу, за спорове ове врсте за које је крива и одговорна једино влада бугарска“; својим погледима на трвења у влади Бугарске, анализи несугласица међу члановима владе, личних нетрпељивости и супарништва, грешака које је влада правила, гушења побуна и превратничких покрета, крвавих репресалија и сл.; хапшењима „Маћедонаца“ у Бугарској, о чему је Ракић после разговора са министром иностраних послова известио МИД у Београду да има утисак да цео тај посао „није озбиљан“, пошто су похапшени људи који ништа не значе а на слободи су остали они који воде покрет, оцењујући да је бугарска влада тим хапшењима желела да постигне – „да изврши преокрет у европском јавном мишљењу у корист Бугарске“ и „да представи све мере као огромну жртву коју бугарска влада приноси ради мира на Балкану“ и тако припреми „терен код Друштва народа којем би евентуално поднела овај спор на решавање.“ Прозрео је бугарске власти када каже „да су хапшења предузета после претходног споразума са Тодором Александровим“, а да су „хапшења, декларације владине и интерпелације у Собрању“ само спољне манифестације постигнутог споразума; сусретима челних људи Македонског комитета и њиховим плановима за Западну Македонију; убиству Т. Александра (1924) и несугласицама у ВМРО-у, фракцијама и борби за превласт, избору новог руководства; питању изласка Бугарске на Егејско море; бугарско-румунским, бугарско-турским, бугарско-грчким односима; изјави председника бугарске владе (Цанкова) поводом посете Београду и Букурешту (крајем децембра 1924); стању у појединим политичким странкама у Бугарској; бугарским емигрантима у Краљевини СХС; сумњама Ракиће-

вим да Италија подстиче Бугарску на оштрије држање према Краљевини СХС; атентату на краља Бориса у цркви у Софији (априла 1925) и хапшењима тим поводом; министарској кризи у Бугарској и промени владе; грчко-бугарском инциденту (октобра 1925) и благонаклоном ставу владе Краљевине СХС према Бугарској у том спору и реакцијама из Софије; конгресу македонских братстава у Бугарској (који је имао за јавни циљ „материјално потпомагање емиграната Македонаца“) и усвојеној резолуцији којом се моли Лига народа да се заинтересује судбином Македоније у Краљевини СХС; боравку у Софији студената – изасланика београдског Универзитета Удружења за Лигу народа ради договора са бугарским студентским удружењем за Лигу народа; односима ВМРО и бугарске владе, ВМРО – бољшевика; вестима да се ради на повезивању грчке и бугарске железничке мреже новом мрежом Петрич – Демир Хисар; бугарским избеглицама (оним који су дошли у Бугарску) и бугарском зајму за избеглице и британској подршци за тај зајам као и ставу владе Краљевине СХС према том зајму...

Бр. 44.

Министарство иностраних дела, Београд -
Посланству Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Париз

Београд, 3. мај, 1921. г.

Пов. бр. 5633

Министарству спољних послова част је доставити ради употребе где треба и евентуално и ради обавештења у згодној форми тамошње јавности следећи извештај Посланства у Софији о четничкој акцији бугарској и о неизвршавању војних клаузула Уговора о Миру:²⁹⁷

„Од неколико дана и бугарско јавно мњење и бугарски званични кругови узбуђени су гласовима о нашим намерама да окупирамо још неке крајеве бугарске због неизвршења Нејског Уговора. Све новине пуне су вести и чланака о тој новој опасности за Бугарску, а поједини

297 Нејски уговор о миру закључен између Савезничких и Удружених сила (САД, В. Британије, Француске, Италије, Јапана, Белгије, Кине, Кубе, Грчке, Хеџаса, Пољске, Португалије, Румуније, Државе Срба, Хрвата и Словенаца, Сијама и Чехословачке) с једне и Бугарске са друге стране, 27. новембра 1919. године у Нејију.

Поред територијалних губитака (босилградски и цариградски срез, подручје Струмице – добила је Краљевина СХС; део Тракије – добила је Грчка; Јужну Добруду – добила је Румунија), Бугарска је признала Краљевину СХС. Уговор је обавезивао да Савезницима плати репарацију у износу од 2.250.000.000 златних франака током наредних 37 година. Највећи број војника био је ограничен на 20.000. Војне клаузуле наведене су у четвртом делу уговора од чл. 64. до закључно са чл. 104. За извршење одредби Нејског уговора образована је Међусавезничка комисија у Софији коју су чинили представници В. Британије, Француске и Италије.

министри сматрали су за дужност да у Собрању, или пред нарочито сазваним новинарима, проговоре о тој ствари и даду више или мање успокојавајуће изјаве с тим да их, одмах сутрадан, они сами потру другим; сасвим песимистичким изјавама. Тако је све више расло узбуђење, док се није претворило у праву панику кад смо, 11. ов.м., грчки и румунски отправник послова и ја учинили познати вам корак односно чета.²⁹⁸ Више

298 Скоро целу 1921. годину обележиле су жалбе од стране Краљевине СХС упућене властима у Софији због пропуста у извршењу обавеза из Уговора о миру а које су се односиле на репарације, разоружање наоружаних чета, упаде комита из Бугарске, македонске агитације.

У рано пролеће 1921. године били су учестали упади комитских чета из Бугарске на територију Краљевине СХС у Вардарској Македонији. Слични упади вршени су и на територију грчке Тракије и румунске Добруџе. То је био разлог више што су владе Краљевине СХС, Румуније и Грчке, преко својих дипломатских представништава у Софији 11. априла уложиле протестну ноту влади Бугарске, у којој је она оптужена да толерише припреме комитских чета на територији Бугарске. Нотом су затражене енергичне мере које би онемогућиле припреме и упад комита, уз претњу „да ће у супротном, ове земље бити принуђене да окупирају граничне области Бугарске и да саме то учине.“

Убрзо је уследио одговор бугарске владе, у виду ноте, која је предата Н. Пашићу којом је председник Стамболијски негирао тврдње „политичких кругова и штампе да оружане комитске чете које делују у Македонији долазе из Бугарске.“ У ноти је дотакнута и претња окупацијом пограничних бугарских области, али Пашић није то потврдио ни демантовао. Стамболијски је са овим упознао и владу у Лондону нотом од 19. априла у којој је тврдио да су „немири у Македонији резултат лоше администрације и насиља које органи власти спроводе над македонским становништвом.“ Другим речима да због лоше администрације комитске наоружане чете ничу у самој Македонији и да је она због насиља постала погодна тло за комунистичку пропаганду „и да су поменуте оружане групе комунистички настројене.“ Предложио је да се формира међународна анкетна комисија чији задатак би био да испита основаност оптужби „о припремању комитских чета на бугарској територији.“

се није сумњало да је окупација на прагу и савезнички представници били су просто претрпани уверењима о невиности бугарске владе, о намери нашој да ни од чега створимо претекст за окупацију и молбама за помоћ против ове нове напасти. У исто време влада је предузела неке мере да покаже своју добру вољу за извршење уговора и наредила реквизицију стоке која се по уговору има предати Румунији, Грчкој и нама. А пре тога одложила је седнице Собрања да би његови чланови могли отићи у народ и агитирати за уписивање добровољаца у војску. Примеру посланика следовали су и министри: и они су с истом намером отишли у народ. Тачан резултат све те извештачене акције још није познат. Једни кажу да се уписало свега три хиљаде добровољаца, а други, најоптимистичнији, свега шест хиљада. Влада међутим не објављује резултат своје агитације, коју је толико рекламирала вероватно зато што жели да сачека догађаје, па да према њима, преко ноћ, одреди број уписаних добровољаца.

Док бугарска влада овако, бар привидно, попушта, на питањима која јој се чине да могу најпре изазвати непријатне компликације, дотле на другој страни ствара тешкоће и чини поступке који отуђују од ње и оне странце, који су дошли овде са не малим симпатијама за Бугарску. Мислим на њено држање спрема репарационе комисије и њено у последње време јасно испољено кокетирање са Немачком.

Репарационој Комисији, која је свој долазак обележила врло бугарофилским изјавама, није требало много

Шеф британске дипломатије Лорд Курзон тражио је од француске владе да утиче на Београд да не предузима „никакву изоловану акцију према Бугарској.“ (Живко Аврамовски, Македонско питање у југословенско-бугарским односима 1918–1925. године, Југословенско-бугарски односи у XX веку, Зборник радова I, 1980, стр. 158–159).

времена да види да тај начин поступања није баш најсрећније изабран кад је у питању Бугарска. На првој седници коју је комисија имала, делегат бугарске владе, Министар Финансија Торлаков, свечано је изјавио да Бугарска није у стању да испуни ни једну финансиску обавезу по уговору о миру. Председник Комисије морао је да замоли г. министра да ту изјаву одмах повуче, а чланове комисије да оваква изјава није ни учињена, јер иначе комисији не остаје ништа друго него да сутрашњим возом отпутује из Бугарске. Министар је изјаву повукао, али је после неколико дана поднео комисији законски предлог о приходима с којим се имају исплаћивати уговором предвиђене финансиске обавезе Бугарске. Тим предлогом комисији се уступају приходи жиговине на карте за играње, од таксе на палидрвца и папира за цигарете, све укупно неколико милиона лева годишње. А прошле недеље тај исти министар писмено је известио комисију да прву семестралну рату од 2.225.000.000 предвиђених чланом 121 уговора²⁹⁹, коју је била дужна положити 1 јуна пр.г., Бугарска не може платити пре 1. јула 1923 г. Разуме се да комисија за репарације није могла одобрити овакве методе рада, поред свих својих раније изјављених симпатија за Бугарску.

С друге стране овдашњи савезнички кругови узнемирени су извесним појавама које откривају немачки утицај и бугарску тенденцију да се приближе Немачкој. Та се тенденција не осећа само у круговима старих радослависта³⁰⁰ и германофила, који су се раније сувише

299 У чл. 121. Нејског уговора стоји износ од 2.250.000.000 златних франака (Вероватно је приликом писања извештаја направљена грешка). (Видети Момир Стојковић, Балкански уговорни односи 1876–1996, II том 1919–1945, Београд, 1998, стр. 82).

300 Васил Х. Радославов (1854–1929) вођа бугарских либерала – Либералне партије, био је председник владе током већег дела Првог светског рата. Познат је и по изјави у Собрању у функцији председника владе, да Србије више нема и неће је бити.

истакли, као немачки људи и који више не могу никуд на другу страну, него и у круговима ранијих антантофила, па и саме Владе. Сем општих разлога за ово приближавање (сличност судбине и исти интерес извући се испод обавеза наметнутих уговорима о миру) који утичу на бугарску владу и она и друге политичке групе и организације налазе у ослоњу на Немачку извесну корист и помоћ за своје планове и радње. Познато је да су Немци пред евакуацију својих трупа из Бугарске дали Тодору Александрову³⁰¹ око 20.000.000 немачких марака за организацију добровољачких чета. Тим новцем Александров и данас издржава своје чете и одржава свој углед и утицај на македонске и друге револуционарне организације. Он и данас има везе са Немцима и добија помоћ од њих. На Александрова су се угледали и други; сви они који не могу да забораве Македонију, Тракију и Добруџу, сви они који су радили и који желе да се ради на револуционарном делу, имају само две државе на које се могу ослонити: Немачку и Италију, јер ни Француска, ни Енглеска не улазе у овакве послове. Италија је у том смислу дала довољно, доказа за своје расположење стварањем на њеној територији разних албано-македонских комитета од којих у последње време највећу активност и највише веза са Бугарском показује комитет у Бриндизи. Са тим комитетом највише ради Ризов, брат бившег посланика у Риму. Он је ових дана требао да оде у Италију, да предузме енергичну акцију, али му је влада забранила одлазак, бојећи се компликација са наше стране. То ми је потврдио и Коста Тодоров,³⁰² бугарски посланик у Бео-

301 Тодор Александров (1881–1924) истакнути члан ВМРО, македонски и бугарски војвода, оснивач и вођа ВМРО после Првог светског рата.

302 Коста Тодоров, отправник послова у бугарском посланству у Београду од 10.09.1921. године, па посланик. После преврата у

граду. Али ако је влада сад забранила одлазак Ризову ништа не тврди да му га она доцније неће дати.

Од раније познатих људи, данас Љапчев³⁰³ има највише угледа и утицаја на македонске кругове и он се већ потпуно окренуо Немачкој. По примеру албанско-македонских комитета у Италији, Љапчев немачком помоћу и немачким новцем, ствара те врсте комитета и у самој Немачкој. Тога ради отпутовали су у Немачку, пре десетак дана Мушанов и Данаилов. Врло је карактеристично да бугарско Министарство спољних послова издало тој господи дипломатске пасоше, а од посланства тражило за њих ЛЕСЕ-ПАСЕ. Исто тако баца на држање бугарске владе светлост и овај факт. Прошле недеље дошао је у Софију немачки народни посланик фон Ајзенхорст. Њему је сам Стамболијски³⁰⁴ дао писмену препоруку на бугарске власти у Анхијалу и он је, помоћу те препоруке на миру обишао руски избеглички логор у

Бугарској 9. јуна 1923. године као политички емигрант живео је у Краљевини СХС одакле је отишао у САД где је живео до смрти.

303 Андреј. Т. Љапчев (1866–1933) бугарски политичар у врху Демократске странке до почетка 1924. године када је прешао у Демократски споразум. Од 4. јануара 1926. до 29. јуна 1931. године председник бугарске владе. (Видети док. Бр. 63).

304 Александар Стамболијски (1879–1923) један од најистакнутијих политичара Бугарске. После учитељске школе завршио је агрономију у Чешкој. Био је на челу Земљорадничког народног савеза. Као народни посланик у Собрању (од 1908) иступао је против политике краља Фердинанда Кобурга. Залагао се да Бугарска у Првом светском рату буде уз силе Антанте, због чега је осуђен на доживотну робију. Пред крај рата пуштен је на слободу. Шестог октобра 1919. године постао је председник владе (после Теодора Тодорова 1918–1919) и као такав учествовао на Конференцији мира у Паризу. Заговорник пријатељских односа са Краљевином СХС. За време његове владе потписан је са Краљевином СХС Нишки споразум марта 1922. године. После преврата који је извела официрска лига у Софији 9. јуна ухапшен је и убијен 14. јуна 1923. године.

Анхијалу и лако придобио за идеју руско-бугарско-немачке акције неколико руских официра огорчених дугом бедом и поступањем савезничким спрам Руса, а овде у Софији ступио у везу са македонским круговима.

Поред ових изјава Стамболијског и чланова његове владе да не мисле на Македонију, они је ипак не заборавају, не пропуштају ни једну прилику која им се чини згодна за њихове намере у Македонији и не предузимају ни једну меру која би могла смањити или ослабити бугарска средства за борбу у Македонији и за Македонију. Отуда долази да влада толерира македонске и друге организације и њихову револуционарну активност. Влада одобрава спољни циљ њихов, а овде онда ступа у борбу против комитета или због питања чисто унутрашње политике, или што би неке чланове комитета желела да замени другим личностима њеним присталицама. Главни инспектор Министарства Унутрашњих дела Славов одржава везу између владе и македонских комитета и организација. Он је у сталном додиру са комитетима и преко њега иду сви послови за које влада треба да зна.

На једној од последњих седница Савета Црквеног Сабора који има да изради нови егзархиски устав, министар железница Атанасов изјавио је у име владе да влада неће примити ни један устав егзархиски из кога би били искључени бугарски крајеви последњим ратом отргнути од Бугарске.

Као што сам раније телеграмом јавио, бугарска влада известила је савезнике да сва њена напрезања и агитација за упис добровољаца нису имали успеха и молила је савезнике да јој се допусти да задржи досадању војску од двадесет хиљада војника, с тим да, у колико јој буду притицали добровољци, у толико смењује редовну војску и замењује добровољцима, док

се не накупи одређени број од 20.000 добровољаца.³⁰⁵ На тај бугарски демарш очекује се да савезници одговоре до 1. маја или, ако се деси какво непредвиђено задоцнење, најдаље у току месеца маја. С друге стране Бугари су и од наше владе тражили мишљење о тој ствари. Кад ми је Коста Тодоров, у име Стамболијског, говорио о томе, ја сам му рекао да је наша Влада убеђена да Бугарска може наћи 20.000 добровољаца и да ће стати на гледиште да се та клаузула уговора изврши. Мислим да ће ваш одговор такав и бити. Ја сам сматрао за дужност додати ово: у данашњем стању духова у Бугарској, у данашњем тврдоглаво и пркосно борбеном расположењу политичких и патриотских организација бугарских, ако ми изгубимо битку на овом питању, ако не успемо да натуримо наше гледиште и осигурамо његово извршење, онда ће све клаузуле уговора које се нас директно тичу пасти у воду, у Македонији ће почети акција у великом стилу, с намером да се понове догађаји од 1913. а у сваком питању, у свакој прилици, осетићемо отворено борбено непријатељство и све тешкоће, које су Бугари у стању да чине.“

По наредби Министра
вд. Директора Политичког Одељења
Ђ. Настасијевић³⁰⁶

305 Међународна комисија у Софији гледала је влади Стамболијског кроз прсте када је требало извршити извесне одредбе Нејског уговора иако је сама знала шта власти све раде да то избегну. (Ж. Аврамовски, О ставу југословенске владе према деветојунском преврату у Бугарској 1923. године, Историја XX века, IX/1968, стр. 136).

306 Ђорђе Настасијевић, радио је као дијурниста у Посланству Краљевине Србије у Букурешту да би новембра 1913. године био постављен за писара у истом посланству. Маја 1914. премештен је за вицеконзула у Цариград а октобра исте године за секретара у Посланству у Букурешту. Од марта 1920. године на раду је у Министарству иностраних дела. Септембра 1921.

АЈ, Посланство Краљевине Југославије у Паризу (388), ф. 8, а.ј. 21, њов. др. 397 од 11.05.1921. Оригинал писма МИД-а у коме је цитиран извештај Посланства у Софији, писан на машини, ћирилица. Овај акт упућен је и Посланству у Лондону јуна месеца, 341, ф. 22, а.ј. 69, њов.др.138 од 17.06.1921.

Бр. 45.

Министарство иностраних дела, Београд -
Посланству Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Лондон

Пов.бр. 5756

Београд, 4. мај 1921. г.

Министарству спољних послова част је доставити Посланству ради употребе на надлежном месту, а евентуално ради обавештења у згодној форми и тамошње јавности, следећи извештај Посланства у Софији од 22 априла т.г. о везама бугарске Владе са комунистима:

„Имао сам част известити вас да код бугарске владе постоји тежња приближити се комунистима и попунити Владу члановима комунистичке партије. То није први покушај који влада г. Стамболијског чини са комунистима. Раније је у неколико махова преговарано, а преговори су прекинути због претераних зах-

унапређен је за саветника у Посланству у Берлину у рангу генералног конзула али је остао на раду у МИД-у. Августа 1922. постављен је за саветника Посланства у Варшави – на раду у Посланству у Мадриду. Крајем јуна 1924. постављен је за саветника у Посланству у Прагу, а августа 1925. за генералног конзула у Солуну. 30. маја 1929. постављен је за изванредног посланика и опуномоћеног министра у Тирани. Од јануара 1932. на раду је у МИП-у да би почетком јуна 1932. био постављен за изванредног посланика и опуномоћеног министра у Бечу.

тева комуниста. Али везе између владе и комуниста, чак у време најљуће борбе нису никад биле потпуно прекинуте. Било је увек људи блиских г. Стамболијском који су те везе одржавали, а међу њима нарочито Александар Димитров³⁰⁷, доскорашњи Министар унутрашњих дела, који сад путује у мисији по Европи. Он се својим везама и симпатијама спрема комуниста толико компромитовао код савезника да су ови тражили од г. Стамболијског да

307 Бившег бугарског министра унутрашњих послова Александра Димитрова примио је председник владе Краљевине СХС Никола Пашић, 30. маја 1921. године у Београду. Београдски лист „Политика“ донела је вест о овом сусрету, констатујући да је то први контакт владе Краљевине СХС са једним бугарским званичником од 1915. године, истовремено питајући се да ли је Бугарска испунила обавезе „формулисане у међународном акту који носи наслов Нејски уговор о миру.“ Уз навођење које су то обавезе (укидање сталног кадра, свођење војске на прописани број, исплату савезницима ратне штете, издавање криваца за „варварско вођење рата и за страховито поступање у окупираним крајевима“ и друго) констатује се да јавност нема одговора да ли су оне испуњене. Иако владе у Београду „не показују велику ревност у обавештавању свога јавног мишљења“, каже се у тексту, најтачнији одговор на горње питање је негативан. Саопштено је да се Влада Краљевине СХС увек жалила на нелојалност Бугарске у извршавању уговорних обавеза. Посебно су поменути и комитски упади у Јужну Србију организовани у Бугарској, што је такође обавеза бугарских власти да то спрече. Аутор овог осврта на посету бившег бугарског министра закључује „да приликом овог првог додира између наше владе и бугарског министра, има најпре да расправи једно претходно питање, питање потпуног испуњења свих обавеза које Бугарској намеће и наше суседство с њом и Уговор о миру потписан у Нејиу. Само ће у том случају овај састанак имати велики политички значај како то желе и пишу наше новинарске колеге у Софији.“ („Политика“, 1. јун 1921. године, стр. 1).

Ову посету регистровао је у свом годишњем извештају и британски посланик у Београду Сер Албин Јунг (Sir Alban Young), констатујући да она „није имала неке нарочите резултате, али се ипак дошло до задовољавајућих споразума за успешније спречавање комитских испада.“ (Живко Аврамовски, *Бриџници о Краљевини Југославији 1921–1930*, књ. I, Београд-Загреб, 1986. стр. 27).

га уклони из кабинета, и то тражење није било најмањи разлог што је Димитров морао одступити.

Комунистичка странка је једна добро организована политичка странка у Бугарској, не рачунајући наравно странку Стамболијскога. Спрам неактивних, слабих и поцепаних буржоаских странака, она је једна сила о којој се мора водити рачуна. Сем снаге њених сопствених чланова, она располаже и већином македонских организација и других револуционарних комитета. Она финансира комите и снабдева чете не из патриотских мотива, него из разлога чисто унутрашње политике: да једног дана кад буде време, употреби те људе и њихове организације за борбу у земљи. Стамболијски то врло добро зна, али тако исто врло добро зна и колико је рискантно отпочети борбу са њима. О томе су му сваку сумњу разбили сами комунисти поручивши му недавно да ће га сместа убити, ако ма шта предузме против њих. Људи који добро познају г. Стамболијског тврде да он није неосетљив спрам оваквих порука.

Опасност од наше окупације, која је Бугарима, до пре два дана, изгледала неминовна и сасвим скорашња (сад су се нешто мало умирили), открила је свима очајни спољашњи положај Бугарске и нестабилност владе, која се може срушити као од шале док први туђински војник ступи на бугарско земљиште. У такој ситуацији, без и једног страног пријатеља који би се озбиљно заузео да је спасе од спољне опасности, без и једне политичке странке у земљи која не би у том тренутку насрнула на њу, није чудо што је влада покушала да ојача свој положај приближавањем комунистима. Сем тога Стамболијски који радо говори о великим и трајним проблемима исто тако воли и ситније и ефемерније политичке комбинације и изгледа да је он у овом приближењу комунистима видео и ту корист што би се преко њих приближио и Совјетској Русији.

На тај пут - ка Совјетској Русији - упућивали би га и немачки изасланици, који су у последње време долазили у Бугарску, од којих је најпознатији Дитрих фон Хан. Отуда вероватно и долазак совјетских трговачких изасланика и њихови **преговори** са Консорцијумом. Изгледа да је томе расположењу г. Стамболијског много допринео управник пристанишне полиције у Варни г. Пруткин, кога је Стамболијски необично заволео док су били заједно у апсу. Кад је постао председник министарства поставио је Пруткина за управника вароши Софије, али га је ускоро због многобројних скандала морао уклонити даље од индискретних очију у Варну. Као управник пристанишне полиције у Варни, Пруткин је крајем прошлог месеца спровео у Одесу последњу групу руских војних заробљеника. Тамо се преставио бољшевицима као комуниста и ови га лепо дочекали, показала му неке своје установе, а нарочито војску и фабрике за муницију. Пруткин се вратио из Одесе очаран и његово причање толико је заинтересовало г. Стамболијског да му је затражио да поднесе писмен извештај о својим утисцима из Русије. Пруткин је поднео извештај који је прочитан и дискутован у Министарском Савету. У томе извештају Пруткин прво износи бедно економско и финансиско стање Русије, које је такво да се апсолутно не може ни мислити на какву озбиљнију трговину са Русијом. Али, додаје, треба због чисто политичких разлога одржавати какве такве трговинске везе са Русијом, да би се, под фирмом трговине, могли свршавати политички послови. Совјетска Русија има необично велике симпатије за Бугарску и жели да јој помогне у њеном данашњем тешком положају. Она зато има и искрену жељу и потребну моћ. Њена је војска, по Пруткину, данас најбоља војска у Европи и једна дубоко патриотска војска. Она се вратила на старе традиције „славјанства”

и она је једина која хоће и може да заштити Бугарску од њених суседа нарочито несловенских.

Овај извештај учинио је велики утисак на г. Стамболијског и његове другове. За сад је још рано предвиђати како ће се ствари развијати у овом погледу.“

По наредби Министра.
в.д. Директора Политичког Одељења
Ђ. Настасијевић

АЈ, Посланство Краљевине Југославије у Лондону, 341, ф.22, а.ј. 69 њов др. 139 од 17.06.1921, Оригинал писма Министарства иностраних дела у коме је цитиран извештај Посланства у Софији, писан на машини, ћирилица. Овај акти МИД-а упућен је и Посланству у Паризу (388).

Бр. 46.

Посланство Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Софија - Министарству иностраних дела, Београд

Телеграм

бр. 976

Политичком одељењу³⁰⁸

308 По Уредби о организацији Министарства иностраних дела из 1919. године постојало је шест одељења, од којих је најзначајније било Политичко одељење. Крајем децембра 1922. министар Нинчић донео је решење о формирању Другог политичког одељења које је било под директним надзором министра и његовог помоћника. Све до почетка децембра 1925. када је формирана Генерална политичка дирекција.

Политичко одељење је у својој надлежности имало: поверљиве политичке послове; шифру и персонал дипломатских представништава. Послови су обављани у оквиру три одсека: у првом – поверљиве инструкције и преписка МИД-а са дипломатским представништвима, шифра, сви послови око преговора, потписивања, спровођења и тумачења међународних аката политичке природе, давања политичких обавештења, питање граница, поштанско-телеграфски односи и дипломатски пасоши; у другом – акредитиви и опозивна писма, пуномоћја и ратификациони инструменти, аудијенције страних дипломата, предлози одликовања страних држављана, дипломатске привилегије и церемонијал; у трећем – протокол, поверљива архива и експедиција поште. (Срђан Мићић, *Од бирократије до дипломатије – историја југословенске дипломатске службе 1918–1939*. Бгд, 2018, стр. 73–74; 91).

У оквиру Политичког одељења, јуна месеца 1919. године организован је „Албански одсек“ – практично четврти одсек овог одељења. Он је био под директним надзором председника владе „и био је надлежан за целокупни теренски рад у Албанији.“ Овај одсек је формално био у оквиру ПО МИД-а а „суштински орган председника владе.“ (*Истио*, стр. 83–84).

Друго политичко одељење (од краја децембра 1922) било је надлежно за „све специјалне политичке односе“ Краљевине СХС са суседним земљама, „заснованим на специјалним интересима.“ У његовој надлежности било је и питање мањина, Друштво народа. (*Истио*, стр. 91–92).

Отправљен из Софије 14. децембра 1921. г.
Примљен у Београду 15. децембра 1921. г.

Генерал Комисаров, који је пре кратког времена протеран из Србије, примљен за чиновника у бугарској тајној полицији. Представио се као човек који је у нашиј земљи био посвећен у многе поверљиве ствари па чак и има нека важна документа и због тога је и примљен у бугарску службу.

Ракић

АЈ, 334-8-69, ѿтелејрам, ѿисан на машини, ћирилица.

Бр. 47.

Министарство иностраних дела, Београд -
Посланству Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Букурешт

Пов. бр. 8563
Београд, 13. августа 1922.

Краљевско Посланство у Софији доставља елелеђе:
„Одлука Савета Друштва народа примљена је овде врло неповољно. Надали су се да ће Савет узети у претрес како спор око чета тако исто и питања о бугарским мањинама. Но ни Влада ни јавно мишљење нису декуражирани одлуком у Лондону³⁰⁹, јер не мисле озбиљно

309 Вероватно се ради о одлуци Друштва народа поводом разматрања бугарске ноте којом је скидала са себе одговорност за упаде комитских чета у Вардарску Македонију и предлагала формирање међународне анкетне комисије. Наиме, влада А. Стамболијског и он сам је покушавао да нормализује односе са Краљевином СХС и да допринесе зближавању између две државе. На том путу, поред осталих било је, по Нејском уго-

вору решено македонско питање и у вези са тим деловање и упади комитских чета из Бугарске на територију Краљевине СХС у Вардарску Македонију. Влада у Београду је, као услов зближењу постављала обећање бугарске владе да покретања македонског питања неће бити. И поред његових обећања и настојања влада Краљевине СХС није имала висок ниво поверења, пошто су догађаји на терену њих доводили у питање.

Као и током 1921. тако и у пролеће 1922. године обновљене су терористичке акције аутономистичких чета са честим упадима у Вардарску Македонију. На те упаде влада у Београду је 1. јуна 1922. године реаговала коминикеом којим је „опомињала бугарску владу да заступа упаде, јер ће у супротном бити принуђена да предузме енергичне мере.“ Уследио је и састанак министара иностраних послова Краљевине СХС, Румуније и Грчке у Београду, после кога је румунски министар у име три владе, по повратку у Букурешт, предао тамошњем бугарском посланику заједничку ноту у којој је „одговорност за упаде комитских чета приписана бугарској влади и указао на последице које могу произаћи ако бугарска влада не предузме енергичне мере за спречавање даљих упада наоружаних терористичких чета на територију три суседне земље.“ (Ж. А. Македонско питање ... стр. 160).

Влада Бугарске је као и у ранијим приликама одбијала одговорност за акције комита. И овог пута као и у априлу 1921. упозорили су владу у Лондону.

Краљевска влада у Београду је упутила ноту свим савезничким земљама у Друштву Народа наводећи и понављајући оптужбе на рачун бугарске владе „за толерисање припрема комитских чета којима бугарски гранични органи омогућавају прелазак границе.“ Уследило је и бугарско обраћање Друштву народа и западним силама у коме се позивала на мали број војника који не могу да обезбеде границу, додајући да и конфигурација терена олакшава прелазак границе. И у овом акту Друштва народа „инсистирала је на својој тврдњи да су немири у Македонији изазвани лошом српском администрацијом.“ Поновили су свој ранији предлог о формирању међународне анкетне комисије која би на терену утврдила чињенично стање. У Форин офису су сматрали да упућивање међународне комисије не би имало ефекта па је предложено да Друштво народа „заузме став да нема довољно елемената за формирање и упућивање анкетне комисије у Бугарску.“ Тај став је и усвојен на седници Савета Друштва народа од 17. јула 1922, а Бугарска је упућена на директне разговоре са владом Краљевине

да окончају спор директно са нама надајући се да ће он ипак изаћи пред Друштво народа.

Владини листови, а и остала штампа, и ако преговори нису још ни почели предвиђају њихов неуспех. Тако правећи алузију на услове које смо поставили примајући њихов предлог од 19.пр. месеца, они отворено признају да ће слични услови учинити да преговори не успеју. Из тога се види колико они мисле озбиљно да се боре против организације чета, чија је активност уместо да се смањи, знатно порасла од нашег заједничког демарша код Бугарске Владе.

У опште, Бугарска Влада не жели да спор са нама директно реши а покушаће све да се споразум осујети и да по том окриви нас за његов неуспех. Јер је њој стало да се поново почне говорити о Македонији и да пред Европом поново отвори Македонско питање као што је некад постојало.

Поред тежње за отварање Македонског питања, изношења спора пред Друштвом народа, Бугарска Влада жели спонтано покренути још нека друга питања која је јако интересују, као систем војне обавезе наметнут уговором о миру и др. Сво ово неспокојство и страх за део Македоније који припада нама потиче отуд, што овде чак и Комитети верују, да ако се наша Македонија остави на миру, не више, већ десет година, да ће она бити за навек изгубљена за Бугарску. Отуд ови очајнички напори Комитета у последње

СХС. (*Истио*, стр. 161).

На седници Савета ДН на којој је расправљано питање упада бугарских чета на територију Краљевине СХС одржаној 17. јула 1922. године био је и Милан Ракић као члан делегације Краљевине СХС. Делегацију су чинили др Михајло Гавриловић, посланик у Лондону, Мата Бошковић, Михајло Ристић, Милутин Недић, Г. Рајс, Васа Јовановић и др Милутин Јовановић, посланик у Берну и представник КСХС при Друштву народа у Женеви. (АЈ, МИП КЈ, Управно одељење, ф. III-д, досије Друштво народа, МИД пов. бр. 2679 од 19.07.1922).

време да се очувају раније тековине њиховог терора и пропаганде.

Свој маневар за осујећење директног решења спора са нама вероватно да ће Бугарска Влада почети са предлогом, да се преговори воде посебно са сваким суседом, јер овде не желе да се спор колективно решава. Како њени спорови са суседима не представљају ни исту мобилност ни исти значај, то би она без сумње гледала, у случају да успе са својим предлогом, да прво реши спор са Румунијом који је мањи, и њу релативно задовољи. То би јој послужило да се пред Европом прикаже *де дон фуа*, после чега би чинила све да преговори са нама не успу и баце кривицу на нас за њихов неуспех, и поново се обрати Друштву Народа.“

Министарство спољних послова има част доставити предње с молбом на знање и даљи поступак.

По наредби Министра
Директор Политичког одељења,
Милан Антић³¹⁰

АЈ, Посланство Краљевине Југославије у Букурешту - 395-7-79 њов. бр. 524 од 19.08.1923. (198-198/1). Оригинал писма МИД-а у коме је цитиран извештај из Софије, писан на машини, ћирилица.

310 Милан Антић (1892–1975). Завршио је Правни факултет у Женеви. Постављен је за писара у МИД-у КС септембра 1915. године, а јула 1918. за секретара Посланства у Паризу, па новембра 1919. у Посланству у Берну. Априла 1920. као секретар премештен је у МИД где је унапређен у ранг генералног конзула па за саветника да би почетком децембра 1925. био именован за директора Конзуларно-правног одељења МИД-а. По указу крајем фебруара 1926. премештен је за саветника у Посланству у Прагу али је задржан на раду у МИД-у. Децембра 1926. постављен је за шефа Одељења за штампу МИД-а. Маја 1927. премештен је за генералног конзула у Букурешт. Априла 1928. премештен је за саветника Посланства у Варшави, а јуна 1929. у Посланство у Софији. Крајем 1930. године премештен је за саветника у Посланству у Риму. 1. новембра 1933. напустио је дипломатску службу и постављен је за министра Двора.

Бр. 48.

Министарство иностраних дела, Београд -
Посланству Краљевине Срба Хрвата и Словенаца,
Букурешт

Београд, 13. августа 1922. год.

Пов. бр. 8564

Краљевско Посланство у Софији доставља следеће;
„Као што је познато, акција Маћедонског Комитета после Бугарске катастрофе па све до закључења Нејског Уговора о Миру, није се тако јако осећала у јужним крајевима наше земље. За ово је било доста разлога, од којих је први тај што су пробојем на Добром Пољу, како бугарски политичари тако и маћедонски дејци изгубили главу, и наду да се питање Маћедоније реши бар из далека на начин који би одговарао њиховим жељема. Катастрофа Бугарске била је у првом реду за „Македонствојушће“ катастрофа самог Маћедонског питања онако како су га они схватили и радници на томе питању, виђеније војводе и четници страшно компромитовани насиљима и зверствима, која су извршила у току окупације у нашим крајевима, где су обично били у служби полицијској или просто комитској, морали су више мислити на спасавање својих глава кријући се од казне, но што би се посветили ма каквом било раду у корист Маћедоније. Тај моменат је био најкритичнији за Маћедонску организацију. Протогеров³¹¹ и Т. Алексан-

311 Александар Протогеров (1867–1928), генерал бугарске армије, један од челних личности ВМРО, познат по зверствима које су чинили комите у Србији, посебно за време Топличког устанка 1917. године. Један од вођа Врховистичког комитета у Софији. После убиства Тодора Александрова (1924) остаје са Иваном – Ванчом Михајловом на челу Квазиаутономистичке ВМРО. После расцепа на михајловисте и протогеровисте дошло је до међусобних убиштава. Протогеров је убијен 1928. године.

дров били су ухапшени³¹², а Дарвинго, Чауљев и друге виђеније војводе разбегле се које куд и бејаху при-нуђени скривати се.

Али с временом ситуација почела рашчишћавати и Комитет је почео долазити к себи и чинити пројекте будућег рада. На оружану четничку акцију у то време није се ни могло помишљати, зато су Протогеров и Т. Александров спасивши се бегством затвора, почели свој рад тиме што су шиљали искусније агитаторе у Маћедонију који су имали за задатак подржавати у тамошњем свету кураж и наду да није све изгубљено, јер Европа тек има решити њихово питање; а оно ће се у толико повољније решити у колико се дух Бугараша буде боље одржао у Маћедонији. За овај свој рад Маћедонски Комитет је имао на расположење добру вољу и велику помоћ Талијана који су горе поменуте курире, преобучене у талијанско војничко одело, у својим аутомобилима преносили преко Ћустендила и Деве Баира у најудаљеније крајеве Маћедоније: битољски и охридски крај. Депеше и извештаји садањег нашег војног делегата у Софији препуне су сличним подацима о тадањој помоћи коју су чиниле талијански војни представници а који су са својим јединицама били у саставу савезничких окупаторских трупа у Бугарској.

Али овај рад као што се доцније показало, није имао неке нарочите резултате. Уз то беше закључен и Нејски Уговор који потпуно разочара македонске раднике, не даје Маћедонију ни аутономију под протекторатом једне

312 А. Протогеров и Тодор Александров били су ухапшени у новембру 1919. и осуђени на затворске казне, Александров као ратни профитер. Побегли су из затвора и почели са обнављањем рада ВМРО. Обновили су терористичку активност квазиаутономистичког крила ВМРО. Њихове акције уносиле су раздор у односе Бугарске и Краљевине СХС. (Ж. А. *Македонско ишшање...* стр. 147–175).

од великих сила (Енглеске) нашта се много рачунало. Услед овога извештан део Маћедонских дејаца “обједини-ста” коначно одбаци идеју аутономије Маћедоније и реши да се лати старога средства оружане четничке акције.

Изгледа да је извесна сума новаца, коју су још у почетку рата Немци били дали Протогорову и Т. Александрову, доста помогли да се у прво време предузме организација омањих чета. Постепено организација тих чета повећавала се. За ово била су употребљена средства која су се још у турско време употребљавала: принудни разрез на становништво Маћедоније извесних свота у корист организације. На овај начин Комитет је био у могућности располажући солидним сумама појачати организацију чета, тако да је ова организација у последње време као што је познато достигла врло замашних размера.

Број чета коју је Комитет на нашу територију пребацивао, стално је растао. О њиховом досадањем кретању Министарству је познато из извештаја нашег војног изасланика који се сада налази у Лондону и који се бавио овим питањима.

Према извештајима које има Посланство за последњих месец дана Комитет је имао на расположењу за акцију 30 бугарских 10 турских и 2 гркоманске чете, код којих у нашој источној Мкедонији оперишу 15, у грчком делу Маћедоније 16 а у нашој западној Маћедонији 11 чета. Према доставама повереника чете су пребациване готово свакога дан. Тако 5.VII прешла је чета неког Пене, брата Стојка Гогева са 12 четника за Ђевђелијски крај; 6.VII прешла чета од 12 људи Петра Ковачева за скопски крај; 7.VII прешла је чета Ивана Петрушева Пијакова од 10 четника, за велешки крај; истог дана прешао је војвода Иван Тантилов «*Руйе*», за Тиквешки крај, са 10 људи; 9.VII прешао са 33 четника за Берово Јован Чучков; Борис Тиков са 21 четником

за Струмицу; Коле Монаспицки са 16 четника за Радовишки крај; истог дана отишао из Софије за Петрич Славе Иванов, одакле ће са четом од 15 четника прећи; прешао је у току овог месеца и војвода Велинов са 17 четника за Кечански крај; 12.VII прешао Сане Леоновски са 20 четника за Кратовски крај; 10.VII *йрешле* су две чете од 35 четника; Тодор Ловчанов отишао за Кратовски крај са 20 четника; Наум Јосифов, прешао са четом за Велешки крај. Многи од војвода који полазе враћају се обратно из разних узрока. Тако нпр., вратио се Наум Јосифов, оставив своју чету да и даље дејствује у Велешком крају; 20.VII вратио се из Кавадарског краја Стојче Чечков; 18.VII вратио се Лаза Дивјански и Крста Кумановски; истог дана вратили се Јеврем Чучков и Панчо Михајлов; 21.VII Брље и Лаза Дивљанац били у околини села Сухилихци-Кратовски крај; и после сукоба са нашом потером били принуђени вратити се обратно. Вратио се у Петрич и војвода М. Опалски.

Што се тиче рада комитета на нашој граници са Албанијом Посланству је достављено, да су пре једно месец дана П. Чауљев, Хасан Бег и још један Црногорац имали састанак у Елбасану. На састанку је решавано да сви троје оду у своје рејоне и образују оружане покрете. Чауљев је требао радити у охридском, битолском, кичевском и ресанском крају; Хасан Бег у дебарском и призренском крају; Црногорац пак у Црној Гори. Чауљев није могао прећи границу јер су га албанске пограничне власти вратиле, Хасан Бег и Црногорац отишли су у своје реоне.

Као што је познато Маћедонски Комитет је подељен на две фракције.³¹³ Обе фракције већ у више махова

313 Те фракције су биле неоврховистички аутономисти и федералисти. Вође неоврховиста аутономиста били су Протогеров и Александров. О делатности ВМРО видети у радовима Живка Аврамовског: О ставу југословенске владе према деветојун-

покушавају да се измире. У последње време учињен је покушај пред састанак Друштва Народа у Лондону. Изгледало је да ће се доћи до споразума, али до тога споразума још ни данас није се дошло.

Одлука Друштва Народа у Лондону није много декуражирала Маћедонски Комитет.³¹⁴ Одмах после те одлуке Комитет је имао седницу на којој је решавано о даљем раду у Маћедонији. На седници је решено још више појачати четничку акцију. Чете ће се појављивати како по селима тако и по варошицама. Овим се мисли провоцирати наше власти, како би отпочеле гањање там. становништва, које би се, како верују гоњене од нас у великом броју почеле присаједињавати четама. На овакав начин четничка акција узела би врло велике размере што би на крају крајева, како се Комитет нада, изазвале интервенцију Европе.“

Министарство спољних послова има част доставити предње са молбом на знање и даљи поступак.

По наредби Министра,
в.д. Директор Политичког Одељења
Милан Антић

АЈ, 395-7-79 (159), њов.бр. 531 од 22.08. 1922. Оријинал њисма МИД-а у коме је цитиран извештај из Софије, њисан на машини, ћирилица.

ском преврату у Бугарској 1923. године, Историја XX века, св. IX, Београд 1968, стр. 132–168; Македонско питање у југословенско-бугарским односима од 1918–1925. године; Југословенско-бугарски односи у XX веку, књ. I, Београд 1980, стр. 147–176; Десанка Тодоровић – Јуџославија и балканске државе 1918–1923, Београд 1976; Димитар Тасић, Војно-политичка акција македонствујућих у Краљевини СХС/Југославији 1919–1934. године, часопис Архив III/2002, стр. 92–107.

314 Видети напомену бр. 139.

Бр. 49.

Министарство иностраних дела, Београд -
Посланству Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Букурешт

Пов. бр. 8594

Београд, 15. августа 1922.

Краљевско Посланство у Софији доставља следеће: „Пре десет дана упућен је од стране резервних официра у Горњу Цумају потпуковник Митов који се тамо састао са представницима из Пулнителног Комитета пуковником Армановом и војводом Алексом. Циљ потпуковника Митова био да тражи од Комитета њихову помоћ у борби против Владе и у случају потреба да се изазове какав преврат у земљи. Кад је запитан од представника Комитета: за друштво резервних официра које има више хиљада чланова нема међу њима људи за терористичку акцију и преврат, потпуковник Митов одговорио је да таквих људи друштво има у изобиљу, али из разлога спољне политике не сме да их употреби. Јер рекао је сваки наш покушај без сумње би изазвао интервенцију судеда, док на терористичку акцију Комитета свет је навикао и прошло би се без стране интервенције. У накнаду за то потпуковник Митов обећао је Комитету дати оружје и муницију за њихов рад у Македонији, као и потребан број искусних официра који би при дизању револуције у Македонији њоме руководили.

Пре неколико дана образовано је маћедонско-католичко друштво, које ће бити у тесној вези са маћедонско-талијанским друштвом из Рима, које га је у ствари и створило и материјално подржава. Друштву је циљ аутономија Маћедоније и врши пропаганду преко листова и брошура и имаће два три виђенија католика, који ће обилазити европске престолнице и

агитовати за аутономију Маћедоније. Овде се очекује велика корист од новог друштва, јер рачунају да ће у католичкој цркви наћи озбиљне заштите .

Према једном извештају који је стигао из пулнителног комитета западне Маћедоније, Албански Революционарни Комитет са Косова послао је био своје изасланике у Елбасан где су се састали са македонско-албанским Комитетом. На том састанку албанско-революционарни Комитет тражио од македонско-албанског комитета да што пре почне са четничким покретом у Маћедонији који траба да има вид револуције, а да ће они у исто време одпочети, заједно са Црногорцима озбиљни напад на Србе на Косову и Црној Гори.

У исто време каже да има велики број хрватских официра који се налазе по гарнизонима у Маћедонији који су организовани и готови да помажу покрет маћедонско-революционарног комитета. Даље се говори да су Маћедонци, који су у српској служби, одани Србима и да на њих не треба рачунати. За грчки део Маћедоније каже се да је много боље организован и приуговорљен за револуцију него ли српски део. По извештају најпоузданији и најорганизованији је сељак и они насељеници који се враћају из Америке.

Садашњи председник Илин Дена Замков последњих дана обилазио је све крајеве Бугарске где има македонско-илинданске организације. Циљ му је био да организује чланове који су раније били војводе или четници, и говорио им да треба да буду готови сваког момента за полазак у Маћедонију.

Нарочито се задржао у Петричу, Светом Врачу и Горњој Џумаји, где је направио два списка, један оних који треба сад да пређу а други оних који ће бити као смена и који имају прећи кад се они први врате на одмор.“

Министарство спољних послова има част доставити предњи извештај с молбом на знање.

По наредби Министра
Директор Политичког Одељења,
Милан Антић

АЈ, 395-7-79 (161-161/2). Оригинал писма МИД-а у коме је цијиран извештај из Софије, писан на машини, ћирилица.

Бр. 50.

Министарство иностраних дела, Београд -
Посланству Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Букурешт

Телеграм

Пов. бр. 8992

Београд, 22. август 1922. год.

Краљевско посланство у Софији јавља под 18. овог месеца: „Данас ми бугарско Министарство спољних послова доставља накнадни одговор на наш корак учињен 16. јула. У њему поново изражава задовољство што се прима предлог бугарске владе од 19. јуна³¹⁵, али за два услова постављена каже: ови зах-

315 После одлуке Друштва народа од 17. јула и упућивање Бугарске на директне разговора са Београдом (видети напомену уз док. Бр. 4) влада Николе Пашића одмах је упутила ноту бугарској влади са захтевом да бугарске власти „из граничне области удаље све чланове пореклом из Македоније и распусти тзв. Добровољна македонска друштва.“

На то је уследила нота бугарске владе од 17. августа као одговор на ноту из Београда. Како су из Софије одбијени услови који су тражени, посланик Ракић сачинио је предлог одговора у виду вербалне ноте, коју је бугарској влади преко Министарства иностраних дела предао отправник послова Љ. Нешић 9. септембра 1922. године. Текст вербалне ноте усаглашен је са румунском и

грчком владом и он је гласио:

„Краљ. Посланству част је доставити следећи одговор Владе Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца на ноту Бугарског Министарства Спољних послова од 17. августа т.г. № 937:

Влада Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца примајући предлог владе Краљевине Бугарске од 19. јуна т.г. у своје име и у име Владе Краљевине Румуније и Грчке, поставила је извесне услове, за које сматра да су неопходни за успешно решење четничког питања. Влада Краљевине Румуније, Грчке и Срба, Хрвата и Словенаца постављајући горње услове, сматрали су да би предложене мере, поред заједничке сарадње Краљевине Бугарске и њених суседа, знатно допринеле да се ово питање, које уноси пометње и отежава повратак потпуно нормалних и добрих односа Краљевине Бугарске са својим суседима, успешно реше.

Међутим Влада Краљевине Бугарске својом нотом од 17. августа т.г. одбија ове услове, налазећи у њима неке нове оптужбе противу Бугарске.

Одбијајући да удаљи из граничне зоне чиновнике, који помажу четничку акцију, и бегунце, Влада Краљевине Бугарске налази да се они окривљују за ствари њој непознате. Изгледа мало неразумљиво да је Бугарској Влади потпуно непознато њихово саучешће у четничкој акцији. Нарочито што се тиче бегунаца, пошто је и сам Господин Стамболијски у свом мемоару који је предао Конференцији у Ђенови, признао учешће бегунаца у четничкој акцији, које правда да су навикнути на идилични живот комитација.

Опште је познато да бегунци настањени на граници земље из које су избегли изазивају честе нереде у суседству. Кад се узме у обзир да је готово сав четнички кадар који се налази на територијама суседне Бугарске, регрутован од ових бегунаца, онда је савим природно да су организација чета и њихов прелазак знатно олакша ако се ти бегунци налазе већ на граници.

Зато Влада Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца у име своје и Владе Краљевине Румуније надахнута жељом да са своје стране учини све што би олакшало споразум са Краљевином Бугарском у овом питању сматра да је, неопходно потребно, пре но што отпочне заједничка кооперација Краљевине Бугарске са њеним суседима у питању чета, удаљити из граничне зоне и преместити у унутрашњост Бугарске бар све оне бегунце из суседних земаља који су компромитовани у четничкој акцији. Ова претходна мера олакшала би заједничку сарадњу која би настала у сузбијању организовања и преласку чета.“ (АЈ, 395-7-79, По-

сланство Софија, пов. бр. 625 од 9. септембра 1922).

Бугарска влада је на ову ноту одговорила 28. септембра:

„Министарство спољних послова и вера извештава да бугарска влада, која није престајала пратити из близа кретање свих сумњивих људи у пограничној зони и која је већ до сад удаљила велики број ових, било индивидуално, било са читавим породицама, прима к знању жеље изложене у овој ноти за појачање контроле бегунаца, који су настањени уз границу и радиће са највећом строгошћу наспрам свих оних који ће узети ма какво учешће у четничкој акцији.“ (АЈ, 395-7-79, пов. бр. 651 од 5. октобра 1923, превод ноте послатог из МИП-а 4. октобра 1922)

Министар Нинчић дајући инструкције посланицима у Букурешту и Атини саопштио је: „Одстрањујући на тај начин и ту опасност [четничке акције – М.М.] заинтересованима не остаје него да приступе одмах преговорима за узимање мера како би се онемогућили уз границе немири у колико они постоје. Ми мислимо да се овај одговор може сматрати као задовољавајући и тим дискусија завршена. Остало би да свака од заинтересованих сила непосредно са Бугарима уреди питање кооперације пограничних власти према месним приликама. [изостављена реч – М.М.], извести Савет Друштва народа о споразуму начелно постигнутом у завршеној дискусији.“ Нинчић је затражио од посланика да о овоме извести владе код којих су акредитовани, да сазнају њихова гледишта и да га извести о резултату. (*Истио*, телеграм министра Нинчића пов. бр. 10695 од 4. 10.1922)

Посланик из Букурешта Б. Чолак Антић известио је министра Нинчића да румунска влада усваја гледиште владе Краљевине СХС. (*Истио*, пов. бр. 651 од 7.10.1922)

Мишљење грчке владе, стигло је неколико дана касније преко нашег Посланства, рекло би се, уз дозу резерве и један предлог:

I „Грчка влада иако констатује да се бугарска четничка акција увећава уместо да се умањава [смањује – М.М.] сматра да се, после одговора бугарске владе, може прићи извршењу њеног предлога о заједничкој пограничној контроли у циљу да се на тај начин утврди колико код бугарске владе постоји уопште добра воља за сузбијање четничке акције.“

II Грчка влада је изразила жељу да сарадње између Краљевине СХС, Грчке и Румуније буде и даље „што тешња“ сматрајући да би било боље да владе те три земље са владом у Софији „израде један заједнички план за ту пограничну контролу, него да свака држава то ради на своју руку.“

III Грчка влада је сматрала „да би се могло дати упутство нашим представницима у Софији да са војним изасланицима и бугарским представницима израде тај план.“

теви садрже по схватању Министарства спољних послова нова оптужења и успостављају одговорност недоказану никаквим легалним ислеђењем или анкетом, услед чега Министарство не може их примити. Понављајући предлоге које је Посланство у Београду учинило нотом од 19. јуна, Министарство има част умолити Посланство за одговор, да ли ови предлози, принципијелно примењени, не би могли отворити почетак за једну што бржу сарадњу и решавању пограничних тешкоћа.“ Поштом шаљем препис ноте.³¹⁶

IV Грчка влада је предложила да Београд извести Друштво народа у име Краљевине СХС, Румуније и Грчке „да је дошло до начелног споразума са Бугарском али у смислу прве тачке овог грчког одговора, а то значи да ми пристајемо на предлог бугарске владе да бисмо могли констатовати да ли постоји добра воља код ње за ту сарадњу на сузбијању четничке акције.“ (*Истио*, телеграм министра Нинчића пов. бр. 11358 од 18.10.1922). Бошко Чолак Антић је поводом грчког мишљења разговарао са министром иностраних дела Румуније Дуком, који се углавном сложио са грчким гледиштем. Изразио је жељу да чује и мишљење министра Нинчића о истом. (*Истио*, пов. бр. 697 од 20.10.1922).

316 Министар Нинчић је у наставку Ракићевог телеграма из Софије додао следећи текст – инструкцију:

„Молим доставите ово Влади тамошњој с тим да је наше мишљење да би се на ову бугарску ноту могло одговорити у годној форми у овом смислу: I наш ранији захтев сводимо на то да се са границе уклоне и преместе у Бугарску само они чиновници који су ноторне комитације, али тражити да се сви без разлике бегунци из суседних земаља не држе више на граници него се настане у унутрашњости Бугарске. Ти бегунци, кад живе на граници, изазивају неред у суседству. То је излишно доказивати, пошто то признаје и сам председник бугарске Владе Стамболиски који у свом меморандуму Ђеновској конференцији указује на идилични живот комитација „који образују чете и прелазе на територију суседне земље.“ Очевидно је да би се њихова тежња за идиличним образовањем чета знатно отежала, ако не и потпуно уништила када би се са границе преместили у унутрашњост Бугарске. Уосталом бугарска влада

Нинчић

AJ, 395-7-79 (199-200), шелеїрам, рукоїис, ћирилица.

Бр. 51.

Министарство иностраних дела, Београд –
Посланству Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Лондон

Шифровани телеграм

Пов. бр. 9104

Београд, 28. август 1922. г.

Париз, 29. август 1922. г.

Посланство Софија јавља:

„Један јутарњи полузванични лист потврђује моје извештаје о намерама бугарске Владе да на сваки начин покрене питање о заштити мањина. У њему се каже: „Између Србије и Бугарске постоје два крупна нерешена питања: о четама и мањинама. Прво питање, због кога је наступила криза у пријатељским односима између Београда и Софије, произилази из другог питања за које крив Београд. Питање мањина улази у решавајућу фазу. То је прво питање спољне политике после рата у коме Бугарска заступа једно отворено и одлучно становиште. Уверена у праведност својих захтева бугар-

требала би предузети ову меру и по сопственој иницијативи, ако би хтела остати доследна својим многобројним изјавама да са нама одржава односе доброг суседства. Известите се и јавите ми одмах мишљење владе тамошње по овој ствари.“

ска Влада је и у Ђенови³¹⁷ и у Лондону³¹⁸ отворено изашла са фронталним нападом противу суседа који питање о мањинама још држе отворено и ако је оно решено Уговором о миру. У септембру ове године у Женеви на седници Друштва народа, бугарска Влада ће заузети још јаснији и одлучнији став.’

Бугарска Влада ће и овом приликом, као и до сада, везати ово питање за питање о избеглицама, чији фантастичан број од 500.000 тврди да трошкови на њих упропашћују бугарске финансије. Најзад изнеће на Конференцији терор који ми, тобож, вршимо у Македонији.

Зато саопштавам ове детаље, који се могу корисно употребити:

Прво: бугарска званична статистика објавила је и ове године: избеглица из Македоније, Тракије и Добруџе има 152.000. (детаљну статистику шаљем поштом).

Друго: у буџету бугарског Министарства унутрашњих дела - Одељење за администрацију и полицију, страна пета § 35, предвиђена је сума од 200.000 лева за помоћ овим избеглицама. Очеvidно је да овај

317 Вероватно се мислило на Конференцију у Ђенови одржаној од 10. априла до 19. маја 1922. године посвећеној, пре свега, економско-финансијским питањима (на којој су разматрана питања обнове Европе, међународне трговине, дугова, репарација,... о руском проблему...) како би се отклониле тешке последице светског рата. Учествовали су представници 29 земаља, до тада најшири скуп држава у Европи. Били су позвани и представници Совјетског Савеза као и земље поражене у светском рату: Немачка, Аустрија, Мађарска и Бугарска. Турска није била позвана (видети В. П. Потемкин, *Историја дипломатије*, свеска трећа, Београд 1951, стр. 138–172).

318 Друштво народа са седиштем у Женеви имало је своју канцеларију и у Лондону, где су одржаване одређене седнице Савета Д.Н.

издатак не упропашћава бугарске финансије.

Треће: почетком овог месеца десило се у Неврокопу неколико убиства изазваних свађом двеју македонских организација. Како је том приликом погинуо и један владин човек, Влада је породице осумњичених људи саме жене и децу административним путем кренула из Неврокопа и интернирала у унутрашњост Бугарске а њихова имања огласила без сопственика и предала их пљачки. Сва штампа, осим државне, са највећом индигнацијом говори о томе наводећи да ни сами Турци нису употребљавали ове варварске мере.“

Предње се доставља ради знања и евентуалне употребе.³¹⁹

Станић

AJ, 388-8-21, њов. бр. 671 од 29.08.1922. њод. Дешифровани телеграм, њисан на машини, ћирилица. Истио телеграм ујућен је и Посланству у Лондону, 341-22-69, њов. бр. 327 од 19.08.1922.

319 Отправник послова у Паризу, дао је да се у француској штампи објави кратка нотица „да према званичним бугарским подацима у Бугарској има избеглица из Македоније, Тракије и Добруџе свега 152.000 и да је у буџету бугарског Министарства унутрашњих дела предвиђена сума од 200.000 лева за помоћ овим избеглицама.“ Ово као деманти података које је бугарска страна поново намеравала изнети у Женеви у погледу броја избеглица – 500.000. Публикован је и последњи пасус из телеграма. Ово је објављено у „Journal du debats“ 31.08.1922. (Истио, пов. бр. 671 од 31.08.1922)

Бр. 52.

Посланство Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, Софија -
Министарству иностраних дела, Београд

Телеграм

Пов. бр. 759

Политичком одељењу

Отправљен из Софије 26. октобра 1922. г.

Примљен у Београду 26. октобра 1922. г.

Власт пронашла нову руску организацију у Варни, којој је циљ подизати устанак у Русији. Неким члановима организације наш Консул у Варни издао наше пасоше и тим се поводом истиче саучесништво наше државе у тој организацији. Јавићу вам чим што ближе о том дознам.

Ракић

АЈ, 334-8-72, Телеграм, њисан на машини, ћирилица.

Бр. 53.

Посланство Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, Софија -
Министарству иностраних дела, Београд

Телеграм

Пов. бр. 762

Отправљен из Софије 27. октобра 1922. г.

Примљен у Београду 28. октобра 1922. г.

У вези мога телеграма пов. бр. 759³²⁰ још немам извештај од нашег Консулата у Варни, али по свему изгледа да је целу аферу удесила бугарска полиција уз припомоћ својих агената међу Русима, а у циљу да се

320 Видети док. Бр. 52.

компромитује наш Консулат. Консул³²¹ се дао завести од бугарских агената и издао је неким Русима умешаним у ту аферу наш пас – аван, тврдећи да су они наши поданици. Када добијем извештај од консула јавићу вам опширније о тој ствари.

Ракић

АЈ, 334-84-(82), Телеграм, њисан на машини, ћирилица.

Бр. 54.

Посланство Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Софија -
Министарству иностраних дела, Београд

Телеграм

Пов. бр. 340

Политичком одељењу

Отправљен из Софије 26. априла 1923. г.

Примљен у Београду 26. априла 1923. г.

Македонски револуционарни комитет решио да пошаље чете и у западну Македонију. Спремају се две чете од по педесет људи, од којих ће једна прећи Вардар између Велеса и Зеленикова а друга код Градца. Како овај пут може бити тежак и опасан слаће чете и преко Арбаније. Имам извештај да су већ три чете од по двадесет (пет људи?) укрцани Буково за Арбанију и

321 Конзул у Варни био је Александар Ђоловић. Утврђена је нерегуларност у издавању виза, без сагласности надлежних у МИД-у у Београду, па је средином 1923. године конзул Ђоловић премештен на рад у МИД. На место конзула у Варни постављен је Сава Спасојевић. (Видети: Иван Ристић, Дипломатско конзуларна представништва и представници Краљевине СХС у Бугарској 1920–1929, Архив, часопис Архива Југославије бр. 1–2, 2012, стр. 110–111.

да се због посла са Арбанијом очекује долазак у Софију неких виђених Арнаута које као да шаље Бајрам-Цур.³²² Можда су то иста лица о којима се говори у (телеграму?) Бр. Ч. Пов. 878.

Ракић

АЈ, 334-8-(80). Телеграм, њисан на машини, ћирилица.

Бр. 55.

Посланство Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Софија -
Министарству иностраних дела, Београд

Телеграм
Пов. бр. 339
Политичком одељењу

Отправљен из Софије 26. априла 1923. г.
Примљен у Београду 26. априла 1923. г.

Репарациона комисија у Паризу још није донела решење о аранжману за плаћање бугарских репарација, овде се мисли да ово одуговлачење има два главна разлога: прво што (Италија), пре него пристане на аранжман, жели да од Бугарске добије неке економске концесије, нарочито концесију за експлоатацију Рилских гора; друго што Савезници траже да Бугарска претходно исплати трошкове окупационе војске које је по уговору дужна поднети и који износе око 5 милиона фунти стерлинга.

Ракић

АЈ, 334-8-(79). Телеграм, њисан на машини, ћирилица.

322 Бајрам Цур, један од најзначајнијих чланова Косовског комитета, који је поред осталих имао значајну антијугословенску улогу.

Бр. 56.

Посланство Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Софија -
Министарству иностраних дела, Београд

Телеграм
Пов. бр. 342
Политичком одељењу

Отправљен из Софије 27. априла 1923. г.
Примљен у Београду 27. априла 1923. г.

У вези мога телеграма Пов. Бр. 216. последњи поуздани извештаји које имам, потврђују да је Влада учинила компромис са нелегалним организацијама у Петричу и Ћустендилу.³²³ Влада се углавном обавезала: прво, допустити македонске манифестације; обезоружати и распустити све Македонце, који се налазе у Оранжовој гарди³²⁴; друго, не мешати се у борбу између

323 Центар деловања ВМРО била је Пиринска Македонија, односно Петрички округ – Петрич, Ћустендил, Неврокоп и Горња Џумија.

324 У августу 1919. године на изборима у Бугарској победила је коалиција коју је предводио Земљораднички савез на челу са Александром Стамболијским. Нова влада на челу са њим прихватила је и потписала Нејски мировни уговор новембра 1919. Обавезе које је Бугарска имала по том уговору изазвале су негодовања у земљи. Ту ситуацију искористила је Комунистичка партија Бугарске која је заказала штрајк и демонстрације за децембар 1919. Стамболијски је прогласио ванредно стање и одговорио силом на демонстрације. Он је од припадника своје странке организовао Наранцасту стражу (гарду) са циљем да онемогући демонстрације. Штрајк је пропао а председник владе је распустио Собрање и заказао нове изборе који су одржани у марту на којима је добио већи број посланика у Собрању и формирао „аграрну“ владу. Припадници Наранцасте страже (гарде) ухапсили су најгласније побуњенике али нису успели

треће легалне (аутономиста) и федералиста.³²⁵ Кад је

да спрече њихове терористичке активности. Формирао се, постепено, опозициони блок. Током 1922. укинута је ванредно стање. Априла 1923. одржани су нови избори на којима је аграрна странка Стамболијског добила 54% гласова. Ипак, јуна месеца организована је завера – Војна лига, ВМРО, традиционалне партије, чак и социјалдемократска – којом је оборена влада А. Стамболијског. (Видети док. Бр. 16 и Бр. 17).

325 Појачана активност аутономистичког крила ВМРО (Протогеров и Александров) почела је, како у Бугарској тако и у Вардарској Македонији, после посете А. Стамболијског Београду почетком новембра 1922. године. Он је са Н. Пашићем разговарао о превазилажењу проблема у односима две земље и њиховом зближавању. Аутономисти су били против зближења са Краљевином СХС као и против владе Бугарског земљорадничког народног савеза (БЗНС) и федералиста који су сарађивали са владом. Аутономисти су у децембру 1922. освојили Ђустендил и свирепо се обрачунали са федералистима. Уследио је и атентат на Стамболијског почетком фебруара 1923. после чега је Врховни савет БЗНС донео резолуцију којом је у „потпуности одобрио политику“ Стамболијског „за зближење са Југославијом и препоручио предузимање мера против 'македонствујућњих' да би онемогућио њихов рад против југословенско-бугарског зближења“. (Ж.А. Македонско питање ... стр. 165).

Почетак рада Мешовите комисије (што је договорено током разговора Пашића и Стамболијског) у Нишу 2. марта 1923. године, која је разматрала питања граничних проблема који су проистицали из упада комитских чета из Бугарске, додатно је појачао активности ВМРО – аутономиста у Вардарској Македонији. На то је реаговала бугарска влада „увођењем опсадног стања у петричком и дупничком округу“, што је довело до оружаних сукоба између владиних трупа и аутономистичких формација. На све заоштреније односе влада у Софији је почетком маја декретом најавила „предузимање енергичних мера против будућњих нереда и убистава.“ Декрет није правио разлику између аутономиста и федералиста. Уследила су и одређена хапшења али нико од утицајнијих чланова ВМРО није се нашао у затвору. Неке дипломате у Софији су сматрале да су челници ВМРО знали за планове владе, тим пре што су министар војске Томов и министар правде Александар Радолов били

влада извршила ове обавезе и наредила на неколико дана пред изборе, да се разоружају и уклоне из Оранжове гарде Македонци и Федералисти, ови су се побунили и са оружјем, у групама, повукли се у планину и села, где имају присталица. Одмах је наступио читав низ сукоба, између њих и аутономиста. Ти сукоби још трају.³²⁶ Има много мртвих и рањених. Неки од федералиста, у повлачењу пребацили се на нашу територију. Са друге стране, Аутономисти су пристали да за изборе не истичу своју засебну македонску листу. Али и ту је нађен један необичан начин да се ова обавеза само формално испуни, јер земљораднички посланици избрани у Ђустендилу и Петричу, нису чланови земљорадничке странке, него Македонци аутономисте, који су се да би изиграли обавезу претворили у земљораднике на дан избора. Ово ми је признао и сам Стамболијски и додао, да те људе у опште познаје и да ће према њиховом држању при отварању Собрања, решити: да ли да њихове изборе поништи или не.

Ракић

АЈ, 334-8-(81). Телеграм, њисан на машини, ћирилица.

присталице великобугарских претензија на Вардарску Македонију, што се поклапало са политиком ВМРО. (Ж.А. Македонско њишње... стр. 166).

326 Видети документ Бр. 48.

Бр. 57.

Посланство Краљевине Срба Хрвата и Словенаца,
Софија

Министарству иностраних дела, Београд

Телеграм

Пов. бр. 343

Политичком одељењу

Отправљен из Софије 27. април. 1923. г.

Примљен у Београду 27. април 1923. г.

У вези мога телеграма Пов.Бр. 322. Јуче сам писмено тражио, да се и говорници и лист „Илин Ден“ казне. Стамболијски ми рече да ће одмах поступити по мом тражењу.
Ракић.

АЈ, 334-8-(82). Телеграм, њисан на машини, ћирилица.

Бр. 58.

Министарство иностраних дела, Београд -
Посланству Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Лондон

Београд, 8. мај 1923. г.

Стр.пов.бр. 201

Министарство спољних послова добило је следећи извештај од Краљевског Посланика у Софији;

„Разговарао сам са Министром Војним³²⁷ о ситуацији у Петричу и о држању владе према организацијама македонским. Бугарска влада сматра да је ситуација озбиљнија и опаснија у Софији него у Петричу и то због тога што ће се у Софији покушати атентати на

327 Томов, министар војни.

Стамболиског и друге виђеније режима, што је тешко спречити или на време открити или приметити.

Што се тиче Петрича, нада се, да ће се тај крај умирити најдаље за месец дана. Војска је већ заузела све стратегиске тачке у округу, и кад се приступи акцији успех је сигуран. Даље, влада је предузела низ мера, да комитету спречи снабдевање оружја и других потреба и да му укине новчана средства, која организација има од добровољних или изнуђених прилога. Прилоге у самој земљи лако је спречити, али помоћ коју македонске организације примају са стране тешко је. На питање на кога он мисли, одговорио је, да мисли на Италију и да Италија помаже организацију Тодора Александрова са 8 милиона лира годишње. Влада има у земљи многобројне непријатеље, који у борби против ње не бирају средства. Налазећи се у таквој ситуацији, влада се мора бранити свима средствима, не осврћући се на устав и на законе земаљске. У Софији Македонци не раде по својој глави, већ под утицајем буржоаских партија. Зато ће влада на сваки испад Македонаца одговорити страшним ударима по вођама буржоаских партија. За сваки атентат против једног од вођа странке владине, платиће главом шефови опозиције, банкари који финансирају опозиционе листове, и новинари који пишу против владе. Из целог разговора Министра Војног има се утисак, да влада још није решена почети борбу против македонских организација у петричком крају што се потврђује изјавом да је ситуација озбиљнија у Софији но у Петричу и да чека конгрес своје странке у Софији, који ће се одржати кроз 2-3 месеца, па да онда искоришћавајући присуство 40-60000 својих присталица, пречисти на један необичан начин рачуне са својим противницима. Том ће приликом, можда, напасти Македонце. Иначе изгледа по свему, ако Македонци сами не изазову сукоб и борбу не учине неизбежном, влада ће гледати да

одуговлачи и избегава акцију против ових, као што је и до сада радила.“

Министарству Спољних Послова част је предње доставити ради знања и дискретне употребе у погледу помоћи коју Италија даје македонским организацијама.

(потпис нечитак)

АЈ, 341-22-70, сјр.јов.бр.133 од 15. 05. 1923. Оригинал писма МИД-а у коме је цитиран извештај Посланства у Софији, писан на машини, ћирилица.

Бр. 59.

Министарство иностраних дела, Београд -
Посланство Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Букурешт

Шифровани телеграм
Пов. бр. 5495

Београд 9. јун 1923. г.
Букурешт 10. јун 1923. г.

Каљевско Посланство у Софији јавља ми:

„Лига, резервних официра са војском и македонцима извршила ноћас државни удар. Сви министри, који били у Софији ухапшени. Стамболијски се налази у свом селу Славовици и не зна се још шта је било с њиме. Јутрос Краљ³²⁸ потписао указ којим наименована нова влада састављена из свих опозиционих група. Председник Министарства министар спољних послова и мини-

328 Борис III (1894–1943), бугарски краљ од 1918–1943. Син бугарског краља Фердинанда I Кобурга (1908–1918), који је после пораза Бугарске у Првом светском рату абдицирао.

стар војни Цанков³²⁹, професор Универзитета, ван странака; министар унутрашњих дела генерал Русев; министар финансија Петар Тодоров, радикал; министар жељезница Кајасов, социјалиста; министар трговине Цветко Бобошев, објединист; министар социјалне политике Стојанчев, демократ; министар правде Бојан Смиљев, либерал; министар земљорадње и вршилац дужности министра просвете. . . . професор Мачов, ван странака. Нова влада преко једног изасланика изјавила француском посланику да ће јој главна брига бити одржање мира спољашњег и унутрашњег и легалност у земљи. Осим тога сондирали су га како ћемо ми заузети држање због ових догађаја у Бугарској.

Како изгледа да Стамболијски до сада није ухапшен и да ће његове присталице организовати отпор, нова влада намерава мобилисати неколико класа старих резервиста. Већ се велики број официра из резерве вратио у активну службу. Рекао сам француском посланику да би мобилизација била флагрантна повреда Нејског Уговора и да не би смо могли остати равнодушни према једном таквом акту.³³⁰

329 Александар Цанков (1879–1959) вођа удружене бугарске грађанске опозиције – Демократичевски зговор – који је оборио владу Александра Стамболијског 9. јуна 1923. године уз помоћ ВМРО. Са његовим доласком на власт, погоршани су односи између Бугарске и Краљевине СХС а ВМРО су дате одрешене руке – слобода деловања у Петричком крају. На месту председника владе био је до почетка 1926. када је краљ Борис распустио кабинет и мандат дао Андреју Љапчеву у чијем кабинету је Цанков био министар просвете.

330 Став и држање владе Краљевине СХС поводом преврата у Бугарској 9. јуна 1923. изнет је у Мемоару који је влада упутила великим силама и савезницима из Мале Антанте. Мемоар је прослеђен почетком августа преко посланстава КСХС у тим земљама. Поред мемоара предати су и текст Нишког споразума као и наредбе владе А. Стамболијског о македонским органи-

зацијама. Посланицима је сугерисано да Правила тајних организација и лиге бивших официра предају у изводима. Ми овде дајемо на увид текст Мемоара и текст Нишког споразума:

„Мемоар

Преврат, извршен у Бугарској, 9. јуна, изазвао је у Краљевини узбуђење колико необично, толико оправдано. Цело јавно мњење, сва штампа, без изузетка пропратили су ове догађаје са патриотском забринутости, инстинктивно осећајући да се на источној граници Краљевине стварају прилике које лако могу довести до нежељених компликација. Народна Скупштина, веран израз народних расположења, није се могла одвојити од јавног мњења и приступила је дискусији о догађајима у Бугарској, којом се приликом констатовало да су све политичке групе, које нису заступљене у влади, исказале иста страховања и учиниле исте предлоге за спречавање једне авантуристичке политике која може нарушити мир и спокојство на Балкану. И ако је потпуно делила патриотску забринутост тих политичких група, Краљевска Влада није могла усвојити њихове жеље и предлоге, јер је хтела, и овога пута, да савезницима и пријатељима да докаже о својој мирољубивости, излажући се неприлици да доцније, стицајем догађаја које није тешко предвидети буде стављена у много незгоднији и много деликатнији положај.

Узбуђење јавног мњења има своје дубоке разлоге и лако ће их разумети свако ко је пратио догађаје на Балкану. Два пута мучно нападнута од Бугарске, 1913. и 1915. године, после једне окупације којој по ужасима и свирепостима нема равне, Краљевина С.Х.С. прешла преко ових жалосних успомена, дубоко урезаних у срце народа, и потражила начина да створи добре суседске односе са Бугарском. Она од своје суседке није тражила ништа више него да изврши Нејски Уговор и да спречи активност нелегалних и револуционарских организација на Бугарској територији. И ако је овај последњи захтев био потпуно оправдан, Бугарска Влада дуго се устезала да прими и дискусију о њему, тврдећи непрестано да у Бугарској не постоје никакве револуционарне македонске организације. Самој влади г. Стамболијског, који је увек истицао своју жељу да се приближи Краљевини С.Х.С. требало је пуне четири године да увиди да је узалудно и немогућно порицати да такве организације постоје и функционишу на Бугарском земљишту. И влада г. Стамболијског је предузела извесне мере, које су и ако недовољно, знатно утицале на побољшање односа између двеју

земаља. Те мере су ипак биле изазване поглавито разлозима унутрашње политике, јер су се револуционарне организације изјасниле против г. Стамболијског и његових другова, почеле водити огорчену борбу, убијати министре, више чиновнике и друге виђеније присталице режима г. Стамболијског, уз то, те су организације узеле толико маха да су се почеле формално одметати од Бугарске државне власти и стварати аутономне области на Бугарској територији, као у Петричком и Ђустендилском крају. У таквом стању ствари оне су имале све олакшице за њихов заграничан рад: пребацивање оружаних људи и чета на нашу територију, тероризирање нашег становништва и.т.д. Каква је та организација и какви су њезини циљеви најбоље се види из докумената које је публиковала сама Бугарска Влада. То су писма и циркулари Тодора Александрова, шефа организације, упућена Министру председнику Стамболијском и одборима организације у унутрашњости Бугарске, који се прилажу у верном преводу.

Чим је Влада г. Стамболијског на тај начин правилно схватила ситуацију и пошла правилним путем ми смо са готовошћу изашли у сусрет другим њеним жељама и искрено помагали при решавању Бугарских питања за које јој је наша помоћ била потребна. Аранжман о репарационом дугу Бугарске по чл. 121. Нејског Уговора не би ни из далека био тако повољан за Бугарску да се влада Краљевине С.Х.С. томе противила а свима кабинетима познате су драгоцене услуге које смо ми Бугарској учинили на првој Лозанској Конференцији, и иначе. Може се без претеривања рећи, да је ретко која држава тако незаинтересовано и тако великодушно поступила спрам побеђеног непријатеља као ми према Бугарској. На тај начин створена је једна повољна политичка ситуација која је уживала поверење у солидарност и сигурност започетих добрих односа и давала гаранције да ће се они и даље у истом правцу развијати у корист обеју страна.

На жалост, насилно обарање владе г. Стамболијског прети да учини крај тим надама и да доведе у питање и резултате који су већ постигнути. Ослањајући се само на широке народне масе, које су у суштини неимперијалистичке и мирољубиве, имајући у парламенту већину каква се ретко виђа (215 од 245 посланика) влада г. Стамболијског могла се ослободити штетног утицаја егзалтираних шовиниста, патриотичких удружења и револуционарних комитета, и, бар донекле, одбацити старе

заблуде и старе методе. Такву владу, која има чврстог ослоња у народу, замењује влада створена превратом, противна народним схватањима и тежњама, састављена из људи који припадају странкама без великог ослоња у самом народу, од којих је свака у скорој прошлости изазвала или помагала завојевачке ратове, и које још и данас сањају о реваншу и превласти на Балкану. Сем овога наслеђа из прошлости, које је само по себи довољно да изазове извесно неспокојство у суседа, данашња влада – а исти ће случај бити и са владом која после ње дође – држи власт захваљујући главним чиниоцима, који су преврат организовали и извршили. Влада ће бити обавезна њима и њихов утицај на владу биће још за дуго пресудан. Ти чиниоци су војска и македонски револуционарни комитет две институције које су од како Бугарска постоји, били верни представници бугарске мегаломаније и нетолеранције и које су често натеривале раније бугарске владе да воде авантуристичку политику и стварају нереде на Балкану. Данашња Бугарска Влада најкатегоричније тврди да Македонска Револуционарна организација није учествовала у преврату. Поричући један тако несумњиво утврђени факт, Бугарска Влада сама продужава традиције и методе старих Бугарских политичких странака, из којих је она и састављена, која и данас најодлучније поричу да у Бугарској постоји ма каква револуционарна организација. Пошто револуционарна македонска организација не постоји, није могла ни учествовати у преврату. Међутим, учешће македонске револуционарне организације у преврату утврдили су и представници свих великих сила у Софији, а њено постојање напред наведена писма и циркулари Тодора Александрова. Није довољно примити те владине демантије са осмехом и сматрати да је то узалудан посао, пошто такви апсурдни деманти неће никог убедити. Треба се још запитати: какво поверење заслужују владине декларације о њезиној мирољубивости, о лојалном извршењу Нејског Уговора и осталих обавеза, кад та иста Влада може на најсвечанији начин порицати опште познате и опште утврђене чињенице.

Ето, у неколико речи, зашто је преврат у Бугарској узбудио јавно мњење и све факторе у земљи. Сви су јасно видели, да се на политичку позорницу враћа стара Бугарска, са старим навикама и старим менталитетом, вечито неискрена и превртљива, стари вероломни сусед жељан освете и хегемоније. Тако се на источној граници Краљевине образују елементи раздора и не-

мира који прете да потресу тешком муком и огромним жртвама створено стање ствари.

Све што се од преврата десило и дешава у Бугарској показује колико је наша узнемиреност била оправдана и предвиђања тачна. Македонске револуционарне организације и братства које је влада покојног Стамболијског у духу Нишког Споразума и доброг суседства била распустила, поново дејствују без запреке, а последице тога већ се осећају у југоисточним крајевима наше Краљевине. Листови тих организација, гласила мржње, раздора и освете, који су били од прошле владе забрањени почели су поново излазити, да са још већом жестином проповедају крв и клање на Балкану.

У окрузима дуж границе појављују се опет стари чиновници повереници македонских организација, које имају пуну и несметану власт у тим крајевима. Уместо да сузбије њихову акцију, влада је принуђена да пактира са њима преко свога Представника генерала Лазарова, шефа војне снаге, који са Тодором Александровим има у ствари пуну власт у својим рукама.

Поред Нишког Споразума ни Нејски Уговор није остао поштеђен. Сам преврат извршен је помоћу македонских и пређашњих официра, који су се само привидно повукли пред протестом суседа. Скоро сви добровољци, официри, подофицири и војници, које је прошла влада била ангажовала према чл. 72. Нејског Уговора на 12 година, замењени су новим људима, већином Македонцима под лажним именима пређашњих добровољаца да би се на тај начин маскирала отворена повреда тог Уговора. Подаци о овоме проверени су из сигурних извора, а инострани орган може их са мало труда утврдити на лицу места.

Исти је случај и у цивилној Управи, где је све промењено од врха до дна, отпуштено, протерано или ухапшено.

Народно Собрање у коме је прошла влада имала огромну већину, које је изабрано са паролем за Нишки Споразум и пријатељство са нашом Краљевином, разјурено је без указа о отпуштању, а највећи део његових чланова, народних посланика, и поред имунитета похапшен је или принуђен на бекство.

Сви пређашњи министри, који нису успели склонити се, похапшени су под изговорима у које нико не верује и изложени опасности по своје животе.

На овај начин велике сељачке масе остале су без својих вођа и без икаквих уставних гаранција. Опасност да оне остављене

саме себи и огорчене не оду одвећ у лево што не би било у интересу ни саме Бугарске ни њених суседа.

Краљевска влада сматрала је за своју дужност да својим савезницима изнесе ове своје погледе и скрене им пажњу на стање ствари у Бугарској које и с обзиром на њену унутрашњу и спољњу ситуацију носи у себи клице нових заплета и компликација на Балкану.“

(АЈ, 395-9-(240-241), Министарство иностраних дела, пов. бр. 7803 од 6. августа 1923).

Нишки Споразум:

Резолуције донесене на седници српско-бугарске комисије.

Седница од 2. марта 1923. год.

„Комисија, пошто је проучила питање о чувању границе, констатовала је да досадање чување границе није било довољно, саглашује се: да је једна од мера за осигурање граничне безбедности бројно појачање ефектива граничних стража, а нарочито на угроженом делу од Жераине до Тумбе. Ово појачање треба предузети што пре.“

Седница од 3. марта 1923. год.

„1) Да се допусти дању обострано слободно патролирање, удобним и најближим патролним стазама и путевима, који прелазе с једне на другу страну граничне линије, док свака страна те патроле путеве не изради на својој властитој територији. Тако исто дозвољава се искоришћавање, само дању, најближих граничних линија извора, бунара и чесама, кад ових нема у близини на својој територији.

Све ово има да се изврши у споразуму са граничним официрима, а сагласно са упутима које ће издати обострани команданти граничних трупа.

2) За спречавање незаконитих прелаза границе, треба ставити у дужност свим граничним органима, са обадве стране, да се узајамно обавештавају и потпомажу, ради постигнућа горњег циља – без преласка границе. О начину овог извештавања и потпомагања споразумеће се гранични официри са обадве стране по упутствима својих надлежних старешина.

3) Корисно би било, да свака страна своје страже и одељења, по фронту и дубини, веже телефонском везом.

4) Желети је, да се с једне и с друге стране граничне линије, где је земљиште пошумљено, исече шума за сто метара. У ширини од граничне линије за 25 метара сме се садити само најниже културе (кромпир, купус, ниски пасуљ и сл.); а у осталим 75 метара да

се саде само жита, а у овоме се не сме садити кукуруз и конопља.

5) У интересу граничне безбедности и спречавања преласка сумњивих лица, желети би било, да се што пре ликвидира са двовласничким имањима; док се то питање не ликвидира, олакшати искоришћавање сопственицима њихових имања, на следећи начин:

а) Двовласници биће снабдевени легитимацијама од надлежних државних власти. Легитимације ће садржавати имена свих лица породице дотичног двовласника, са назначењем имена, пола и године старости; а за мушке од 18 година па на више, приложити и фотографију са личним описом.

б) Са овако добијеном легитимацијом, двовласници ће се пријављивати одељењима граничне страже у чијој им се близини имања налазе, те да их уведе у списак двовласника свог рејона, ради контроле.

Провера исправа двовласника, који сваког дана прелазе границу да се врши, од граничних органа, на путевима које двовласници користе за долазак на своја имања или на имањима која обрађују.

в) Двовласници могу остати на своме имању на супротној страни, док не сврше посао за који су прешли, па ма то трајало и неколико дана.“

Седница од 12. марта 1923. год.

„1) Да са границе и њене непосредне позадине треба уклонити војне и друге бегунце, који се без куће и породице поред границе баве и упућивати их дубље у позадину земље.

2) Да се са границе и њене непосредне позадине уклоне сви они државни чиновници и службеници у опште, који су учествовали у комитској организацији и акцији, или је помажу ма на који начин.

3) Да обе стране међусобно, док се конвенција о томе не закључи, на основу реципроцитета, издају кривце који одговарају за кривце из општег кривичног закона.

Док се конвенција не закључи свака држава примењиваће уобичајени свој поступак при овом издавању криваца.

4) Да треба подврћи кривичној одговорности сва она лица, која учествују у комитској организацији или помажући је ма на који начин, ангажују државну безбедност“.

Седница од 15. марта 1923. год.

„Што се тиче амнестије, која спада искључиво у прерогативе Круне, Влада Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца прима к знању изражену жељу бугарске делегације и овластила је своје делегате, да јој се учињени предлог достави. Што се тиче по-

„Овим телеграмом из Софије Влада је узнемирена. Пошто је у изгледу опасна повреда Нејског Уговора повећањем оружане силе Бугарске, потребно је да се споразумемо са савезном румунском владом о хитним мерама које би евентуално требало предузети. Тражили смо од министра војног и морнарице да се појачају наше војне снаге према бугарској граници.

Молим известите о овоме Његово Величанство Краља.“³³¹

Нинчић

АЈ, 395-9-(137-138). Дешифрован телеграм, писан на машини, ћирилица.

вратка емиграната, оно је донекле у вези са првим питањем и када се оно реши решава се и ово. Иначе емигрантима, који се у великом броју свакодневно враћају, и сада се не омета повратак, само је подложно извесној административној процедури, која се можда може упростити и убрзати.“

Седница од 17. марта 1923. год.

„После опсежне дискусије о другим мерама за појачање граничне безбедности комисија се саглашава:

Самим непосредним чувањем граничне линије не може се потпуно спречити незаконито прелажење сумњивих лица и комитских чета, те се истиче хитна потреба за обостраним предузимањем нужних мера ради појачања државних власти у позадини угроженог граничног дела, а нарочито у областима око југо-источне границе Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, где ће тако појачана власт онемогућити организацију и упаде чета. Свака влада предузеће у томе правцу, самостално, потребне мере.“ (АЈ, 341-22-70).

- 331 Министар Нинчић је у наставку додао: „Овим телеграмом из Софије влада је узнемирена. Пошто је у изгледу опасна повреда Нејског уговора повећањем оружане силе Бугарске, потребно је да се споразумемо са савезном румунском владом о хитним мерама које би евентуално требало предузети. Тражили смо од Министра војног и морнарице да се појачају наше војне снаге према бугарској граници.

Молим известите о овоме Његово Величанство Краља.“ Краљ Александар Карађорђевић био је тада у Букурешту.

Бр. 60.

Посланство Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Софија -
Министарству иностраних дела, Београд

Телеграм
Пов. бр. 488
Политичком одељењу

Отправљен из Софије 10. јуна 1923. г.

Примљен у Београду 11. јуна 1923. г.

Преврат је извршен од стране лиге резервних официра у споразуму са војском и организацијом Тодорова.³³² Организацијом руководио генерал Лазаров.³³³ Официри завереници известили су бившег министра војног Мунавијева, да се Тодор Александров са великим бројем четника кренуо на Софију да обори владу и на тај начин од њега издејствовали наредбу да се војска те ноћи држи у приправности, и да заузме главне тачке у вароши и околини а да не изазове никакву сумњу код њених присталица ни код саме владе. Кад је то учињено онда су жандармеријски официри сменили страже пред министарским кућама, војска је дошла и похапсила ministre а питомци Војне Академије разоружали су одељење Оранжеве Гарде која се налазила у Софији, готово без отпора и са врло мало жртава око десет људи. Панчо Михајлов и Јован Брле са неколико стотина четника збиља су дошли у Софију али одушевљено дочекани од војске и официра са свим заједно извршили операцију.

332 Овде је вероватно реч о Тодору Александрову, што се може закључити и из треће реченице овог извештаја – телеграма.

333 Генерал Лазаров био је командант I армије.

У Софији влада мир. Из унутрашњости нема извештаја јер су комуникације пресечене, али судећи по синоћњем журном одласку из Софије великог броја војске, изгледа да по селима има покрета. Влада није формално прогласила опсадно стање, али је једном наредбом потчинила војним властима све цивилне власти у земљи. Мобилизација се очигледно извршује. Не само што су сви резервни официри који су у Софији ступили у службу, него су и одслужени војници позвани под заставу. У близини Посланства налази се једна касарна у којој је јуче целог дана издавано резервистима оружје и одело. Кад сам синоћ то напоменуо Председнику Министарства³³⁴, он је порицао да је то мобилизација. Рекао ми је да је досадашња полиција била чисто режимска и партијска и да је због тога морала одмах бити распуштена, а да се место ње, за одржање реда и мира у вароши, формира од добровољаца цивилна гарда и да се зато тим добровољцима издаје оружје. Међутим то није тачно. Ти људи нису добровољци, него на позив власти доведени су у касарне и третирани као резервисте. Бојећи се већих покрета у народу влада је апсолутно принуђена да, ради своје одбране прибегне делимичној мобилизацији. Затим официри активни и резервни, који су извршили преврат и који због тога још дуго имају надмоћан утицај у пословима Бугарске, сматрају за свој „point d'honneur“ ваставити обавезну војну службу и вратити у војску официре које је влада Стамболијског отпустила из службе.

На тај начин повређене су одредбе Нејског Уговора, које ограничавају број официра у Бугарској војсци и забрањује не само мобилизацију него и сваку припрему за мобилизацију.

Данас је сигурно да Стамболијски није ухапшен. Он ће вероватно организовати отпор и настаће борба између

334 Александар Цанков.

његових присталица и новог режима. Нови режим по својим симпатијама, по сили прилика и по чиниоцима који су га створили, неминовно ће фаворизирати војску и Маћедонце, дакле два елемента која су наши највећи непријатељи у Бугарској. Ако ми, бранећи основне принципе једног уговора који нас осигуравају од могућих изненађења у исто време, на посредан начин, смањујемо и снагу једног од противника у борби која може наступити између Стамболијског и новог режима, мислим да та случајност не може бити непријатна.

Ракић

AJ, 334-8-(83-85). Дешифровани шелеграм, њисан на машини, ћирилица.

Бр. 61.

Посланство Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Софија -
Посланству Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Букурешт

Шифровано писмо
Пов. бр. 489

Софија, 11. јун 1923. г.
Букурешт, 12. јун 1923. г.

У круговима Владе постали су јуче врло узнеми-
рени. Из унутрашњости почели су стизати обеспо-
којавајући гласови. Виђенији чланови Земљорадничке
странке, који су успели избећи из Софије или су се
затекли по селима организују отпор и против-акцију.
У Софији више нема војске. Сва је упућена у места
где се најјаче покрет јавља. Највећу забуну изазвало је

синоћно званично саопштење да Стамболијски није ухваћен. Саопштење додаје да Стамболијски у свом селу Славовици, да је војска са свију страна опколила село, тако да Стамболијски не може побећи. Нико не верује овом додатку, а поузани приватни извештаји тврде, да се Стамболијски налази око Шумена спремајући против акцију. [изостављена реч] покушај за отпор по унутрашњости извршио је Александар Ботев, председник Собрања. Он је у околини Радомира сабрао сељаке и кренуо са њима да заузме Мајдан Перник. Војска хитно послана из Софије спречила га у том покушају, али његови људи нису растурени и може се очекивати поновни напад од његове стране. Код Ихтимана [несигурно читање - М. М.] чете сељака пресекле су железничку пругу, зауставиле конвенционални воз за Цариград, и све Бугаре скинули са воза. Највећу бригу задају Влади Плевански и Шуменски округ, где су земљорадници најјачи и најбоље организовани. У том погледу карактеристичан је овај детаљ: првог дана по преврату, министри из кабинета Данева³³⁵-Гешова³³⁶-Малинова³³⁷, који су се налазили у затвору у Шумену, пуштени су у слободу с тим да у Шумену остану док се не васпоставе комуникације са Софијом. Али су још исте вечери сви они враћени у затвор из бојазни да по приватним кућама или самој вароши не буду убијени.

335 Стојан Данев, председник бугарске владе од средине јуна до средине јула 1913. године. Поднео оставку после пораза у Другом балканском рату. Био је и раније председник бугарске владе (1902–1903).

336 Иван Гешов, вођа Народне странке, председник бугарске владе од краја марта 1911. до средине јуна 1913. године.

337 Александар Малинов, вођа Демократске странке. На челу бугарске владе од јануара 1908. до краја марта 1911. године. После владе Васила Радославова (1913–1918) поново је на челу Министарског савета од 21. јуна до 28. новембра 1918. године.

По последњим вестима јутрос је отпочео напад на Славовицу. У нападу учествују најбоље и најсигурније трупе данашњег режима, а њима су се придружили и многобројни резервни официри и подофицири који су највећи противници Стамболијског. Владини и Маћедонски кругови не губе времена да осигурају свој утицај на све државне послове. Под њиховим притиском председник Министарства морао је уступити портфељ Министарства иностраних дела пуковнику Калфову, доскорашњем краљевом ађутанту, а за начелника Министарства истог наименовање професор Никола Милев, познати члан Маћедонског комитета и један од највећих наших непријатеља.

Ракић

AJ, 395-9-79-(150-151). Дешифровано њисмо, њисано на машини, ћирилица.

Бр. 62.

Посланство Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Софија -
Посланству Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Букурешт

Шифровано писмо
Пов. бр. 501

Софија, 12. јун 1923. г.
Букурешт, 13. јун 1923. г.

Нови министар спољних послова пуковник Калфов³³⁸ синоћ ме посетио и учинио исту изјаву као и председник

³³⁸ Христо Калфов, пуковник бугарске војске, Министар иностраних послова у влади Бугарске после преврата од 9. јуна 1923. године, бивши ађутант Бориса III.

Министарства³³⁹: да нова Влада највише полаже на одржавање добрих односа са нама, да ће поштовати и извршити све обавезе по Нејском уговору много искреније и тачније него што је то чинила прошла влада; да нема никакве наредбе за делимичну мобилизацију, него да се то добровољци пријављују за војну и полицијску службу ради одржавања реда и мира у земљи. Ја сам отворено рекао министру, да не само према гласовима који се проносе него и према оном што сам ја лично видео овде нису у питању добровољци него у истину делимична мобилизација³⁴⁰; да сам у том смислу известио и Београд; да у Београду највише полажу на одржање и поштовање војних клаузула и да ће од тога зависити држање владе у Београду. Сматрао сам за потребно да видим како ликвидациони орган мисли о овим војним мерама па сам синоћ отишао шефу органа француском команданту Ренку.³⁴¹ Он ми је без околишања рекао да нема никакве сумње да је то мобилизација; да су резервни официри и подофицири наредбом позвани на службу и да узимају ранг над активним официрима према чину и положају који су раније у активи имали, (под резервним официрима треба поглавито разумети активне официре бивше које је Влада Стамболијског ставила у пензију или отпустила из службе).³⁴²

339 Александар Цанков.

340 У члану 68. Нејског Уговора било је прописано:

„Забрањене су све мере за мобилизацију или у вези са мобилизацијом. Формације, административне струке и штабови не смеју, ни у ком случају имати, допунске кадрове.

Забрањено је извршење припремних мера у циљу реквизиције стокe или других војних превозних средстава.“ (Балкански уговорни односи 1876–1996, том III 1919–1945, Београд 1998, стр. 67. Приредио проф. др Момир Стојковић).

341 Ренко, француски командант, шеф Савезног ликвидационог органа у Софији.

342 Члан 71. Нејског уговора о миру гласи:

Командант Ренко је у истом смислу известио Војни Савет у Паризу. Војска је синоћ заузела Славовицу али Стамболијског није ухватила. Он се са неколико стотина присталица повукао на десну обалу Марице. Војска наставља гоњење. Готово свуда по унутрашњости има мањих локалних покрета али за сад још нема никакве акције у већем обиму. То се може очекивати ако Стамболијски успе да продре до Плевне и Шумена. Министар правде Дупарихов и посланик Гроцков ухваћени су у тренутку кад су хтели прећи границу Турску. Саобраћај железнички још није васпостављен. Собрање растурено али нови избори још нису расписани. Министар иностраних дела рекао ми је да професор Милев није постављен за начелника. Међутим, знам поуздано да је у поређењу са наименовањем било учињено али да је у тренутку последњем опозван на интервенцију француског посланика који показује симпатије новом режиму а нов режим опет показује тенденцију да слуша његове савете. Сви окружни начелници смењени су. Од новопостављених начелника ни један није

„Сви официри, рачунајући ту и жандармеријске официре, у царинској, шумарској служби или у другим службама, морају бити официри из каријере. Официри тренутно у служби, који остану и даље у војсци, у жандармерији или у горе означеним службама, морају се обавезати да ће служити бар до 40 година старости. Официри тренутно у служби, који не буду ступили у нову војску, жандармерију или у горе означене службе, биће ослобођени сваке војне обавезе; они неће смети да узму учешћа ни у каквим војним вежбама, теоријским или практичним.

Новопостављени официри морају се обавезати да ће служити у војсци, жандармерији или у горе означеним службама бар за двадесет непрекидних година.

Размера официра који напуштају службу из било каквог разлога, пре него што престане рок њихове обавезе неће смети да пређе сваке године 1:20 целокупног бројног стања официра предвиђеног чланом 66. Ако се ова размера пређе неће се моћи попунити новим наименовањима.“ (М.С. Балкански уговори... стр. 68).

грађанско лице него су сви без изузетка резервни пуковници. Јача одељења аутономиста отишла су у Пловдив где је средиште Македонске федералистичке организације да ту организацију униште. Пуковник Давидов, који је био делат бугарски у Нишу, а за којег је Посланство имало непроверене вести који је у вези са Македонцима, наименован је за шефа Генералштаба.³⁴³

Ракић

АЈ, 395-9-79-(152-153). Дешифровано писмо, рукопис, ћирилица. Исто писмо послато је Министарству иностраних дела одакле је прослеђено Посланству у Лондону (341-22-70, пов. бр. 184 од 13.06.1923. г.).

Бр. 63.

Посланство Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Софија -
Посланству Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Букурешт

Шифровано писмо

Пов. бр. 508

Софија, 13. јун 1923. г.

Букурешт, 14. јун 1923. г.

У Софији мир. У унутрашњости слабији локални покрети који све више малаксавају. Најозбиљнија акција била је у Плеванском округу где је бивши

343 Нинчић је у инструкцији Посланству у Лондону и још неким посланствима, на крају Ракићевог телеграма – извештаја додао: „У вези мојих упутстава из телеграма стр. пов. бр. 239 молим употребите по потреби и овај материјал, нарочито констатације команданта Ренка.“ (АЈ, 341-22-70, пов. бр. 184 од 13.06.1923.).

министар земљорадње у два маха заузео варош али последњи извештаји гласе да је Обов³⁴⁴ био потучен и принуђен прећи у Румунију. Стамболијски још није ухваћен. У потеру за њим послани су његови најљући непријатељи[изостављена реч при дешифровању – М.М.] резервни официри и маћедонски аутономисти. За сад нема изгледа за јачи отпор у унутрашњости. Том су главни разлози: 1) што је данашња повећана бугарска војска довољна да спречи организацију већих покрета; 2) што је у сезони пољопривредних радова тешко кренути сељачке масе; 3) што је већина земљорадничких вођа ухапшена а они други који су остали у слободи малобројни су, немајући везе међу собом ни могућности за споразум о каквој акцији у већем обиму. Сваки ради на месту у коме се случајно нашао а нико од њих осим Стамболијског нема великог утицаја на народ ако би Рајко Даскалов дошао у Бугарску то би била значајна помоћ Стамболијском. Све то пак не значи да ће се ново стање брзо консолидовати, ни да ће Бугарска проћи без велике кризе и потреса.

Јасна тенденција официрске лиге и уопште официра да осигурају себи што већи утицај на све државне послове већ изазива протесте политичких странака. Наименовање официра за окружне начелнике, постављење официра за министра унутрашњих дела и министра иностраних дела за управника града Софије, шефа јавне безбедности и на многим другим местима важним, владина намера је да за време дуже не распише нове изборе, њени разни изговори под којима не враћа у Софију ухапшене опозиционе министре у Шумену и ако су сад већ комуникације са Шуменом осигуране и ако опозициони блок

344 Александар Обов, бивши потпредседник Народног собрания и министар пољопривреде и државне имовине у влади А. Стамболијског.

наваљује да се то одлучно учини, све то изазива незадовољство и бојазан да се иза првог преврата не прикрива други преврат који би имао да уклони партије опозиционог блока од учешћа у државним пословима. Има већ индикација да се војна партија приближава Радослаовову.³⁴⁵ Ма како та комбинација изгледала неразумљиво, она није немогућа у данашњем стању духова. Најзад могућно је да се после извесног времена организују сељачки покрети у нешто већем обиму. Председник Министарства говорио је чехословачком посланику да Влада жели да има најбоље односе са нама, да ће у томе смислу најискреније радити и да се нада да чехословачка Влада неће одрећи своје услуге кад се тиче приближења Срба и Бугара. У исто време предложио је за посланика у Прагу (да чехословачка влада изабере којега хоће од њих двојице) професора Николу Милева и познатог Симеона Радева. Чудно приближење које имају да изведу Милев или Радев.

Ракић

АЈ, 395-9-79 –(156-157). Дешифровано њисмо, рукопис, ћирилица.

345 Васил Радославов (1854–1929) вођа Либералне странке (Радослависти), председник бугарске владе од 17. јула 1913. до 21. јула 1918. године. Ослањао се на Аустроугарску и Немачку. После пораза Бугарске отишао је у Немачку где је умро. Режим А. Стамболијског осудио га је на смрт у одсуству, због политике и пораза у рату.

Бр. 64.

Посланство Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Софија -
Посланству Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Букурешт

Шифровано писмо
Пов. бр. 514

Софија, 14. јун 1923. г.
Букурешт, 15. јун 1923. г.

Ноћас у 10 сати дошао ми је министар спољних послова. Рекао ми да је Влада добила извештај да су не само трупе на нашој граници повећане него да се и велика маса војске концентрише око Ниша и Пирота. Молио да му објасним шта то значи. Рекао сам му према вашем телеграму пов.бр. 5495³⁴⁶ да су то само мере предострожности због евентуалних нереда у Бугарској и због првих гласова о бугарској мобилизацији. Министар иностраних дела поново ми је објашњавао да је влада принуђена формирати од добровољаца грађанску милицију за одржање реда али да се та милиција распушта одмах чим се у дотичном месту поврати мир и ред. Истина је да је за последњих два дана влада распустила многобројне резерviste нарочито резерviste офицере. То је учињено из бојазни од компликација са нама. Ипак

346 У телеграму министра Нинчића пов. бр. 5495 од 10. јуна 1923. записано је: „Како се услед последњих догађаја у Бугарској спремају крупне и за мир опасне повреде Нејског уговора ми смо наумили да предузмемо извесне мере опрезности према бугарској граници. Пратимо пажљиво развој догађаја и ситуацију сматрамо озбиљном.“ (АЈ, 341-22-70, пов. бр. 177 од 10. јуна 1923).

још има резервиста официра на служби у војсци а то је противно 71. члану Уговора о миру са Бугарском.

Ракић

АЈ, 395-9-79-(162). Дешифровано писмо, рукопис, ћирилица.

Бр. 65.

Посланство Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Софија -
Посланству Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Букурешт

Шифровани телеграм

Пов. бр. 515Софија, 14. јун 1923. г.

Букурешт, 14. јун 1923. г.

Синоћно полузванично саопштење тврди да је румунски министар иностраних дела Дука изјавио бугарском посланику у Букурешту да ће указати моралну помоћ новом бугарском кабинету.³⁴⁷

347 Поводом овог Ракићевог телеграма, министар Нинчић је затражио од посланика у Букурешту Б. Чолак Антића да се обавести о овоме. Чолак Антић је пренео његов разговор са румунским министром иностраних послова Дуком који је порицао да је бугарском посланику у Букурешту Фичеву „рекао ма што из чега би овај могао да изведе закључак да Румунија обећава Бугарској моралну потпору.“ Чак му је рекао да ће звати Фичева да се објасни са њим о томе. Антић је у свом телеграму саопштио Дукино гледиште да он „не дели оптимизам румунске штампе и жали што су у његовом одсуству изашли у L'indépendance Roumaine чланци онако написани.“ У Румунији су сматрали да је Стамболијски имао везе са руским бољшевицима и да је помагао Земљорадничку странку у Румунији. Румунски министар се осврнуо на писање штампе у Београду о томе „да се Румунија у овој прилици није понашала као лојалан савезник“, оценивши такво писање као

„незаслужени прекор“. (АЈ, 395-9, Нинчићев телеграм стр. пов. бр. 259 од 15.06.1923; Антићев телеграм пов. бр. 354 од 16.06.1923).

Министар Дука желео је да чује како ће влада у Београду одговорити на отворени поздравни телеграм бугарског министра иностраних послова у коме је изјавио „да ће нова влада поштовати уговоре и старати се да учврсти добре односе са суседима.“ Нинчић је одговорио Чолак Антићу да „ни ми нисмо одговорили на телеграм бугарске владе“ нити ће то учинити без договора са људима у Букурешту и Прагу. Уз то нагласио је да сада „није моменат одговарати ни признавати нову владу докле се не виде стварне гаранције за поштовање постојећих уговора.“ Са оваквим мишљењем већ је била сагласна влада у Прагу па је затражено мишљење и румунске стране. (*Истио*, Нинчићев телеграм стр. пов. бр. 300 од 18.06.1923).

Румунски министар сматрао је да се може сачекати који дан на одговор бугарској влади али „да би незгодно било не признати је, пошто су је велике силе признале.“ Навео је да је распуштање резервиста у Бугарској већ извесна гаранција из Софије, не видећи какве би нове гаранције могли тражити. Иако неповерљив према влади у Софији „налази да би нас непризнање бугарске владе одвело далеко.“ Дука је саопштио Антићу да му је отправник послова чехословачког Посланства у Софији рекао да је Бенеш мишљења да би Мала Антанта требала да призна нову бугарску владу. (*Истио*, Антићев телеграм из Букурешта пов. бр. 365 од 19.06.1923).

Нинчић је после консултација са Ракићем, кога је тим поводом позвао да дође из Софије, одговорио на предлоге из Букурешта 24. јуна. „Пошто је она [влада у Софији – М.М.] у више прилика изјавила и дала обећање, како суседима тако и великим силама савезничким да ће поштовати и вршити све међународне уговоре и обавезе, које је примила прошла влада, налазим да би сад наши представници у Софији (чехословачки, румунски, грчки и наш) могли да одговоре на ноту, којом их нова влада извештава о свом доласку на владу. По мишљењу нашем, одговор би требало да буде по могућству идентичан. У њему би требало нарочито нагласити да су примљене к знању и нотиране изјаве владе о поштовању и вршењу међународних уговора и обавеза. У овом смислу ми бисмо дали упутства нашем посланику у Софији који се сутра враћа тамо. Молим јавите ми телеграмом да ли би и тамошња влада

Ракић

АЈ, 395-9-(158). Дешифровани телеграм, рукопис, ћирилица.

била вољна поступити овако и дати упутства у смислу истом свом представнику у Софији. На тај начин ликвидирало би се воспостављање нормалних односа са новом владом у Софији. У погледу текста и модалитета овластити представнике у Софији да се непосредно споразумеју.“ (Истио, Нинчићев телеграм Посланику у Букурешту, стр. пов. бр. 324 од 24.06.1923).

Антић је известио из Букурешта 30. јуна (после повратка министра Дуке из Варшаве) да Дука усваја Нинчићев предлог „с тим да се у одговору наших представника на ноту бугарске владе не употреби реч 'признање'.“ (Истио, Антићев телеграм пов. бр. 403 од 30.06.1923).

Иначе, став великих сила према пучистима и новој влади у Софији био је углавном благонаклон, како у Лондону (одакле је влада Цанкова добила „прву и највећу подршку“), тако и у Риму (где је „преврат изазвао нескривену радост“) и Берлину (где је доживљен „као спасоносна промена у Бугарској“). Чак је и Француска имала благонаклон став према преврату из разлога „двоструке игре француске политике на Балкану.“ (Видети Ж. Аврамовски, О ставу југословенске владе према деветојунском преврату у Бугарској 1923, Историја XX века, зборник радова IX/1968, стр. 163–170).

Румунија као савезница из Мале Антанте није крила задовољство због пада владе Стамболијског, док је Чехословачка „изразила своју пуну солидарност с југословенском владом“ али није желела сукоб на Балкану а још мање да се уплете у њега. Грчка је била врло обазрива. (Истио, стр. 171–174).

На крају влада у Београду је, после ставова великих сила а и савезника из Мале Антанте и Грчке, поводом државног удара у Бугарској, заузела помирљиво држање. Ни војна акција о којој се говорило ни оштра дипломатска нису уследиле. (Истио, стр. 178).

Бр. 66.

Посланство Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Софија -
Посланству Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Букурешт

Шифровано писмо
Пов. бр. 516

Софија, 14. јун 1923. г.
Букурешт, 14. јун 1923. г.

У Софији мир. У унутрашњости стање непромењено: ретки и безначајни локални инциденти. Стамболијски са неколико другова бега ка Панђуришту. Сам министар иностраних дела рече ми да је тамо терен врло тежак за потеру и врло шумовит и да је вероватно да ће се Стамболијски спасти. Војничка лига показује све више намеру да се не распису нове избори и да се[изостављена реч при дешифровању – М.М.] политичари из буржоарских партија одстрани од учешћа у спољној и унутрашњој политици. Министар иностраних дела рече ми да ни један од познатих политичара из опозиционог блока неће бити именовани за посланике на страни, а министар правде изјавио да стари политичари треба да се повуку из активне политике па да пишу[изостављена реч при дешифровању – М.М.] мемоаре. На тај начин Лига се нада: прво, стећи симпатије у иностранству одстрањујући од владе и државних послова људе који су водили рат и који су компромитовани у иностранству; друго, осигурати за себе надмоћни утицај у земљи немајући у влади ни једног државника

од гласа и ауторитета који би се могао са успехом том успротивити.

Ракић

AJ, 395-9-(164). Дешифровано писмо, рукопис, ћирилица.

Бр. 67.

Посланство Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Софија -

Посланству Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Букурешт

Шифровано писмо

Пов. бр. 517

Софија, 14. јун 1923. г.

Букурешт, 14. јун 1923. г.

Овдашњи француски посланик, енглески посланик и италијански добили саопштење од својих влада о кораку који сте учинили код Великих сила поводом војних припрема у Бугарској.³⁴⁸ Сва три налазе да је бугар-

348 Вероватно је реч о ноти коју су посланици Краљевине СХС у Лондону, Паризу, Риму, предали 11. јуна владама код којих су били акредитовани. Инструкцију за ноту добили су од министра Нинчића, да је у Бугарској извршена делимична мобилизација што је окарактерисано као „једна веома крупна повреда Нејског уговора.“ Влада у Београду је тражила тим поводом да владе три велике силе „учине енергичан корак да се даља мобилизација одмах распусти“, јер да „Бугарска која није разоружана представља непосредну опасност“ за безбедност Краљевине СХС. (AJ, 341-22-70, пов. бр. 180 од 12.06.1923. године Нинчићев телеграм сстр. Пов. бр. 249 од 11.06.1923).

Посланик М. Гавриловић известио је Нинчића да му је у Форин офису саопштено да они од својих дипломата из Софије немају никаквих извештаја о мобилизацији, било јавној или тајној, и да су мишљења да су покрети војних јединица које су учество-

вале у преврату могле дати повода да се у Београду мисли да се врши мобилизација. Гавриловић је инсистирао на истинитости извештаја којима располаже влада у Београду, истовремено тражећи одговор на питање шта влада у Лондону намерава да учини у вези са тим. Добио је одговор да ће наведене тврдње бити проверене у Софији, па ако се покажу као истините, учиниће корак који тражи Београд. Иначе, у Лондону нису сматрали да догађаји у Бугарској представљају опасност за суседне земље. Њихова очекивања су била да ће се нови режим Цанкова учврстити, што им је и одговарало. (АЈ, 341-22-70, Гавриловићев телеграм Нинчићу, пов. бр. 182 од 12.06.1923; Ж.А. н. д. стр. 164).

У Риму је посланик В. Антонијевић разговарао са надлежним у Министарству иностраних дела где му је речено да по извештају њиховог посланика у Софији, „излази да се у ствари резервни официри и грађани организују као добровољци“ и да влада то организовање не може да спречи „него вероватно чак фаворизира пошто има врло мало војске а потребна је њој оружана сила.“ Кантарини је у присуству Антонијевића наредио да посланик у Софији провери у вези гласова о мобилизацији и да „у случају сваком обрати пажњу бугарској влади на озбиљност ситуације“, и да буде у контакту са посланицима Француске и Енглеске и да делује уз сагласје са њима. Кантарини је Антонијевићу дао да прочита телеграм њиховог посланика из Софије, уз молбу Нинчићу да то буде строго поверљиво. Антонијевић је из њих видео да је бугарски краљ знао за државни удар „и да се одлучио два дана раније пошто је имао врло буран састанак са Стамболијским на коме је овај запретио краљу да ће оборити монархију; даље да ова влада [Цанковљева – М.М.] даје веће гаранције за поштовање међународних уговора и закона, али да је састављена и да се наставља на партије које су определиле да Бугарска уђе у рат на страни Немачке, тј. да је ово једна германска влада; и најзад талијански посланик тражи инструкције о држању које да заузме према њима.“ Италијански дипломата му је рекао да се Мусолини враћа са Сардиније сутрадан и да ће он да реши какво ће држање Италија имати према преврату у Бугарској.

У исто време бугарски посланик у Риму, по наредби своје владе, демантовао је вест о мобилизацији изјављујући да ће нова влада поштовати обавезе које има према Уговору о миру и „да ће бити лојална према великим силама и да ће настојати да побољша односе са свим суседима.“ Посланик Антоније-

ска Влада за последњих два дана чинила много да војску доведе у редовно стање, да ће се те мере наствити, да данас постоје повреде уговора Нејског нарочито што се тиче резервних официра али да мобилизација више не постоји, да у случају сваком данашња бугарска војска није опасност за суседе и да би они требали да одложе тај корак у Софији за доцније, ако би бугарска влада поновним војним мерама дала повод за то. Они су у том смислу телеграфисали својим владама. Према овом стању ствари румунски посланик, који је јутрос добио наредбу да заједно са мном учини корак, мисли да би било најбоље да и ми одложимо наш корак и о том данас извештава Букурешт.³⁴⁹ Тога сам мишљења и ја, у толико пре што ће наступити тек доцније праве тешкоће које ће неминовно натерати владу да предузима мере које ће дати оправданог повода за наш корак.

вић на крају констатује да су листови „са једва прикривеним задовољством пропратили вести о збацивању Стамболијског и преврату означајући као повратак у легално стање.“ (АЈ, 341-22-70, пов. бр. 199 од 16.06.1923. телеграм МИД-а Посланству у Лондон од 15.06.1923).

349 Поводом преврата у Софији одмах је било говора ко ће и како признати нову владу од великих сила. Министарство иностраних дела у Београду имало је сазнање да је председник нове владе Цанков изјавио да је Енглеска признала на основу чега је затражено од посланика у Лондону Гавриловића да то провери у Форин офису. Гавриловић је известио МИД 20. јуна да му је речено „Вероватно је да ћемо је признати, али то још нисмо учинили“, уз његову опаску да се може очекивати да ће нова влада бити призната ускоро. Имао је сазнање да ће се „у овом питању енглеска влада опредељивати према држању Француске“. (АЈ, 341-22-70, пов. бр. 219 од 20.06.1923).

На вести да је енглеска влада утицала на Румунију да утиче на владу у Београду како да се држи према догађајима у Бугарској, Гавриловић је од Херолда Николсона, шефа одсека у Форин офису, добио одлучна уверавања да то није чињено. (*Истио*, пов. бр. 226 од 21.06.1923).

Посланици Великих сила решили да овдашњи ликвидациони орган уложи протест енергичан против свих војних мера које нису у сагласности са Нејским уговором.

Ракић

AJ, 395-9-(159). Дешифровано писмо, рукопис, ћирилица. Исти телеграм из МИД-а упућен је и Посланству у Лондон (AJ, 341-22-70, њов. др. 202 од 16.06.1923. год.).

Бр. 68.

Посланство Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Софија -
Посланству Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Букурешт

Шифровани телеграм

Пов. бр. 527

Софија, 14. јун 1923. г.

хитно

Министар иностраних дела рече ми данас Стамболијски ухваћен у близини свога села.

Ракић

AJ, 395-9-(163). Дешифровани телеграм, рукопис, ћирилица.

Бр. 69.

Посланство Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Софија -
Посланству Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Букурешт

Шифровани телеграм
Пов. бр. 528

Софија, 15. јун 1923. г.
Букурешт, 15. јун 1923. г.

У Министарству спољних послова рекоше ми: кад је синоћ стража спроводила Стамболијског за Софију, једна група оружаних сељака напала стражу на три километра од вароши Панађуришта у намери да ослободи Стамболијског. У борби која се том приликом започела Стамболијски је погинуо.³⁵⁰ Међутим, Министарство војно има извештај, за који тврди да је најновији и апсолутно тачан, да Стамболијски у тој борби није погинуо него да се спасао.

Ракић

АЈ, 395-9-(165). Дешифровани телеграм, рукопис, ћирилица.

350 Стамболијски је убијен 14. јуна 1923. године а према неким бугарским изворима 11. јуна, када је после краће борбе „код Татар Пазарџика заробљен и зверски убијен.“ (Ж. А. О ставу југословенске владе... стр. 154).

Бр. 70.

Министарство иностраних дела, Београд –
Посланству Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Лондон

Шифровани телеграм
Стр. пов. бр 296

Београд, 18. јун 1923. г.

Лондон, 19. јун 1923. г.

Посланик из Софије јавља:

„Отпор у унутрашњости сасвим је малаксао. Смрт Стамболијског обесхрабрила и оно мало енергичних људи, без тога покушали би организовати отпор. Готово сви земљораднички посланици и министри налазе се у затвору а остали у иностранству.

На тај начин сеоске организације су обезглављене; за извесно време не могу [се] од њих очекивати већи покрети. Влада је данас бар привремено свршила са земљорадничким отпором. Остају [изостављено приликом дешифровања] две велике тешкоће које ће она предати у наследство и владама које ће после ње доћи: војничка и маћедонска, а осим тога и један тако исто тежак и деликатан задатак: да се определи у спољашњој и унутрашњој политици и да изабере политичке чиниоце у земљи на које ће оснажити се у свом даљем раду. У том погледу постоји јако колебање и несугласице међу члановима Владе.

Формула да се стари политичари и вође партија повуку из политике и да пишу мемораре, несумњиво је лансирана ради доброг утиска у иностранству, али она постаје неизводљива чим се састане Скупштина.“

Нинчић

*AJ, 341-22-70, њов .бр. 202 од 19.06.1923. i. Дешифровани
телеграм, рукопис, ћирилица.*

Бр. 71.

Посланство Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Софија -
Министарству иностраних дела, Београд

Шифровани телеграм
Пов. бр. 571
Политичком одељењу

Отправљен из Софије, 27. јуна 1923. г.
Примљен у Београду, 27. јуна 1923. г.

Енглески посланик³⁵¹, који је за време мојег бављења у Београду³⁵², био на аудијенцији код Краља, рече ми да је Краља нашао врло нерасположена готово утучена. Говорио је похвално о спољној политици и спољним успесима Стамболијскога владе а није крио спољашње и унутрашње тешкоће с којима ће нови режим имати да се бори. Рекао је да су му најтежи тренуци у животу били деветога јуна, када је за један сахат времена имао да реши судбу земље; да је дуго оклевао да потврди револуционарну владу; али се најзад решио да то учини да би избегао грађански рат, који би у противном случају несумњиво плануо у земљи, јер је један део официра искључиво тражио да се нова влада утврди, а други део изјавио је да ће примити и бранити краљево решење ма какво оно било.

Да није потврдио владу, официри и војска поделили би се на два непријатељска табора и дошло би до грађанског рата. Затим је рекао да ће свим силама трудити се да се у Бугарској прекине стара рђава пракса,

351 Сер Вилијам Ђеркин.

352 Ракић је био на реферисању у МИД-у у Београду 23. и 24. јуна 1923. године.

по којој сви министри са министарских фотеља иду право у затвор.

По држању и говору Краља Бориса, енглески посланик имао је утисак да је краљ овим превратом само променио татора, али да се његов непријатан и мучан положај ни у колико није изменио.

Ракић.

AJ, 334-8-(88-89). Дешифровани телеграм, писан на машини, ћирилица.

Бр. 72.

Посланство Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Софија

Министарству иностраних дела у Београду

Телеграм

Пов. бр. 572.

Политичком одељењу

Отправљен из Софије, 27. јуна 1923. г.

Примљен у Београду, 27. јуна 1923. г.

Министарски савет решио је, да се министри у Шумену преведу у софијски затвор с тим да им се затворски режим олакша; да министри у сливеном затвору и даље остану у Сливену; да питање о једнима и другима дефинитивно реши Собрање када се буде састало. Гешов се вратио из иностранства и налази се у Софији. Влада је пустила из шуменског затвора Тодора Тодорова³⁵³ и допустила му да дође у Софију под изговором да је врло болестан и да треба да се лечи. Тодо-

353 Вероватно се ради о Теодору Тодорову, који је био председник бугарске владе од 28.11.1918. до 6.10.1919. године до доласка А. Стамболијског на тај положај.

ров је међутим, чим је стигао на жељезничку станицу, одржао један ватрен говор којим је потпуно разбио страховање његових пријатеља за његово здравље и очигледно показао, да је његово лечење споредна ствар. Под притиском политичке странке и Маћедонаца, влада све више попушта у питању шумених и сливенских министра и вероватно је да ће један по један бити пуштени на слободу ради лечења или под другим сличним изговором.

Ракић

АЈ, 334-8-(90). Телеграм, њисан на машини, ћирилица.

Бр. 73.

Министарство иностраних дела, Београд -
Посланству Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Букурешт

Шифровани телеграм
Пов. бр. 6220

Београд, 29. јун 1923. г.
Букурешт, 30. јун 1923. г.

На супрот званичним уверавањима нове бугарске Владе Краљевско Посланство у Софији јавља:

„На састанцима представника Маћедонског комитета револуционарног и генерала Лазарова представника Владе одлучено: да се у интересу општем за сад привремено обустави слање чета у источну Македонију, а оне чете које се налазе близу Вардара да дођу у западну Македонију.³⁵⁴ Ови четници по могућству треба

354 Посланство Краљевине СХС у Риму известило је МИД у Београ-

да буду регрутовани од становништва западне Македоније. Одлучено послати помоћ арбананашко-косовском комитету у борби против арбанашке владе ако би је затражио, као и да се развије што већа пропаганда у Европи за македонско питање. Даље, одлучено ући у тешњу везу са комитетом пробуђених Мађара и ако буду повољне прилике покушати општи устанак на јесен.³⁵⁵ Покушаће се сједињење са Тракијским

ду 3.07. о агитацији бугарског посланика међу дипломатама:

„Овдашњи бугарски посланик посетио је неке стране амбасадоре и посланике и изјавио им да су неистините наше вести да комитске чете прелазе из Бугарске на нашу територију, него да се оне образују на самој нашој територији и да је према томе бугарска влада немоћна да то образовање спречи. Истина је, међутим, да се дешава да се ове чете склањају и сакривају на бугарској територији кад их наше власти притисну. Односно Протогерова рекао је он овим страним посланицима да он живи у иностранству и да му стога бугарска влада не може ништа. Што се тиче Александрова, каже да се он крије и да га је немогућно ухватити; он је једини који кришом покушава ове агитације у Бугарској.

С обзиром на то што је он ове посете учинио у току од последњих два-три дана и што су изјаве свима од којих сам чуо истоветне, можда не би било предухитљиво извести закључак да је ово циркуларно упутство нове бугарске владе свима представницима на страни и припремање терена за ма какву акцију у великом стилу, за коју би се после имало да каже да је то један иредентистички народни покрет на самој нашој територији.“ (АЈ, 341-22-70, МИД Посланству у Лондону, пов. бр. 383 од 3.07.1923).

- 355 У вези поменутог устанка Посланство у Тирани известило је МИД 2. јула: „Дознао сам са поуздане стране да је преврат у Бугарској само први део програма који је зимус израђен у Бечу од стране Тодора Александрова, Чауљева и осталих. Програм даље предвиђа и револуцију у Македонији, којој би претходио упад у нашу територију свих војвода и комита бугарских. План предвиђа детаљно распоред снага, да би се датог момента пресекле све комуникације и везе и порушили сви најважнији саобраћајни објекти. План предвиђа и наиме-

револуционарним комитетом да би се ојачала организација. Најзад, генерал Лазаров у име Владе обећао да ће се у буџету предвидети један нарочити кредит који ће се ставити на расположење Комитету.“

Нинчић

АЈ, 395-9-(299). Дешифровани шелејрам, рукойис, ћирилица. Исти шелејрам упућен је и Посланству у Лондон (АЈ, 341-22-70, њов. бр. 243 од 30.06.1923).

Бр. 74.

Министарство иностраних дела, Београд -
Посланству Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Букурешт

Телеграм
Пов. бр. 7380

Београд, 1. август 1923. г.
Букурешт, 2. август 1923. г.

Софија јавља ми: „5. августа прославиће се у Софији двадесетогодишњица маћедонског устанка.“³⁵⁶ Том приликом извршиће се велика маћедонска манифестација у којој ће учествовати сва братства и сва друштва маћедонска.“³⁵⁷

новање личности из администрације ослобођене области.“
(Истио, телеграм МИД-а Посланству у Лондон, пов. бр. 1543 од 2.07.1923).

356 Мисли се на Илинденски устанак 1903. године.

357 Поводом овог телеграма министар Нинчић је посланику Ракићу дао следеће инструкције: „У вези вашег телеграма пов. бр.738 молим изјавите тамошњој влади, да предстојеће илинденске манифестације маћедонаца сматрамо као изазивање и противне Нишком споразуму и мирољубивим уверавањима председника владе Бугарске и министра иностраних дела. У

Нинчић

AJ, 395-9-(306). Телеграм, рукојис, ћирилица.

духу тога споразума и доброг суседства влада умрлог Стамболијског била је забранила све те организације и њихове листове. Садашња влада поред свих обећања да ће поштовати и вршити Нишки споразум, не само да је њима допустила поновни јавни рад и излагање листова, већ толерише, а вероватно и помаже садашњу јавну велику манифестацију очигледно упорену против нас и наше безбедности. То је продужење старе предратне политике о чему водићемо рачуна.“ (*Истио*, телеграм МИД-а пов. бр. 7380 од 1.08.1923).

Бр. 75.

Посланство Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Софија -
Министарству иностраних дела у Београду

Пов. бр. 780

Софија, 10. августа 1923. г.

Господину др Нинку Перићу
Министру правде и заступнику министра
иностранних дела
Господине Министре,³⁵⁸

Има већ два месеца како је влада Г. Цанкова после крвавога преврата, узела власт у своје руке. За то кратко време она сасвим природно није могла свршити какве велике послове нити извести важније тачке свога програма, али већ има доста чињеница и индикација по којима се може судити о њеним намерама и о њеним односима са другим факторима у земљи.

358 Како је министар Нинчић био у Женеви, извештај је упућен заступнику министра иностраних дела др Нинку Перићу (1886–1961). Завршио је Правни факултет у Београду на ком је и дипломирао. Почео је да ради као писар Првостепеног суда за град Београд а октоба 1917. године постављен је за секретара V класе у МИД-у где је до марта 1920. године напредовао до секретара прве класе. Априла 1920. изабран је за ванредног професора на Правном факултету у Београду и на Правном факултету у Суботици. Као министар социјалне политике и народног здравља био је заступник министра иностраних дела од 26. јула до 1. августа 1923. године а као министар правде заступао је министра иностраних дела од 29. вгуста до 24. септембра 1923. Био је министар иностраних дела од 24. децембра 1926 до 17. априла 1927. године када је стављен на расположење. Као председник Државног савета у пензији, 9. марта 1935. постављен је за изванредног посланика и опуномоћеног министра у Букурешту где је био до средине маја 1936. године када је пензионисан.

Још одмах у почетку влада је објавила да јој је један од главних задатака да образује једну грађанску странку у којој би се слиле ове садашње грађанске партије, рачунајући ту и социјалисте, и да из активног учешћа у политици уклони досадашње партијске вође, којима је министар правде саветовао да се повуку у своје кабинете па да пишу мемоаре. Та идеја о сливању грађанских партија у почетку је добро примљена, нарочито у унутрашњости где су организација „Народни Сговор“ и Лига резервних официра и подофицира имали јак утицај. У Софији су идеју прихватили и одбори старих партија, али су је прихватили неискрено, под морањем. У прве дане преврата нико није смео отворено устати против сливања. Чекало се да притисак попусти, па да се доцније створе тешкоће које ће цео тај посао осујетити. И ако су сви министри пошли по унутрашњости ради агитације, и ако су неки од њих претили диктатуром, а Министар Војни наглашавао да ће војска поново доћи у искушење ако се сливање не изврши - сливање се није извршило и данас оно изгледа сасвим компромитовано, а о уклањању старих вођа из политике више нико и не говори.

По мом мишљењу, два су главна разлога за овај неуспех. Неке од старих партија не могу се помирити с мишљу да неки нови људи, који или у опште нису учествовали у политици или су били неистакнути партијски чланови, сад примају партије да се слију да се донекле одрекну својих принципа и материјалне користи, како би ти исти нови људи могли и даље остати на власти. За тим демократи и нарочито радикали, који важе као строги доктринари и чистунци, нису никако хтели у исто друштво са либералима, које сматрају као неповратно компромитоване и као кривце за све несреће које је Бугарска у последње време доживела. Влада међутим инсистира да се либерали приме, јер

у „Народном говору“ и у официрској лиги има доста либерала и њихових пријатеља.

Овај неуспех у преговорима о сливању партија донеће влади нов низ тешкоћа и компликација. Влада ће због тога бити принуђена да одлаже законодавне изборе, да управља без Скупштине, без финансијског закона и без буџета, да суспендује или укида законе решењима Министарског Савета, да пође путем диктатуре. На тај пут наводе је, у осталом, њезини пријатељи и удружења на која се она ослања. Одбори „Народног Сговора“ и Лиге резервних официра и подофицира у унутрашњости шаљу Влади писмене и телеграфске протесте што у борби са противницима народног јединства није довољно енергична, позивају је да покаже песницу и за тај посао нуде своје услуге. Најзначајније је што и неки гарнизони пишу Влади у истом смислу.

Остало би још да се образује коалициона влада од „Народног Сговора“ и Демократског Савеза - како се назива партија сливених демократа и радикала - или од „Народног Сговора“ и Обједињених зајено са либералима. Но та комбинација било са другим или првим политичким групама, не може бити дуготрајна нити се њоме може решити тешка унутрашња криза Бугарске.

С друге стране, елементи незадовољни превратом од 9. јуна не остају неактивни. Комунисти, помагани из Русије, развили су врло велику агитацију по целој Бугарској. Њима је за сада главна ствар да придобију сељачке масе које су остале без вођа и чија је организација готово уништена. У исто време вратио се у јавни живот и некадашњи сарадник Стамболиског, Драгијев, који покушава да прегрупише и обнови организацију аграрне странке. И њему и комунистима и нехотице иду на руку влада и њезине присталице у својој нетрпељивости и наглости да униште установе прошлог режима. Једна од реформа г. Стамболиског која је

највише задовољила сељачке масе јесте укидање велике сопствености и подела земље међу оне који је у ствари обрађују. Али сад после 9. јуна, стари сопственици, чија су имања под Стамболиским на основу закона о сопствености подељена међу сељаке, на силу отимају од сељака своју ранију сопственост и у томе послу помажу их готово у целој Бугарској државне и општинске власти а где власти не допуштају повраћај саме сопствености оне помажу старе сопственике да дигну жетву са имања која су нови сопственици засејали и обрадили. Разуме се да су сељаци огорчени оваквим поступцима и прићиће комунистима и Драгијеву, који обећавају да задрже старо стање ствари.

У сваком случају, не треба мислити да је преврат од 9. јуна, оборивши један диктаторски режим, преобразио Бугарску и рашчистио унутрашње тешкоће њене, нити да је Бугарску ојачао. На против. Сад тек наступају за Бугарску дани искушења и унутрашње тешкоће у којима ће утрошити своју најбољу снагу, а у таквој ситуацији она неће имати ни жеље ни времена да држи и узнемирује своје суседе.

Изволите примити, Господине Министре, уверење о мом најдоличнијем поштовању.

[Милан Ракић]

AJ, 395-9-(274-276), њов. бр. 503 од 23.08.1923. i. Койија извештаја, њисан на машини, ћирилица.

Бр. 76.

Посланство Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца,
Софија –

Министарству иностраних дела, Београд

Софија, 10. август 1923. г.

Ноћу 23-24. јула о.г. похапшени су у Бугарској сви јавни агенти бољшевистичке организације у Бугарској. Њих преко 450 послати су били у Варну, где су очекивали совјетску лађу која их је имала превести у Одесу. Овим хапшењем биле су растурене три бољшевистичке организације: 1- Представништво Совјетског Црвеног Крста у Бугарској, 2- њин политички одсек и 3- савез враћања на родину (у отаџбину). Хапшења су изведена према списку полиције јавне безбедности па ипак извршена су хапшења људи који су просто били оклеветани. У унутрашњости ова су хапшења извршена марљивије после извјесног проверавања да ли је извесно лице било бољшевистички агент или не. Упркос свему овоме, шеф Совјетског Црвеног Крста у Софији, Корецки, изјавио је да ће у Одесу бити пуштена само она лица која добију од њега визу, а остали биће праћени као сумњиви. После овог хапшења у Софији су остали још ситни агенти, који никад нису у бољшевистичкој организацији играли нарочиту улогу. Као последица свега овога наступио је застој у пропаганди бољшевика који су се овде налазили са знањем бивше бугарске Владе. Осећајући да ће ова хапшења наступити, још раније су предузели мере да сва архива и документи буду спашени.

Али, сем ових организација које су од стране бивше бугарске Владе биле званично признате, постоји још једна конспиративна организација бољшевика под руководством познатог Пукита, изасланика руске

комунистичке странке у Бугарској и шефа Балканског Коминтерна. Ова организација, благодарећи својој крајњој конспиративности, остала је недирнута, али извесна забринутост примећена је код њених чланова који су услед тога донели решење: 1 – да се више не појављују у овдашњем синдикалном дому, 2 – да се ређе између себе виђају и 3 – изгледа да су променили пасоше. Тако једноме који је служио у овој организацији Пукит је издао некакав нов аустријски пасош, и после извесног времена дао му је легитимацију од бугарских власти. У овом прикривању ове организације помаже јој и околност што она стоји у вези са некаквом овдашњом тајном немачком организацијом, која по свему изгледа да је монархистичка и да су њени руковаоци официри немачког ђенералштаба. Отуда постаје интресантнија веза Пукитове бољшевистичке организације са овом немачком организацијом. Као шеф ове немачке организације изгледа да је некакав Хофман, мајор немачког ђенералштаба који служи у фирми Сименс и Шукерт као инжењер. Са овим лицем Пукит се налази у сталној вези. Кад му је потребно да спасе неког од својих агената коме прети опасност од полиције, он га шаље Хофману који га одмах прими у службу горе поменуте фирме. Постоји још једно лице које је, по свему изгледа, подшеф ове немачке организације, а које служи у филијали овдашње „Дојче Банк“. И са овим лицем Пукит се налази у сталној вези. Каква је ова немачка организација и шта она ради овде – до сада је било немогуће сазнати.

После растурања бољшевичких организација њихов рад овде продужила је једна група која се састоји од девет људи. Овом групом руководи Војинов и то привремено, јер пре неколико дана допутовао је из Беча некакав Андерсон (можда је ово псеудоним), који је, према неким извештајима, официр ђенералштаба. Са њиме ће доћи још два лица која имају узети у своје руке руко-

водство војном обавештајном службом. Андерсону ће бити шеф Алејников, који ће играти улогу Војног Представника у Бечу, тако да ће делокруг његовог рада бити и цело Балканско полуострво, а у делокруг рада Андерсона ући ће Србија и Грчка.

Пре извесног времена Пукит је био позват у Беч, одакле се вратио пре неколико дана. У Бечу је одржан скуп представника руске комунистичке странке код комунистичких странака других држава у Европи. Главна тачка разговора била је Немачка. На овај су скуп допutoвала два делегата из Москве. Не зна се тачно о чему је говорено на овом скупу, али изгледа да су узета извесна решења односно рада у нашој земљи. Ова се решења своде на следеће: у старим границама Краљевине држати се што је могуће лојалније – веле да ће и терористичка група бити одазвана, а у Македонији и Хрватској што више помагати сепаратистичке елементе.

У разговору са Пукитом Бруса му је саопштио да је Земерс требао да се види у Загребу са некаквим Талијаном од кога је требао добити пасош, а затим да оде у Београд и Ријеку. Овај Талијан изгледа да је у поверљивој служби код талијанског Војног представника у Београду.

Бруса је отпутовао преко Рушчука посигурно за Беч, одакле ће изгледа преко Италије за нашу земљу.

Што се тиче рада бугарских комуниста, то у Москви у том погледу влада извештан песимизам. Бољшевистички агенти не могу глатко проводити свој рад са њима јер, веле, да се бугарски комунисти не могу ослободити свог национализма.

Рад у корист сепаратистичке тежње у Македонији од стране бољшевика биће помаган из Софије, а у другим пределима Краљевине из Италије.

Посланик,
М.М. Ракић

АЈ, 388-8-21, њов. бр. 799 од 23.08.1923. год. Ово је копија њрејиса Ракићевој извештаја о бољшевичкој акцији у Бујарској, сачињена у Министарству иностраних дела и њослања Посланству у Париз год бр. Пов. 7815 од 16. августа 1923. Оригинал њрејиса чува се у Центру за чување историјско документарних збирки у Москви год сићнашуром 1381-1-110, ћирилица.

Бр. 77.

Министарство иностраних дела, Београд –
Посланству Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Лондон

Телеграм
Стр. пов. бр 634

Из Београда, 1. септембра 1923. г.
У Лондону, 2. септембра 1923. г.

Софија јавља:

„25-ог овог месеца [августа] одржана је у Гор.[њој] Џумаји конференција Маћедонских револуционара под председништвом војводе Васила Мечевског. Присутвовало око 30 војвода и делегата из наше Македоније. Решено да све маћедонске организације изврше бар делимичну мобилизацију својих чланова, да се формира што више чета које да се што пре упуте у нашу Маћедонију с тим да отпочну енергичну борбу са нашим властима и покушају изазвати устанак у Македонији. Ово би се имало учинити у току месеца септембра. Осим тога на конференцији су прочитани извештаји генерала Протогерово о стању македонског питања у Европи. Нарочити утисак је учинило његово писмо којим јавља да је Италија врло незадовољна радом Комитета јер није успео да постигне никакве резултате у нашој Македонији и да ће Италија

због тога обуставити давање новчане помоћи Комитету.

Вероватно да је овај извештај нарочито послан да би Комитет покренуо на енергичнији и живљи рад.

У исто време преносе декларације, оружје, муницију и друге потребе у Ћустендил, Џумају и Петрич. Свуда око наше границе опажа се велика и необична активност Комитета. Сви знаци показују да се припрема једна акција у већој размери.

Молим предузети потребне мере у самој земљи а мени одобрити да у име Владе скренем пажњу бугарској влади на припреме које се чине на њеној територији и на одговорност коју она узима ако не осујети њих на време.

Ја сам то већ неколико пута учинио у име моје али ефекат биће много већи ако учиним по наредби Владе.³⁵⁹

Перић³⁶⁰

АЈ 341-22-70, њов. бр. 370 од 2.09.1923.г. Телеграм, рукопис, ћирилица. Овај Ракићев извештај њрослеђен је и Посланству у Паризу, у ком је њриликом дешифровања исђушђена четврта реченица у извештају (АЈ, 388-8-21 (567-568)).

359 Посланик у Паризу М. Спалајковић обавестио је МИД 4. септембра да је са садржајем овог телеграма упознао министра Нинчића и председника владе Н. Пашића, који су били у Паризу, преносећи Пашићево мишљење „да би требало овластити нашег посланика у Софији учинити енергичну представку код бугарске владе.“ (АЈ, 388-8-21, шифровани телеграм из Париза МИД-у пов. бр. 833 од 4.09.1923). Пашић је био на лечењу у Евијану а Нинчић на консултацијама са њим.

360 Перић Нинко, заступник министра иностраних дела.

Бр. 78.

Посланство Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Софија -
Министарству иностраних дела, Београд

Телеграм
Пов. бр. 841
Политичком одељењу

Отправљен из Софије, 4. септембра 1923. г.
Примљен у Београду, 5. септембра 1923. г.

Синоћ сам видео председника Министарства и учинио му саопштење према телеграму вашем стр. пов. бр. 635.³⁶¹ Он је одговорио да ће влада предузети најенергичније мере да спречи припреме које би се чиниле на бугарској територији не поричући да се оне доиста чине.

Ракић.

АЈ, 334-8-(91). Телеграм, њисан на машини, ћирилица.

361 Реч је о инструкцији која је дата од стране председника владе (који се после лечења у Евијану налазио у Паризу) коју је пренео посланик Спалајковић.

Ракић је захтевао „поштовање споразума у Нишу“ и „додао да ВМРО припрема устанак у Македонији, да то није непознато бугарској влади и предочио да уколико се не спречи активност ВМРО, сматраће се да се у Софији ради против безбедности Краљевине СХС.“ (Десанка Тодоровић, Југословенско-бугарски односи у другој половини 1923. (криза у септембру), Југословенско-бугарски односи у XX веку, зборник радова I/1980, стр. 187).

Бр. 79.

Министарство иностраних дела, Београд -
Посланству Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Букурешт

Шифровани телеграм
Стр. пов. бр. 671

Београд, 8. септембра 1923. г.

Париз, 9. септембра 1923. г.

За Председника Министарства,
Посланство у Софији јавља: „У вези мога телеграма
Пов. бр. 841³⁶² синоћ ме посетио Председник Мини-
старства и рекао ми, да је јуче на седници Министар-
ског Савета, поводом мога корака,³⁶³ решено да мини-
стар унутрашњих дела отпутује у Ђустендил, Петрич
и друга погранична места, да се лично увери о правом
стању ствари и предузме мере које му се учине потребне;
да се у та места упуте појачања у војсци и жандармерији
ради сваке евентуалности. Ми ћемо учинити све што до
нас стоји, рекао је Цанков, али молим да имате у виду, да
за садашње стање у македонским круговима није крива
данашња влада, него је то једно врло непријатно наслеђе
из прошлости; да нема ни једног интелигентног Буга-
рина који би у приликама у којима се данас налази Бугар-
ска, слаба и побеђена, могао и помислити да провоцира
Србију. То би било безумље и лудост. Ви се можете кори-
стити од каквог инцидента на граници, које је апсолутно
немогуће спречити, да извршите ваше намере (алузија на
окупацију); Бугарска је слаба и не може дати отпора; али

362 Видети документ Бр. 78.

363 Види напомену бр. 191.

не гледајте тај тренутак и лак успех, помислите да будућност и на даље последице таквог рада. Ја сам му на ову последњу напомену одговорио, да ми не желимо инциденте, а још мање да имамо намере користити се од њих; ми само тражимо да се на бугарској територији онемогући радња оним, који намеравају да у нашој земљи нарушавају ред и спокојство. У даљем разговору Цанков ми рече, како имају извештај да ми помажемо организовање присталица Стамболијскога и да, ако они успеју организовати какав метеж у Бугарској, ми ћемо интервенисати у њихову корист. Ја сам му одговорио да су то произвољне комбинације, које немају никаквог основа.“

Перић

АЈ, 388-8-21, њов. бр. 874 од 9.09.1923. і. Койија дешифрованаі шелејрама који се налази у Ценјџу за чување истјоријско-документјарних збирки у Москви, њод сијнајџуром 1381-1-110, њисан на машини, ћирилица.

Бр. 80.

Министарство иностраних дела, Београд -
Посланству Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Букурешт

Шифровани телеграм

Стр. пов. бр. 673

Београд, 9. септембра 1923. г.

Букурешт, 10. септембра 1923. г.

Ракић јавља: „Припреме Маћедонског комитета продужују се и даље.“³⁶⁴ Маћедонски комитет изнуђује

³⁶⁴ О припремама ВМРО за акције у Краљевини СХС имали су сазнања и у румунском Министарству иностраних послова. Румунски министар Дука саопштио је Чолак Антићу „да има

новчане прилоге за акцију не само од приватних лица него и од великих трговачких предузећа па и од самих страних банака. Издава је наредба да се сви бивши четници јаве до 10.ов. месеца својим рејонским средиштима. Прекјуче је талијански посланик учинио корак код председника Министарства и енергично протестовао против активности Маћедонског комитета истичући опасности којима се Бугарска излаже према својим суседима. Кад се има на уму да је Италија до сад помагала Маћедонски комитет и новцем и оружјем онда је овај корак врло карактеристичан. Вероватно објашњење биће: да Италија страхује од нових компликација на Балкану које би могле отежати и одложити за време дуже решење неког спора са Грчком. У случају сваком овог пута корак талијанског посланика имаће несумњивог дејства јер долази од пријатељске државе на чију су помоћ у случају акције сви рачунали.“

информације да бугарско-маћедонске војводе врше припреме за акције великих размера у Јужној Србији рачунајући на скору револуцију код нас. Они послали су емисаре у Хрватску, Босну и Црну Гору да припреме становништво за општи устанак. У случају даном 50.000 бугарских македонаца имали би упасти у Македонију и тамо прокламовати аутономију. Како грчко-талијански конфликт још није изравнат активност Маћедонског комитета пренесена за сада на грчку Македонију.“

Са садржином овог телеграма МИД је упознао и Посланство у Лондону (АЈ, 341-22-70, телеграм МИД-а Посланству, пов. бр. 662 од 5.09.1923).

Према извештају Посланства КСХС у Атини, грчка влада имала је „извештај из Софије, да је покрет Маћедонске организације узео необично велике размере и да се по свему спрема скоро акција у широком обиму. Тако исто осећа се ових дана журна активност по свим војним надлештвима и по касарнама.“ У извештају је саопштено да је „бугарска влада позвала сељаке да што пре сврше летње радове“, као и да „на грчкој територији четничке припреме врши око Корче војвода Леонтијев.“ (АЈ, 395-9-(312), телеграм МИД-а Посланству у Букурешту стр. пов. бр. 667 од 7.09.1923).

Перић

АЈ, 395-9-(313-314). Дешифровани телеграм – извештај, рукопис, ћирилица. Ракићев извештај прослеђен је и Посланству у Паризу (388-8-21, пов. бр. 877 од 10.09.1923) и Лондону (341-220-70, пов. бр. 388 од 10.09.1923).

Бр. 81.

Министарство иностраних дела, Београд -
Посланству Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Букурешт

Шифровани извештај

Стр. пов. бр. 712

Београд, 20. септембар 1923. г.

Букурешт, 21. септембар 1923. г.

Софија јавља: „Бугарска Влада замолила и румунског посланика да обавести Букурешт о мерама које се овде предузимају да би се спречила акција Комитета и замолила румунска Влада да утиче успокојавајуће на нас.³⁶⁵ Министар унутрашњих дела данас путује за

365 Криза у односима између Краљевине СХС и Бугарске заострена је септембра месеца 1923. године са вестима да ВМРО припрема устанак у Македонији и да припрема и организује чете комита за упад на територију Краљевине СХС. Власти у Београду, у новом режиму који је дошао на власт у Бугарској 9. јуна 1923. видели су заговорнике реваншизма и ревизионизма спремне да подрже великобугарске аспирације на Вардарску Македонију. Томе су доприносили и добри односи између владе Цанкова и ВМРО. После сазнања о припремању нереда у Македонији, влада Краљевине СХС концентрисала је трупе на граници према Бугарској, истовремено захтевајући од бугарске владе и самог Цанкова да предузму оштре мере против ВМРО позивајући се на поштовање и примену одредби из Нишког споразума о обезбеђењу границе. (Десанка Тодоровић, Југословенско-бугарски односи у другој половини 1923 (криза у сеп-

Ћустендил, Џумају и Петрич, где ће остати десетак дана да на лицу места предузме потребне мере. Председник Министарсва саопштава ми да ће војску у том крају повећати са једним до два батаљона ради чувања границе, у случају ако би, преко сваког очекивања, чете ипак покушале да пређу на нашу територију и моли да се ово повећање војске не приписује другим мотивима. С друге стране, из једног добро обавештеног извора, дознајем да се председник Министарства пре неколико дана састао са Тодором Александровиом, коме је најенергичније саветовао да се окане сваке акције против нас. Тодор је обећао обуставити акцију, осим у случају да се изрази сукоб између нас и Италије. Обустављање листа и растурање друштва „Илинден“ и све поменуте мере, изазвале су силно незадовољство и протесте у македонским круговима, који се већ туже да су и под Стамболиским имали више слободе. Једновременно осећа се у бугарским политичким круговима и интелектуалним јака реакција и незадовољство против македонаца којима пребацују да немају ни мало увиђајности [изостављена реч при дешифровању – М.М.] према Бугарској коју ће својим лудачким радом отерати у пропаст.“

Перић

АЈ, 395-9-(320-321). Дешифровани извештај, рукопис, ћирилица.

тембру), Југословенско-бугарски односи у XX веку, Зборник радова I/1980, Београд, стр. 179-196).

Бр. 82.

Министарство иностраних дела, Београд -
Посланство Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Букурешт

Телеграм
Пов. бр. 9018

Београд, 20. септембар 1923. г.
Букурешт, 21. септембар 1923. г.

Софија јавља: „Присуство наших трупа на граници³⁶⁶ главни је предмет овдашњих разговора,

366 О овој теми разговарао је и министар Нинчић са министром иностраних дела Бугарске Калфовом у Женеви (где су били поводом заседања Друштва Народа) средином септембра. Калфов је уверавао Нинчића „да ништа неће бити против наше територије, да су они свесни тог какву опасност значи за њих Маћедонски комитет и да га већ у темељу подривају. Ја сам му рекао да су наше мере довољне да спрече сваки рђав покушај против нас, али ћу се ипак радовати ако ситуација не буде онаква како је он представља, јер би поремећај наше сигурности на граници имао несумњиво рђав утицај на наше односе. Видео сам да је узнемирен због наших припрема.“

Министар Нинчић је о овом питању разговарао и са лордом Робертом Сесилом кога је упознао са разговором који је водио са бугарским министром. Пренео му је да је Калфов „изразио бојазан од наших припрема, да се код њих говори да национални кругови код нас терају да идемо на Софију и да заузмемо Петрич.“ Нинчић му је изнео своје и мишљење владе шта се спрема у Бугарској против Краљевине СХС, као и у Мађарској, док држање Италије „и сам види“. Саопштио је енглеском дипломати и политичару да су Румунија и Грчка известиле власти у Београду каква опасност прети од Бугарске, због чега су предузете одређене мере. „О томе да хоћемо какву авантуру – искључено је. Он рекао ми да је хтео да се обавести као наш пријатељ и да је потпуно уверен у коректности нашој и да су у таквим околностима мере које смо предузели потпуно природне.“ (АЈ, 341-22-70, телеграм МИД-а Посланству у Лондон, стр. пов. бр. 710 од 17.09.1923).

узбуђење се не стишава и чине се свакојаке комбинације. Ни Влада ни јавно мишљење не верују да су наше трупе упућење на границу због намеравање акције Македонског комитета, него се нашој Влади приписују ове намере: I-да је, преко бугарских емиграната, била извештена да комунисте у Бугарској спремају преврат око 15. овог месеца, па је довела војску да у датом тренутку интервенише под изговором да поврати ред, као што је Румунија учинила у Мађарској. II-да је наша Влада, очекујући сукоб са Италијом, хтела прво да сврши са Бугарском, како се не би поновила историја од 1915. да нас Бугарска удари с леђа.³⁶⁷

Перић

Сам Калфов је у извештају властима у Софији пренео шта му је Нинчић рекао: „Вардарска долина за Србе је најважнија област пошто кроз њу иде пут за Егејско море и због тога држаће је по сваку цену; само на тој основи може да се ради о зближењу између Срба и Бугара; Македонска организација опаснија је за Бугарску, него за Србију, јер је Бугарска слаба и ако настави да подржава њен рад може доћи до војне интервенције.“ Нинчић му је додао да влада у Београду верује бугарској влади „да је присталица мира и добросуседских односа али не верује македонској организацији која ужурбано ради у југозападним деловима Бугарске за предузимање оружане акције у Македонији.“ Калфов је написао и следеће: „Југославија у ишчекивању евентуалног рата са Италијом не жели да буде изненађена са бугарске стране, као што се десило 1915. године; ради тога започела је са концентрацијом трупа на граници; у случају рата, југословенске трупе би упале на територију Бугарске ради окупације Софије, Самокова, Неврокопа, Видина и Лома а затим да организују одбрану на ихтиманској планини и у доњем току реке Искар.“ (Д. Тодоровић, н. д. стр. 188–189).

- 367 Из МИД-а је, поводом телеграма из Софије, саопштено послаништвима да се „демантују ове инсинуације бугарске владе а свакако и дипломатије. Врло ограничене мере предострожности биле су предузете са наше стране једино у циљу да заштитимо наше границе и територије против агресивности банди које се очигледно спремају на територији бугарској.“ (АЈ, 341-22-70, телеграм МИД-а, пов. бр. 9018 од 20.09.1923).

*АЈ, 395-9-(322-323). Телејрам, рукојис, ћирилица. Исџи
џелејрам – извешџај џрослеђен је и Послансџву у Лон-
дон (АЈ, 341-22-70, џов. бр. 417 од 21.09.1923).*

Бр. 83.

Министарство иностраних дела, Београд -
Посланство Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Букурешт

Шифровани извештај

Стр. пов. бр. 733

Београд, 22. септембар 1923. г.

Букурешт, 23. септембар 1923. г.

Ракић јавља: „Данас објављено опсадно стање у целој Бугарској и успостављени војни судови. Војска није успела потпуно уништити комунистички покрет који почео пре два дана у Старој Загори, Чирпаку, Новој Загори и Казанлику. У тим крајевима покрет још траје и бојазан је прошириће се на Пловдивску у Бургаску околину. Послана су јака појачања, транспортовање војске иде доста споро јер су комунисти на много места покварили железничку пруту. Влада је нарочито забринута да се комунистичком покрету не придруже и земљорадници који су до сад остали на миру али ако се покрет пренесе у северну Бугарску, земљорадници ће му несумњиво прићи. Присуство наших трупа на граници може утицати на земљораднике да се реше на овај корак. Ни сами комунисти не страхују од наше интервенције. На против, они налазе да би наша оружана интервенција на првом месту оборила данашњу владу која је, као реакционарна, смртни непријатељ комунистички, а за тим би довела на владу земљораднике са којима би се комунисти лако погодили, као и за време Стамболијског.

Бугарска влада зна за расположење комуниста и земљорадника и за то са највећом нестрпљивошћу очекује повлачење наших трупа и пажљиво мотри на кретање бугарских емиграната код нас и у Чехословачкој. Јуче овде била велика узбуђеност кад се чуло да су Обов³⁶⁸ и Тодоров³⁶⁹ дошли у Београд. Синоћ ми господин Цанков говорио, додајући да то чини не званично него приватно, да присуство Обова и других емиграната у близини границе узбуђује сељачке масе и може само повећати незгоду, са којом влада има да се бори, а био је врло задовољан кад сам му саопштио да Тодоров и Обов нису у Београду него у Паризу.

368 Александар Обов, бивши потпредседник Народног Собрања и министар пољопривреде и државне имовине у влади А. Стамболијског, недуго после преврата извршеног 9. јуна, организовао је устанак сељака у северној Бугарској против новог режима – Александра Цанкова. Устанак је угушен а Обов је побегао у Румунију па у Праг. У главном граду Чехословачке већ је био Рајко Даскалов посланик Бугарске у Прагу до 9. јуна, који је после убиства Стамболијског постао вођа БЗНС. После смене власти у Бугарској и пораза земљеделских устаника, власти Краљевине СХС и Чехословачке пружиле су уточиште избеглицама из Бугарске.

Отправник послова у Посланству Краљевине СХС у Прагу Бранко Лазаревић обавестио је министра иностраних дела Нинчића, почетком јула 1923. да је одржана конференција бугарских емиграната у Прагу на којој су учествовали Рајко Даскалов, бивши бугарски министар и посланик у Прагу, А. Обов, бивши министар земљорадње, Коста Тодоров, бивши представник бугарске владе на Конференцији у Лозани и други. У том писму – извештају Лазаревић је саопштио закључке са те конференције – о даљем деловању новооснованог комитета. (АЈ, 388-8-21, МИД пов. бр. 402 од 9.07.1923).

369 Константин Тодоров (или Коста), као отправник послова бугарског посланства од 10. септембра 1920. па као посланик од 18. марта 1922. године у Београду. После преврата одржавао је контакте у Београду са личностима из врха Савеза земљорадника. Као политички емигрант у Београду је повремено становао у кући Милана Гавриловића. Одржавао је везе и са послаником у Паризу М. Спалајковићем. (Срђан Мићић, *Краљевина Срба, Хрватиа и Словенаца у иланирању државног удара у Бујарској 1923–1925*, ВИГ 1/2014 стр. 207).

Влада је данас позвала на службу официре из резерве и они су већ вечерас виђени по Софији у униформи. Ова је мера, разуме се, противна Нејском уговору, али је она тко исто противна и решењу ликвидационог органа, да се Бугарској одобри привремено формирати грађанску милицију од једне хиљаде добровољаца – мој телеграм пов.бр. 885 – јер то решење предвиђа да добровољци буду под командом политичких власти, да се за њихово регрутовање не могу употребити ни колективни позиви, ни принудне мере, да се униформа тих добровољаца мора јасно разликовати од војних и жандармеријских униформи а сви су ти услови погажени у случају овом.“

Перић

АЈ, 395-9-(279-281). Дешифровани извештај, рукопис, ћирилица. Ракићев извештај њрослеђен је и Посланству у Париз (АЈ, 388-8-21, њов. бр. 927 од 23.09.1923).

Бр. 84

Посланство Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Софија –
Посланству Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Париз

Шифровани телеграм

Пов. бр. 884

Софија, 21. септембра 1923. г.

Париз, 22. септембра 1923. г.

Прејуче и јуче десили су се озбиљнији нереди и сукоби у Јужној Бугарској, код Старе Загоре, Чирпана и Нове Загоре. Комунисти су покушали у та три

места да ослободе своје затворене другове и да разоружају војску и узму оружје из војних магацина. Било је око стотине мртвих и рањених. Комунисти су цео јучерашњи дан држали у својој власти Нову Загору. Синоћ око шест часова у свим тим местима повраћен је ред. Поводом тих догађаја Бугарска Влада је синоћ држала седницу на којој је решено да се комунисте објаве као нелегални и ставе ван закона, како би се убрзала полицијска и судска процедура и лакше спречили нови покушаји комуниста.³⁷⁰

Ракић

АЈ, 388-8-21, пов. бр. 922 од 22.09.1923. г. Којија дешифрованај телеграма, писан на машини, ћирилица. Оригинал се налази у Центру за чување историјско документарних збирки у Москви под сивањуром 1381-1-110.

Бр. 85.

Министарство иностраних дела, Београд -
Посланству Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Букурешт

Шифровани телеграм
Стр. пов. бр. 734

Београд, 22. септембар 1923. г.
Букурешт, 23. септембар 1923. г.

Ракић јавља: „Поводом, последњих догађаја са комунистима³⁷¹ бугарска Влада обратила се овдашњем ликвидационом органу с молбом да јој се допусти формирање једне грађанске милиције, пошто је војна

370 Радило се о септембарском устанку у Бугарској, који су подигли комунисти. Устанак је био лако угушен.

371 Види док. Бр. 84.

снага Бугарске недовољна за ове прилике. Ликвидациони орган решио је јуче да се Бугарској одобри да на име привремено ангажује једну хиљаду добровољаца грађанске милиције, и ако то противно уговору, под резервом да ову меру одобре и савезничке владе, а да бугарска влада да извесне гаранције. Цео текст решења шаљем поштом. Интересасно је да румунски посланик, који је до сад по инструкцијама своје владе, најенергичније протествовао против сваке олакшице која би се Бугарској учинила у војним клаузулама Нејског уговора, сад налази да ово решење треба оставити без протеста, јер је у интересу и самих суседа Бугарске да се у Бугарској угуши комунизам. Бугарска Влада још у почетку добро је видела да ће јој акција против комуниста придобити нарочите симпатије у Румунији.³⁷²

Перић

AJ, 395-9-(362-363). Дешифровани шелејрам, рукопис, ћирилица. Ракићев шелејрам – извештај прослеђен је и Посланству у Париз (AJ, 388-8-21, њов. бр. 926 од 23.09.1923.г.).

372 На крају Ракићевог телеграма, саопштио је став Министарства односно владе: „Из лако појмљивих разлога ми се не можемо сложити са овом одлуком контролног органа и противни смо свакој повреди Нејског уговора и молимо извести кога треба.“ (Истио). Јасно је да је овај Ракићев телеграм послат на адресе више посланстава.

Бр. 86.

Министарство иностраних дела, Београд -
Посланству Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Букурешт

Телеграм
Пов.бр. 9160

Београд, 25. септембар 1923. г.

Букурешт, 26. септембар 1923. г.

О последњим догађајима у Бугарској, Ракић јавља: „Вест о заузимању Пловдива није била тачна. Тамо покрет комунистички малаксава. И ако се не може рећи да је ред потпуно повраћен, јер су се разбијене чете комуниста повукле у планину, одакле могу чинити испаде, разрушити овде онде железничку пругу, пресећи телеграфску или телефонску жицу, па чак у по неко село и комуно прогласити, ипак може се сматрати да је прошла главна опасност од комунистичког покрета у јужној Бугарској. Од пре три дана комунисте су почели акцију и у северној Бугарској, око Трнова, Враце, Лома, и крај наше границе, о чему писмом шаљем детаљнији извештај. Покренута на исти начин и са истим методама и ова акција вероватно неће имати веће резултате од оних у јужној Бугарској. Основна је слабост комунистичког покрета у том што није једновремено избио у целој земљи, као један велики општи покрет, него се поцепао на незначајне и изолисане месне покрете, који се данас појављују на једном, сутра на другом крају. На тај начин дана је могућност Влади да једним истим трупама удављује сваки појединачни невешти покрет. За потпуни повраћај реда у Бугарској несумњиво требаће још дуго времена, али већ сад сви су изгледи да противници неће успети ако не промене досадашњу методу борбе.“

Перић

АЈ, 395-9-(282-283). Телеграм, рукопис, ћирилица.

Бр. 87.

Министарство иностраних дела, Београд -
Посланству Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Букурешт

Телеграм

Пов. бр. 9288

Београд, 28. септембар 1923. г

Букурешт, 29. септембар 1923. г.

Ракић јавља: „Бугарска Влада поново има узбудљивих извештаја да ће наша војска прећи границу и окупирати један део Бугарске. Због тога је опет било саветавање о евакуацији Софије. Француски посланик³⁷³, који у време последње чини необичне услуге бугарској Влади, сондирао је, вероватно са знањем бугарске Владе, неке овдашње колеге шта мисле радити у случају да Влада напусти Софију: хоће ли поћи са Владом или остати у Софији. Врло строге полицијске мере, које су од јуче предузете у Софији не доводе се у везу са комунистичким покретом, него са опасношћу од наше окупације.“

Нинчић³⁷⁴

АЈ, 395-9-(327). Телеграм, рукопис, ћирилица. Исти и телеграм – ивештај прослеђен је и Посланству у Лондон (АЈ, 341-22-70, пов. др. 435 од 28.09.1923. г.).

373 Жорж Пико (Georges Picot).

374 Министар Нинчић наложио је да се одлучно демантују „све вести о намерама о нашој окупацији једног дела Бугарске.“
(Истио)

Иначе, устанак је угушен 28. септембра 1923. године.

Бр. 88.

Министарство иностраних дела, Београд –
Посланству Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Лондон

Шифровани телеграм

Пов.бр 11356

Београд, 30. новембар 1923. г.

Лондон, 1. децембар 1923. г.

Посланство у Софији јавља:

„Министар иностраних дела учинио посету представнима Сила да их замоли да корак који Бугарска чини код њихових влада ради увођења привремене и делимичне опште војне обавезе. Бугарска влада тражи да јој допусте да привремено, док се прилике у земљи не среде, може држати под заставом бар десет хиљада војника регрутованих на основу војне обавезе, с тим да укупан број добровољаца и ових регрутованих војника не пређе број предвиђен Нејским уговором. Разлози за ово познати су и [изостављена реч при дешифровању – М.М.]: комунистички покрет који је у Бугарској угушен није потпуно умирен и може поново јавити се са још већом силом а међутим добровољачка војска може бити недовољна у одсудном тренутку. Шта више у последње време и сами војници уписали су се као добровољци у војску у намери да је потпуно деморалишу и учине неспособном за отпор у случају нове комунистичке акције. Бугарска влада маневрише овим аргументима знајући колико су Велике силе осетљиве у питању комунистичке акције, па се нада да на овај начин лакше добије оно што тражи.

Међутим, то су само претексти којима је главни циљ створити јаку стајаћу војску и резервни кадар, не због унутрашњих него због спољних прилика.

Данашњи режим у коме главну улогу имају официри, тражи по сваку цену да се Бугарска врати на пут старе традиције и да заузме видније место у спољној политици, и зато њој је пре свега потребна војска.“

Молим дејствујте у смислу аргумената Посланства у Софији.³⁷⁵

Нинчић

АЈ, 341-22-70, њов. бр. 538 од 1.12.1923. і. Дешифровани џелејрам – ивешїај, џисан на машини, ћирилица.

375 Краљевски посланик у Лондону др М. Гавриловић известио је министра Нинчића да је 6. децембра разговарао у Форин офису са Николсоном који му је рекао да је њихов посланик из Софије проследио у Лондон жељу бугарске владе и да је бугарском министру иностраних послова рекао „да нема изгледа да ће таква молба бити примљена од енглеске владе.“ Николсон је саопшти Гавриловићу да му „не може ништа званично одговорити“ поводом његовог корака „пошто то питање у Ф.О. још није третирано. Оно има претходно да прође кроз Конференцију амбасадора, Ратно веће у Версају и контролну савезничку комисију у Софији.“ Британски дипломата изнео је лично мишљење да ће Форин офис остати на своме дотадашњем гледишту чија је суштина „поштовање уговора“. (Исїю, телеграм Гавриловића МИД-у од 6. децембра 1923). Отправник послова у Паризу коме је такође послат телеграм из Софије, упутио је вербалну ноту Конференцији амбасадора са молбом да се корак министра иностраних послова Бугарске „одбије пошто је против војних клаузула Нејског уговора о миру.“ (АЈ, 388-8-21, телеграм МИД-у од 3. децембра 1923).

Бр. 89.

Посланство Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Софија -
Министарству иностраних дела, Београд

Пов. Бр. ____³⁷⁶

Софија, 13. децембра 1923. г.

Према извештајима које има Посланство, одржавање везе између агената III интернационале и македонских организација изводи се у Бечу.

Први преговори македонаца са агентима Москве имали су места пре два месеца у Бечу, али су исти остали без резултата. Узрок овог неуспеха састоји се у томе што је Москва тражила потпуну промену политике Македонске Унутрашње Организације према нама и Бугарској. Наиме, од организације тражено је, да она у будуће поведе борбу како према Србији тако и према Бугарској за потпуну независност Македоније. Македонцима је обећана помоћ и у оружју и у новцу.

Покушај других преговора био је пре једно месец дана и ваљда се дошло до неких резултата, јер, према подацима повереника који је ово доставио, изгледа да агенти Москве дотерују македонцима оружје преко Цариграда.

Посланик,
[М.Ракић]

АЈ, 395-11-114 (602). Копија извештаја, писаној на машини, ћирилица.

376 На копији извештаја није уписан пов. бр.

Бр. 90.

Посланство Краљевине Срба Хрвата и Словенаца,
Софија -

Министарству иностраних дела, Београд

Пов.бр.1234

Софија, 28. децембра 1923. год.

Господине Министре,

Према Вашем писму Пов.Бр.11394 од 4. децембра о.г.³⁷⁷ упутио сам бугарском Министарству иностраних дела ноту у којој сам изнео догађаје које ви помињете а додао сам још и неке друге који су ми раније били саопштени. На јучерашњем пријему Министар иностраних дела рече ми да је ноту примио, и да је од надлежних власти тражио извештаје о свима наведеним догађајима, и да ће одговорити чим те извештаје добије. Затим ме је запитао да ли ова нота не наговештава другу оштрију ноту или какав други енергичан корак, као што је био случај у августу и септембру. Ја сам му одговорио да ми није познато шта Влада у специјалном овом случају намерава даље радити, али, како је он инсистирао, а како сам и ја налазио за потребно да му неке ствари отворено и без увијања кажем, ја сам му одговорио, наглашујући да не говорим у име Владе, да је нама савршено додијала ситуација коју стварају организације на бугарском земљишту, да све више имамо утисак да бугарска влада неће или не може да спречи акцију тих организација да ми не можемо периодично, четири или пет пута годишње транспортовати војску на границу и на тај начин стварати једну

377 Писмо се односило на нападе бугарских чета на територију Краљевине СХС.

излишну нервозу и узалудне трошкове, него ћемо се најзад морати решити да то питање рашчистимо сами како за сходно нађемо.³⁷⁸ Министар ми је тада поновио оно што ми је већ неколико пута до сада рекао: да влада потпуно увиђа потребу да се акција тих организација спречи, да су у том погледу сви чланови владе једнодушни, да ће влада преко својих људи у Собрању покренути и решити ту ствар. Кроз неколико дана један посланик из владине странке поднеће интерпелацију на Министра Унутрашњих Дела о стању у Петричу, Џумаји и Неврокопу и то ће бити повод да Министар Унутрашњих Дела изнесе гледиште владино о овом питању. Влада чини све да морално припреми духове на једну акцију против комитета. Чим та *preparation morale* буде готова, почеће се акција.

Ја сам му одговорио да се по писању бугарске штампе у последње време по патриотским манифестацијама и по говорима народних посланика у Собрању, у којима се чак Пирот и Ниш помињу као бугарска места, заиста види да постоји нека *preparation morale*, али сасвим у супротном смислу.

Господин Калфов рече ми, да не треба узимати озбиљно говор г. Каранџулова (Каранџулов је дугогодишњи председник извршног комитета македонских братстава и као посланик, држао је пре неколико дана у Собрању говор у коме је помињао Пирот и Ниш као бугарске вароши) и поново ме је најсвечаније уверавао да ће влада ускоро преузети против мере које ће нас потпуно задовољити.

378 Подвучено у оригиналу. Крајем 1923. Генералштаб Краљевине СХС имао је израђен „ратни план који је предвиђао да у случају интензивне комитске акције југословенске трупе окупирају Ђустендол, Петрич, Мелник и Џумају.“ (Ж. Аврамовски, *Македонско ишћање*.... стр. 170).

Молим Вас, Господине Министре да изволите примити уверење о мом најодличнијем поштовању.

М.М. Ракић

АЈ, 341-23-71, њов. бр. 49. од 4.02.1924. i. Прејис извештаја, њисан на машини, ћирилица. Прејис овој извештаја ујућен је и Послансџву у Париз (АЈ, 388-8-701).

Бр. 91.

Посланство Краљевине Срба Хрвата и Словенаца,
Софија -
Министарству иностраних дела, Београд

Пов. Бр. 1235

Софија, 28. децембра 1923. г.

У намери да онемогући сваки политички рад опзиције - комуниста и земљоделаца - као политичких странака, данашња бугарска влада има намеру донети један закон о заштити државе. Први члан овога закона био би у духу 83. чл. устава сагласно коме „забрањује се постојање друштва и организација са против државним идејама“.

Како су пак према схватању Владе и земљоделци и комунисте оружане организације, пошто су у току јунских и септембарских догађаја употребили оружану снагу да се садањем стању одупру или исто оборе, влади је лако поменуте странке подвести под одредбе овог закона и једном за свагда расчистити питање са њима.

Предвиђајући ову владину намеру и у жељи да је осујете комунистички посланици у Собрању пре дан два поднеле су председништву Собрања једну представку у којој се вели, да посланици досадање кому-

нистичке странке формирају нову групу под називом „Независна парламентарна група рада”.

Какво је становиште Президијума Собрања и саме владе по овој ствари не зна се, али још сада се говори да ће образовање нове групе тешко бити примљено пошто су посланици, који образују ову групу, били на изборима кандидати не некакве „групе рада“, већ комунистичке странке и према томе изабрани као њени представници.

Што се тиче земљоделске странке она пак мисли наћи излаза из ове ситуације на тај начин што ће за свога шефа изабрати Драгијев-а, бившег противника Стамболијскога. Драгијев је једна помирљива природа што свакојако улива више поверења садањој влади која рачуна да земљоделска странка под вођством неће водити безобзирну борбу против садањег стања у Бугарској.

Посланик,
М.М. Ракић

АЈ, 341-23-71, њов.бр.40 од 29.01.1924. і. Прејис извешіаја, њисан на машини, ћирилица. Прејис извешіаја њослаі је из МИД-а Послансћву у Лондон њод њов. бр. 19 од 21.01.1924. і.

Бр. 92.

Посланство Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Софија -

Министарству иностраних дела, Београд

Пов. бр. 5

Софија, 11. јануара 1924. г.

Још ранје Посланство је имало част обавестити Министарство да Македонски Комитет - Унутрашња Македонска Револуционарна Организација - развезује

самовољно извесне суме појединим имућнијим грађанима по целој Бугарској.³⁷⁹ Ради овога слао се нарочити штампан бланкет са жигом организације - мртвачком главом с напоменом да се тај и тај позива да одређену суму преда организацији у току извесног времена.

У последње време ово разрезивање почело се вршити у врло великим размерама, сасвим отворено, а суме које су одређене достигле су огромне цифре. Само софијским Јеврејима разрезана је сума од 20 милиона лева, коју су они покушали смањити на 5 милиона, у чему нису успели. Ово разрезивање врши се без сваких скрупула и обзира тако да се међу лицима налазе шта више и туђи поданици, на чију је изјаву, да ће се они жалити против оваквог незаконитог поступања, одговорено да они имају платити разрезану суму а после нека се жале коме хоће.

Македонска Организација врши све операције тако јавно и отворено да о томе зна цео свет, а што је најинтересантније и сама влада, која ништа против свега овога не предузима. Седиште овога одбора је у самом центру Софије, на десет минута даљине од дворца, у хотелу „Берлин“ где се и врши прикупљање разрезаних сума и где се налази и нарочита соба у којој се лица, која одрекну плаћање сума, подвргавају страшном батињању.

Као што је горе напоменуто, ово разрезивање толико је познато, да су неки страни представници скренули пажњу самој влади, што сам на јучерњем пријему учинио и ја, на шта ми је г. Калфов одговорио да су та лица отерана из хотела.

Међутим, према извештајима Посланства, ово ће се разрезивање продужити и даље с том променом што одбор збиља неће више радити у хотелу „Берлин“ већ се преместио у неку приватну зграду где ће као и раније

379 Видети документ Бр. 80 (стр. пов. бр. 673 од 9.09.1923. године).

продужити разрезивање и наплату одређених сума у корист Македонске Унутрашње Организације.³⁸⁰

Посланик

М. Ракић

АЈ, 341-23-71, њов. бр. 60 од 8.02. 1924. г. Којија извештаја, њисан на машини, ћирилица. Из МИД-а уђућен је и Послансѣвима у Лондону и Паризу (388-9-22), Анкари (370-23-(302), Букурешћу (395-11-114).

Бр. 93.

Министарство иностраних дела, Београд -
Посланству Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Букурешт

Телеграм

Пов.бр. 650

Београд, 29. јануар 1924. г.

Букурешт, 30. јануар 1924. г.

Краљево Посланство у Софији јавља: „Бугарска Влада преко ликвидационог органа и овдашњих представника Великих сила поново се обратила Великим силама с молбом да јој допусти регрутовати по општој војној обавези шест до десет хиљада војника, с тим да ова мера буде привремена и да укупни број војника по добровољачком и обавезном систему не пређе цифру предвиђену Нејским уговором.³⁸¹ Само неколико дана,

380 Уз препис овог извештаја из Министарства је сугерисано да се у разговорима са угледним особама саопшти самовољно намећање финансијских обавеза имућним појединцима од стране Македонског Комитета као и да се на одговарајући начин тамошња јавност упозна са наведеним.

381 Видети документ Бр. 45 (пов. бр. 11356 од 1.12.1923. године). Чланом 66. Нејског уговора прописано је: „Целокупан број вој-

пошто је слична њена молба одбијена у Паризу, бугарска Влада поново покреће ово питање. Осим општих и познатих разлога, непосредни повод за овај последњи корак биће наш споразум са Италијом³⁸² и могуће последице тога споразума за Бугарску због којег је бугарска Влада необично узнемирена.“

Трифковић³⁸³

AJ, 395-11-114 (522). Телеграм, рукопис, ћирилица.

них сила у Бугарској војсци не сме прећи 20.000 људи, рачунајући ту и офицере и допунске трупе.“

У истом члану прецизирано је: „Бугарска војска има се искључиво употребити ради одржавања реда на простору територије Бугарске и ради полиције на границама.“

Из МИД-а је посланствима Краљевине СХС у Паризу, Лондону и Риму дат налог да дејствују против бугарског предлога на начин да замоле владе код којих су акредитовани да одбију захтеве из Софије.

Посланик у Букурешту Бошко Чолак Антић обавестио је МИД 2. фебруара да му је румунски министар иностраних послова Дука рекао да је још раније чим је сазнао за одлазак бугарских министара Љапчева и Бурова, телеграфисао у Лондон, Париз и Рим да прате њихову акцију са посланицима Краљевине СХС и Грчке и сузбијају њихову агитацију у циљу регрутовања по општој војној обавези у Бугарској. (AJ, 395-11-114, пов. бр. 57 од 2. фебруара 1924. године).

382 Ради се о Уговору о пријатељству и срдечној сарадњи између Краљевине СХС и Краљевине Италије који је потписан 27. јануара 1924. године у Риму.

383 Марко Трифковић, као министар правде заступао је министра иностраних дела од 23. јануара до 1. фебруара 1924. године. Он је и раније као министар правде заступао министра иностраних дела од 21. до 30. јуна 1920. па као министар за Уставотворну скупштину и изједначење закона од 19. до 26. фебруара 1922. и од 16. до 23. маја 1922. године. Као министар без портфеља заступао је министра иностраних дела од 8. до 24. децембра 1924.

Бр. 94.

Посланство Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Софија -
Министарству иностраних дела, Београд

Пов. бр. 56

Софија, 5. фебруар 1924.

Господину Др Момчилу Нинчићу,
Министру иностраних дела

Господине Министре,

Ранијим извештајима саопштио сам да је Македонски Револуционарни Комитет разрезао огромне суме на поједине корпорације и лица. Сама Софија има да да Комитету сто милиона лева за његову агитацију. Благодарети околности што међу порезаним има доста Јевреја и страних поданика, ствар је избила на јавност и изазвала знатно узбуђење код овдашњих дипломатских представника, па и у бугарским политичким круговима, блиским влади. Ови последњи после овако једног скандала који више ником не допушта да пориче постојање и акцију револуционарних комитета на бугарској територији, осуђују рад комитета поглавито из ова два разлога:

1. Што овако јавна акција комитета несумњиво ангажује одговорност бугарске владе према Србији чије се евентуалне репресалије могу лако образложити оваквим поступцима македонаца.

2. Што као конзервативне партије и партије од реда и законитости (како се оне саме представљају) не могу трпети да постоји једна окултна сила, једна држава у држави, која некажњено гаси земаљске законе и може довести у питање, кад год хтједне читаву спољну политику бугарске владе.

Због свега тога влада је морала показати да преузима извесне мере против акције комитета. Министар унутрашњих Дела упутио је циркулар окружним начелницима да спрече прикупљање новца за нелегалне организације. Тај циркулар шаљем у прилогу. Министар Председник, Министар спољних послова и Министар унутрашњих дела обишли су пре неколико дана главне центре у Бугарској, као што ми рече г. Калфов, да обавесте грађанске и војне старешине и издаду им усмено наредбе о држању према комитетима, наредбе које је незгодно упућивати писмено. Али не верујем да ће бити каквог резултата од тих мера. Остављајући на страну Петрич, Џумају и Неврокоп, у којим је крајевима организација свемоћна, а државна власт само фигурира, власти нису биле у стању ни у самој Софији да поступе по циркулару Министра унутрашњих дела, а не може се претпоставити да ће имати више успеха у унутрашњости Бугарске.

У сваком случају, ова афера са прикупљањем новца може се употребити у нашу корист. Она јасно показује да се у самој Бугарској чине припреме против реда и сигурности наше земље, а да бугарска влада не може или не жели да их спречи. Она оправдава евентуалне мере које ми можемо предузети за одбрану наше територије. Она је толико избила у јавност да су сви овдашњи страни представници интервенисали код бугарске владе а својим владама опширно писали о њој. Још само пре два три месеца мени је било тешко уверити већину од мојих колега, да се четнички покрет у Македонији организира и диригира из Бугарске. Данас то уверење постоји код свих, сви виде прави извор злу и сви оправдавају последице које неминовно морају наступити.

Да би у иностранству припремио терен за будућу акцију у Македонији и да би сам комитет добио

већи значај и постао као нека институција о којој се на страни води рачуна, Тодор Александров дао се интервјуисати од неколико дописника страних новина и телеграфских агенција. У тим интервјуима нема интересантних изјава осим декларације дописнику „Тајмса“, да је он, Александров, расположен да преговара са г. Пашићем о школским и црквеним слободама у Македонији. Ако би се постигао споразум о том питању - а Александров мисли да је то могуће - онда би се македонска револуционарна организација претворила у савршено легалну и чисто културну организацију; њени чланови и присталице постали би верни поданици Србије, а њена нелегална активност могла би се скренути на другу страну.

Овом изјавом Тодор Александров вероватно жели постићи две ствари:

1. У исто време кад бугарска влада покушава покренути питање о мањинама у Македонији, Комитет износи своје минималне захтеве, који се у суштини свode на заштиту мањина и изјављује да ће обуставити даљу револуционарну акцију и даље крвопролиће ако се ти услови усвоје. На тај начин Комитет се нада помоћи тражење бугарске владе, отежати нашу ситуацију пред иностранством и бацити на нас кривицу за крваве последице које ће наступити ако се његови услови не приме;

2. Дати нама на знање да изјаве појединих бугарских политичара о прекидању револуционарне акције на нашој територији и њеном скретању на другу страну имају одобрење Организације и да би Организација пристала на заједнички српско-бугарски покрет ка Белом мору. (моје писмо пов. бр. 8).

Треба напоменути да ни један од ових журналиста није отишао на састанак Тодору Александрову са наше територије, из Скопља или Штипа, што би било сасвим природно кад би Организација збиља била „унутрашња“;

него из Софије и да је њихово путовање припремљено и изведено на бугарској територији од саме Организације.

Разуме се да Комитет при овим састанцима није попустио ништа што би могло распалити машту дописника и уверити их у снагу и савршенство организације. Од многобројних примера ја ћу навести само један.

Дописник „Тајмса“ разговарао је са Тодором Александровом око сат и по. За то време Александров је потписао око 40 заповести за организационе одборе у Македонији, а 40 комита потпуно наоружаних улазили су један за другим у собу и примали заповести са заклетвом да их још истог часа понесу у разне крајеве Македоније. Кад ми је дописник „Тајмса“ испричао ову сцену, ја сам му рекао како је прошле године један Грк представљао Стамболијском министру војном г. Муравјеву стање у Тракији шта је све грчка влада учинила да побољша стање тамошњих Бугара, Муравјев му је одговорио: „То је врло лепа прича за американске мисионаре, али ја добро знам, какво је тамо стање“, па сам додао: изгледа ми драги господине да вас је Тодор Александров третирао као обичног америчког мисионара.

Сем ових састанака са новинарима, Тодор Александров покушава да се види и са овдашњим страним представницима. Прво је покушао са америчким послаником али је овај како ми сам рече, енергично одбио да се види са једним таквим разбојником. Али је могућно да други посланици неће имати исте скрупуле.

Припреме које се у последње време чине јасно показују намеру Комитета да с пролећа отпочне акцију у Македонији. Уз прикупљање новца и набавке оружја и других потреба, Комитет припрема и јавно мњење у иностранству преко штампе, друштава и установа наклоњених Бугарској. Никад до сада није било припрема оваких размера и никад се с више разлога није могла очекивати једна акција у великом обиму. Два су догађаја за кратко време унела у Комитет пометњу

и нерешивост, али се он брзо повратио и одлучио. То је повратак г. Венизелоса у Грчку³⁸⁴ и наш споразум са Италијом³⁸⁵. Комитет се бојао да „хитри Грк“, својом вештином и симпатијама које има у Европи не придобије за себе институције и људе на чију симпатију сам Комитет рачуна (признање Венизелосове владе од стране Енглеске нарочито је тумачено у том смислу), а наш споразум са Италијом разбио је све наде које су на Италију полагане и које су биле врло велике. С тога је одмах после тих догађаја, у комитету наступило велико колебање и појавила се јака струја да се не приступа озбиљној акцији, пошто је спољна ситуација потпуно измењена. Али је свако колебање престало чим је у Енглеској дошла на владу радничка партија. Комитет је уверен да ће данашња енглеска влада у којој су два велика пријатеља Бугарске: Бекстон и Томсон, заштити-

384 Овде се вероватно мисли и на победу Либералне странке – венизелита на парламентарним изборима одржаним 16. децембра 1923. године.

Венизелос Елефтериос (1864–1936) један је од најзначајнијих политичара модерне Грчке, председник грчке владе био је 12 година. После избора 1920. године на којима је изгубио отишао је у Париз. Он је у име Грчке 24. јула 1923. године потписао мир са Турском у Лозани после грчко-турског рата. Вратио се у политику 1928. до 1933. Године 1935. напустио је Грчку и отишао у Париз где је и умро.

385 Реч је о Пакту о пријатељству и срдечној сарадњи између Краљевине Италије и Краљевине СХС који је потписан 27. јануара 1924. године. Истог дана је потписан и Споразум о Ријеци између Краљевине Италије и Краљевине СХС. Овај пакт је пружао могућност да се реше главни проблеми у спољној политици. Споразумом о Ријеци измењен је део Рапалског уговора о Ријеци и она је званично припала Италији. У исто време утицао је „на умереније држање бугарских реваншистичких и терористичких организација Тодора Александрова.“ (С. Мићић, *Краљевина Срба, Хрватска и Словенаца и њихово државно ударе у Бугарској 1923–1925*, Војно-историјски гласник 1/2014, стр. 210; Ж. Аврамовски, *Македонско њиховање...* стр. 170–171).

вати и македонску ствар и саму Бугарску и да ће њен утицај ретаблирати ситуацију поремећену нашим споразумом с Италијом. Можда код вођа ово уверење и није искрено, него треба да послужи као средство да се успокоје и окураже поколебани чланови. У сваком случају, тај је догађај пресудно утицао на решење Комитета да се продуже припреме за акцију.

Молим Вас Господине Министре да изволите и овом приликом примите уверење о мом најодлучнијем поштовању.

М.М. Ракић, с.р.,

AJ, 395-11-114 (633-637). Прейис извештаја, ѿисан на машини, ћирилица. Овај извештај ућућен је из МИД-а и Посланствима у Лондону (AJ, 341-23-71), Паризу (AJ, 388-9-22-(31-36) и Букурешћу.

Бр. 95.

Посланство Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Софија -

Министарству иностраних дела, Београд

Телеграм

Пов. бр. 100

Политичком одељењу

Отправљен из Софије, 18. фебруара 1924. г.

Примљен у Београду, 18. фебруара 1924. г.

Дознајем да су у Лондону врло забринуте због односа српско-бугарских и заплета који се могу очекивати у пролеће. Многи политичари и публицисти (па) и неки данашњи министри обраћају се писмима енглеском посланику и овдашњем дописнику „ТАЈМС-а”, и питају, да ли има начина да се избегне српско-бугарски сукоб, који сад изгледа неминован и да ли би Друштво Народа

могло отклонити тај сукоб својим посредовањем. Ја сам и једном и другом рекао, да само од Бугарске зависи да се избегне сукоб о коме они говоре: Бугарска треба да спречи активност револуционарног комитета и да га растури. Што се тиче Друштва Народа, нико не може имати ништа против ако би оно утицало на владу бугарску и саветовало јој да учини своју дужност. Али, и ако високо ценимо Друштво Народа и његове досадашње заслуге, ми ни у ком случају и ни у каквој форми не можемо примити интервенцију или медиацију Друштва Народа, нити чију другу, за спорове ове врсте, за које је крива и одговорна једино влада бугарска.³⁸⁶

386 Крајем фебруара и почетком марта о овом питању разговарао је министар Нинчић са британским послаником који је рекао да је „лакомислено да Маћедонски комитет намерава предузети ма какве акције, како смо ми довољно јаки да одмах сваки случај уништимо“, на шта је министар одговорио да и њега то чуди. „Али мислим – наставио је Нинчић – да они због тога што се ситуација код нас из године у годину утврђује, постали су нервозни и вероватно су готови играти 'ва-банк', може бити рачунају да ће имати тренутног успеха, заузети какву варош, поклати гарнизон и прогласити македонску државу. То не би било искључено пошто би иницијатива била у њиховим рукама.“ Саопштио му је да према извештајима које има МИД, бугарски планови предвиђају разарање железничких мостова између Ниша и Скопља, што би успорило ефикасну интервенцију војске Краљевине СХС. Она би могла интервенисати после неколико дана. За то време, сматрао је Нинчић, Македонски комитет би учинио узбуну и позвао Европу и Друштво народа да „интервенишу и спрече даље крвопролиће.“ Био је категоричан када је рекао енглеском посланику „у том случају треба да се зна да ни Европа ни Друштво народа не би могли да нас спрече да енергично одговоримо.“ На питање посланика да ли би у случају рата са Бугарском одбили интервенцију Друштва народа, министар му је одговорио да „ми никакву интервенцију Друштва народа не бисмо одбили“ понављајући му „немогућно је да нас они нападну, наше војнике и грађане а нама да се забрани да одговоримо на то.“ Поновио је да „упад чета мањег значаја неће бити разлог поремећаја мира“ са стране Краљевине СХС, „једино ако би се са стране бугарске

Ракић

АЈ, 334-8-(93). Телеграм, њисан на машини, ћирилица.

Бр. 96.

Посланство Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Софија -

Министарству иностраних дела, Београд

Пов. бр. 123

Софија, 27.фебруар 1924. г.

Када је у јуну пр.г. извршен државни удар у Бугарској, на управу земље дошла је влада у којој су сем завереника били представници готово свију политичких странака у Бугарској изузимајући земљоделца и комуниста. Међутим убрзо појавило се међу социјалистима, који су такође учествовали у влади, извесно незадовољство што се у кабинету налази представник тако компромитоване национал-либералне странке, бив. Радослављеве, и исти представник био је принуђен изићи из кабинета. Али ова незадовољства и трења у влади која су проузроковали социјалисти нису се ограничила само против национал-либералне странке. Ова трења имала су много значајнији и принципијелнији карактер. У странци широких социјалиста појавило се незадовољство против саме владе, незадовољство њеним радом, шта више њеним програмом. Широки

територије догодили крупни поремећаји нашег мира, тако да цео објективни свет увиди да се ми морамо бранити, ми ћемо се и бранити.“ Нинчић је исказао и одређени оптимизам надајући се да ће „нарочито интервенција владе Енглеске учинити да се поремећај мира са бугарске стране спречи.“ (АЈ, 341-23-71, пов. бр. 162 од 10.03.1924, телеграм МИД-а Посланству у Лондон, пов. бр. 1917 од 8.03.1927).

социјалисти су сматрали да влада у својој политици иде полако али стално у десно и да би спречили то, они су и подигли питање о самом програму кабинета г. Цанкова захтевајући промену „платформе“ садање владе, везујући овај свој захтев за питање останка у кабинету свог друга Казасова, министра железница. Али пошто је главни одбор социјалиста сматрао да овако значајно питање не треба сам да решава, сазван је био конгрео странке широких социјалиста који је донео решење, да се данашњој влади изложи становиште странкино на многа питања државног карактера. Веле, да су социјалисти сем захтева промене „платформе“ садање владе, имали намеру поставити као услов њиховог останка у кабинету још и тражење да њихова странка узме што више учешће у влади пошто јој се у том *циљу* даду два министарска места. Али на овај корак социјалиста г. Цанков је не улазећи у појединости њихових захтева, хладно изјавио делегатима поменуте странке да садања влада нема намеру мењати свој програм. Када је ово решење саопштено конгресу исти је донео одлуку, да представник странке у кабинету г. Казасов поднесе оставку, што је овај то учинио а иста му је уважена. На овај начин изашли су из садање владе широки социјалисти обећавајући подршку владе у њеном раду ако је напредан и користан по земљу.

Али излазак широких социјалиста из кабинета не значи да се отворила криза само у влади, већ овај излазак има много шири значај, на име отворена је криза у самој владиној странци, новоствореног „Демократичског Зговора“.

Извесна незадовољства против садање владе и њене стране постојала су одавно и ако у први мах нису тако јавно манифестована из чисто тактичких разлога, да се не уноси забуна и у без тога нестабилно стање које је наступило после свргнућа земљоделаца, доцније, а

нарочито сада ово незадовољство све се више исказује и оно првенствено излази из средине најаче бугарске политичке странке, странке демократске.

Ова странка има за шефа г. Александра Малинова³⁸⁷. Малинов је одлучни противник идеја сливања старих бугарских странака у новостворену владину странку демократског зговора. И ако је раније из извесних разлога скривао то своје незадовољство, то у последње време манифестовао га је отворено критикујући оштро сам рад садање владе поводом експозе-а г. Калфова о спољној политици кабинета г. Цанкова.

У садањем Собрању демократска странка има близу 50 посланика од којих се њих 30 веле, чврсто држе уз Малинова док су остали више мање уз владу. Осећајући опасност услед оваког држања Малинова, влада је отпочела жучне нападе на њега који су добили израза и у штампи. Отворила се читава полемика између министра Стоенчева, демократа, и његовог бив. партиског шефа г. Малинова. Многе се стври подмећу г. Малинову на шта овај отворено и без устезања одговара износећи факта која ни у колико не иду у прилог садањој влади и режиму. Бојазан од оваквог држања Малинова натерала је владу да преко г. Калфова умоли овдашњег америчког Посланика г. Вилсона да он позове к себи г. Малинова и говори му да заузме једно помирљиво држање и не напада како странку Демократског зговора тако и рад кабинета г. Цанкова, што је г. Вилсон одбио. Како ће се ствар са држањем које је заузео г. Малинов свршити, не зна се, али у сваком случају оно јасно говори да странка данашње владе тек сад улази у тешкоће које ће јој несумњиво много нашкодити тим више што противника владе има не само у

387 Александар Малинов, вођа Демократске странке, председник бугарске владе у више мандата (1908–1911; 1918; 1931–1934).

Демократској странци већ и у странци бугарских радикала у чијим се редовима налазе не мање ватренији и честитији противници владе и њезине странке но што их има у странци демократској.

Овакво држање радикала било је јавно још у току отварања странке Демократског зговора. Известан део радикала са шефом странке г. Костурковим није хтео ни чути о сливању младе радикалне странке у некакву нову странку. Зато је одбор ове странке још у почетку узео решење да то сливање буде ад референдум, а тек кад се сазове конгрес странке да то питање буде коначно решено. Дуго очекивани конгрес и отворен је 24. ов.м.

Цело јавно мњење очекивало је са највећим интересовањем решење овог конгреса; у владином пак очекивању ових решења видела се и извесна нервозност која није била безразложна јер конгрес је 26. ов.м. донео решење против сливања са странком Демократског зговора.

После оваког решења радикалског конгреса позиције садање владе и њене странке доста су ослабљене. Сем тога овај корак радикала биће један пример који ће имати можда решавајући значај у даљем држању отворених и прикривених владиних противника.

Услед овога изгледа да је влада употребила све што је могла да би само решење овог конгреса у неку руку ублажила, што јој је изгледа пошло за руком.

Неки виђени чланови радикалне странке присталице зговора одмах по пријему резолуције конгреса, изјавили су да излазе из радикалне странке те једно услед бојазни да се странка сасвим не поцепа, а друго, услед тога што су констатоване извесне неправилности у избору новог извршног одбора Радикалне странке, тај избор извршен је поново и као резултатат његов у извршни одбор ушли су људи који су у већини присталице сливања.

Овај обрт у Радикалној странци ако не може бити пријатан присталицама сливања, ипак не може задовољити ни садању владу, јер се до једног дефинитивног решења за или против сливања на крају крајева није могло доћи.

Посланик
Милан Ракић

AJ, 341-23-71, пов. бр. 180 од 14.03.1924. г. Прейис извештаја, њисан на машини, ћирилица.

Бр. 97.

Министарство иностраних дела, Београд –
Посланству Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Лондон

Телеграм
Пов.бр 1830

Београд, 6. март 1924. г.
Лондон, 7. марта 1924. г.

Софија јавља:

„Јуче у Собрању посланик Каранџулов, бивши председник Извршног Комитета Македонског, упутио питање министру унутрашњих дела поводом хапшења Македонаца. Министар унутрашњих дела одговорио: „у жељи да дамо један личан озбиљан и ефикасан доказ да се Влада руководи у својој политици једино жељом да одржи мир и створи услове за добре суседне односе, Влада је прибегла овој мери да у западним крајевима ухапси сва она лица из македонске средине на која сумња да могу нарушити мир те да

на тај начин створи (!) сумњу о искрености Владе да одржи мир и да тиме дају повод да се наруши мир на граници и ван ње’.

Хапшења и даље се продужују али почиње сумња у искреност и одлучност Владиних мера. Нарочито повећава сумњу околност што Влада ни до данас није објавила листу ухапшених лица по чему би се могло најбоље оценти да ли је ова акција озбиљна. Ја сам јуче два пута видео министра иностраних дела али он није могао да ми именује ни једно познато лице. У сваком случају кроз три дана ситуација ће се разбистити и јасно ће се видети какве су праве намере Владе.³⁸⁸

Нинчић

АЈ, 341-23-71, њов. бр. 151 од 7.03.1924. i. Телеграм, рукопис, ћирилица.

388 У вези са овим телеграмом, министар Нинчић је дао поглед на потезе владе у Софији:

„Све околности говоре да су намере бугарске владе заварати иностранство и навести га на закључак у корист бугарске владе у односу на нас. Под пресијом Француске и Енглеске да да доказа мирољубивости и добре воље поводом спремања Официрске лиге и Маћедонске организације да наруше мир на Балкану, Бугарска је одговорила овом мером која ништа не значи за правилно решење питања спремања и организовања банди на њеној територији против нас. Изгledi су сви да је цела ова радња извршена у договору са Лигом и револуционарном организацијом. Пада у очи нарочито да још нико није затворен од главних вођа Лиге и Организације. Нарочито с обзиром на сличне случајеве у прошлости у којима су Бугари редовно били неискрени, наше јавно мишљење не полаже велики значај овим мерама. Блиска будућност показаће праве намере Бугара, о чему бићете извештени.“ (*Истио*)

Бр. 98.

Посланство Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Софија -
Министарству иностраних дела, Београд

Телеграм

Пов. бр. 156

Политичком одељењу

Отправљен из Софије, 6. марта 1924. г.

Примљен у Београду, 7. марта 1924. г.

Данашње новине публикују коминике наше Агенције АВАЛА поводом хапшења Маћедонаца у Бугарској у коме каже, да београдска штампа примећује да се Македонствујушћи у Бугарској деле на две организације, од којих је једна за легалну акцију и има као свој орган лист „ИЛИН ДЕН“. Ми никад нисмо сматрали да су друштво и лист „ИЛИН ДЕН“ за легалну акцију. ИЛИН ДЕН је бивших и будућих четника и ми смо увек тражили од бугарских влада да га растуре као револуционаран и нелегалан. Стамболиски је пред свој пад растурио друштво ИЛИН ДЕН и лист обуставио. Сама данашња влада обуставила је пре три месеца лист ИЛИН ДЕН.

Ракић.

АЈ, 334-8-(94). Телеграм, њисан на машини, ћирилица.

Бр. 99.

Министарство иностраних дела, Београд –
Посланству Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Лондон

Пов. бр. 1937

Из Београда, 9. марта 1924. г.

У Лондону, 10. марта 1924. г.

Посланство у Софији јавља:

„Синоћ сам поново видео министра иностраних дела који ми рече да је хапшење обустављено јуче у подне али ће се наставити кроз који дан. Саопштио ми је имена петнаест војвода који су овом приликом ухапшени и које он сматра као важне агенте револуционарног покрета. Међу њима нема ни једно познатије лице. Ја сам му рекао да нисам хтео на брзу руку формирати моје мишљење, него сам оставио да прође неколико дана, али данас, после свега што сам видео и чуо, имам јасан утисак да цео овај посао није озбиљан. Похапшени после тога су људи који ништа не значе а остали су у слободи главне вође и покрети. Он је тада врло узбуђено узвикнуо: „кад ви тако мислите шта ли ће тек Београд рећи? Ми се излажемо, нас ће Македонци побити као стоку, а ви непрестано сумњичите сваку нашу акцију и сваку нашу намеру. За мене је сад ситуација потпуно јасна: сви наши напори узалудни и никакве мере са наше стране неће вас задовољити јер ви не желите да се објаснимо и споразумемо него на сваки начин тражите повод да нас нападнете.”

Према свему што сам до сада видео изгледа ми да је бугарска Влада овим мерама желела постићи: да изврши преокрет у европском јавном мишљењу у корист Бугарске; друго, да представи све мере као огромну жртву коју бугарска Влада приноси ради одржавања мира на Бал-

кану, припрема терен код Друштва Народа, којем би евентуално поднела овај спор на решавање. Несумњиво је да су хапшења предузета после претходног споразума са Тодором Александровом. То показује и факат што су само безначајна лица ухапшена и што није било никакве реакције од стране Александрова. А сам споразум претпоставља да је Влада успела уверити Александрова о опасности која прети Бугарској и да је Александров пристао да одустане од намеравање акције на пролеће.³⁸⁹

Хапшења, декларације Владине и интерпелације у Сабрању само су спољашње манифестације тога споразума. Занков, председник удружења Илин-Ден, није ухапшен.³⁹⁰

Нинчић

АЈ, 341-23-71, њов. бр. 164 од 10.03.1924. і. Телеірам, рукойис, ћирилица. Исіїи шелеірам уйућен је из МИП-а и Послансїву у Париз (АЈ, 388-9-22).

389 Радило се о планираном упаду комита у Вардарску Македонију (Ж. Аврамовски, *н. г.* стр. 171).

390 Нинчић је уз овај Ракићев телеграм – извештај додао као инструкцију посланику у Лондону, и другима на чије адресе је упућен: „Молим употребити ово саопштење као апсолутно тачно.“

Бр. 100.

Посланство Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Софија -
Министарству иностраних дела, Београд

Телеграм
Пов. бр. 186
Политичком одељењу

Отправљен из Софије, 12. марта 1924. г.
Примљен у Београду, 13. марта 1924. г.

Министар Иностранних Дела рече ми, да има извештај о кретању наших трупа ка граници нарочито ка Цариброду, Куманову и Штипу. Додао је, да је влада бугарска врло узнемирена и ако те трупе нису мобилисане него су у мирнодобском стању и жели веровати да се тај покрет врши из унутрашњих разлога.

Ракић.

АЈ, 334-8-(95). Телеграм, њисан на машини, ћирилица.

Бр. 101.

Министарство иностраних дела, Београд-
Посланству Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Букурешт

Телеграм
Пов.бр. 2462
Из Београда, 21. марта 1924. г.
У Лондону, 21. марта 1924. г.

Посланство у Софији јавља: „Јуче сам видео министра спољних послова и саопштио му вашу ноту пов.

бр. 1715. У разговору поводом ноте рече ми да су досадашње мере, које је бугарска влада предузела рачунајући ту и хапшења, само прва етапа у акцији против Маћедонаца и да ће кроз неколико дана влада предузети друге много одлучније мере које ће показати њену искрену жељу да уклони главну сметњу за побољшање српско-бугарских односа.³⁹¹

Нинчић

АЈ, 395-11-114-(652). Телеграм, рукопис, ћирилица. Овај телеграм упућен је и Посланству у Лондону (АЈ, 341-23-71, њов. др. 228 од 22.03.1924. г.), Посланству у Паризу (АЈ, 388-9-22).

391 Министар је уз текст телеграма из Софије саопштио посланицима: „Ради ваше оријентације и евентуалне употребе у разговору јављам вам да и поред бугарских изјава ове врсте, Маћедонски комитет, потпомогнут званично, врши једну другу диверзију; Наиме: он убацује комите преко Валоне у Арбанију јужну нарочито у околину Корче. Рачуна се да их је убачено до сада око пет стотина до седам стотина. Осим тога, везујући се за арнаутско-косовски комитет, њему су успели да упишу велики број арбанашких качака које плаћају врло добро. Према томе тим мирољубивим изјавама бугарске владе не треба поклањати озбиљну пажњу. Циљ Комитета је да се први препади изврше са арбанашке територије како на њих не би пала кривица за нарушење мира.“ (*Исто*).

Бр. 102.

Посланство Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Софија -
Министарству иностраних дела, Београд

Телеграм
Пов. бр. 214
Политичком одељењу

Отправљен из Софије, 22. марта 1924. г.
Примљен у Београду, 22. марта 1924. г.

Влада бугарска закључила је са Међусавезничком Комисијом аранжман о окупационим трошковима. По томе аранжману Бугарска се обавезује да у року од 10 година исплати Великим Силама суму од 25 милијона златних франака са 5% интереса.³⁹²

392 Занимљиво је реаговање влада у Риму, Паризу и Лондону поводом овог аранжмана о окупационим трошковима. Посланик Краљевине СХС у Риму Војислав Антонијевић почетком маја 1924. о томе је известио Министарство иностраних дела у Београду и посланства Краљевине СХС у Паризу и Лондону. Тај телеграм – извештај гласи:

„Као што Вам је познато, одрицање приоритета Италије у питању окупационих трошкова у Бугарској заснива се на споразуму који је закључен у Софији између Бугарске с једне стране и Француске, Енглеске и Италије с друге стране, по коме би те трошкове имала да плати у току од десет година. Тај је споразум потписан у Софији 28. марта ове године. Међутим он до данас није ратификован и стога још није постао извршан, због чега талијански делегати не могу ни давати никакве изјаве у Комисији за Репарације.

И ратификација овог споразума ургирана је неколико пута, и данас тако исто, и видело се из телеграма који су ми показани да од талијанске владе не долазе никакве тешкоће у питању ратификације него од Лондона и Париза. Париз сматра да ратификацију треба да изврши Конференција Амбасадора, а Лондон налази да ратификација није потребна него је довољно да

Ракић

AJ, 334-8-(96). Телеграм, рукопис, ћирилица.

Бр. 103.

Посланство Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Софија -

Министарству спољних послова, Београд

Пов. бр. 242

Софија, 26. марта 1924. год.

Пре кратког времена долазио је у Софију генерал Протогеров ради састанака са Тодором Александровом. На том састанку одлучено је о постављању војвода у западној Македонији.

Одређени су: За Врховног Шефа свих војвода Ђорђе П. Христов, с тим да у исто време буде Битољски окружни војвода; за Прилепски и Струшки крај остаје

свега три владе просто нотификују свој пристанак на постигнут споразум међусавезничкој Комисији у Софији и Бугарској влади. Талијанска влада је изјавила, последњи пут 28. априла ове године, преко својих амбасадора у Паризу и Лондону, ја сам читао та упутства, да она не прави питање од тога и пристаје како се Лондон и Париз споразумеју у питању ових формалности око ратификације, после чега тек споразум од 28. марта постаје извршан.

Талијански делегати у Паризу знају да се Италија одриче приоритета због тога да би се олакшало извршење споразума између нас и бугарске Владе, али у том погледу још нису дате никакве званичне изјаве у Репарационој Комисији у Паризу пошто споразум од 28. марта није још извршан.

Према томе треба ургирати у Паризу и Лондону да се енглеска Влада и француска Влада што пре споразумеју о начину како да се изврши ратификација.

Извештен Београд и Париз. Антонијевић“

(AJ, 341-23-71 пов. бр. 366 од 4.05.1924. године, телеграм из Рима, пов. бр. 496 од 3.05.1924. године).

Петар Паша; за Демир-Хисарски, Крушевски и Кичевски крај војвода Алексо; за Преспански срез Петар Анђелов; за Охридски округ Петар Шанданов; за Струшки срез одређен је један турчин из села Воргова (Струшки крај).

Све ове војводе имаће најмање по 10 људи и скренута им је пажња да се неприметно крећу и избегавају сукобе са нашим властима. Као оперативна зона чета биће Битољски и Демир-Хисарски крај, а зона за одмор биће Корча. Сваки војвода подносиће недељно рапорт о стању у свом рејону.

Генерал Протогеров остаће и надаље представник Македонске Револуционарне Организације на страни, са седиштем у Бечу. Обићиће ових дана све престонице већих сила ради пропаганде и растурања мемоара и брошура о стању у Македонији.

Посланик,
Ракић.

АЈ, 334-8-(98). Прејис Ракићевој извештаја, њисан на машини, ћирилица.

Бр. 104.

Посланство Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Софија -

Министарству иностраних дела, Београд

Пов. бр. 241

Софија, 27. марта 1924. год.

Част ми је послати у прилогу Декларацију Македонског Револуционарног Комитета поводом хапшења Македонаца у Бугарској.

Пада у очи:

1. да је декларација написана доста умереним тоном,

у савршењу са сличним декларацијама комитета;

2. да су хапшења извршена од 3–7 марта, а декларација публикована тек 27. марта;

3. да је комитет правилно схватио да тежиште владине акције није у томе што је похапсила неке македонце који припадају организацији, или су ван ње, него што је тим хапшењем званично признала да на бугарској територији постоји македонска револуционарна организација.

Посланик,
Ракић.

АЈ, 334-8-(97). Прејис Ракићевој извештаја, њисан на машини, ћирилица.

Бр. 105.

Посланство Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Софија -

Министарству иностраних дела, Београд

Телеграм
Пов. бр. 251

Политичком одељењу
Отправљен из Софије, 31. марта 1924. г.
Примљен у Београду, 31. марта 1924. г.

Министар Иностраних Дела саопштио ми да ће до 4. априла бити изгласан у Собрању дефинитиван закон о амнестији, по коме се искључују од амнестије само ова лица: народни посланици изабрани 1919. и 1923. године; чиновници изван категорија: „Опуномоћени Министри, Министри, Окружни Начелници»; Шефови Убојних Земљорадничких Задруга, „Бојна Јадра“. Укупно из све три категорије искључују се 38-40

људи. Како је потребно да бугарски емигранти буду тачно обавештени о овој новој амнестији, Министар Иностранних Дела моли, да се допусти једном чиновнику бугарског Пасланства у Београду, да обиђе главне лагере емиграната и да им у присуству наших власти протумачи закон; и онима, који се буду хтели вратити у Бугарску, да им одмах на лицу места изда путне исправе и путне трошкове. Молим јавите ми телеграмом усвајате ли ову молбу.

Ракић.

АЈ, 334-8-(99). Телеграм, њисан на машини, ћирилица.

Бр. 106.

Посланство Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Софија -

Министарству иностраних дела, Београд

Пов.бр. –

Софија, 8. априла 1924.

Својим писмом Пов. Бр.123 од 27. фебруара ове год.³⁹³, Посланство је имало част извести Министарство о оном конфликту који је искрснуо између странке садање владе и једног крила Демократске странке на челу са Г.Г. Малиновим и Мушановим, који су се категорички изјаснили против идеје сливања старих бугарских странака у новостворену владину странку Демократског зговора, желећи да сачувају тако рећи интегралност старе Демократске странке за коју, како они верују, Бугарска има и имаће у будуће потребу.

Овај конфликт у току времена узео је такве размере да је ствар дошла до цепања бивше Демократске странке.

393 Видети документ Бр. 96.

Садања влада није могла дозволити тренирање питања о сливању старих странака у њену странку демократског зговора, услед чега је Г. Цанков поставио одлучно питање о том сливању и затражио од свих посланика старих странака да се изјасне: коме клубу у скупштини и којој странци припадају. Овај корак Г. Цанкова унео је извесну пометњу у опозиционим круговима неких од старих странака, тим више што се Г. Љапчев, председник главног одбора Демократске странке, налазио у иностранству, те Демократска странка није могла донети коначну одлуку пошто је у главном одбору било 6 чланова за и 6 против сливања. Али влада, која је изгледа била сигурна у Г. Љапчева, тражећи да се посланици изјасне којој странци припадају и схватајући да решење демократског главног одбора за њу евентуално може бити неповољно, телеграфски је позвала Г. Љапчева и он је, прекинувши своју мисију и оставив Г. Бурова самог, кренуо одмах за Бугарску.

Чим се Г. Љапчев вратио ствар се разјаснила, јер се он без устезања изјаснио да треба ићи са странком садање владе Демократским зговором, која у садањем моменту једино може водити Бугарску правилним и по државу корисним путем.

Ова околност што се Г. Љапчев изјаснио за владу, коначно је решила судбину Демократске странке. Она се поцепала: на једној је страни остао Г. Малинов са 16 посланика, а других близу 35 посланика пристали су са Г. Љапчевим уз владу.

Овај расцеп у Демократској странци није се задржао само на изјавама виђенијих њених људи, већ је добио једну коначну форму. На име група Г. Малинова реорганизовала се имајући намеру задржати и даље издавање странкиног органа листа „Препорец”.

Али како је група Г. Љапчева располагала већином у старом главном одбору, она је и сматрала да има права на орган странке. Међутим група Г. Малинова није хтела пуштати лист из својих руку тим више што је цео састав уредништва припадао њој. Ствар је дошла до тога да су присталице Г. Љапчева да би дошли до листа, били принуђени прибећи помоћи органа Јавне Безбедности што им је било лако учинити као владиним присталицама. Увидев ово група Г. Малинова је уступила и почела издавати лист „Знаме”, бивши орган Демократске странке који је још раније био покренуо оснивач странке поч. Петко Каравелов.

На овај начин извршено је коначно цепање једне од најдисциплинованијих и најкомпактнијих бугарских странака. Исто цепање Демократске странке показало је да ће Г. Љапчев играти врло значајну улогу у данашњем режиму Бугарске. Још сада се поговара да ће њему бити дато једно министарско место у садањем кабинету, која би околност послужила као проста етапа за много виши и значајнији положај Г. Љапчева у блиској будућности када, као што се прича, буде оступио Г. Цанков и он, Г. Љапчев њега заменио на положају председника Министарства.³⁹⁴

Посланик,
Ракић

АЈ, 334-8-(100-101). Койија извешѣјаја, ѣисан на машини, ћирилица.

394 То се и десило пошто је Љапчев дошао на чело владе 4. јануара 1926. године. Андреј Љапчев (1866–1933), бугарски политичар, у врху Демократске странке до почетка 1924. године када је прешао у Демократски споразум.

Бр. 107.

Министарство иностраних дела, Београд -
Посланству Краљевине Срба Хрвата и Словенаца,
Лондон

Пов. бр. 4969

Београд, 13. јуна 1924. год.

У вези са својим писмима Пов. бр.4971³⁹⁵ и 4972³⁹⁶ од данас, Министарству је част саопштити Краљевском Посланству знања ради следећи извештај Краљевског Посланика у Софији о остајању бугарске Владе при гледишту које је заузимао и Стамболијски у питању изласка Бугарске на Јејејско море:

„Влада бугарска остаје при гледишту ранијем Стамболијскога да излазак бугарски на Јејејско море може бити осигуран ефективно само ако железница и пристаниште не буду на грчкој територији већ или под суверенитетом Бугарске или аутономно под протекторатом Друштва Народа. Бугарска Влада према томе одговориће г. Де ла Бари да је увек спремна да саслуша предлоге који би могли задовољити њене потребе на Јејејском мору. Али да његов предлог не може примити јер не само да је недовољан него је и неповољнији од понуде коју је раније Бугарска имала. О овоме Де ла Бара још није извештен.“

По наредби Министра
Директор Политичког одељења
(потпис нечитак)

*АЈ, 341-23-71, њов.бр. 519 од 23.06.1924. г. Писмо МИД-а упућено на адресе њојединих њослансијава у коме је ци-
ириран Ракићев извештај, њисан на машини, ћирилица.*

395 Видети документ Бр. 108.

396 Видети документ Бр. 109.

Бр. 108.

Министарство иностраних дела, Београд -
Посланству Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Лондон

Пов. бр. 4971

Београд, 13. јуна 1924. год.

У вези свога писма Пов. бр.4972 од данас по питању изласка Бугарске на Јејејско море, Министарству је част доставити Краљ. Посланству знања ради следећи извештај Краљ. Посланика у Софији о разговору који је имао по том питању са г. Де ла Баром:

„Де ла Бара рече ми синоћ скоро исто оно што и Министар иностраних дела али је додао да је и Вама саопштен мемоар грчки који је он [саопштио] Влади бугарској, да не може улазити ни у какве преговоре о каквом суверенитету на грчкој територији и пристаништу и да ће у том случају одмах прекинути преговоре. Српско-грчки споразум о Солунском пристаништу има да служи за базу преговора, али с тим да се поједини детаљи могу мењати; да се предвиђа да ћемо и ми званично узети учешћа у овим преговорима. Де ла Бара мисли да ће се преговори развијати повољно. Данас и сутра има Министарска Седница о тој ствари. Консултовање свих шефова странака биће у среду а у четвртак Министар Иностранних Дела одговориће г. Де ла Бари-у. Ако одговор буде задовољавајући наставиће се преговори у Паризу између Де ла Баре и тамошњег бугарског посланика. Де ла Бара намерава 7. ов.м. доћи у Београд да Вас детаљно обавести о тој ствари. Мислим да би било добро да и мене обавестите о гледишту наше Владе по том питању.“³⁹⁷

397 Министар Нинчић је саопшти гледиште владе о улози де ла Бара као посредника између Бугарске и Грчке у питању изласка Бугарске на Егејско море, писмом пов. бр. 5667 од 28. јуна 1924. године које је упутио посланику у Лондону као и посланицима

у Софији, Паризу, Риму, Атини, Букурешту и оно гласи:

„Господине Посланиче,

У вези са саопштењем Министарства Пов. Бр. 4971, 5091 и 5121 из којих сте видели улогу господина Де ла Бара као посредника између Грчке и Бугарске у питању излаза последње на Јејејско море имам част ставити Вам до знања следеће односно нашег гледишта.

Кад је то питање третирано за време управе у Бугарској пок. Стамболијског, држање наше било је не само не противити се излазу Бугарске у Дедеагач но сам ја у Лозани покушао и посредовати између Веницелоса и пок. Стамболијског. Споразума у томе питању између Грчке и Бугарске није било, и то ће и даље бити главна сметња, што Бугари траже да се железница која би водила у пристаниште и само пристаниште изузму из грчке суверености, а на то Грчка није могла пристати. И једна и друга страна тешко ће попустити у том погледу. Бугарска не сматра да вреди утрошити оне огромне издатке који би за то били потребни, и уопште не би се осећала довољно обезбеђена ако би пруга и пристаниште остали под грчком сувереношћу. Грчка пак је врло осетљива у питању државне суверености над својом територијом.

И пре Веницелос и сада нова грчка влада нудили су Бугарској излаз, ако жели да бира преко Дедеагача или Солуна. Стамболијски је одмах одбио Солун, рекавши нам, то лукави Грк хоће да нас завади. Ни сада нам не изгледа да би за Бугарску био користан излаз преко Солуна, већ и због тога, што смо ми добили један од два солунска мола, па би се тешко што корисног могло дати Бугарској, а да и за осталу трговину остане.

Наша влада у садашњим преговорима преко де ла Баре није дала никакво своје мишљење. Ми то нисмо могли учинити како због тога што је само питање чисто унутрашње грчко, тако и са разлога што од стране Грка нисмо сондирани у погледу нашег мишљења. Ипак, смо г. Де ла Бари саопштили да се ради споразума у том питању може увек рачунати и на нашу помоћ.

За сада су покушаји г. Де ла Бара остали без успеха јер су Бугари задржали раније своје гледиште, али је вероватно да ће се г. Де ла Бара вратити на то питање па сам сматрао за потребно да Вас с предњим упознам.

Изволите примити, Господине Посланиче уверење мог одличног поштовања.

По наредби Министра
Директор Политичког одељења
[потпис нечитак]

*АЈ, 341-23-71, њов. бр. 518 од 23.06.1924. њод. Писмо МИД-а
уђуђено на адресе њојединих њослансиава у коме је циђи-
ран Ракићев извешђај, њисан на машини, ћирилица.*

Бр. 109.

Министарство иностраних дела, Београд -
Посланству Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Лондон

Београд, 13. јуна 1924. год.
Пов. бр. 4972

Министарству је част доставити Краљ. Посланству знања ради извештај Краљ. посланика у Софији о понуди грчке Владе учињене преко г. Де ла Бара председника арбитражног суда за решење грчко-бугарских спорова, бугарској Влади у питању екномског изласка Бугарске на Јејејско море:

„Министар иностраних дела рече ми да је грчка Влада преко г. Де ла Бара грчко-бугарског арбитра Бугарској понудила да узајамним споразумом реше питање о економском изласку Бугарске на Јејејско море налазећи да би решење тога питања не само побољшало однос између Софије и Атине већ би се још учврстиле и нове везе између Београда и Атине. Министар иностраних дела додаје да му није јасна ова последња напомена о учвршћивању веза између Атине и Београда, да је бугарска Влада и раније имала од Грчке сугестије у

Министар Иностраних Дела, М. Нинчић.“ (АЈ, 341-23-71, пов. бр. 582 од 7.07.1924).

том смислу али да није хтела улазити у преговоре јер је сматрала да излазак економски Бугарске на Јејејско море није само питање грчко-бугарске већ питање сила које су се Нејским Уговором обавезале да Бугарској осигурају такав излазак, да су се сад прилике измениле и да ће Влада бугарска овај пут ући у разговор о понуди грчкој, да најзад и ако је Де ла Бара известио да је Грчка већ обавестила о овој ствари Владу С.Х.С. Влада бугарска ипак жели да нам све ово саопшти и да нарочито истакне да је иницијативу за ове преговоре узела искључиво Грчка. У даљем разговору рече ми да је врло тешко пристати на Дедеагач као излазак, јер Дедеагач нема у ствари пристаништа, а железница пролази кроз турску територију. Ја сам му тада рекао да исте незгоде постоје и за Макри, 9 км. удаљено место од Дедеагача које је у једно време тражио Стамболијски за излазак и да према томе они веровато намеравају тражити Кавалу или Солун, па сам напоменуо да је још на првој конференцији у Лозани Венизелос понудио Бугарској у солунском пристаништу исте концесије које има и Србија али да је то Стамболијски одбио налазећи да „лукав Грк смера тим да нерасположи Србију према Бугарској и да подели мишљење једном новом извору сукоба и неспоразума између Србије и Бугарске“. Министар иностраних дела рече ми да је то врло важан разлог о чему ће и данашња влада водити рачуна и поред тога Влада до сад није одлучила које ће пристаниште тражити за бугарски економски излазак. По мишљењу моме факат да је Влада бугарска тражила и добила одобрење за отварање Консулата у Солуну јасно показује које ће пристаниште Влада бугарске изабрати и прилично баца светлост на ове преговоре“.

По наредби Министра
Директор Политичког одељења
(потпис нечитак)

АЈ, 341-23-71, њов.бр.517. од 23.06.1924. г. Писмо МИД-а упућено на адресе њојединих њосланстава у коме је циркулиран Ракићев извештај, писано на машини, ћирилица.

Бр. 110.

Министарство иностраних дела, Београд -
Посланству Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Лондон

Београд, 13. јуна 1924. год.
Пов. бр. 5091

У вези својих извештаја о питању изласка Бугарске на Јејејско море. Министарству је част доставити Краљ. Посланству знања ради следеће саопштење Краљ. Посланика у Софији о току грчко-бугарских преговора по том питању:

„Сутра стиже, у суботу у Београд Де ла Бара. Он полази са утиском да преговори нису дефинитивно прекинути и да има изгледа да ће се постићи повољан резултат. Влада Бугарска међутим сматра да су преговори немогући на предложеним основама. Могли би се наставити у Паризу са изгледом на успех само у случају да се за базу за преговоре узме понуда, коју су у Лозани учиниле силе, па и то како ми рече Министар иностраних дела, ако се та понуда побољша, не прецизирајући у чему би било побољшање; побољшање је алузија на сувереност или аутономију пристаништа и коридора.“

По наредби Министра
Директор Политичког одељења
(потпис нечитак)

АЈ, 341-23-71, њов.бр.520 од 23.06.1924. год. Писмо МИД-а упућено на адресе њојединих њосланстава у коме је циркулиран Ракићев извештај, писано на машини, ћирилица.

Бр. 111.

Министарство иностраних дела, Београд -
Посланству Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Лондон

Пов. бр. 5699

Београд, 8. јул 1924. год.

Министарство иностраних дела добило је од г. Ракића, посланика у Софији следећи иавештај:

„У последње време десиле су се извесне промене у односима Бугарске са суседним државама, које није без интереса забележити, и ако нису ни тако одсечне ни тако јаке да тим односима даду сасвим други карактер.

Румунија. - Румунија је, једина од бугарских суседа, примила преврат од 9. јуна са несакривеним задовољством. Место једне сељачке Владе, увек у добрим односима са бољшевицима, дошла је једна чисто буржоаско - војничка Влада - смртни непријатељ бољшевизма, и та чињеница била је довољна за Румунију да новој бугарској Влади укаже помоћ у најкритичнијим тренутцима и да истакне своју добру вољу и пријатељство спрам Бугарске. У Бугарској су, као и увек у сличним приликама, претерано тумачили ово држање Румуније, које је сасвим разумљиво према приликама у којим се Румунија налази спрам Русије, па су из њега изводили да Румунија жели интимно приближење и савез са Бугарском, да Бугарска може наћи у Румунији сигурног заштитника ако би наша војска упала у Бугарску и.т.д. Почеле су манифестације румунско-бугарског пријатељства, измењали су посете свештеници, учитељи, кметови и гимнастичка друштва, освећена је на свечан начин румунска црква у Софији, па је после тих уличних манифестација пошло све по старом.

Румунији је и даље било пријатно што у Софији има једна Влада која се не може приближити Совјетској Русији, али није била расположена да бугарској Влади учини стварне и, често, оправдане уступке у спољним румунско-бугарским питањима, нити је њена дипломатска помоћ била тако ефикасна као што се очекивало. Румунско-бугарска Комисија у Букурешту већ годину дана ради без икаква резултата, док је српско-бугарска Комисија у Софији иста економска питања решила за два месеца. Сви напори и све концесије Цанковљеве Владе нису могли покренути Румунију да и сама учини тражене уступке. Отуда су и Влада и политички кругови охладнели па у последње време показују и извесно незадовољство спрам Румуније и бојазан да се односи многу не погоршају.

Два су главна разлога за ову промену.

1. Румунија не признаје бугарске староседеоце у Добруци за своје поданике. Према томе, Румунија може, сматрајући их као непријатељске поданике, ставити под секвестар њихова имања или на основу уставне одредбе да странци у Румунији не могу имати земљу у сопствености, може им имања експрописати. Бугарска Влада инсистира да Румунија призна све староседеоце у Добруци за своје поданике али Румунија одбија, желећи да има одрешене руке: да призна за своје поданике кога хоће, и да уврсте у странце кога хоће, како кад потреба и интереси њени изискују.

2. Ту скоро румунска је Влада прописала да сви становници Добруце, били они румунски поданици или не, поднесу документа о сопствености земље. Ко нема уредна документа, одузима му се земља. На тај начин један велики део Бугара у Добруци, који још од турскога времена немају документа о сопствености, остаће без земље. Овде рачунају да је тој мери изложено 8-10.000 бугарских породица, или 60-70.000 душа. Сви ти људи,

ако остану без земље, мораће се иселити из Румуније и прећи у Бугарску а то је Бугарској необично непријатно јер се смањује број Бугара у Добруци, а повећава број избеглица у Бугарској.

Отуда је наступио прекид у преговорима бугарско-румунским и известна хладноћа и незадовољство код Бугара. Та два питања за сад доминирају односе румунско-бугарске који ће тешко постати срдачнији ако решење тих питања не буде повољно по Бугарску.

Влада г. Цанкова је, одмах по преврату да поврати нормалне односе са Турском, па је крајем прошле године послала нарочитог изасланика, г. Симона Радева, да са Турцима закључи акт о пријатељству и трговачки уговор. Тиме је, бар јавно, образложена мисија г. Радева. Бугарска је, пре ратова, имала јаким трговачких веза са Турском и највећи део њезина извоза ишао је у Турску. Разумљиво је дакле било што се Бугарска журила да уреди трговачке односе са Турском. Али сем тога, г. Радев имао је да покрене и једно политичко питање од велике важности за Бугарску: да се спречи даља емиграција Бугара из Источне Тракије и да се већ избеглим Бугарима допусти повратак у Источну Тракију. Турци нису показивали неку нарочиту жељу да се преговори успешно заврше, а што се тиче питања о емигрантима, нису хтели ни да приме дискусију. Како је Радев инсистирао, Турци су под разним изговорима одлагали преговоре, покретали споредна ситна питања и стварали разноврсне тешкоће. Тако су правили демарш у Софији и тражили објашњење од бугарске владе што је један бугарски артиљериски пук прославио годишњицу заузећа Једрена. Разуме се да су за све то време преговори били прекинути. Најзад, кад је све било уређено и г. Радев требао да се крене у Ангору да потпише пакт о пријатељству, Турци су саопштили бугарској влади да је г. Радев врло незгодан човек и непријатељски распо-

ложен према Турцима и да би добро било да бугарска влада упути другога изасланика, да није примила ову турску сугестију, једино из пажње спрам самога Радева, а друго из принципа, пошто Турци, кад су били обавештени о наименовању г. Радева, не само [да] нису учинили никакву примедбу, него су изјавили још своју радост што је баш он наименован и по старом турском начину обасули га разним комплиментима. Требало је скоро два месеца да се и ова тешкоћа изравна и г. Радев је, најзад, пре неколико дана стигао у Ангору. Али у бугарским круговима влада велики песимизам и нико не верује у резултат његове мисије. Он ће можда потписати наивни пакт о пријатељству, али нема изгледа да ће се доћи до споразума за Трговински Уговор, а још мање за питање емиграције у Источној Тракији. Ово последње питање превазилази по важности питање о емиграцији у Румунији и Грчкој, - у Грчкој Тракији и Македонији. За Бугарску се своди питање на ово: хоће ли у Источној Тракији бити уопште Бугара, или ће их потпуно нестати. Грчка окупација и повратак турски учинили су да се бугарска популација готово цела разбегне и исели. Сам Стамболијски, пред свој пад, говорио ми је да по последњим подацима у Источној Тракији има свега око 6.000 Бугара, а вероватно је да је и ова цифра преувеличана. Већ по овом податку може се закључити шта то питање значи за Бугарску. С друге стране, Турци су уверени да Бугари имају територијалне прохтеве на Истоку, да су они једини европски сусед који у будућности може бити озбиљан противник, и далеко су од тога да ма шта учине што би могло фаворизирати намере тог евентуалног противника.

Према томе, сви гласови који се у последње време чују о неком приближењу и стварном пријатељству бугарско-турском нису основани. О пријатељству, бар за сада, не може бити речи, само, и једна и друга

страна могу имати интересе да створе међусобне нормалне односе, што не значи да се једновремено склапају и какви већи политички планови и послови.

Као што је пад Стамболијског био пријатан Румунији због његових веза **са бољшевицима**, тако и Грчкој није био непријатан због његовог приближења к нама. Влада г. Цанкова одмах је осетила да у Грчкој нису толико противни њеном долсаку на власт као што се у почетку мислило, па је своје задовољство манифестовала тиме што је у Грчку послала опуномоћеног Министра, што Стамболиски није хтео урадити, него је непрестано држао у Атини отправника послова. Али се том мером исцрпла сва бугарска љубазност. До душе, влада г. Цанкова за ову годину није била ни тако непредусретљива, ни арогантна спрема Грчке као Стамболијски и његове колеге, али, ако је држање Цанковљеве владе спрема Грчке било, по форми, љубазније и пријатељскије, оно се у суштини није изменило; остало је какво је било и за време Стамболијског.

Покушај да се побољшају односи и реше нека спорна питања долазили су редовно од Грчке. Ја, из Софије, не могу тачно опазити мотиве грчке владе, али ми изгледа да је она, у великој унутрашњој кризи коју Грчка преживљује, осетила потребу да ублажи ситуацију и да избегне спорове са суседима, па је за то попуштала и чинила концесије које могу изгледати претеране.

Тако је одобрила да Бугарска отвори Консулат у Солуну, и ако је само на основу Нејског Уговора могла одбити тај бугарски захтев. Тако је одредила велики кредит за помоћ Бугарима који су, за време рата са Турском, пресељени из Тракије у Грчку. Најзад је дошла и мисија г. Де ла Бара који је учинио познати Вам предлог о бугарском излазу на Бело Море, а сем тога имао овлашћење грчке владе да бугарској влади предложи да Друштво Народа одреди једну сталну комисију која би имала да решава питања и спорове грчко-бугарске.

Изволите примити, Господине Министре, уверење о мом најодличнијем поштовању.“

Министарство Иностраних Дела има част саопштити Краљевском Посланству изложени извештај.

По наредби Министра
Директор Политичког одељења,
[потпис нечитак]

АЈ, 341-23-71, пов. бр. 668 од 22. августа 1924. год. *Писмо МИД-а упућено на адресе њојединих њосланства у коме је цићиран Ракићев извештај, њисано на машини, ћирилица.*

Бр. 112.

Министарство иностраних дела, Београд -
Посланству Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Лондон

Пов. бр. 6051

Београд, 16. јул 1924. год

Министарству Иностраних Дела је част доставити знања ради следећи извештај Краљевског Посланства у Софији о покрету противу данашњег режима у Бугарској:

„Бугарска је после рата имала читав низ тешких унутрашњих криза, државних удара, побуна и преврата. Она је из тих догађаја излазила растројена и ослабљена, но њена општа ситуација није била знатно измењена. Данас пак она се налази пред догађајима који могу из основа променити њезин положај и бити судбоносни и за њу и за неке од њених суседа. Покрет, који непрестано јача, против данашњег режима у Бугарској, добива све више карактер комунистичког

покрета са потпором и упутствима из Москве. Заједничком фронту комуниста и земљоделаца прилазе сада и македонске организације, прво Илинден, па за њим и фракција Тодора Александрова. Прилазак македонских организација комунистима имао би колико за сад могу да видим, ова 2 разлога;

1) Материјалан разлог. Македонске организације немају данас довољно новчаних средстава за борбу коју мисле да воде. Бугарска држава их више не помаже, а и Италија престала је давати новчану помоћ, која је како ми је говорио Стамболијски и његов Министар Војни Мурављев, износила суму од око 50 милиона лева годишње. С друге стране, покушај да се насилним путем добију од грађана, нарочито Јевреја, потребне суме за акцију, нанео је македонским организацијама огромне моралне штете. Оне су то и саме увиделе, па су одустале од тога метода и последњих дана покушале да се извине и помире са Јеврејима. Остала је дакле само Москва која може и хоће да да новчану помоћ.

2) После 9. јуна Македонци су очекивали да ће нова влада, састављена од официра и националиста, потпомагати њихову акцију у толико пре што су и они узели учешћа у преврату. Али принуђена силом прилика и опасношћу од нас, влада је обманула њихове наде и Македонци су почели веровати, да ће и свака друга влада састављена из грађанских партија, имати исте обзире и ићи истим путем, да према томе немају шта очекивати од таквих влада. Међутим, у последње време и Москва и бугарски комунисти представљају се Македонцима као ватрени националисти, којима ће прва брига бити ослобођење Македоније и уверавају их да се само помоћу комунистичког режима и Совјетске Русије може остварити македонски идеал. Изгледа да Македонци, разочарани од грађанских влада, примају ово гледиште.

Припрема земљоделаца, комуниста и македонаца за заједничку акцију против режима у Бугарској чине се у велико и сви су изгледи да ће акција почети у месецу септембру, јер је тада лакше дићи сељака на буну, пошто су пољски радови свршени и летина сређена. У случају да покрет успе и влада буде оборена, наступају 2 могућности: или заједничка, земљоделско-комунистичка влада, или чист комунистички режим.

Према данашњим приликама и околностима, прва комбинација може бити само привремена и кратковремена, а чист комунистички режим изгледа неминован. Комунисте су боље организоване и боље оружане, имају више борбеног искуства и у борби имаће значајнију улогу од земљорадника. Сем тога, земљорадници немају вођа потребних за такав покрет и способних да прикупе и поведу људе. И оно мало знатнијих људи што имају поцепано је на разне групе и већина од њих противна је оружаној борби. Најзад, прилазак македонских организација заједничком фронту даје несумњиво превагу комунистима. Македонци на земљорадничку владу или заједничку владу са земљорадницима, пошто су се земљорадници као политичка странка одрекли Македоније и проповедају заједницу са Србијом. И ту евентуалност имали су комунисти на уму кад су се споразумевали са Македонцима.”

По наредби Министра
Директор Политичког одељења,
[потпис нечитак]

АЈ, 341-23-71, њов. др. 671 од 22.07.1924. г. Писмо МИД-а упућено на адресе њојединих њослансѣава у коме је циѣиран Ракићев извешѣај, њисано на машини, ћирилица.

Бр. 113.

Министарство иностраних дела, Београд -
Посланству Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Лондон

Пов. бр. 8215

Београд, 19. септембар 1924. год.

Министарству је част доставити Краљ. Посланству знања ради следећи извештај Краљ. Посланства у Софији, поводом убиства Т. Александрова и др. и несугласица које су настале у Македонском Комитету:

„Краљевском Посланству је част доставити следећи извештај Министарству иностраних дела поводом убиства Тодора Александрова, Алеко-паше и пуковника Атанасова:

Својим ранијим телеграмом од маја ток. г., Краљ. Посланство известило је Министарство о несугласицама које су настале између шефа М.Р.О. и Алеко-паше, једног од најугледнијих македонских бораца. Један од најглавнијих разлога тога неспоразума било је питање тактике у борби за ослобођење Македоније и односа М.Р.О. према данашњој бугарској Влади. Тодор Александров водио је, у својој акцији, рачуне о жељама бугарске Владе и избегавао је, у колико је то било могуће, да јој чини неприлике у њеним односима са суседима, у првом реду са Србијом. И иначе, његово је опште држање било такво, да је бугарска Влада, мање више, увек могла рачунати на његову помоћ, у борби против комуниста у Бугарској. Другој фракцији у М.Р.О. којој је на челу био Алеко Васиљев, звани Алеко-паша, изгледала је та тактика штетна за македонске интересе и она је тражила енергично, самосталну акцију, не водећи толико рачуна о неприликама које из тога могу настати по бугарску Владу. Већ онда, као што је речено у телеграму Послан-

ства односи између Т. Александрова и Алека Паше били су такви, да један није смео у место где је био други. Али после извесног времена, овај је сукоб био изравнат и све вође радиле су сагласно.

Међутим, тражећи пута и начина да своју идеју остваре, људи око Алеко-паше приближили су се Москви да помоћу комунистичких идеја а и новаца из Москве, приведу у дело оно за шта су мислили да Александров сувише не енергично ради а данашња бугарска Влада слабо помаже. Круг идејних присталица Алеко-паше ширио се и на друге македонске организације. Једна од првих а и најглавнијих, која је запливала у те воде била је Илинденска Организација. Разлика између та два гледишта нарочито се видела на Конгресу који је организација одржала 24-26 јуна у Пловдиву. Истина на том Конгресу Алеко-паша није говорио, али његови пријатељи Петар Ацев, из Прилепа, Г. Занков и Арсен Јовков одлучно су бранили гледиште сарадње са комунистима. У свом извештају Краљ. Посланство је опширно описало резултат овог Конгреса. Ацев је на Конгресу, међу осталом, овако говорио: „Нећемо више да водимо рачуна о политици Бугарске Вдаде. Глупој политици бугарске Владе имаћемо да захвалимо да Македонија још стење под српским јармом. Ми више рачунамо на наше спољне пријатеље који ће нас помоћи у борби за ослобођење Македоније. У првом реду на Русију комунисте који су сваким даном јачи и који ће решити судбину балканских народа па и Македоније.“ Кад је на то биран одбор друштва Илинден, присталице ове бољшевичко-комунистичке струје добиле су већину. Раздор између тих двају гледишта за основе македонске тактике проносио је се и даље на македонске организације док нијехватио и Извршни Револуционарни Комитет. Фракцији Алека Паше био је приступио у последње време пот-

пуковник Атанасов, шеф штаба и десна рука Т. Александрова. Поред свих разлика у питању тактике велику је улогу играло и питање у првенству у самој организацији. Александров, несумњиво најјачи човек међу њима свима, био је бацио далеко иза себе Алека-пашу, човека врло просечне способности, али, поред свега тога, врло популарног. Алеко је тежио да потисне Александрова поред других разлога и из разлога престижа. И кад је тако једанпут и Извршни Комитет био нагрижен, да је и шеф штаба био напустио идејно и тајно Т. Александрова, остало је само једно: лично разрачунавање с оружјем у руци да се уклони Т. Александров, као вођа противничке струје. Даља је намера била, да Алеко Паша узме у своје руке, заједно са потпуковником Атанасовим, македонску револуционарну организацију, да у бугарској Македонији, као што листови доносе, прогласе совјетску Републику и онда заједно и отворено са комунистима пређу на остварење својих планова т.ј. енергично да се боре за ослобођење Македоније. Да ли је идеја проглашења совјетске Републике у Бугарској Мекедонији заиста била у намерама Алеко-паше не може се још утврдити. Није искључена могућност да је та вест убачена од бугарске Владе. Али, сигурно је, да је подвојеност у питању тактике, у питању односа према Влади, према Москви морала довести до крви која је потекла 31 августа кад су убили Т. Александрова. Према разним вестима, али којима се не може поклонити апсолутна вера, убиство Т. Александрова извршено је на овај начин: 31 пр.м., био је заказан скуп војвода на који је требао доћи и Т. Александров; он је хтео да на том скупу умири и заглади размимоилажења која су била настала међу војводама. У пратњи једног, њему оданог четника, пошао је на одређено место у планини, у близини Св. Врача. Кад је изашао био из села које је било најближе месту

састанка, дођу му у сусрет два бугарска четника, Штерју Влахов и Динчо Вретенов, које је скуп војвода на предлог Алеко-паше, незнајући за намеру Алеко Паше, једнодушно био одредио да покажу Т. Александрову место састанка. Кад је група Т. Александров, његов четник и двојица њему у сусрет послатих четника, била на два километра од места састанка, сви седну да се одморе. У то Влахов и Вретенов тргну револвере и на месту убију Т. Александрова и његовог пратиоца. Први метак, у слепо око донео је смрт Т. Александрову. Обојица су на то побегла. Чувши пуцњаву, војводе, које су недалеко чекале Александрова, међу њима Алеко Паша и Атанасов, дотрче, сахране у оближњој цркви тело Александрова и реше да се његова смрт држи у тајности, док убице не буду кажњене. Протогеров узме у своје руке вођење акције да се пронађу убице и траг их одведе, после неколико дана, до Алеко-паше и потпуковника Атанасова као интелектуалне зачетнике убиства Т. Александрова. 11 ов.м., одржан је скуп војвода у Џумаји да изаберу наследника Т. Александрова. На тај скуп били су дошли међу осталим Занков, Јовков и Ацев да прогурају избор Алеко-паше као наследника Александрова. Ту прилику употребе људи Протогеров, великог пријатеља Т. Александрова, да, истог дана у вече убију Алеко-пашу. Кад су за смрт Алеко-Паше сазнале остале његове присталице разбежаже се да не би изгубили главе. Но сутра дан, 12 ов.м., присталице Т. Александрова убију потпуковника Атанасова. Овом приликом погину поред Атанасова још неколицина његових пријатеља. Занков, Јовов и Ацев успеше у прво време да се склоне, али како се говори, Занков је ипак убијен када је хтео побећи из Џумаје. По једној верзији пак, побегао је у Грчку. Истога дана у подне, убијен је од стране Александров људи у Софији Димо Хаџи Димов, народни посланик, комуниста, који је ушао у Парламе-

нат на место убијеног Петка Д. Петкова. Њега су Македонци убили јер су сви преговори између Алеко-Паше ишли преко њега и веле да је био у завери с Алеком Пашом против Т. Александрова. Сем тога, причало се да је његова улога била да прикупи око себе Македонску емиграцију у Софији и да је склони на сарадњу са комунистима.

Тешко је тачно пратити развој догађаја у Бугарској Македонији; прво зато што се они одигравају далеко од Софије, друго што су они завијени извесном тајанственошћу, што најбоље доказује чињеница да је смрт Александрова скоро две недеље остала сакривена. Према непровереним вестима, наставља се борба између оба крила Македонаца. Она се за сада, манифестује само у појединим убијствима истакнутијих Македонаца у тамошњем крају. Али ако није немогуће да борба захвати и шире масе у том крају, јер су изгледа сви мештани подељени у присталице и противнике Александрова. Влада је предузела мере да спречи нереде већег стила. У ту сврху послана је војска из Софије и других гарнизона у Бугарску Македонију. Но како је очигледно да Влада, самим стањем ствари, мора да држи страну људима Т. Александрова, више је него вероватно, да ће Протогеров задржати превласт и у крви угушити покушај људи Алеко-паше. Томе у прилог говори и околност да су се све виђеније присталице Алеко-паше морале разбећи, зато што владини органи помажу Александрове људе. Према томе надати се је да ће пасти још неколико људи који су били у завери Алеко-паше.

Последњи догађаји у Македонској Револуционарној Организацији од великог су значаја и по саму организацију, као што је опширније речено у писму Краљ. Посланства, и по саму Владу. У самој Организацији манифестовале су се на најдрастичнији начин и крвљу обележиле, две противне струје. Да ли ће се и када ће се тај

раздор загладити, то је питање времена. Владин савезник у борби против комунизма, М.Р.О. постаје слабији, слаби га раздор. Но последице ће тога бити да ће људи Т. Александрова још јаче се приближити Влади, тражећи код ње ослонаца у борби против својих противника. И то је можда један од разлога што се данас како један повереник јавља, кад још није расчишћена ситуација организације, већ нашли у Софији Протогоров, Панчо Михајлов, Кожухаров и још неке виђеније војводе.“

По наредби Министра
Директор Политичког одељења
[потпис нечитак]

АЈ, 341-23-71, њов. бр. 872 од 30.09.1924. њод. Писмо МИД-а уђуђено на адресе њојединих њослансђава у коме је цииђи-ран Ракићев извешђај, њисано на машини, ћирилица.

Бр. 114.

Посланство Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Софија -
Министарству иностраних дела, Београд

Пов. бр. 1161

Софија, 22. октобар 1924. г.

Политичком одељењу

Од пре неколико дана почео је а јуче завршен претрес у Софијском Суду по делу убиства покојног Петка Д. Петкова, бившег земљоделског народног посланика.

Као што је Краљевско Посланство раније јавило, за ово убиство осумњичени је неки Каракалашев, агент Софијске „Општествене Безопасности“ (Јавна Безбедност), који је ухваћен оног момента када је пок. Пет-

ков убијен у близини самог места злочина и бежећи с револвером у руци.

Маса сведока која су испитана по овом делу терете поменутог Каракалашева, ма да он сам не признаје дело.

Али у целом овом процесу најинтересантнији су изјаве Г-ђе Екатарине Ризове, мајке пок. Петкова. По њеном исказу, оптужени Каракалашев је потпуно стран у овом убиству. Истина, он је се нашао на месту убиства, испалио три метка у ваздух, али све то из разлога да маскира истинске убице. „Али” продужила је мајка Петковљева, и мала деца, ако их питате, рећиће вам, да ми је сина убила власт а не тај несрећник. Убице су за мене министри Г.Г. Цанков, Русев, Влаков и Стојанчев. Ако читате скушнтинске белешке, видећете да су га они називали издајником и претили да ће га послати код Стамболијског, а народни посланик Сталијски, два дана пред убиство у пуној сали Собрања, добацио је покојном Петкову „А бре момче, то ће ти изести главу”. Значи да је он знао да је било решено убиство”. У свом даљем исказу, мајка убијенога прича како је се покојни Петков морао крити после 9. јуна јер су му на све стране претили да ће га убити и напомиње да би још приликом прошлих избора био убијен, да није било интервенције Француског Посланика Г. Пико-а. Пошто је изабрат за народног посланика, претње за убиство удвостручиле су се.

Из страха за сином Г-ђа Ризова је тражила да се види са Тодором Александровим, преко његовог секретара Прличева. Даље прича, како је њу Прличев уверавао да не зна и да не верује да постији нешто против Петкова а после 2-3 дана, као што је обећао, учинио је потребно и изевстио је да македонска организација нема апсолутно ништа против њеног сина и да она (организација) кажњава само лица која су напакостила македонској ствари.

Интересантна је такође изјава коју је Г-ђа Ризова дала поводом њеног разговора са Г. Љапчевим, председником Посланичког клуба владине странке. Она каже: да је сам г. Љапчев тражио од ње и настојавао да убеди Петкова да напусти Бугарску, јер се са разних страна шушка да се тражи да се убије. Том приликом напоменуо је њој, да је тешко учинити против рада неодговорних фактора.

Затим Г-ђа Ризова напомиње да су јој сви пријатељи наговорили да је војна лига решила да јој убије сина. Поводом тога она је призвала себи г. Рачева, резервног официра, народног посланика и казала му за решење официрске лиге: да је се она састојала од 8. официра под председништвом Влкова и за Конвенат под председништвом Русева у који су ушли мајор Порков и поручник Радев, кога сви сматрају за истинског убицу њеног сина и покојног Генадијева - и молила га да им говори да јој не убију сина. Али и он јој је одговорио као и Г. Љапчев да су то мрачне силе и да ништа не може учинити против неодговорних фактора. По саслушању свих сведока као и оптуженог, Суд је донео пресуду којом се Каракалашов кажњава смрћу. - Оптужени је врло хладно саслушао пресуду и усред сале по изрицању смртне казне запалио цигарету.

Посланик.

[Милан Ракић]

АЈ, 395-11-114 (568). Прејис извешјаја, њисан на машини, ћирилица.

Бр. 115.

Посланство Краљевине Срба, Хрвата и Совенаца,
Софија -
Министарству иностраних дела, Београд

Пов. бр. 1216

Софија, 31. октобра 1924. г.

Политичком одељењу

После преварата од 9. јуна ново-образована влада објавила је још у почетку да је услед поцепаности грађанских странака, један од главних њених задатака да образује једну нову грађанску странку у коју би се слиле све досадање грађанске партије и ујединили сви напреднији елементи у Бугарској. Та идеја је била добро примљена јер је се сматрало да је то једини начин да се земља изведе из тешког положаја у коме се налази.

Тако је под притиском са разних страна а нарочито војних кругова, образована нова странка називом „Демократически Сговор” у коју ушли: део Демократске странке са Љапчевим, део Радикалне и готово цела Народно-прогресивна странка. - Али приликом образовања „Демократического Сговора”, странке које су у њега ступиле нису се потпуно слиле већ су и даље носиле своја ранија обележја.

Да би се са питањем ове нове странке коначно свршило, ових дана био је сазват у Софији конгрес странке „Демократического Сговора”, на коме су направљена многа питања и неспоразуми и израђени статут странке. На конгресу изабран је централни одбор странке у који су ушли: од стране бивших народно-сговориста Г.Г. Ал. Цанков, Хр. Калфов, ген Русев, Молов, Т. Кулев, Сл. Василев и Н. Рачев; од стране бивших демократа Г.Г. Р. Маџаров, Стојанчев, А. Љапчев, В. Молов,

Гр. Василев, Г. Данилев, Ал. Христов; од стране бивших радикала Г.Г. П.Тодоров, Фаденхехт, Т.Г. Влајков, Н. Најданов; од стране бивших објединиста Ц. Бобошевски, Ат. Буров, Дим. Христов, Ц. Брашљанов, К. Миладинов, П. Стајнов.

Посланик,
[М. Ракић.]

АЈ, 395-11-114-(570). Прејис извештаја, писан на машини, ћирилица. Овај извештај је достављен и Посланству у Лондону (АЈ, 341-23-71, њов. бр. 1034 од 14.11.1924. г.) и Посланству у Паризу (АЈ, 388-9-22).

Бр. 116.

Посланство Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Софија -

Министарству иностраних дела, Београд

Телеграм

Пов. бр. 1358

Политичком одељењу

Отправљен из Софије, 27. новембра 1924. г.

Примљен у Београду, 27. новембра 1924. г.

Сенатор Рејнал стиже уторак јутро симплоном Београд. Како тамо остаје свега један дан молим осигурати му пријем код г. Нинчића и по могућству г. Пашића. Бугари га овде врло лепо дочекали. Молим учинити исто у Београду, нарочито дочекати га на станици.

Ракић.

АЈ, 334-8-(169). Телеграм, писан на машини, ћирилица.

Бр. 117.

Посланство Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Софија -
Министарству иностраних дела, Београд

Пов. бр. 97

Политичко одељење

Софија, 7. фебруара 1925. г.

Краљевском посланству је част известити Министарство да је за бугарског посланика у Вашингтону постављен професор Никола Милев, народни посланик и познати македонствујушћи. За Милева добијен је јуче агреман од северо-америчке владе и он ће сигурно убрзо одпутовати.

Наименовање г. Милева за посланика у Вашингтону овдашњи владини кругови објашњавају жељом садање владе да Милева на неки начин удаљи из Бугарске, јер јој је, веле, чинио знатне неприлике својим јаким везама са Маћедонским Комитетом. Тај је разлог веровати, али је исто тако вероватно да се Милев шаље у Америку због многобројне македонске емиграције коју он треба тамо јаче да организује и искористи за пропаганду маћедонске ствари у крајње националистичком духу.

Посланик,
[Милан Ракић]

AJ, 395-13-132 (593). Койија извештаја, иписан на машини, ћирилица.

Бр. 118.

Министарство иностраних дела, Београд -
Посланству Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Букурешт

Политичко одељење

Пов. бр. 644

Београд, 10. фебруара 1925. г.

Министарству је част извести ради знања, да је од нашег Посланства у Софији добило следећи извештај о изјави Цанкова поводом његове посете Београду³⁹⁸ и Букурешту:

„Пут Бугарског Председника Министарства Господина Цанкова у Београд и Букурешт још увек интересује овдашње јавно мњење и предмет је живе дискусије како у штампи тако и међу политичким светом.

Г. Цанков, поред многобројних изјава датих штампи и ужем кругу својих политичких присталица, најзад је 21. овог месеца [јануара – М.М.] учинио изјаву и у Собрању, приликом поновног отварања његових седница и напоменуо је, да је он још прошле године, приликом дебате о престоној беседи изразио жељу о споразуму са суседима, директним разговорима.

Бољшевичка опасност принудила је Бугарску владу да не одлаже разговоре са Београдом и Букурештом и да заједно са њима прегледа и процени ту опасност.

Циљ мога пута, каже г. Цанков како у Београд тако и у Букурешт био је пре свега ради упознавања са суседним владама и ступања у директну везу бугарске владе са њима.

398 Цанков је био у посети Београду између 26. и 28. децембра 1924. године. Разговори су вођени о заједничким мерама против бољшевичке опасности. Том приликом истакнута је спремност обе стране да се ради на сузбијању активности комита на територији Краљевине СХС.

И у Београду и у Букурешту констатовали смо дејство комуниста против државног уређења, мира и спокојства балканских народа, и изразили жељу да се, као у Софији тако и у Београду и Букурешту створе услови за општу сарадњу у питањима која се тичу спокојства у трима државама.

Тешка атмосфера -последица рата- разведрава се и после добрих суседских односа у знатној мери сазревају услови за искрено пријатељство. Са задовољством констатујем да се Бугарска, бугарски народ и бугарска влада пред нашим суседима, како у Београду тако и у Букурешту користе уважањем и поштовањем и меродавни фактор у тим државама имају тачну слику истинске ситуације и значаја Бугарске.

Затим је г. Цанков додао да му је исказано признање што политика његове владе тежи ка консолидовању мира и спокојства на Балкану.

Г. Цанков је нашао за потребно да подвуче да његови разговори у Београду и Букурешту нису имали један конкретно одређени циљ и да не може бити ни речи о каквим договорима и преговорима по различитим конкретним питањима, јер влада не би приступила уређењу тих питања без знања Народног Собрања.

Завршавајући свој говор, г. Цанков је додао, да се користи случајем да заблагодари, у име владе како српској тако и румунској влади, на лепом пријему који му је био приређен и да је нарочито дужан да подвуче његову велику благодарност румунском краљу, за нарочиту пажњу, којом га је удостојио.³⁹⁹

399 Посланик Ракић је поводом посете председника бугарске владе Цанкова Румунији, известио МИД у Београду о сазнањима да је председник румунске владе Јон Братијано повео разговор са Цанковим „о дизању шизме са цркве бугарске те о новом уређењу односа између православних цркава.“ Друго питање наметнуло се као последица неповољног стања руске цркве под

По наредби Министра
за Директора политичког одељења
Др Владислав Којић⁴⁰⁰, секретар

*АЈ, 395-13-132 (596). Писмо МИД-а у ком је цијиран из-
вештај из Софије, њисано на машини, ћирилица.*

бољшевицима као и других православних цркава под Турцима, па је Братијано истакао потребу, како је Ракићу речено, да се „преустроје односи православних цркава и да се међу њима изабере једна као врховна, вероватно циљајући на румунску цркву.“ (АЈ, 395-13 (585), МИД, пов. бр. 193 од 14.01.1925. године). Поводом ових информација МИД је од посланика у Букурешту затражио њихову проверу. Бошко Чолак Антић је о томе разговарао са министром иностраних послова И. Дуком који му је најодлучније порицао „да је за време бављења Цанкова у Букурешту било речи о скидању шизме са бугарске цркве као и о уређењу нових односа између православних цркава.“ Дука му је рекао да је Братијано питао Цанкова „где се сада налази седиште егзархата.“ (Истио, пов. бр. 30 од 20.01.1925).

400 Владислав Којић, по указу постављен је октобра 1917. за писара у Посланству у Лондону али је задржан на раду у МИД-у. Јуна 1918. године унапређен је за писара у МИД-у да би марта 1919. био унапређен у звање секретара Посланства у Хагу али и даље на раду у МИД-у. Марта 1919. прешао је на рад у Министарство финансија да би се у фебруару 1920. вратио у МИД. Јуна 1921. године прешао је у судску струку. Октобра 1924. поново се враћа у МИД. Крајем априла 1926. постављен је за шефа кабинета министра иностраних дела. Крајем фебруара 1927. директор је Конзуларно-трговачког одељења МИД-а а у августу 1927. постављен је за генералног конзула у Будимпешти, а од јуна 1929. за генералног конзула у Солуну. Крајем децембра 1930. постављен је за генералног конзула у Трсту.

Бр. 119.

Министарство иностраних дела, Београд -
Посланству Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Букурешт

Пов. бр. 639

Београд, 11. фебруар 1925. г.

Министарству је част извести ради знања, да је од нашег посланства у Софији добило следећи извештај:

„Овде је стигао нови румунски посланик, г. Билчуреско, који је до скоро био председник румунске делегације у бугарско-румунској комисији која је имала да регулише разна економска и друга питања из уговора о миру. Та комисија радила је пуне две године и није постигла никакав резултат, јер је наишла на велике тешкоће у којима сам Вас у своје време известио. Г. Билчуреско има да понови те преговоре у Софији, а како је његов долазак у Софију пао одмах после посете г. Цанкова у Букурешту, Бугари су очекивали да ће Румуни у новим преговорима показати много више помирљивости и попустљивости.

Али су се преварили. Румуни чине мале и безначајне концесије у споредним питањима, али у ономе што је најважније за Бугаре (питање поданства и сопствености у Добруци) остају непопустљиви.

Ја сам раније писао опширно о томе питању⁴⁰¹ а сад као потсетник, наводим укратко да Румуни искључују из румунског поданства читаву једну категорију Бугара у Добруци, око 4 хиљаде шефова породица. Ти људи као туђи поданици, немају права на непокретну сопственост; њихова земља биће експрописана, а они ће морати са својим породицама прећи у Бугарску. То значи за

401 Видети документ Бр. 68 (пов. бр. 5699 од 8. јула 1924. године).

Бугарску нов наплив бежанаца од 20-30 хиљада душа и значајно ослабљење бугарског елемента у Добруци.

Другој, малобројној категорији ограничава се право сопствености, т.ј. сматра се да они држе земљу још од турског времена и по турским прописима за земљу “Мирије”. Њима се одузима једна трећина имања у корист државе, а остатак се ставља под тешке терете и услове.

У ова два питања Румунија неће попустити. Сам г. Билчуреско рекао ми је, да Румуни морају у питању поданства и сопствености сасвим друкчију политику (да воде) од наше. Ми знамо рекао ми је отворено г. Билчуреско да не можемо асимилirati бугарски елемент и зато гледамо да Добруцу очистимо од Бугара.

У таквим расположењима почињу нови румунско-бугарски преговори. Они ће се вероватно завршити као и први без резултата, без једног решења које би могло да задовољи Бугаре. У сваком случају то питање о поданству и о сопствености у Добруци спречава за дуго време једно искрено румунско-бугарско приближење, за које нарочито Румунија не показује приметну тенденцију.“

По наредби Министра
за Директора Пполитичког одељења,
секретар, Др Владислав Којић

АЈ, 395-13-132 (588). Писмо МИД-а у ком је цитиран извештај из Софије, писано на машини, ћирилица. Писмо је достављено посланствима у Лондону, Паризу, Вашингтону, Прагу, Букурешту, Атини, као и Министарству војске и морнарице и Министарству унутрашњих дела.

Бр. 120.

Министарство иностраних дела, Београд -
Посланству Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Букурешт

Политичко одељење

Пов. бр. 645

Београд, 11. фебруара 1925. г.

Министарству је част извести ради знања, да је од нашег Посланства у Софији добило следећи извештај:

„У последње време примећује се јака агилност бугарских полицијских органа у гоњењу анархиста и комуниста, која није остала без извесних последица. На сам дан Богојављења полиција је нашла неколико анархиста који су се скривали у једној кући на периферији вароши. У борби која се водила два анархиста су била убијена.

Јуче пак 22. овог месеца [јануара – М.М.], полицијски органи открили су да се на једној кући на булевару „Маћедонија“ тајно састају неколико комуниста. Кућа је била опкољена, а органи јавне безбедности уђу у кућу у намери да изврше преметачину. Али лица која су била у кући отворе пуцњаву и баце једну бомбу те лако ране два до три полицијска агента и користећи се забуном нагну бежати. Кроз извесно време били су ухваћени а један је у кући нађен убијен. Овом приликом полиција је пронашла комунистичку штампарију и много комунистичких позива и циркулара. Сем тога, утврђено је да се у тој штампарији штампа „Работнически Вјестник“, тајно издање.

Вредно је забележити да при свима случајевима када полиција пронађе анархисте или комунисте, ови последњи први пуцају на органе власти.“

По наредби Министра
за Директора Политичког Одељења
секретар, Др Владислав Којић

*АЈ, 395-13-132 (589). Писмо МИД-а у коме је циѣиран
извештај из Софије, ѣисан на машини, ћирилица. По-
слаћо је на адресе као и док. ѣод др. 76. (ѣов. др. 639).*

Бр. 121.

Министарство иностраних дела, Београд -
Посланству Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Букурешт

Пов. бр. 812.

Земљорадници у Бугарској
Београд, 14. фебруара 1925. г.

Министарству је част доставити ради знања, у при-
логу под 1, извештај Краљевског Посланства у Софији
о Земљорадничкој странци у Бугарској.

„У Земљорадничкој странци постоје у главном три
струје: умерени са К. Томовом, Турлаковом и Мано-
ловом, који су за легалну борбу и коалицију са демо-
кратским е“лементима; једнофронтовци са Петринијем
и Грнчаровом, који су за савез са комунистима и ору-
жану борбу против данашњег режима и централисте са
П. Јаневом, Кирилом Павловом и Цанком Бакаловим,
који формално нису за коалицију са левицом ни за коа-
лицију са десницом, али у ствари нагињу једнофрон-
товцима и заједничкој акцији са комунистима.

Између те три групе, или правилније између уме-
рених и остале две групе, водила се огромна борба
која је земљоделску странку онеспособила за актив-
није учешће у политичком животу. Да би се ова борба

пресекла и повратило јединство у странци, сазван је најзад овај Врховни Савет чија би решења требала да буду обавезна за све. Врховни Савет заседавао је неколико дана и после ватрених дискусија изгласао је поменуту резолуцију и изабрао нови Главни Одбор странке. Умерењаци су потпуно потучени: резолуција одбија сваку коалицију са елементима са којима су они покушавали споразум, а у Главни Одбор нико од њих није изабран. Централисте, потпомогнуте од једнофронтаца однели су потпуну победу. За председника главног Одбора изабран је Џанко Бакалов, бивши министар у кабинету Стамболијског, који се сада поново јавља на политичкој сцени јер је тек пре две недеље пуштен из затвора. Он је познат као једини члан кабинета Стамболијског који није компромитован у злоупотребама и новчаним аферама али у исто време он је од увек важио као зао дух Стамболијског, као човек који га је у унутрашњој политици наводио на насиља и на најгоре ексцесе. Њему приписују и чувену „теорију о цепаници“ за коју је Стамболијски говорио да је суверени лек против саке опозиције у Бугарској. Његов избор у Главни Одбор, као и избор Јанева и Павлова, показује да су бар за сад, борбени елементи у Земљорадничкој Странци узели мах.

Централисте су до сад увек били у тесној вези са једнофронтвцима и пристајали су на заједничку акцију са комунистима. Међутим, у резолуцији они се одричу једног Фронта са комунистима. То је учињено само привидно и форме ради из ових разлога:

1. Да влада не подведе Земљорадничку странку под закон о заштити државе, ако би странка отворено декларисала своје везе са комунистима.

2. Што су и овдашње вође земљорадничке странке и њихови другови у емиграцији увидели да је њихова дружба са комунистима јако шкодила странци у европском јавном мњењу и код пријатељски располо-

жених држава и да су се њени пријатељи у иностранству почели због тога отуђивати од ње.

У ствари земљорадничка странка, оваква каква је данас организована, наставиће и поред резолуције своје везе и акцију са комунистима, јер она нема куд на другу страну и осуђена је да иде тим путем.“

По наредби Министра
за Директора Политичког Одељења
секретар, Др Владислав Којић

AJ, 395-13-132 (601-602). Прейис извештаја, йисан на машини, ћирилица.

Бр. 122.

Посланство Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Софија -
Министарству иностраних дела, Београд

Телеграм
Пов. бр. 133
Политичком одељењу

Отправљен из Софије, 21. фебруара 1925. г.
Примљен у Београду, 21. фебруара 1925. г.

У одговору на ваш телеграм пов. бр. 997.

Званично саопштење о (једна група изостала - [приликом дешифровања – М.М.]) гласи: Синоћ петнаестог око 10 сати чета од 20 људи прешла границу код села Шишанци 5 километара од границе у видинском крају. Чета благовремено примећена и наређено је да сеоска стража звони на узбуну. Три сеоска стражара и порезник сакупили су људе и разбили емигранте. Око три сата гонећи емигранте у потери констатовала се крв што говори да су разбојници имали убивених или рањених.

Са наше стране нема жртава. Емигранти су прешли границу између Зајечара и Неготина. Један разбојник услед добијених рана умро је остављен од својих другова близу границе. Он се зове Марин Јонов Стојанов.⁴⁰²

Ракић.

АЈ, 334-8-(174). Телеграм, њисан на машини, ћирилица.

Бр. 123.

Посланство Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Софија -
Министарству иностраних дела, Београд

Пов. бр. 162.

Софија, 25. фебруара 1925. г.

Краљевском Посланству је част извести Министарство да је Унутрашња Македонска Организација по убиству Т. Александрова⁴⁰³ тек сада изабрала нов Централни Комитет. Околност што је овај избор изведен тако касно објашњава се великим неспоразумима у организацији око избора самих лица која су у помешности комитет требала да уђу.

Као што је познато, Централни Комитет има три члана и овом приликом изабрани су: Иван Михајлов, готово једногласно, Ђорђе Поп-Христов и Протогеров, већином гласова.

Сам избор извршен је у неком селу близу Горње Цумаје где су се скупили на конгрес делегати свију

402 Ради се о упаду бугарских емигранта-земљеделаца који су бавили на територији Краљевине СХС. Иначе, 1925. годину обележили су упади македонских комитета из Бугарске али и упади из Краљевине СХС у Бугарску од стране бугарских политичких емиграната који су били у Краљевини СХС. (Ж. Аврамовски, Британци о Краљевини Југославији, књ. I, стр. 285).

403 Видети документ Бр. 70 (пов. бр. 8215 од 19.09.1924. године).

срезава и округа.

Конгрес је завршен 14. ов. мес., а трајао је четири дана. Два дана до почетка конгреса била је агитација између делегата за једну и другу личност која је требала бити изабрана за Централни Комитет.

На конгресу је примљен план рада Организације (види писмо Посланства пов. бр. 160 од 21. 2. 25.) и решено да у случају комунистичке побуне организација оружаном помогне данашњу владу.

Највећи број гласова добио је Иван Михаилов. Од присутних 48-50 делегата сви су гласали за њега, сем њих пет. Ђорђе Поп-Христов добио је 35 гласова а Протогеров 32 гласа. Панчо Михаилов пропао је на избору добивши свега 5 гласова. Услед овога он је остао јако незадовољан и говори се да ће му сама Организација одузети положај на коме је до сад био.

По свршеном избору рад Комитета је овако распоређен:

За непосредног заступника Т. Александрова остаје Иван Михаилов који ће руководити благајном и у опште материјалним средствима Организације. Сем тога, он ће вршити главни организаторски рад целокупне рганизације и руководиће акцијом на левој обали Вардара.

Ђорђе Поп-Христов руководиће као и до сада ревоуционарном акцијом и у опште организавијом десно од Вардара, вршећи уједно послове обласног војводе.

Протогеров пак остаје као спољни представник (за иностранство) Револуционарне Организације. Пада у очи да је Протегеров добио најмањи број гласова.

Овај избор изазвао је велико незадовољство у круговима старих војвода-револуционара и македонствујућих. Замера се што старе војводе нису ни позвале на изборни конгрес као и на избор садањег

Комитета чије чланове Ивана Михаилова и Поп-Христова сматрају за недорасле за овај озбиљни посао који им се поверава.

О личностима које су ушле у нови Централни Комитет Краљ. Посланство има следеће податке:

Иван-Ванчо-Михаилов, кога треба разликовати од Панче Михаилова млад је човек од својих 30 година. Врло је близак човек Тодору Александрову, у једно време био је његов лични секретар. Родом је из истог села одакле и Т. Александров - Ново Село, крај Штипа. Са четама као војвода није радио већ је више био организатор као врло енергичан, одлучан и интелигентан човек. Апсолвирани је правник Софијског Универзитета и дуго времена стајао је на челу универзитетске омладине Македонске Организације у чије име је говорио на парастосу Т. Александрова пред црквом у Софији 18. септембра пр. год. (види писмо Краљ. Посланства пов. Бр. 1002 од 22. 9. 1924) У Бугарску је дошао 1913. где је 1917. год. завршио гимназију после чега је служио војску у ђачкој чети, али за резервног официра није произведен. Када је Тодор 1920. год. побегао из затвора и постао нелегалним, Иван Михаилов придружио му се и био извесно време његов лични секретар.

Ђорђе Поп-Христов рођен је у селу Крстофору (битољски крај) био је учитељ у Битољу. У току 1903. год. био је лерински срески војвода. 1904. год. долази у Софију. 1907–1908. год. опет ради као војвода у битољском крају. После Балканског рата долази у Софију где је био чиновник. 1915. год. био је са четом у окупираним од стране Бугара крајевима 1917–1918. год. Био је срески начелник у Струги а после 1918. г. вратио се у Бугарску и био чиновник у Министарству трговине и индустрије. 1922. год. замољен од Централног Комитета, одлази са четом преко Арбаније и

изводи акцију у битољском и охридском крају (види писмо Посланства Пов. бр.51 од 23. 1. 1925. год.).

Посланик,
М. М. Ракић

АЈ, 395-13-132 (611-614). Прејис извештаја урађен у МИД-у и јослај Посланству у Букурешт јод бр. 1243 од 2. марта 1925. јодине, јисан на машини, ћирилица.

Бр. 124.

Посланство Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Софија -
Министарству иностраних дела, Београд

Пов. бр. 254

Софија, 18. марта 1925. г.

Својим писмом Пов.бр.199 од 13. овог месеца Посланство је имало част извести Министарство о намери оба крила земљоделаца Ц. Бакалова и К.Томова да постигну извештан споразум што је и учињено после дводневних преговора. Изабран је нови Централни Одбор у коме изгледа да крило К.Томова има превагу пошто сем њега ушла су још два његова пријатеља М. Марков и Дељу Георгијев, а од стране другог крила Ц. Бакалов и Ал. Радолов.

Ова се промена може сматрати као једна прелазна ствар која неће дуго трајати а која је и вршена услед доношења Закона о Заштити Државе у намери да се избегну рђаве последице за саму странку које могу наступити ако би се десило да земљоделска странка потпадне под ударце поменутог закона.

Посланик,
[Ракић.]

АЈ, 334-8-(175). Којија извештаја, јисана на машини, ћирилица.

Бр. 125.

Посланство Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Софија -
Министарству иностраних дела, Београд

Пов. бр. 261

Политичком одељењу

Софија, 20. марта 1925. г.

После свог повратка из Женеви, где је био по питању протокола који је закључен између Друштва Народа, Бугарске и Грчке, г. Калфов, министар иностраних дела, дао је своју изјаву: „Враћам се из Женеви са добрим утисцима. Тамо сам од самих чланова Савета Друштва Народа чуо најпријатније интересовање за нашу земљу и живу жељу да се продужи владина политика унутрашње консолидације и сближења са суседима и даљим државама. Ми немамо разлога да будемо незадовољни решењем које је донето по питању бугарских мањина у Грчкој. Савет Друштва Народа подвукао је важност тога питања, оштро осуђује поступак Грчке, и пошто је још један пут подсетио на обавезе према мањинама, свечано изјављује да је решен да им осигура права која им гарантују уговори. Сам представник грчке владе г. Венизелос признаје да Грчка није испунила овај део уговора који се односи на словенске мањине. Грчка ће сада имати да одговори на постављена питања. Од њеног одговора и у опште од њеног држања према мањинама зависиће будуће држање Савета Друштва Народа који држи чврсто у својој руци заштиту уговора. Ја тврдо верујем да ће савет испунити своју дужност пошто је уговор о мањинама стављен под заштиту Друштва Народа које нема интереса да допусти његово саботирање.

Поводом неуспеха г. Калфова у Женеви лист „Зора“ оштро га је напао у свом данашњем уводном чланку. Констатује његов неуспех и пребације му што је овим комуникејом покушао да један јаван и очигледан неуспех представи као успех. „То је срамно и увредљиво... Грех је правити унутрашњу политику једним питањем као што је оно за Бугаре у Грчкој и уводити у заблуду бугарске грађане. У комуникеју је речено да немамо разлога да будемо незадовољни донетим решењем. А кад сте потписали протокол са г. Политисом⁴⁰⁴ напустили сте свом свету уши како сте задовољни. И онда сте били задовољни, и сада сте задовољни кад је г. Венизалос повукао потпис Грчке. Па када сте у праву: онда или сада.“

Овакво расположење јавности искоришћују противници г. Калфова и изгледа да ће тиме отежати његовостанак у Влади.

Посланик.
[Ракић.]

АЈ, 334-8-(176-177). Којија извештаја, ијсан на машини, ћирилица.

404 Николас Политис (1872–1942) , грчки дипломата, професор права – предавао на универзитету у Паризу и Ексу пре Првог светског рата, делегат на Лондонској конференцији 1912–1913, министар иностраних послова Грчке 1916–1920. и 1922. године. Био је представник Грчке у Друштву Народа. Био је посланик Грчке у Паризу.

Бр. 126.

Посланство Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Софија -
Министарству иностраних дела, Београд

Телеграм
Пов. бр. 285
Политичком одељењу

Отправљен из Софије, 25. марта 1925. г.

Примљен у Београду, 25. марта 1925. г.

Бугарској влади одобрено „да привремено може повећати војску са три хиљаде добровољаца”, као превентивно средство против оружаног покрета који би спремали аграрци-комунисте, која необично боји се аграрно-комунистичког покрета у Бугарској.

Ракић

АЈ, 334-8-(178). Телеграм, њисан на машини.

Бр. 127.

Посланство Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Софија -
Министарству иностраних дела, Београд

Телеграм
Пов. бр. 37
Политичком одељењу

Отправљен из Софије, 23. априла 1925. г.

Примљен у Београду, 23. априла 1925. г.

Поступио сам по Вашем телеграму Пов. бр. 2277.⁴⁰⁵

⁴⁰⁵ Министарски савет у Београду, после агентата у Цркви Св. Не-

министар иностраних дела ми је одговорио да је бугарска влада и до сад показивала велику уздржљивост, и ако знала махинације које на нашој територији припремају емигранти, и ако је знала њихове канале, начин рада и њихову војну организацију у Нишу.⁴⁰⁶ Чак и после Голеча⁴⁰⁷ влада је показала исту уздржљивост, због чега су је нападали и њени најбољи пријатељи. Она је тако поступала јер је увек желела да са нама живи у добрим односима, она то жели исто тако и сад, али је дужна да обавести јавно мишљење у Бугарској и да публикује податке до којих дође судска истрага.

Ја сам му рекао да би бугарска влада најбоље показала своју жељу да буде са нама у добрим односима кад би податке, који се тичу личности на нашој територији, прво саопштила нама да их ми проверимо, у толико пре што међу подацима судске истраге има и таквих који су савршено (нетачни), као пример навео сам исказ

деље 16. априла 1925. године тражио је од посланика Ракића да захтева од бугарских власти да не објављују информације о активностима бугарске емиграције на територији Краљевине СХС, пре консултација са властима у Београду. Власти су мислиле да бугарска влада има довољно сазнања и аргумената о припремама државног удара од стране бугарских емиграната у Краљевини СХС па је „упућена претња да ће затворити југословенско-бугарску границу, престати са издавањем транзитних виза и прекинути железнички саобраћај са Бугарском“, што је видљиво и из овог Ракићевог извештаја. (Срђан Мићић, *Краљевина Срба, Хрватска и Словенаца и њено планирање државног удара у Бугарској 1923–1925. године*, ВИГ I/2014 стр. 227).

406 Ради се о припремама бугарских емиграната, који су нашли уточиште у Краљевини СХС, за учешће у обарању режима у Софији. У Нишу је био највећи логор за бугарске емигранте. Крајем марта дошло је и до сукоба између емигрантских група.

407 Бугарски емигранти су у сопственој организацији извршили пребацивање оружаних чета преко југословенско-бугарске границе на делу између Неготина и Зајечара. Фебруара 1925. године је дошло до оружаног напада на село Голеч. (*Истио*, стр. 221).

црквењака цркве Св. Краља, да му је капетан Минков рекао да ће са њиме отићи у српско Посланство и узети српски пасош за прелаз границе, тај исказ прочитао је јуче Министар Унутрашњих Дела у Собрању, са свим је други исказ црквењаков у судским актима, а сасвим други кад га Русев објавио са трибине у Собрању.⁴⁰⁸ Он на тај начин потврђује, легализује и званично баца страховиту сумњу на наше Посланство.

Министар иностраних дела није хтео да схвати ову разлику и непрестано је понављао: „То се налази у судским актима.”

Кад сам му рекао да ћу можда бити приморан, бранећи Посланство од оваквих сумњичења и клевета, да обуставим сваки рад у одељењу за пасоше, он ми је врло нервозно одговорио:

„У власти вам је да прекинете визу пасоша у власти вам је де обуставите и жељезнички саобраћај. Ви сте већ тражили да похапсите и протерате наше железничке чиновнике из Цариброда. Ми смо мала и слаба држава, али дубоко осећамо увреде и шикане.”

Сматрао сам да не треба више наставити разговор и уставши рекао сам: Дакле ја могу одговорити мојој влади да сте дужни обавештавати ваше јавно мишљење? Он рече: „Да, опет понављам да ми желимо најбоље односе са вама,но документе морамо публиковати. Ја спремам један меморандум о свему и предаћу вам га кроз који дан.”

408 Новине у Бечу су донеле изјаву Русева дату у Собрању да је црквењак рекао да га је атентатор уверавао да ће после постављања паклене машине – бомбе у цркви, побећи преко границе у аутомобилу српског посланика. Посланик у Бечу М. Милојевић, у разговору са дописником њујоршког Тајмса, демантовао је такве гласине рекавши да такву измишљотину могу дати само људи који су за време светског рата са бившим краљем Фердинандом свим силама радили на уништењу Србије.“ (АЈ, 334-8 (183), телеграм из Беча, пов. бр. 264 од 22. априла 1925).

То је што је могуће верније саопштен мој разговор са министром иностраних дела. Држање министра иностраних дела и бугарске владе објашњавам с једне стране, нервозношћу и узбуђењем од последњих догађаја и огорчење јавног мишљења; с друге стране: да ће имати симпатије и помоћ западних сила ако ми предузмемо репресалије; да смо ми у незгодном положају, који треба што више искористити; да јој је један моралан успех према нама осигуран и зато она први пут после рата, заузима овакво држање према нама.

Имам индикације да Бугарску на овај пут наводи Италија, али како су те индикације још доста мутне и непроверене ја вам ово саопштавам само ради знања и под питањем резерве.

Ракић.

АЈ, 334-8-(184-185). Телеграм – извештај, писан на машини, ћирилица.

Бр. 128.

Посланство Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Софија -

Министарству иностраних дела, Београд

Телеграм

Пов. бр. 381

Политичком одељењу

Отправљен из Софије, 23. априла 1925. г.

Примљен у Београду, 23. априла 1925. г.

По наредби бугарске владе, начелник Министарства иностраних дела лично ми саопштио: Да је после

мога разговора са министром иностраних дела,⁴⁰⁹ одржана министарска седница која је решила да ми се учине ове три декларације:

Прво. Да бугарска влада неће допустити никакве публикације које могу фроасирати нашу владу;

Друго. Пошто је обавештено Народно Представништво о приликама под којим је извршен атентат у цркви,⁴¹⁰ ствар је предата судским органима који ће једини установити одговорност и рећи последњу реч.

Треће. Бугарска влада продужава бити верна политици коју је до сад водила а чији је циљ био и остаје искрен споразум између Србије и Бугарске и чврсто је решила да и у будуће иде истим путем, надајући се да ће у овим својим напорима бити потпомогнута и од владе С.Х.С.

Ове декларације (писао) сам дословно по диктирању.

409 Видети документ Бр. 127 (пов. бр. 37 од 23. априла 1925).

410 У размаку од два дана изведена су два атентата на бугарског краља Бориса III. Први 14. априла 1925. године, приликом повратка краља у Софију, када је из заседе пуцано на возило у коме се налазио. Погинула су два његова пратиоца. Други, 16. априла у цркви Св. Недеље у Софији где су поред краља били и чланови владе. Нико од њих није страдао али је било жртава. Бугарска је овај атентат искористила да оптужи Краљевину СХС, да је помагала атентаторе. (С. Мићић, н. д. стр. 227).

У исто време изјавио је жаљење за инцидент са Милчићем,⁴¹¹ који се десио због (неспоразума) војних и цивилних агената.

Ракић.

АЈ, 334-8-(186). Телеграм, њисан на машини, ћирилица.

Бр. 129.

Посланство Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Софија -
Министарству иностраних дела, Београд

Телеграм

Пов. бр. 383

Политичком одељењу

Отправљен из Софије, 24. априла 1925. г.

Примљен у Београду, 24. априла 1925. г.

Конференцији Амбасадора у Паризу донела решење да се Бугарској одобри повећање војске са 10.000 добро-вољаца, под условом да и за њих (важе) војни прописи

411 Бугарске војне власти су 22. априла 1925. године спречиле првог секретара Посланства Краљевине СХС у Софији Миливоја Милчића да отпутује возом са софијске станице за Београд. То се догодило иако је имао уредно визиран дипломатски пасош. На железничкој станици чиновник софијске јавне безбедности рекао да му је за путовање потребна војна виза иако му је пре доласка на станицу саопштено да њему као дипломатском чиновнику није потребна. Његово обраћање полицијском комесару није променило став војних власти које су „господари на станици“, како му је речено. Комесар га је упутио на једног официра на станици који је рекао да он нема компетенције да му изда визу. Пошто је објашњење потрајало воз је отишао а Милчић је остао. Он се сутрадан жалио помоћнику министра иностраних дела, који му је упутио извињење за тај непријатан инцидент који се догодио „због споразума између војних и цивилних власти.“ (Политика, 24. април 1925. стр. 3).

који су у снази за осталу војску, да подлежу контроли ликвидационог органа и да имају бити распуштени у року од осам дана од дана кад то затражи ликвидациони орган.⁴¹²

Ракић.

AJ, 334-8-(187). Телеграм, њисан на машини, ћирилица.

Бр. 130.

Посланство Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Софија -
Министарству Иностраних Дела, Београд

Пов. бр. 556

Софија, 15. јуна 1925. год.

После атентата у цркви Светога Краља⁴¹³ овдашње власти почеле су да хапсе ен масе. Међу ухапшенима налазио се и извесни број наших држављања. За сваки случај хапшења српских држављања Краљевско Посланство, чим је сазнало за хапшење одмах је **учинило** што треба да наши ухапшени држављани буду пуштени на слободу. Било је десет таквих случајева у којима је Краљевско Посланство интервенисало. У слу-

412 Сам атентат у цркви Св. Недеље у Софији као и остале околности око припреме емиграната из Бугарске за смену режима А. Цанкова, утицали су на промену држања великих сила према Бугарској па и у питању њених захтева за повећање бројног стања војске у односу на одредбе у Нејском уговору. Британци и Италијани у Међународном војном комитету у Софији сложили су се да се Бугарима одобри привремено повећање. Французи су се са тим сагласили па је Конференција амбасадора у Паризу донела одлуку. Министар Нинчић је покушао да утиче на држање Француске да се не дозволи повећање војске, али безуспешно. (С. Мићић, н. д. 227).

413 Видети напомену бр. 239 уз документ Бр. 128 (пов. бр. 381 од 23.04.1925. године).

чајевима у којима је бугарско Министарство иностраних дела у опште одговорило извештавало је само да је бугарским властима непознато да је особа у питању била ухапшена. Неки од ухапшених су пуштени као н. пр. Кастро, Адања, Ранчић у Софији, Ђорђевић у Пловдиву. О **њиховом** хапшењу и пуштању на слободу Министарство иностраних дела није известило ово Посланство и ако је Краљевско Посланство тражило обавештења о судбини именованих.

Међутим за извесне ухапшене Србе, и ако је интервенисано, Краљевско Посланство није уопште добило одговор бугарског Министарства иностраних дела, те не зна да ли су именовани пуштени или су још у затвору. Такав ја случај са Љубом Ивановићем, из Пирота о коме је ово Посланство писало у својој ноти Бр. 392 од 27. 4. ов. год.

За ухапшеног Илију Антића из Цариброда Краљевско Посланство јо интервенисало још 18. 5. ов.год. нотом Бр.465, пре него што је Министарство иностраних дела својим писмом Пов. Бр.3436 од 30. 5.ов. год. наредило овом Посланству да интервенише.

Бугарско Министарство иностраних дела својом нотом Бр.734 од 20. 5. ов.год. одговорило је да ће тражена обавештења дати чим кораци које је учинило код надлежних власти буду дали какав резултат. На то је Краљевско Посланство својом нотом Бр.510 од 4. 6. ов. год., поновило своју интервенцију за Антића. По трећи пут, 6.ог.мца, под Бр.518, Краљевско Посланство тражило је обавештења о судбини Антића; у то ј ноти назначило је дан, место хапшења Антића као и број полицијског кварта куда је ухапшени одведен. На ову ноту бугарско Министарство иностраних дела у опште није одговарало, а Антић вероватно још је затворен.

Најтежи случај је са нашим држављанином Рецепом Бекировићем, младићем од 17 година. Још 5. априла ов.

год. ујутру ушли су у радњу његова оца Бекира Реџе-повића, неколико непознатих лица ухватили Реџепа Бекировића и његовог млађег брата Насуфа Бекировића и одвели их на четврти спрат једне куће на улици Марије Лујзе (према исказу Насуфа Бекировића) где су их дочекали неки непознати људи. Са Реџепом и Бекиром одведен је и њихов момак Керим, српски држављанин. Тако су их све тројицу убедили да су крили српске шпијуне, да су у вези са српским Посланством и позвали их да издаду имена тих шпијуна. Сва тројица су одговорили да о свему томе немају ни појма и да су оптужбе лажне што је, у осталом потпуно тачно. На то су их Бугари почели зверски да туку и муче. Тукли су их цепаницама по леђима, бацили их на замљу, газили, ударали ципелама по глави. То испитивање и мучење трајало је целог дана. Пред вече су их затворили у једну собу, а један од Бугара остао је са њима да спречи сваки евентуални разговор међу њима. Сутра дан пре подне одвојили су Реџепа од брата и момка. Последњој двојници су запретили да ће их убити и радњу упропастити ако ма коме буду шта рекли о томе што се са њима десило. Затим су их пустили да оду кућама, а Реџепа су задржали. Момак Керим, чим је одлежао ране, визирио је пасош и вратио се у Србију никоме не говорећи о ономе што му се десило. Вероватно да Насуф Бекировић, који је ишао лекару да вида ране, и његов отац не би никоме ни речи о томе говорили да нису дани пролазили а Реџепа Бекировић се није враћао својима. Тек 9. маја ове године дошао је отац са сином Насуфом у Посланство да затражи помоћ Посланства како би Реџеп Бекировић био пуштен на слободу. И ако је било прошло више од месец дана од како је Насуф био злостављан, јасно су се још видели трагови злостављања на леђима, а нарочито на глави. (У прилогу

три слике злостављенога Насуфа. Чиновник Посланства који је сликао случајно није ухватио на слици и ране на глави.)

Краљевско Посланство одмах је нотом (Бр. 429 од 9. 5. ов. год. тражило да се Реџеп пусти или да се Посланство извести зашто је Реџеп ухапшен. Својом нотом Бр. 466 од 18. 5. ов. године ургирало је Посланство предњу ноту пошто до тога дана није добило тражена одговора од бугарског Министарства иностраних дела. Тек 20. 5. ов. год. нотом Бр.734 бугарско Министарство иностраних дела једном општом фразом извештава да је „учинило што треба и да ће поштовану Легацију упознати са резултатом свога корака чим га добије.” Својом нотом Бр.768 од 13. 5. ов. год. бугарско Министарство иностраних дела извештава да се „у затвору Обществене Безопасности у Софији није налазило лице с именом Реџеп Бекировић.” Овај одговор не значи ништа, јер је свима у Софији познато да су затвори у Общественој Безопасности већ давно мали а велики број хапшеника и да се они држе затворени у касарнама и неким гимназијама као н. пр. т.зв. Фотијином Училишту. Даље у истој ноти бугарско Министарство иностраних дела продужује: „Ако поштована Легација има тачних података да је лице о коме је реч заиста ухапшено, моли се да она достави те податке да би Министарство могло учинити кораке.” Међутим, Краљевско Посланство у својим нотама тачно је дало адресу занимања ухапшенога довољно података да се именовани пронађе.

Потписани је у више махова лично интервенисао код Министра иностраних дела и Главног Начелника Министарства иностраних дела. Последњи пут говорио је о томе питању Министру иностраних дела 11. ов. мца, молећи га, последњи пут, да до 15. ов.мца, или пусте Реџепа или извести Краљевско Посланство о раз-

лозима његовог хапшења. До данас 15 јуна, Краљевско Посланство није добило тражена обавештења нити је Реџеп пуштен кући.

Није искључено да је Реџеп убијен, но то није вероватно јер је његов отац сазнао да је Реџеп био затворен у Общественој Безопасности, а касније у Фотијином Училишту. Међутим, кад га је последњи пут потражио у Училишту речено му је да му се син не налази тамо. Вероватно је да Реџепа не пуштају на слободу док му ране не зарасту.

Краљевско Посланство учинило је све што је могло да именовани српски држављани буду пуштени на слободу или бар да Посланство буде извештено о разлозима њиховог хапшења и злостављањима. Како, средствима којима располаже, Краљевско Посланство није постигло ни једно од горња два тражења, част му је предње доставити Министарству иностраних дела с молбом да оно изволи наредити какве мере да се предузму да се једном стане на пут хапшењу и честом злостављању наших држављана од стране бугарских власти.

Краљевско Посланство је мишљења да би можда и обустава визирања бугарских пасоша могла да обрати пажњу бугарске Владе на тешке последице њеног поступка.

Посланик,
М. Ракић.

АЈ, 395-13-132 (653-656). Койија извештаја, ијсан на машини, ћирилица. Койија извештаја ијослаија је Посланству у Букурешти 26 јула 1925. године, ијов. бр. 4163, ради обавештења о ијосиуијању дујарских власти са држављанима Краљевине СХС. Исти извештај сајлано ијракси обавештавања и уијознавањума са дешавањима ијослаи је и на адресе друијх ијојединих ијослансјава.

Бр. 131.

Посланство Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Софија -
Министарству иностраних дела, Београд

Телеграм
Пов. бр. 766
Политичком одељењу

Отправљен из Софије, 25. августа 1925. г.
Примљен у Београду, 26. августа 1925. г.

Учинио сам потребан корак према вашем телеграму
Пов. бр. 5930.⁴¹⁴ Министар иностраних дела рече ми,

414 У наведеном телеграму шифрованом 24. августа 1925. године, поред речи о упаду комита из Бугарске, дата је и инструкција у ком правцу треба деловати:

„Поред чета Петра Пашоте и Петра Станчова, које су пре десетину дана разбијене и уништене са њиховим војводама у тиквешком крају, за последња три дана појавиле су се 2 нове чете на Вардару и трећа у срезу радовишком и убиле су у срезу дојранском једног нашег насељеника, а на села нападају и отимају хлеб. Из саслушања ухваћених комита види се да су у овим четама учествовали као комите и многи Бугари, као што је био и сам војвода Петар Станчев, а не као што се до сад тврдило да су комите само наши Македонци. Ове чете носе експлозиве.

Скрените пажњу тамошњој влади на ово учестано упадање, што нам даје право веровати да се то пребацивање с планом врши и да ће бити настављено. Скрените пажњу на злочине које чете врше и захтевајте да у интересу доброг суседства бугарска влада спречи организовање ових банди на њеној територији и прелазак у нашу земљу.“ (Истѿо, 334-8-(193).

У низу честих корака и протеста учињених код бугарске владе поводом упада и атентата од стране Македонског комитета, Ракић је то учинио и средином јуна 1925. године по инструкцијама министра Нинчића. У министровом писму Ракићу од 12. јуна 1925. записано је:

„Господине Посланиче,

У моменту када је се Краљевска Влада, од последњих догађаја у Бугарској, трудила да олакша данашњу политичку ситуацију Бугарске и дала зато довољно несумњивих доказа, упале су из Бугарске на нашу територију, у кратком року од месец дана, пет комитских чета и дуж целог граничног фронта угрожавале безбедност нашег становништва и водиле борбу са мештанима и жандармима.

Поред комитске чете Стојана Лековића, коју су сељаци на сам дан Ускрса открили и уништили у срезу кратовском поред чезе Величка Вељановића, која је била прешла из Бугарске на нашу територију у срез кратовски и жеглиговски и која је после борбе са сељацима и жандармима, око 20. пр. месеца, побегла на траг у Бугарску оставивши у нашим рукама тројицу комита, и после уништених чета Филипа Бучишког и Санде Цановића, код села Неокази, у срезу кратовском и Њивичана у срезу кочанском; после такође четврте чете појављене крајем прошлог месеца у срезу малешком, из које је у борби са сељацима и жандармима такође погинуо један комита 3. јуна је се појавила у срезу кочанском и пета комитска чета Донче Христова, са којом су наши сељаци и жандарми имали сукоб тога дана после подне на Бигли, у општини гиљанској, којом је приликом један комита убијен, а са наше стране убијен је један сељак и један жандарм рањен. Неке од ових чета биле су обучене у потпуну униформу српских војника, а неке су биле у бугарском комитском оделу. Достављајући Вам предње, молим Вас, Господине Посланиче, да у вези ваших ранијих корака и протеста скренете пажњу бугарској влади на одговор за атентате које врши Македонски комитет на нашој територији и енергично је позовете да предузме најстрожије мере за спречавање спремања и упадања комитских банди на нашу територију и на тај начин учини крај злочиначком раду Македонског Комитета.

Оваква акција, организована на бугарској територији, уперена противу реда и мира у нашој земљи, може само отежати жељу Краљевске Владе да се односи између обеју суседних држава среде и створи атмосфера потребног поверења.

О резултату Вашег корака, молим Вас, да ме изволите известити. Изволите примити, Господине Посланиче, уверење мога најдубљег поштовања.“

[Нинчић]

АЈ, 395-13-132, (648-649), МИП пов. бр. 3823 од 12. јуна 1925. године.

као увек до сад, да бугарска влада жели добре односе и да због тога чини и чинила је све што може да спречи активност македонске организације. Сем тих уобичајених фраза, рече ми још да ће он лично поднети Министарском Савету предлог о мерама за уништење македонске организације и да ће иступити из кабинета ако тај његов предлог наиђе на тешкоће, било у влади било при извршењу. Писмом опширније.

Ракић.

AJ, 334-8-(194). Телеграм, њисан на машини, ћирилица.

Бр. 132.

Посланство Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Софија -

Министарству иностраних дела, Београд

Телеграм

Пов. бр. 787

Политичком одељењу

Отправљен из Софије, 1. септембра 1925. г.

Примљен у Београду, 1. септембра 1925. г.

Према вестима из Варне, болест Краљева почела попуштати. Ватра знатно спала, краљ се осећа боље и јуче је већ могао потписати неке указе.

Ракић.

AJ, 334-8-(195). Телеграм, њисан на машини, ћирилица.

Бр. 133.

Посланство Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Софија -
Министарству иностраних дела, Београд

Телеграм
Пов. бр. 798
Политичком одељењу

Отправљен из Софије, 4. септембра 1925. г.
Примљен у Београду, 4. септембра 1925. г.

Синоћ ме позвао министар иностраних дела и саопштио ми је да је на министарској седници од 28. прошлог месеца примљен његов предлог о сузбијању комитске акције, да су у смислу тога издане најстрожије наредбе полицијским и војним властима и да у будуће ни једна чета неће моћи прећи границу. На крају рекао ми је, са тенденцијом да то представи као последицу издане наредбе, да је прексиноћ у Ћустендилу убијен познати Јован Брло.

Кроз дан два имаћу тачан извештај од кога и због чега убијен Брло.

Ракић.

AJ, 334-8-(195). Телеграм, њисан на машини, ћирилица.

Бр. 134.

Посланство Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Софија -
Министарству иностраних дела, Београд

Телеграм
Пов. бр. 799
Политичком одељењу

Отправљен из Софије, 4. септембра 1925. г.
Примљен у Београду, 5. септембра 1925. г.

У одговору на Ваш телеграм Пов. бр. 6162.

У почетку су Турци тражили да се процене бугарска имања у Турској и Турска у Бугарској; да разлику у вредности накнади држава чија имања буду мање вредности, а обе државе обавезују се да сопственицима исплате вредност имања. Доцније, узајамним попуштањем, дошло се до споразума на основу овога:

прво: Бугарска ће повратити Турцима сопственицима имања у ново добијеним земљама (у Македонији и Тракији);

друго: Турска ће повратити имања свим Бугарима који су од године 1903. до Балканског рата емигрирали из Источне Тракије. Овде не улазе имања у Цариграду и Малој Азији.

треће: Турска ће исплатити у новцу вредност имања оних Бугара који су почевши од 1912. године емигрирали из источне Тракије.

четврто: Турска ће повратити имања у Цариграду оним Бугарима који су после Балканског рата емигрирали из Цариграда.

Турске сопствености у ново добијеним бугарским земљама цене се на 700 милиона лева. Ове основе примили се и Турци и Бугари, али су Турци у последњем

тренутку одбили да потпишу конвенцију за то што су Бугари тражили да се у конвенцији изрично напомене да се за наплату или повраћај имања ни једна страна неће користити застарелошћу.⁴¹⁵

Ракић.

AJ, 334-8-(197). Телеграм, њисан на машини, ћирилица.

Бр. 135.

Посланство Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Софија -
Министарству иностраних дела, Београд

Телеграм
Пов. бр. 1169
Политичком одељењу

Отправљен из Софије, 14. децембра 1925. г.
Примљен у Београду, 14. децембра 1925. г.

Из Женева нема још вести о решењу Савета Друштва Народа поводом инцидента грчко-бугарског.⁴¹⁶ Овде од колега дознајем да је Рентис⁴¹⁷ учинио

415 У Министарству иностраних дела у Београду, очекивали су од посланика да „покуша добити што тачније податке какву тезу заступа бугарска влада у преговорима са Турском о емигрантима и каква је противтежа Турака.“ (*Исјео*)

416 Деветнаестог октобра 1925. године десио се грчко-бугарски оружани инцидент код Петрича, после комитских упада из Бугарске. Грци су ушли на део територије Бугарске који су напустили десетак дана касније. (Из Посланства у Софији известили су МИД 29.10. да на бугарској територији нема грчких војника. *AJ, 334-8-(205), пов. бр. 1003 од 29.10.1925*). Друштво народа донело је одлуку да се евакуишу окупиране територије.

417 Константинос Редис (1884–1958), био је министар иностраних

рђав утисак својом нетактиком и индискрецијама, као појавом о арбитражи хашког суда. Изгледа да ће Грци формално пристати на решење о оштети, али да неће извршити ефективно плаћање. У том циљу они ће покренути питање о дуговима Бугарске Грчкој поводом балканских ратова, које дуговање -Грци одлучно тврде - износи 50 милијона златних франака, па ће тражити да се досуђена оштета Бугарској одбије од дуговања. На тај начин отвориће се нови поводи и нови узроци за инциденте грчко-бугарске, а у исто време и згодан терен за нашу политичку акцију.

Ракић

АЈ, 334-8-(223). Телеграм, њисан на машини, ћирилица.

Бр. 136.

Посланство Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Софија -

Министарству иностраних дела, Београд

Телеграм [без броја]

Политичком одељењу

Отправљен из Софије, 15. децембра 1925. г.

Примљен у Београду, 16. децембра. 1925. г.

Поводом вести у данашњим новинама да ће кабинет Цанкова одступити, а да ће нову владу образовати Љапчев и Буров, питао сам Цанкова шта је у ствари. Он ми је категорично одговорио да о његовом личном одступању нема ни помена, но може бити мањих промена у саставу данашњег кабинета.

послова у влади Александроса Папанастасијуа (јуни – јули 1924) и влади Пангалоса (јули – октобар 1925). Био је и министар у више ресора.

„Истина је, рече, да сам јако заморен, али још могу и хоћу да вучем кола.”

Ракић

АЈ, 334-8-(224). Телеграм, њисан на машини, ћирилица.

Бр. 137.

Посланство Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Софија -
Министарству иностраних дела, Београд

Телеграм

Пов. бр. 1172

Политичком одељењу

Отправљен из Софије, 16. децембра 1925. г.

Примљен у Београду, 16. децембра 1925. г.

Решење Савета Друштва Народа по грчко-бугарском спору примљено је овде са највећим задовољством.⁴¹⁸ Председник министарства саопштио је Собрању синоћ ово решење и Собрање је једногласно (?) одлучило да изјави благодарност Савету. - Ма колико да је за Бугаре значајна ова победа, прва после рата, они у њој виде много више дипломатски успех. Она им је залога за будућност и доказ да их у будуће нико, нарочито ми, не може напасти а да у таквом покушају не буде спречен на своју сопствену штету од Друштва Народа. На тај би начин Бугарској био осигуран спокојнији развитак и већа слобода политичке акције, него што је до сада имала. Писмом опширније.

418 Одлука Савета Друштва народа била је да се Грци повуку са окупираних територија после оружаних инцидената и окупације дела територије октобра месеца.

Ракић

АЈ, 334-8-(225). Телеграм, њисан на машини, ћирилица.

Бр. 138.

Посланство Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Софија -

Министарству иностраних дела, Београд

Телеграм

Пов бр. 1173

Политичком одељењу

Отправљен из Софије, 18. децембра 1925. г.

Примљен у Београду, 18. децембра 1925. г.

Данас сам био примљен од краља Бориса. Између осталог рече ми, да је решење владине кризе пре месец дана изгледало много лакше и да је било више могућности да Цанков одступи, а нов кабинет образује Љапчев; де је данас криза компликованија нарочито због активнијег учешћа официра.

Поводом грчко-бугарског инцидента, рече, да Бугарска за свој успех у Женеви има у првом реду да захвали благонаклоном држању Србије, које је допустило Бугарској да хладнокрвно разматра ситуацију и одреди своје држање.⁴¹⁹ Ту услугу ниједан Бугарин неће

419 После избијања инцидента Истражна комисија Друштва народа на путу за Бугарску била је у Београду 9. новембра. Краљевска влада у Београду задржала је став стриктне неутралности мада су у Београду запажене „блиске везе одржаване између бугарског посланства и Министарства иностраних дела.“ Став званичника у Београду био је да су „инцидент провоцирале комитске акције а да је бугарска добила само оно што је заслужи-

заборавити. При растанку замолио ме да саопштим његовом Величанству Краљу његову искрену благодарност за благонаклоност коју је Његова Влада у овој прилици показала према Бугарској.

Ракић

AJ, 334-8-(226). Телеграм, њисан на машини, ћирилица.

Бр. 139.

Посланство Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Софија -
Министарству иностраних дела, Београд

Телеграм
Пов. бр. 1174
Политичком одељењу

Отправљен из Софије, 21. децембра 1925. г.
Примљен у Београду, 21. децембра 1925. г.

Председник министарства позвао јуче француског посланика и замолио га за дејство француске владе да интервенише у Атини да се помилују осуђени из леринске афере. Пошто су смртне пресуде већ извршене остало би да се интервенише за оне који су осуђени на затвор. Цанков је том приликом рекао да је због леринске афере узбуђеност у Бугарској толико велика да је он морао допустити да се у Софији одржи протестан збор Маћедонаца, да такви догађаји погоршавају и иначе

ла.“ По извештају британског посланика у Београду, Нинчић је и пред Комисијом умањео значај и опасност македонског проблема и изразио наду да ће временом мир бити успостављен уколико се једино status quo одржи.“ (Ž. A., *Britanci o Kraljevini Jugoslaviji*, knj. 1, str. 287–288).

деликатне грчко-бугарске односе и да могу довести до нежељених последица.

Француском се посланику учинило ово као наговештење за нове инциденте са Грчком, па је енергично саветовао Цанкову да Бугарска не мења садашње своје држање које јој је и омогућило успех у Женеви.

Ракић.

AJ, 334-8-(227). Телегра, њисан на машини, ћирилица.

Бр. 140.

Посланство Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Софија -

Министарству иностраних дела, Београд

Пов. бр. -

Софија, 21. децембар 1925. г.

У ранијим својим извештајима Посланство је имало част извести Министарство да бугарска влада спрема једну амнестију ширих размера. Влада је приступила остварењу ове своје намере и већ је израђен пројекат амнестије којом се амнестирају сви они који су извршили кривице у току трновских догађаја 1922. год. (малтретирање шефова опозиције око Горње Орјеховице, Старог Дубника и Трнова). Затим се амнестирају сви подстрекачи у току нереда 31. децембра 1924. год. Овде спадају и чланови бивше бугарске комунистичке странке. Искључују се из амнестије убице, пљачкаши, насилници.

За овим ослобођавају се грађанске одговорности осуђени по чл. 4. закона о народној катастрофи који су раније ослобођени кривичне одговорности.

Сви они који нису навршили 21 год. а који су осуђени на основу закона о заштити државе такође се амнестирају.

Амнестирају се још и осуђени који су извршили кривике против друштвене предохране (*prevoуансе sociale*), против закона о становима, против закона о реквизицији као и изборног закона. И на крају крајева амнестирају се кривике учињене из користољубивих побуда.

Посланик,
[М. Ракић]

АЈ, 334-8-(228). Којија извештаја, ијсан на машини, ћирилица.

Бр. 141.

Посланство Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Софија -
Министарству иностраних дела, Београд

Пов. бр.

Софија, 22. децембра 1925. г.

Господину др Момчилу Нинчићу

Министру иностраних дела

Господине Министре,

Према изјавама које сам добио од политичара и неких министара, сутрашњи дан биће од великог значаја за развој министарске кризе. Правилније би било рећи: кризе у влади и у владиној странци, јер криза није изазвата од опозиције или од парламентарних тешкоћа, него због несугласица у самој владиној партији и у војној лиги, која подржава данашњи режим.

Сем незадовољених личних амбиција, сем личних нетрпељивости и супарништва, који у овој кризи

играју велику улогу, владина већина тражи смену кабинета г. Цанкова поглавито из ових разлога:

1. што су г. Цанков и његови другови у кабинету, не по својој вољи, него силом прилика били приморани да у крви угуше побуне и превратничке покрете који су за последње две године често избијали; што су те крваве репресалије, ма како да су оправдане, изазвале мржњу и неповерење спрам г. Цанкова и неких од његових другова; што г. Цанков и његови другови не могу да се ослободе досадашњих њихових метода и навика, и продужавају владати као и до сада, диктаторски, и ако се стање у Бугарској поправило и нове прилике императивно налажу да се режим ублажи и да се примене шире, слободоумније методе у раду. Кабинет Цанкова нити схвата ову потребу, нити је кадар да јој се прилагоди. Зато треба да уступи место људима који ће управљати земљом у новом духу и према новим потребама. То би био разлог унутрашње политике.

2. што кабинет г. Цанкова нема сталне политике. Он није успео да за две и по године побољша међународни положај Бугарске. Због неоправданог страха од компликација и због основне неопредељености у спољној политици влада је пропустила згодне прилике да извуче Бугарску из потпуне изолованости у којој се она налази и да удари једним добрим и спасавајућим путем-регулисање односа са Србијом. И за тај посао потребни су други људи, чврстих убеђења и јаке воље, који ће истрајати до краја. То би био разлог спољне политике.

Владина и ова струја сукобиле су се и у влади, и у парламенту и у војној лиги. Расцеп у самој влади већ поодавно није никаква тајна. Генерал Волков и г. Калфов доскора се нису ни поздрављали. У почетку се мислило да ће г. Цанков бити брзо и лако оборен чим је против њега генерал Волков, али се доцније показало да је г. Цанков много јачи него што се мислило. Цанков,

Русев и Калфов, сем извесних политичара имају уза се и један део официра, учесника у јунском преврату, и због тога г. Волков темпоризира и не задаје одлучан ударац кабинету г. Цанкова, бојећи се да не би, пренагљивши, изазвао потпун расцеп међу официрима.

У борби ове две струје Демократског зговора краљ Борис симпатише групи Љапчев-Волков. И ако симпатије и антипатије краља Бориса немају много значаја, краљ је ипак овом приликом успео да учини осетну услугу противницима г. Цанкова. Наиме, г. Цанков је пре неколико дана, видећи се у незгодном положају, предложио краљу да распусти Собрање и распише нове изборе за март месец. Мислио је да на тај начин избаци из Собрања своје противнике у Демократском зговору, а да изабере људе њему лично одане и послушне. Али је краљ, на наваљивање Волкова и осталних, одбио овај предлог. Тада је г. Цанков поново покушао да изврши реконструкцију владе узимајући у кабинет неколицину од својих највећих противника Љапчева, Бурова и Најденова. Објашњавао им је да је због спољне ситуације, нарочито после успеха у Женеви, врло незгодно да се мења кабинет и министар иностр.[аних] дела који су тај успех осигурали. Али су они одбили овај предлог. Сам г. Љапчев рекао ми је да ни у ком случају неће ући у кабинет г. Цанкова. Нећу да будем закрпа, рекао је - него ће и даље наставити борбу с тим да сам обрзаује кабинет ако победи, а он не сумња у победу ако не сад одмах, оно бар кроз месец два дана.

Покушај г. Цанкова да распусти Собрање искористио је група Волкова. Љапчев вешто агитујући код народних посланика, забринутих за своје мандате и којима се лака срца не иде на нове изборе. Због тога је међу владиним посланицима завладало још веће незадовољство против г. Цанкова и његовог кабинета.

У таквом расположењу састаје се владин посланички клуб у седницу прекосутра 24. ов. мес., на којој

ће покушати да изазове пад кабинета г. Цанкова. Хоће ли у томе успети или не, за сад се не може са сигурношћу предвидети. Вероватно је да ће г. Цанков остати као председник владе још неко кратко време, али у сваком случају неки од министара мораће иступити из владе и биће привремено замењени - као што каже г. Љапчев - „неким другостепеним величинама.”

Молим Вас, Господине Министре, да изволите примити уверење мога најодличнијег поштовања

Посланик
[Милан Ракић]

АЈ, 334-8-(229-231). Койија извештаја, јисан на машини, ћирилица.

Бр. 142.

Посланство Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Софија -

Министарству иностраних дела, Београд

Пов.бр. –

Софија, 22. децембра 1925. г.

Демократска странка (Малинов) сазвала је свој Врховни савет, који је одржао седнице 19. и 20. овог месеца и разгледао питање садањег спољног и унутрашњег стања у коме се Бугарска налази. На завршетку својих седница Врховни савет ове странке донео је резолуцију у којој се критикује унутрашња политика садање владе која се карактерише великом економском и финансијском кризом. О спољној политици каже се: да се земља још налази у опасности и да влада нема поверења код страног света. Услед оваквог стања ствари резолуција сматра да:

1. Кабинет Цанкова треба да сиђе с власти.
2. Свака друга влада из средине Демократског Зговора (владине странке) неће дати ништа ново за политички и економски живот земље.
3. Државна управа треба да се повери влади образованој на коалиционој основи.

Посланик,
[Милан Ракић]

АЈ, 334-8-(232). Којија извештаја, њисан на машини, ћирилица.

Бр. 143.

Посланство Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Софија -
Министарству иностраних дела, Београд

Пов.бр. –

Србија, 22. децембра 1925. г.

Поводом леринске афере у Софији је 20. овог месеца одржан један скуп у кооперативном позоришту на коме су све могуће македонствујушће организације на челу са Националним Комитетом Македонских Братстава протестовале против грчког терора, а успут и против стања у нашим јужним крајевима, тражећи да осуђени у Лерину буду ослобођени.

У прогласу који је издао комитет братстава између осталог каже се да „пустошења Омара и Атиле бледе пред свирепим гоњењем јаничара и крцалија Пангалоса⁴²⁰ и Пашића.“

⁴²⁰ Теодорас Пангалос (1878–1952), грчки генерал и државник, завео диктатуру 1925–1926. године, проглашен за председника републике 19. јула 1926. на којој дужности је био до 22. августа исте године када је збачен са власти.

На самом пак скупу говорили су познати стари македонствујући В. Думев који је и прочитао нека писма добијена из штипског, струмичког и паланачког краја и којима се наносе „насиља“ над тамошњим живљем „како би се у њему убила национална свест.“

За овим је говорио професор Милетић. Нападајући грчки режим у Маћедонији, он је у овом говору затекао и нашу земљу наводећи да се „Југославија у својој политици према нама ничим не разликује од Грка“. Ово не можемо разумети. Ако Југославија сматра народ у Маћедонији својим зашто га мучи и гони ?... Мала је нада да се у Београду опамете. Безумни људи тамо управљају... Мислимо да ћемо се моћи са Србима споразумети. Отвориће се очи Београду и онда ћемо заједнички обратити пажњу на једну државу која је села крај мира против нас. При крају говора проф. Милетић се сетио речи Г. Цанкова ускоро после 9. јуна 1923. г. да „Бугарска тражи мир, али не може заборавити своје потлачене сународнике“...

За овим је говорио представник Маћедонске омладинске организације В. Васиљев који је оштро напао „Грчки и Српски режим“ у Маћедонији где „Словенска Србија и хришћанска Грчка врше крваву инквизицију над словенима и хришћанима“. Говорећи о комитској акцији, Васиљев је казао, да је „комита син великих револуција које су оствариле човечја права“. Ми нисмо измислили средство за борбу, већ смо их узели из Париза и Лондона. Ако нас за то осуђују, они осуђују своју властиту историју“. Влада изводи неку политику с Београдом. Нека је, али ми јој скрећемо пажњу... ако се по цену наших завичаја купује пријатељство Србије, то је злочин према интересима бугарског народа.

На крају примљене су две резолуције односно режима у Грчкој и Србији. У другој резолуцији моли се Друштво Народа де се заинтересује судбином Маке-

доније под Југославијом и једна међународна анкета када би испитала стотине ухапшених Бугара у тврђави „Лепоглав“ остала би поражена насиљем које се врши над савешћу једног народа.

Посланик,
[Милан Ракић]

АЈ, 334-8-(233-234). Којија извештаја, ијсан на машини, ћирилица.

Бр. 144.

Посланство Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Софија -

Министарству иностраних дела, Београд

Пов.бр. –

Софија, 23. децембра 1925. г.

Господине Министре,

Од како сам у Бугарској, ево већ пет година, никад нисам чуо толико љубазних речи и толико похвала за Србију као за последње две недеље. Сам краљ, сви политички људи које сам видео, сви министри без изузетка, изјављују благодарност на пријатељском држању Србије у спору грчко-бугарском које је омогућило бугарски успех у Женеви. Ово уверење толико је продрло у интелигенцију и у масе да су македонски кругови били приморани да реагирају, тврдећи да је то само маневар од стране Србије која на тај начин жели да успокоји и завара наивне Бугаре како би их, поверљиве и неспремне, првом приликом лакше и опасније удариле.

Ја сам размишљао и распитивао - калико се то може - од куда у Бугара овако схватање о улози и заслуги

Србије у грчко-бугарском сукобу, и мислим да је објашњење у овоме.

Код многих политичара бугарских постоји неповерење према Србији - слабије или јаче - и уверење да Србија чека само згодну прилику да нападне Бугарску, не толико из жеље за територијалним освајањем или због каквих већих сопствених интереса, колико у намери да спречи развијање и смањење бугарске државе. Отуда, кад је избио инцидент грчко-бугарски, нико се у први мах није питао шта ће сад радити Грци? него: шта ће сад радити Србија? Нису Грци, са својом армијом на граници задавали страх и трепет у Софији, него ћутљива и загонетна Србија. Било је, као увек, песимиста који су тврдили да су Грци изазвали инцидент у споразуму са Србијом; било је других, многобројнијих, који су са страхом очекивали прву реч Србије. Онога дана кад је избио инцидент одржана је министарска седница на којој је већина министара, у првом узбуђењу, предлагала да се Грци енергично нападну и протерају преко границе. Тај ратоборни дух исчезао је у једном тренутку, чим је г. Волков приметио да се Бугарска не може ангажовати против Грка, ако њена западна граница није сигурна.

Кад су из Београда стигли извештаји о држању Србије, заједно са Вашом изјавом г. Вакарелском⁴²¹ - која је овде примљена као врло пријатељска - цео свет је дахнуо душом и свима је било јасно да ће над Грцима бити добивена победа, било дипломатска, било војничка. Сем тога, бугарски политичари имали су још једанпут прилику да се увере да Србија не води авантуристичку

421 Константин Вакарелски, за бугарског посланика у Београду именован је 18. јула 1923. године, акредитиве краљу Александру Карађорђевићу предао 10. октобра 1923. На дужности посланика био је до пред крај 1932. године. (Нови посланик акредитиве предао 31.01.1933).

политику и да је инциденти, чак и кад су важнији, не могу скренути са главне линије њезине политике.

Молим Вас, Господине Министре, да и овом приликом изволите примити уверење мога најодличнијег поштовања.

Посланик,
[Милан Ракић]

AJ, 334-8-(235-236). Койија извештаја, њисан на машини, ћирилица.

Бр. 145.

Посланство Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Софија -
Министарству иностраних дела, Београд

Телеграм

Пов. бр. 1187

Политичком одељењу

Отправљен из Софије, 26. децембра 1925. г.

Примљен у Београду, 26. децембра 1925. г.

Један овдашњи представник једне велике силе добио од своје владе саопштење да, према доста поузданим вестима, Италија води са Москвом политичке преговоре у циљу да се на Балкану одржава нередовно стање и спречава приближење српско бугарско. По истим вестима, Москва би радо видела један оружани сукоб између Италије и Србије јер је уверена да би такав сукоб изазвао крах фашизма у Италији.

Ракић

AJ, 334-8-(237). Телеграм, њисан на машини, ћирилица.

Бр. 146.
Посланство Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Софија -
Министарству иностраних дела, Београд

Телеграм
Пов. бр. 1205
Политичком одељењу

Отправљен из Софије, 29. децембра 1925. г.
Примљен у Београду, 29. децембра 1925. г.

Бугарска телеграфска агенција још синоћ саопштила иностранству изјаву десеторице народних посланика из маћедонских корпорација да не могу више помагати владу Цанкова јер је у националним питањима њена политика нејасна, а њено старање о (избеглицама) недовољно, маћедонски посланици као у опште и цела маћедонска организација незадовољни су владом Цанкова, јер су уверени да се она приближује Србији чинећи концесије на рачун маћедонаца.

Ово незадовољство искористили су неки чланови владине већине, противници Цанкова, који су изазвали ову изјаву да би још више отежали положај Цанкова у данашњој кризи.

Ракић

AJ, 334-8-(238). Телеграм, писан на машини, ћирилица.

Бр. 147.

Посланство Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Софија -
Министарству иностраних дела, Београд

Телеграм

Пов.бр. –
Политичком одељењу

Отправљен из Софије, 29. децембра 1925. г.
Примљен у Београду, 29. децембра 1925. г.

Министар иностраних дела синоћ ми је дуго говорио о односима са Грчком и о гоњењу тамошњих Словена. Између осталог рече ми да Бугарска може очекивати све могућне непријатности од генерала Пангалоса. Он, је крвни непријатељ. Он је, као командант корпуса у Тракији, на грчким острвима депортирао неколико хиљада Словена, као министар социјалне политике приредио је Тарлиску аферу, а као председник министарства прешао је на бугарско земљиште и покушао заузети Петрич.⁴²² Сад употребљава све и свакојака насиља да очисти све словенске елементе из западне Македоније.

Према последњим извештајима од 27. овог месеца велика маса становништва напушта своја огњишта или предаје декларације за исељавање. Бугарска влада је већ неколико пута чинила кораке у Атини, али гоњење становништва никако не престаје. Стање у тим крајевима данас је тако очајно да тамо неће остати ниједан Словен ако се у најкраћем времену не укаже потребна помоћ.

422 То се односи на грчко-бугарски инцидент из октобра месеца 1925. године.

Затим ми је прочитао извештај посланика у Атини и саопштења неких страних путника, међу којима има и Енглеза, о насиљима која систематски врше грчке власти да би натерале становништво на исељавање, па ме је запитао да не би наша влада била вољна да интервенише у овом питању на начин и форму, која јој се чини најзгоднијом. Желећи нашу интервенцију, он не циља да се влада српско-хрватско-словеначка солидарише са акцијом Бугарске владе; нарочито потпуно је разумљиво да акција владе српско-хрватско-словеначке буде савршено независна и засебна и да нема ничега заједничког са досадашњим и будућим поступком владе бугарске ./. (недостаје наставак текста)

[Милан Ракић]

АЈ, 334-8-(239). Телеграм, њисан на машини, ћирилица.

Бр. 148.

Посланство Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Софија

Министарству иностраних дела у Београду

Телеграм

Пов. бр. 1207

Политичком одељењу

Отправљен из Софије, 29. децембра 1925. г.

Примљен у Београду, 30. децембра 1925. г.

Бугарски посланик у Београду⁴²³ јавља да му је на једном балу господин Нинчић саопштио неке детаље из својих разговора са турским министром иностраних дела.⁴²⁴ Према његовом извештају идеје турског мини-

423 Види напомену бр. 251 (док. Бр. 144).

424 Тевфик Ружди Арас (1883–1979), министар иностраних дела

стра иностраних дела могу се свести на ове две тачке:

1. Турска је и жели остати балканска држава.

2. Турска и словенске балканске државе имају заједничке интересе и треба да се зближе ради одбране тих заједничких интереса и ради тога да буду потпуни господари у својој кући.

Калфов ми је рекао да је и њему говорио у Женеви турски министар иностраних дела у истом смислу, само са извесним разликама у детаљима односно Грчке и Румуније.

Ракић

AJ, 334-8-(240). Телеграм, њисан на машини, ћирилица.

Бр. 149.

Посланство Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Софија -

Министарству иностраних дела, Београд

Телеграм

Пов. бр. 1209

Политичком одељењу

Отправљен из Софије, 31. децембра 1925. г.

Примљен у Београду, 31. децембра 1925. г.

Министар Грађевина Стојанчев синоћ поднео оставку коју председник министарства није хтео при-
мити. Изгледа да је оставку поднео у споразуму са
Цанковом како би убрзао решење министарске кризе.
Састав нове владе очекује се за данас или сутра. Ако
војни елементи не предузму акцију у последњем

Турске, боравио је у Београду крајем децембра 1925. године
када је разговарао са краљем Александром, председником вла-
де Н. Пашићем и министром иностраних дела Нинчићем.

моменту, кабинет Цанкова остаће на влади са малим изменама у појединим ресорима.

Ракић

AJ, 334-8-(241). Телеграм, њисан на машини, ћирилица.

Бр. 150.

Посланство Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Софија -
Министарству иностраних дела, Београд

Телеграм

Пов. бр. 7

Политичком одељењу

Отправљен из Софије, 3. јануара 1926. г.

Примљен у Београду, 4. јануара 1926. г.

Због оставке министра грађевина и синоћњег инцидента у Собрању, влада је ноћас решила да поднесе оставку. Вероватно је да ће нови кабинет образовати Љапчев, али нису искључена изненађења, јер се криза може решити не парламентарним путем. У сваком случају дефинитивно решење очекује се најдаље за два до три дана.

Ракић

AJ, 334-8-(242). Телеграм, њисан на машини, ћирилица.

Бр. 151.

Посланство Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Софија -

Министарству иностраних дела, Београд

Телеграм

Пов. бр. 8

Политичком одељењу

Отправљен из Софије, 3. јануара 1926. г.

Примљен у Београду, 4. јануара 1926. г.

Лично за Министра.

Сматрајте као строго поверљиво.

Цанков је данас у 11 часова поднео Краљу оставку под условом да у нову владу не уђе генерал Влков, било да нову владу образује Цанков или неко други. То је отворена борба са Влковым која може довести до судбоносних догађаја за Бугарску и њену династију. Ако Краљ пристане да се Влков уклони, питање је како ће се према овом покушају држати сам Влков и његове присталице. Ако Краљ не пристане да се растави од Влкова, Цанков и његови другови повешће одлучну борбу против једног и другог. Криза Демократског Зговора може се на тај начин претворити у династичну и државну кризу.

Ово ми је рекао у поверењу један члан владе Цанкова.

Ракић

AJ, 334-8-(243). Телеграм, њисан на машини, ћирилица.

Бр. 152.

Посланство Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Софија -

Министарству иностраних дела, Београд

Телеграм

Пов. бр. 18

Политичком одељењу

Отправљен из Софије, 4. јануара 1926. г.

Примљен у Београду, 5. јануара 1926. г.

Нови бугарски кабинет саставио Љапчев⁴²⁵ који узима Министарство унутрашњих дела. Од познатих политичара у кабинет улазе Буров као Министар иностраних дела и Владимир Молов као министар Финансија. Осим њих генерал Влков, Тодог Кулов бивши Председник Собрања. Из прошлог кабинета улазе Христов и Бошевски.

Ракић

АЈ, 334-8-(244). Телеграм, њисан на машини, ћирилица.

425 Андреј Љапчев (1866–1933) био је председник владе (Министарског савета) од 4. јануара 1926. до 29. јуна 1931. године.

Бр. 153.

Посланство Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Софија -
Министарству иностраних дела, Београд

Телеграм

Пов. бр. 61

Политичком одељењу

Отправљен из Софије, 19. јануара 1926. г.

Примљен у Београду, 19. јануара 1926. .

Француски Посланик у Београду⁴²⁶ јавља да му је г. Нинчић изјавио да ће наша држава бити неутрална у евентуалном сукобу око Мосула⁴²⁷ ако се догађаји ограниче само на Азију, али да она не може остати равнодушна према евентуалној територијалној промени статус кво Турске на Балкану.

Даље јавља да му је г. Нинчић врло живо и енергично говорио о гоњењу наших сународника у грчкој Македонији које изазива велику узбуђеност у нашем јавном мишљењу.

Ракић

AJ, 334-8-(245). Телеграм, писан на машини, ћирилица.

⁴²⁶ Француски посланик у Београду био је Гренард (Joseph – Fernand Grenard) који је предао своје акредитиве краљу Александру Карађорђевићу 9. децембра 1924. године.

⁴²⁷ Турска је после пораза у Првом светском рату настојала да у њеним рукама остане подручје Мосула, практично гранични део између Турске и Ирака, не само као нафтоносно подручје већ и као стратешка тачка – представљао је кључ Курдистана. Ово питање решавано је и на Лозанској конференцији (1922–1923) али није нађено решење па је закључено да се у року од девет месеци преговорима између Велике Британије и Турске нађе решење, а ако га ни тада не буде решаваће га Друштво народа. (Видети В. Потемкин, Историја дипломатије... стр. 193–194; 200–201; 275).

Бр. 154.

Посланство Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Софија -
Министарству иностраних дела, Београд

Софија, 4. фебруара 1926. г.

Пов. бр. 112

Генералној Политичкој Дирекцији⁴²⁸

У вези својих ранијих изештаја по питању питања избеглица у Бугарској, Краљевском Посланству част је изестити да је решење тога питања *дошло* у акутну фазу. С једне стране, изгледа да је избеглички зајам осигуран у Енглеској у главном под условима које је Краљевско Посланство, имало част да изложи у своме писму Пов. бр. 95 од 29.1.1926. С друге стране, после низа конференција које су одржали представници владе, парламента, финансијских кругова и избеглица, председник Владе, Г. Љапчев именовео је једну комисију која ће се позабавити тим питањем. У комисију су ушли: Григор Васиљев и Дим. Јанев народни посланици, Асен Иванов, Директор Бугарске Народне Банке, Др. Тончев, директор Бугарске Земљоделске Банке и Кржијев директор аграрне реформе. Ова комисија има да изради законски пројекат за смештај избеглица.

Посланик,
[Милан Ракић]

АЈ, 334-8-(253). Койија извештаја, њисан на машини, ћирилица.

428 Министар иностраних дела М. Нинчић, својим решењем од 5.12.1925. године установио је нову организациону јединицу МИД-а Генералну политичку дирекцију, на чијем челу је био генерални политички директор у чијој надлежности су били политички послови Министарства. У свом саставу имала је пет одељења и Кабинет министра иностраних дела. (С. Мићић, *н. г.* стр. 97–98).

Бр. 155.

Посланство Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Софија -

Министарству иностраних дела, Београд

Софија, 4. фебруара 1926. г.

Пов. бр. 113

Генералној Политичкој Дирекцији

У недељу 31. јануара ове год. отворен је у згради Славјенске Беседе IV. редовни Конгрес македонских братстава у Бугарској. Око 250 делегата заступало је 138 братстава. Конгрес је отворио Др.К. Станишев, председник Македонског Националног Комитета. Пре него што је Конгрес почео да ради сви су делегати званично присуствовали парастосу који је дат тројици Леринаца, осуђених и пре кратког времена обешених од стране грчке власти.

Истога дана после ручка изабрано је председништво Конгреса (Јордан Мирчев, Узунов, Димев, Джеров, Валчев, Колтрков) и образоване су четири комисије: буџетска, политичка, организациона и специјална по питању избеглица. Прочитани су реферати Георгова, проф. универзитета, од стране Македонског Научног Института и Иванова од стране Илинденске организације. У име македонске омладине говорио је Метизов, а у име македонског студентског друштва „Вардар” говорио је Л. Димитров. Обоје су у својим говорима изјавили да ће македонска омладина све жртвовати да се оствари независна и слободна Македонија. Конгрес су поздравили и представници емиграције и Царибродског и Босиљградског среза. Члан председништва Узунов одговорио је Цариброћанима да не очајавају, него да раде упоредно са Македонцима да се постигне слобода за Македонце као и за Цариброћане. Конгрес је

устајањем одао част Ницонкову, убици Рајка Даскалова, који се пре кратког времена обесио у затвору у Чешкој.

Сутрадан у понедељак реферисали су известиоци изабраних комисија: Думев за политичку, Антоф за организациону, Габровски за финансијску и Димитров по питању избеглица. Ово последње питање највише је заузело конгрес; говорили су многи предлагајући разне иачине да се то питање што пре и што повољније реши. У уторак је продужена дебата о избеглицама. Главну реч водио је Др. Руменов који је упознао Конгрес о намерама Г. Љачева да се избеглицама помогне. На крају је Конгрес дебатовало о извештају Националног Комитета. На крају је изгласана резолуција која се дели на више делова.

Први, практично важнији, говори о избеглицама. Критикује се начин примене грчко-бугарске конвенције о мањинама. Пребацује се влади да је запустила то питање, да се о њему није довољно бринула и да није давала довољно кредита. Да би се то питање решило Конгрес тражи да Собрање донесе специјално законодавство за избеглице, да се створи специјална аутономна институција, снабдевена потребним кредитима која ће помоћи избеглице и т.д. Конгрес захвљује Папи што је помогао избеглице са пола милијона лева, као и осталим јавним радницима који су се заузели за избеглице. Поред свега тога, на крају првог дела резолуције, конгрес изјављује да ће се Македонци борити док не извојују Македонији слободу.

Други део резолуције, политички садржи и ову декларацију упућену бугарском јавном мишљењу:

„4. редовни Конгрес мак.[едонских] емигр.[антских] организација у Бугарској констатује да део бугарског јавног мишљења, рђаво обавештен о жељама и захтевима Македонаца, скоро, поводом евентуалног

српско-бугарског зближења, меша и име македонских организација и њихове захтеве као запреку да дође до тога зближења. Представници уједињене македонске емиграције изјављују да они нису спречавали напоре слободног бугарског народа да постигне зближење са Србима, али они сматрају да је такво зближење колико некорисно толико немогуће докле нам југословенска државна власт не само не призна нашу бугарску народност него се и служи свима допуштеним и недопуштеним средствима да србизира нашу отаџбину. Српско-Бугарско зближење може се желети и остварити само ако се македонским Бугарима гарантују бар оне националне слободе које смо имали за време владања нехришћанске и несловенске Турске.“

Владама великих сила упућена је ова резолуција:

„Последњих месеци у штампи и на јавним зборовима бивших балканских савезника, Србије и Грчке, води се оштар спор око народности македонских Словена. Српска штампа тврди да су они Срби и српска влада залаже се за те Словене под грчком влашћу тражећи за њих национална права и гаранције за примену тих права. Грчка штампа тврди да не само македонски Словени под грчком влашћу него и они под српском нису Срби него Бугари и да према томе грчка влада не може да одобри отварање српских школа у Македонији под грчком влашћу. Спор између Бугарске, Србије и Грчке око етнографског карактера македонског становништва и права сваке од тих држава на Македонију или њен део, довео је до рата између Бугарске с једне стране и Србије, Грчке и Црне Горе с друге стране, до деобе Македоније Букурешким Уговором 1913., коју је 1919. год. потврдио Нејски Уговор. Спор између бивших савезника Грчке и Југославије довешће сада, пошто је Бугарска као војна сила, одсутна, неминовно, раније или касније до рата између Србије и Грчке. Први тежи

ка Солуну и путевима који води у велико македонско пристаниште.

4. редовни Конгрес представника мак.(едонских) емигрантских организација у Бугарској, имајући у виду *далеке и блиске борбе* међу балканским државама за власт у Маћедонији, сматра, сада као и раније, да једино правилно решење маћедонског питања лежи у примени формуле покојног великог енглеског државника Гледстона „Македонија Македонцима“. Овом молбом Конгрес се обраћа великим силама које имају право и силу да Македонији поклоне самоуправу (самоуправленије) и „да спрече будуће ратове на Балкану.”

Конгрес у нарочитој резолуцији упућеној Лиги Народа, истиче терор Грка над бугарским становништвом и моли Лигу Народа да спречи тај терор, да присили грчку владу на примену одредаба о мањинама, да створи свој орган који ће на лицу места контролисати примену тих одредаба, да се допусти избеглицама да се врате на своја огњишта где ће им се вратити имања, гарантовати живот, национална права и т.д.

Нарочита резолуција Лиги Народа истиче физички терор и бруталан шовинизам који карактеришу српску управу у Македонији. 1) Моли се Лига Народа да се заложи за примену одредаба *о мањинама* помоћу једног специјалног свог органа и да се избеглице врате својим кућама. 2) Моли се Лига Народа да именује једну комисију од представника незаинтересованих држава која ће директним контактом са становништвом и пошто је одстранила српску администрацију, констатовати народност тога становништва како би се одбацило тврђење српских шовиниста да је српско то становништво које већ неколико векова има јасно бугарско национално чувство. Чланови новог Националног Комитета које је Конгрес изабрао су ови: Др. Станишев, Габровски, Киселинчев, Јаки-

мов, Петар Ачков, Кондов, Димитров, Думев, Николов, Марковски, Апостолов и Лазаров.

Конгрес је закључен 3. овог месеца.

Посланик,
[Милан Ракић]

AJ, 334-8-(254-257). Койија извештаја, ијсан на машини, ћирилица.

Бр. 156.

Посланство Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Софија -

Министарству иностраних дела, Београд

Софија, 8. фебруара 1926. г.

Пов. бр. 115

Генералној Политичкој Дирекцији

Посланству је част известити Краљевско Министарство да је Бугарско Народно Собрање примило закон о амнестији који ће кроз дан-два бити публикован и ступити на снагу.

Ова амнестија обухвата око 6.000 и неколико стотина политичких и других криваца, а ван ње остаје релативно мањи број око 1000 и нешто. Овде улазе главне вође и виђени чланови земљоделске емиграције као и велики број комуниста који се скривају или који су раније напустили Бугарску.

Треба напоменути да међу онима које обухвата и не обухвата амнестија има врло велики број који нису међу живима јер су побијени од стране полиције и других неодговорних фактора. На пример Петрини, Косовски, Петар Јанев, Павлов и многи други.

Посланик,
[Милан Ракић]

*АЈ, 334-8-(258). Койија извештаја, писан на машини,
ћирилица.*

Бр. 157.

Посланство Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Софија -
Министарству иностраних дела. Београд

Софија, 8. фебруара 1926. г.

Пов. бр. 116

Генералној Политичкој Дирекцији

Једним од својих ранијих извештаја Посланство је имало част известити министарство да је неки Асенков одређен од стране Маћедонске Револуционарне Организације за делегата у Албанији где има известити организацију села крај наше границе ради олакшања четничке акције десно од Вардара.

Асенков је већ стигао у Албанију а из Корче се јавио организацији једним писмом у коме каже да се видео са Хусејин-бегом⁴²⁹ и да су заједнички успели извести извесну организацију по неким селима у околини Корче, Подградца, Охридског и Преспанског језера на албанској територији. Ова организација села састоји се у томе што ће Маћедонска Револуционарна Организација имати ослонац за своју четничку акцију преко Албаније. Организована села имала би само прикривати четнике од албанских власти, примати их при доласку у Албанију као и при повратку са наше тери-

429 Могуће да је реч о Хусеин бег Врионију (министру иностраних дела Албаније).

торије где буду извршили успешно своје задатке или када гоњени нашим властима буду принуђени тражити спаса на албанској територији.

Даље, у писму Асенкова каже се да албански официри крај границе помажу овај рад изузимајући једног мајора Токне. Начелник пак у Корчи противан је овом раду и гони људе организације. Асенков се спрема да оде у Черменику (област крај наше границе) у намери да и тамо по неким селима нађе људе који би примали и скривали четнике.

Сем овога у своме поменутом писму Асенков јавља организацији да би долазак у Албанију старог револуционара Милана Матова био врло користан када се узму у обзир оне везе пријатељства које Матов тамо има нарочито око Елбасана. Поводом овога Матову је предложила организација ако је вољан да одпутује. Међутим он, како изгледа, не слаже се радом организације у садањим приликама и одговорио је да би се радије вратио у Стругу где би био лојалан грађанин када би био уверен да га Срби неће терати да прикачи свом презимену „ић“.

Посланик,
[Милан Ракић]

AJ, 334-8-(259). Којија извештаја, њисан на машини, ћирилица.

Бр. 158.

Посланство Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Софија -
Министарству иностраних дела, Београд

Софија, 8. фебруара 1926. г.

Пов. бр. 118

Генералној Политичкој Дирекцији

У више махова до сада Посланство је имало част извештавати Краљевско Министарство о оној унутрашњој кризи коју од извесног времена преживљује македонска револуционарна организација. Ова је криза последица с једне стране досадањег неуспелог рада организације, а с друге - политичких струја које се у Бугарској осећају у односу према нашој земљи с обзиром на данашње прилике у којима се Бугарска као држава налази а које је упућују на потребу једнога решења које би ако ништа друго оно бар нормализирало односе Бугарске са нашом Краљевином.

Али ако извесну кризу преживљује једна чврста и дисциплинована организација као што је Македонска Унутрашња Револуционарна организација, која се у односима према нама увек одликовала крајношћу, још је већа и очитија криза која се осећа у редовима целокупне македонске емиграције у Бугарској.

Примећују се три струје које изражавају различита гледишта на будућу тактику и рад македонске организације.

Једна од ових струја замишља будући рад организације на овај начин: Македонији није потребна некаква самосталност или аутономно уређење, већ она треба да остане у границама Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца и целом њеном становништву загарантована права као и осталим грађанима Краљевине. Прва ствар која би се имала решити то је општа амнестија свију

политичких криваца па и оних који су из политичких разлога извршили и убијства. Од амнестије били би искључени само они који су извршили злочине и друга недела из [изостављена реч – М.М.]. Пошто би се тако постигла широка амнестија, емигранти би се имали вратити у земљу и остављајући се нелегалне акције, имали би да буду лојални грађани, занимати се својим професионалним половима, ступити као људи извесних убеђења у поједине политичке странке које у земљи постоје. Главно је задахнути управу земаљску повећењем и стећи веру код надлежних државних фактора. За овим ступали би у државну службу и са тих места имали утицаја на тамошњи живаљ. И тако кроз извештај низ година могли би се у скупштину послати људи који би сачували своју македонску индивидуалност и свој рад одредили према општој ситуацији и приликама у држави обзиром на држање Хрвата, Словенаца и др. И искоришћавајући те прилике могло би се у згодном тренутку, једног дана, подићи **питање о македонској националности**, потпомогнути, према стицају прилика, другим групама које су противне доминацији Срба у држави, а затим би се повела једна отворена и јака борба легалним путем за македонску народност, тражиле школа, црква и језик. Кад се једном добију ова права, стати на томе, не тражити оцепљење, већ радити за добро опште државе. Присталице ове струје не смеју јавно и отворено манифестовати своје погледе, већ се прикривају позади формуле: цркве, школе и језик. Веле да прикривено овој групи припада и Ђорђе поп-Христов, члан садањег централног комитета.

Друга струја непомирљиво стоји више-мање на старим позицијама. У њој су Протогеров, Иван Михајлов, Бадев и др. Ова група и даље инсистира на томе да је потребно продужити у извесној мери четничку акцију и стално узнемиравати Србе, како би их на тај начин

натерали потражити извесно решење и споразум, према којем би се Срби одрекли леве обале Вардара. Постоји једна интересантна ствар, коју треба забележити, у програму ове крајње групе, а то је да она не аспира на целокупну Маћедонију већ на део лево од Вардара. Разлог овоме је тај, што су и ови крајњи елементи свесни оног економског значаја који за нас има Вардарска долина и да је немогуће да се Срби ма у коме било случају одрекну тог природног економског излаза на Средоземно море.

Трећа струја, која је, може се рећи, уморена и разочарана, дигла је руке од ма какве борбе за Маћедонију и сматра да се треба вратити на своја огњишта, бити лојални грађанин и спасавати онај свет који је остао под Грчком на тај начин што би га Србија узела под своју заштиту, или ако мора да напушта Грчку онда да се привремено насели у Србији, а не да долази у Бугарску где га очекује мизерија.

Овако се општим цртама може оцртати стање, приближно, духова које се назире у средини различитих маћедонских организација у Бугарској. Да се до овога дошло утицале су различите околности: слаби резултати или готово неуспех четничке акције; мизеран положај избеглица, чије стање Бугарска није у могућности побољшати без извесног зајма у иностранству; извесне појаве које говоре да један део бугарског јавног мњења сматра рад маћедонских организација препреком за једно зближење са нама и потреба Бугарске као државе, потреба, која сваким даном постаје све очитија, да нормализира своје односе са својим суседима а нарочито са нама, јер су исти по њу од пресудног значаја.

Посланик,
[Милан Ракић]

АЈ, 334-8-(260-261/1). Койија извештаја, иписан на машини, ћирилица.

Бр. 159.

Посланство Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Софија -

Министарству иностраних дела, Београд

Софија, 9. фебруара 1926. г.

Пов. бр. 107

Генералној Политичкој Дирекцији

У вези телеграма Краљевског Министарства Пов. Бр. 725 од 28.1. ове год. по питању студената - изасланика београдског универзитетског удружења за Лигу Народа, Краљевском Посланству част је извести да су Г. Г. Коста Ст. Павловић⁴³⁰ и Александар Б. Звекић,⁴³¹ преставници тога удружења, дошли 27. прошлог месеца у Софију да се договоре са овдашњим студентским удружењем за Лигу Народа о заједничкој сарадњи бугарског и српског удружења за Лигу Народа. Представници обеју друштава одржали су 28, 29 и 30. прошлог месеца неколико састанака и напослетку је постигнут споразум.

430 Коста Ст. Павловић (1905–1989). После завршеног Правног факултета у Београду примљен је за приправника у МИД. Марта 1931. године унапређен је у звање писара а децембра 1933. за секретара. Службовао је у посланствима у Бриселу и Букурешту као секретар. За време Другог светског рата био је шеф кабинета председника Министарског савета а од 1943. био је секретар у Амбасади КЈ у Лондону, до промене власти у Југославији.

431 Александар Звекић (1904 – ?), завршио је Правни факултет у Београду, постављен је за приправника у МИД-у априла 1928. године. После три године унапређен је за писара и послат на рад у Посланство у Париз. Унапређен је у звање секретара крајем 1933. године. У августу 1934. био премештен на рад у Министарство али је задржан на раду у Посланству у Паризу до почетка јануара 1935. Октобра 1935. године премештен је за секретара у Посланству КЈ у Берлину да би маја 1939. био премештен на рад у МИП.

Г.Г. Павловић и Звекић изјавили су Краљевском Посланству да ће препис тога споразума доставити Краљевском Министарству. Што се пак пријема ових изасланика тиче, Посланству је част извести да су они, према њиховом казивању, врло лепо дочекани од стране Бугара. Томе је, вероватно, много допринело и врло леп начин опхођења наших представника. Сами бугарски студенти учинили су све што су могли да се њихове српске колеге што боље осећају у њиховој средини. Они су их и водили код виђенијих Бугара Др. Шишманова, Др. Баламезова, Др. Богајевског (Рус), професор Универзитета, Г. Попова, Шефа Пресбиро-а, Др. Николајева, Директора владиног листа „Ла Билгари“, Г. Григора Васиљева, народног посланика, Маџарова, бившег Министра. Све те особе изјавиле су своју радост да у Софији виде поново српске студенте, да у томе виде знак боље будућности за оба народа. Бугарски студенти дали су банкет у част наших представника коме су присуствовали скоро све горе поменуте личности; Бугари су одржали неколико здравица поздрављајући постигнут споразум с надом да је то само први корак на путу који води зближењу Срба и Бугара. И од стране владе Бугарске учињено је да боравак српских представника у Софији остане у што пријатнијој успомени. Шта више лично председник владе, Г. Љапчев, дао је нашим студентима свој аутомобил на расположење за време њиховог боравака у Софији. Како Посланство дознаје, Г. Љапчев је тиме хтео пред нашим студентима нарочито да подвуче колико он цени долазак и боравак српских студената.

Овдашње новине донеле су, после одласка српских представника коминике о њиховом бораку овде, а владин лист „Слово“ изразио је, у нарочитом чланку, наду да је овај сусрет српских и бугарских студената од великог значаја за будуће односе српског и бугарског народа.

Посланик,
[Милан Ракић]

АЈ, 334-8-(262-263). Койија извештаја, иписан на машини, ћирилица.

Бр. 160.

Посланство Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Софија -
Министарству иностраних дела, Београд

Софија, 9. фебруара 1926. г.

Пов. бр. 117

Генералној Политичкој Дирекцији

Као што је познато Краљевском Министарству, Краљевско Посланство имало је већ част извести га о повраћају бугарских емиграната. Поводом тога један од овдашњих листова саопштава, да су се у недељу 7. овог месеца вратили још 11 емиграната који су на овоме саслушању у Полицијској Дирекцији изјавили следеће:

„Положај емиграната у Србији је врло тежак. Суме које су намењене у иностранству за издржавање емиграната, искоришћаване су од стране емигрантских вођа.“

„Положај емиграната у Пожаревцу погоршао се још и тиме, што су у тамошњи логор сместили још 90 људи који су доведени из логора у Горњем Милановцу, на челу са разбојником Нешом Тунангеловим и његовим људима. Ови последњи су били људи од поверења Косте Тодорова и употребљавали су сва могућа средства, да омету повратак емиграната у Бугарску. Над кореспонденцијом емиграната за и из Бугарске вршена је контрола: ни једно се писмо није могло примити без цензуре од стране заграничних представништва.“

„После дате амнестије велика жеља влада код емиграната да се врате у Бугарску. Али сви, који желе да се врате или су се већ вратили, радили су и раде тајно за свој повратак, јер их Тумангелови људи у томе спречавају.”

Посланик,
[Милан Ракић]

АЈ, 334-8-(264). Којија извештаја, ијсан на машини, ћирилица.

Бр. 161.

Посланство Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Софија -

Министарству иностраних дела, Београд

Софија, 9. фебруара 1926. г.

Пов. бр 119

Генералној Политичкој Дирекцији

Према извештајима којима Посланство располаже однос садање бугарске владе на челу са г. Љапчевом, према Маћедонској Организацији не одликује се неком нарочитом интимношћу. Могло се очекивати да ће г. Љапчев, као маћедонац имати јаких веза са организацијом и њену акцију што усрдније помагати. Међутим, колико да је г. Љапчев маћедонац, колико да се његова интимна жеља поклапа са жељама маћедонствујућих, ипак он је у знатној мери више један трезвен државник, једна одређена и формирана политичка фигура, која увек рачуна више са стварним чињеницама но са проблематичним предузећима и акцијама. За њега се на пр. зна да није имао неку нарочиту веру у успешност оружане четничке акције нарочито од тог времена када су

нама припали садањи јужни крајеви наше земље. Ова његова сумња у целисходност четничке акције оснива се поглавито на околности што маћедонствујући већином имају јачих веза са национал-либералном, бившом Радославовљевом странком, чија је несолидност рада у политичким питањима позната, као и на томе што се људи, који са том странком имају јаким веза одликују авантуристичким карактером и лакомишљеношћу какви су у већини војводе и други маћедонски дејци. Он пак, г. Љапчев, веле, као позитивна природа, не може се ослонити на рад таквих људи који се решавају да изводе тако сумњиве и несигурне послове.

Посланик,
[Милан Ракић]

AJ, 334-8-(265). Койија извештаја, ѿисан на машини, ћирилица.

Бр. 162.

Посланство Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Софија -

Министарству иностраних дела, Београд

Софија, 9. фебруара 1926. г.

Пов. бр.120

Генералној Политичкој Дирекцији

О односима Маћедонске Револуционарне Организације према бољшевицима за сада се може рећи да, сем рада са федералистима, „Комитерн” у Бечу стално ради на томе да ступи у ближи контакт са аутономистима. Једном лицу, које је пред Томалевским прошле године развијало потребу везе организације са бољшевицима (којих има изгледа да буду убрзо признати од стране других држава услед чега би се појавили као

знатан фактор у европској политици), Томалевски је одговорио да то ни у ком случају не може бити. Разлог је што би пријатељство са бољшевицима довело у Бугарску такав режим који би изазвао интервенцију суседа, а организацији то не иде у рачун, јер је њој потребна јака националистичка Бугарска која би јој служила као база за извођење њене револуционарне акције.

На конгресу македонских братстава, који је пре неки дан закључио своје седнице у Софији,⁴³² за чланове Националног Комитета Братстава изабране су личности са листе која је утврђена, како веле, у споразуму са Унутрашњом Револуционарном Организацијом.

Посланик,
[Милан Ракић]

АЈ, 334-8-(266). Којија извештаја, ијсан на машини, ћирилица.

Бр. 163.

Посланство Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Софија -

Министарству иностраних дела, Београд

Софија, 9. фебруара 1926.

Пов.бр. 122

Генералној Политичкој Дирекцији

Поводом вести овдашњих новина о везивању грчке и бугарске жељезничке мреже новом везом Петрич-Демир Хисар, Краљевско Посланство интересовало се код овдашњих меродавних кругова да провери колико је та вест истинита.

432 Видети документ Бр. 155 (пов. бр. 113 од 4.02.1926. године).

Бугарски званични кругови изјављују да су те вести претеране; да се не ради о новој вези Петрич-Демир Хисар, него једино о бугарској понуди да Грчкој продаје свој угаљ из државног рудника Перник; да Бугарска нема рачуна да пристане на изградњу пруге Петрич-Демир Хисар, јер би тим новим путем пошла сва бугарска извозна роба за Солун, а на рачун бугарских црноморских пристаништа Бургас и Варна; Бугарска пак никако нема рачуна да својим извозом помаже грчки Солун.

Са друге, незваничне стране, Краљевско Посланство сазнаје да су преговори између Бугарске и Грчке почели по том питању. Грчкој је стало да на што јефтинији начин дође до бугарског угља за своју индустрију и трговачку флоту и на тај начин постане независна од енглеског и руског угља који је до сада трошила и који је до 400 лева скупљи (по тони) од бугарског угља.

Да ће овако ојачана трговина између Грчке и Бугарске поново покренути питања отварања бугарског консулата у Солуну - разуме се по себи. По том питању водило је Краљевско Посланство преписку са Политичким Одељењем тога Министарства 1924. год.

У опште пак по овом питању треба приметити да једна жељезничка веза кроз долину Струме на Демир Хисар далеко не може задовољити потребе извоза из Бугарске у Грчку из простог разлога, што не само да жељезница није нормалног или уског колосека, већ је дековиљка чија је транспортна способност врло незнатна. Ето зашто изгледа да су сви ови разговори око жељезничке везе између Грчке и Бугарске намењене од стране Грка да учине извесну импресију на нас.

Посланик,
[Милан Ракић]

АЈ, 334-8-(267). Којија извештаја, иписан на машини, ћирилица.

Бр. 164.

Посланство Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Софија -

Министарству иностраних дела, Београд
Софија, 10. фебруара 1926.

Пов. бр. 121

Генералној Политичкој Дирекцији

Има већ неколико дана како у Софији држи своје седнице Врховни Савет странке бугарских земљоделаца. На тим седницама третирају се различита партијска питања а има се изабрати и нови Главни Одбор странке.

На данашњој седници Савет је донео резолуцију у којој:

1) апелира на оне које је обухватила амнестија да у будуће буду мирни грађани који ће се предати својим текућим пословима;

2) позива емигранте и *савейује* их да се врате кућама препоручујући им *миран живот*;

3) за олакшање судбине избеглица препоручује се политика истинског зближења и споразума са суседима који би гарантовао слободан живот, слободу вере и школе мањинама;

4) налази да странка не треба да буде гањана због некаквог конспиративног рада јер нема никакве везе са комунистима.

Резолуција тражи „владу широке коалиције.“

Посланик,
[Милан Ракић]

АЈ, 334-8-(271). Којија извештаја, њисан на машини, ћирилица.

Бр. 165.

Посланство Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Софија

Министарству иностраних дела у Београду

Софија, 17. фебруара 1926. г.

Пов. бр. 155

Генералној Политичкој Дирекцији

По члану 21. споразума који су 9. 7. 1925. г. склопили представници Државних Жељезница Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца са предстиавницима Бугарских Државних Жељезница, обе жељезничке администрације обавезале су се да промет робе жељезницом врше под режимом Међународне Конвенције о превозу робе жељезницом, закључено у Берну 3. 10. 1890 год., намењене и допуњене накнадним допунским споразумима.

Чланом 24. истог споразума обе администрације обвезале су се да месец дана после потписа тога споразума предузму израду и објављивање одредаба за директан превоз робе, предате на возидбу са међународним директним товарним шетовина и директним товарним картама, које одредбе имају да ступе на снагу до краја ове године.

Одредбе чл. 24. нису до данас завршене. Бугарске Државне Жељезнице обратиле су се Трговачком Одељењу при Главној Дирекцији Жељезница Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца својим писмима К-III-24-172 од 16 септембра 1925. год. и 19. октобра 1925. год. с молбом да се приступи примени тога члана. На та писма одговорила је наша Дирекција својим писмом К-К. Р. 2396/924 од 16. октобра 1925, којим је изјавила да ће то питање бити уређено на једној конференцији и уједно предлаже да се та конференција одржи у Софији.

Бугарске Државне Жељезнице, својим писмом К. III -24-172 од 30.10.1925. одговорице су да радо пристају на тај предлог и моле да се конференција одржи 10. новембра 1925. год. у Софији. Међутим, својим телеграмом од 7. новембра Државне Жељезнице Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца одговорице су да 10. новембра не могу послати своје представнике на конференцију, али да се конференција може састати крајем новембра 1925.г. о чему ће Београд накнадно извести Софију. После два месеца Бугарске Државне Жељезнице питале су својим писмом К- III -24-172 од 31.12.1925. када ће се састати конференција, али до данас нису добиле одговор из Београда.

Чекајући још увек одговор из Београда, Директор Бугарских Државних Жељезница г. Каракашев обратио се овом Посланству и замолио да оно интервенише како би се што пре састала конференција предвиђена чланом 24. горњег споразума. Краљевском Посланству част је предње доставити с молбом да Краљевско Министарство изволи учинити што треба да се предње питање реши у што краћем року, да од овог нерешеног питања не **би** трпео српски и **бугарски** саобраћај.

Посланик,
(Милан Ракић)

АЈ, 334-8-(272-273). Койија извештаја, ијсан на машини, ћирилица.

Бр. 166.
Посланство Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Софија -
Министарству иностраних дела, Београд

Софија, 18. фебруара 1926. г.

Пов. бр. 160

Генералној Политичкој Дирекцији

У недељу 14. овог месеца одржани су у градовима Бугарске општински избори.

Према до сада објављеним резултатима свега је гласало 181.000 гласача. Од тога добили су:

Демократически Зговор (владина странка)	85.314 гласова
Национал-либерална партија	27.111 гласова
Земљоделска партија	17.852 гласова
Демократска партија	16.030 гласова
Стамболова партија	12.027 гласова
Народњака партија	740 гласова
Широких социјалиста партија	13.948 гласова
Радикала партија	6.493 гласова
Драгијева партија	574 гласова
а остатак на друге мање партије.	

На овим изборима влада је добила око 49% гласова а око 60% мандата и владини су кругови задовољни резултатима избора. Опозиција, нарочито национал-либерали, земљоделци и демократе добиле су више гласова него ранијих избора, зато што су комунистички гласови гласали са њима.

Избори су у читавој земљи извршени у највећем реду и без икаквих инцидентата.

У недељу, 21. овог месеца извршиће се општински избори на селима.

Посланик,

[Милан Ракић]

AJ, 334-8-(274). Копија извештаја, писан на машини, ћирилица.

Бр. 167.

Посланство Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Софија -

Министарству иностраних дела, Београд

Телеграм

Пов. бр. 165

Политичком одељењу

Отправљен из Софије, 22. фебруара 1926. г.

Примљен у Београду, 22. фебруара 1926. г.

Бугарски министар иностраних дела⁴³³ путује почетком идућег месеца у Женеви као владин делегат за сесију Друштва Народа.

Ракић.

AJ, 334-8-(275). Телеграм, писан на машини, ћирилица.

433 Атанас Буров, министар иностраних дела од јануара 1926. године.

Бр. 168.

Посланство Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Софија -
Министарству иностраних дела, Београд

Телеграм
Пов. бр. 183
Политичком одељењу

Отправљен из Софије, 23. фебруара 1926. г.
Примљен у Београду, 23. фебруара 1926. г.

Према досадашњим подацима на селима испали су избори у корист владе која добија око седамдесет од сто гласова. После Демократског зговора, иза њега долазе по броју гласова земљорадници за које су гласали и комунисте.

Ракић.

AJ, 334-8-(276). Телеграм, њисан на машини, ћирилица.

Бр. 169.

Посланство Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Софија -
Министарству иностраних дела, Београд

Телеграм
Пов. бр. 240
Политичком одељењу

Отправљен из Софије, 16. марта 1926. г.
Примљен у Београду, 17. марта 1926. г.

Са бугарским спортистима који петак стижу Београд, путују и Александар Ђаковић генерални секре-

тар бугарске националне спортне федерације начелник Министарства Просвете, Ангел Панчев лекар, Антон Бесарабов адвокат уредник листа „Напред“.

Ракић.

АЈ, 334-8-(277). Телеграм, њисан на машини, ћирилица.

Бр. 170.

Министарство иностраних дела, Београд -
Посланству Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Лондон

Пов. бр. 7012

Београд, 20. јул 1926. г.

Министарство иностраних дела примило је од Краљевског Посланства у Софији следећи извештај:

„Овдашњи лист „Ла Билгари“ објавио је у неколико бројева извод извештаја Међународног Биро-а Рада о бугарским избеглицама. Овај извештај дао је главне разлоге на основу којих је Друштво Народа и донело решење да се Бугарској може дати зајам.⁴³⁴ То је у глав-

434 Бугарска је Секретаријату Друштва народа поднела захтев за одобрење зајма за избеглице у износу од 3 милиона фунти стерлинга 3. маја 1926. године. Секретаријат је послао у Бугарску свог комесара Ренеа Шарона (да провери наводе у бугарском захтеву) који је поднео извештај Савету Друштва народа 9. јуна. После разматрања Савет Друштва народа је сутрадан прихватио његов извештај и у јулу одобрио Бугарској да са одређеним финансијским институцијама започне преговоре о зајму. (Иван Ристић, Између старих и нових изазова – Бугарска у политици Краљевине СХС 1926. године, Токови историје 2/2013, Београд 2013, стр. 86–89.

Влада Краљевине СХС „из хуманих разлога“ није имала ништа против зајма али је настојала да се одлука одложи док се не утврде „стварне потребе“ Бугарске. Такав став владе у Београду проузрокован је одбијањем предлога владе Краљевине СХС о арбитражном пакту, од стране бугарске але. (Исјо).

После одбијања пакта о арбитражи у Македонији, министар иностраних дела М. Нинчић, покушао је да у разговору са председником француске владе Аристидом Бијаном и генералним секретаром Друштва народа Ериком Драмондом, дискредитује политику Бугарске, наводећи да њено одбијање пакта није препорука за „међународно поверење за добијање зајма“, као и да влада у Софији одржава везе са одређеним круговима у Мађарској и Немачкој чији је виљ рушење система успостављеног мировним уговорима после рата. (*Истио*, стр. 84).

Оваквом ставу министра Нинчића, могле су, поред осталих, да допринесу и информације садржане у поверљивој преписци бугарског посланика у Бечу Т. Недкова и министра ностраних дела у Софији А. Бурова, о разговорима које је водио бугарски посланик са немачким послаником акредитованим у Бечу, Фејфером (Pfeiferom), марта и априла 1926. године. До те преписке дошле су власти у Прагу, која је прослеђена влади у Београду. Министарству иностраних дела као и посланику Ракићу, нису били непознати контакти појединих бугарских дипломата са дипломатама Немачке у неким земљама Европе, посебно у Аустрији и Мађарској.

Да је било различитих мишљења о политичкој ситуацији у Централној Европи и посебно на Балкану међу бугарским политичким и дипломатским званичницима, како усмерити спољну политику у односу на суседне земље и уопште, сведоче и разговори бугарског и немачког посланика у Бечу, средином марта 1926. године. Разговорима двојице посланика претходили су контакти двојице немачких новинара Winkelmana (Vossische Zeitung) и Weich-a (Frankfurter Zeitung), који су били у тесној сарадњи са немачким посланством у Бечу. Они су бугарском дипломати изнели своје мишљење да би „велика корист за стари савез централних сила“ била када би „Немачка ушла у Лигу Народа“. Сматрали су да се Немачка понижава са својим тражењем да ступи у Лигу Народа, али ће својим присуством омогућити, да изазове бар формалну измену уговора о миру, пошто би фактички промена била могућа само у случају наступања међународног догађаја, на пр. ако се Русија призна што се може ускоро очекивати“. По њиховом мишљењу тадашњи „национални односи“...“појачавају још више старе везе, између ранијих савезника да би могли од свирепих победника одузето, опет добити новим ратом.” [подвучено у преводу – М.М.] Овакав увод у извештају бугарског посланика свом министру спољних посло-

ва логичан је када се има у виду суштина разговора који су после тога водили Недков и Фејфер. А разговор су водили на основу наредбе министра иностраних послова Калфова.

„Поступајући по Вашој наредби, пише Недков, „да се састанем са немачким послаником у Бечу и да му у двосмисленом разговору изложим корист једне заједничке дипломатске акције“, разговор је започео о предстојећој конференцији Лиге Народа у Женеви. Бугарски дипломата, говорећи о приступању Немачке у светску организацију, нагласио је „велики значај од тога за побеђене уопште, јер ће Немачка, стављајући на решење своја питања, посредно решити и наша“ [бугарска – М.М.], истичући „да би заједничка сарадња у овом погледу била врло корисна“, на шта је немачки посланик „изјавио отворено и искрено, да то исто желе и Немачка и њена влада.“ (АЈ, 334-8, Извештај краљевског бугарског посланика у Бечу Т. Недкова министру иностраних послова у Софији, № 17/926 од 16. марта 1926. – Превод на српски језик).

Издајући ставове своје владе Pfeifer је рекао „ми тражимо, да ступимо у Лигу народа [...], јер је наш положај данас такав. Локарно нам није дао ништа више него обичну изјаву без нарочитих локалних последица. Евакуација Келна није последица Локарна, окупација Келна је била противу Уговора о миру. Ми не верујемо у доброту победника. Једини наш пут остаје, да увек будемо спремни и у згодном тренутку изађемо из резерве. О вашој земљи знају они већ да је мир неподношљив – политички и економски. Несношљивост економска је само последица несношљивости политичке. За ово последње има само два излаза: споразум са победницима или нови рат. У Лиги народа ћемо ми тражити први излаз. Ми ћемо почети са питањем отргнутих делова (територија) и са мањинама. У овој смо тачки сложни, јелте?“ Запитао је бугарског дипломату „какве ћете кораке ви предузети“, истовремено сугеришући – „пођите куражније с нама.“ Говорећи „отворено и искрено“ наставио је, „Победници знају да је наша послушност према њима само једна маска, која ће у згодном моменту пасти. У успех лојалног држања пред Лигом народа не верујемо, да би нас задовољили Чеси, Пољаци, Срби итд, који су размажена деца или боље речено за сада неопходно потребни Француској, Енглеској или Италији – наравно за њихове сопствене циљеве – мораће да трпе.“ На обећања победника која су давана поводом тражења Немачке и њених савезника (поражених у рату), немачки ди-

пломата је гледао на нешто што ће морати да се чека. Саопштио је да ће Немачка поставити питање колонија, за шта су постојала нека обећања али то би по његовом мишљењу био мали успех. Био је убеђен, да би се ствари сасвим другачије одвијале када би њихово тражење било „подупрто стварном силом“. Не изненађује његово схватање да „стари савезници [Немачка – М.М.] имају једну неорганизовану силу људства, пошто стари војници још нису заборавили борбе, ми потребујемо, пак један згодан политички међународни конфликт, да бисмо се подигли“. Уз мало стрпљења, очекивао је да ће тај тренутак доћи врло брзо. Дотакао се и питања одузетих територија што је Бугарска посебно тешко доживљавала – „ми знамо, шта значи за Бугарску бол за Добруџу, Македонију и Тракију итд, пошто смо сами то доживели.“ Немачки дипломата није крио да је „већ одавно“ хтео да се сретне са бугарским послаником и да чује његово гледиште о овим питањима, „пошто су Ваши [бугарска – М.М.] интереси за старе савезнике у Берлину врло велики, и пошто желите заједничку дипломатску сарадњу чије ће последице бити од заједничке користи“. (Истио).

Недков му је после „искрених и топлих речи“ саопштио „све директиве о дипломатској акцији“, које је добио од свог министра из Софије. Подсетио је немачког посланика да је бугарска страна „дала доста доказа о нашој верности старом савезу, и да, ако смо хтели неки пут да водимо политику са победницима, то је било само једно неопходно лагање. Ми смо увек били свесни, да је наш пут, пут ка старом савезу.“ (Истио).

По извештају бугарског дипломате, и један и други посланик, добили су од својих влада сличне директиве о сарадњи. Сагласили су се да се састају и разговарају два пута недељно. (Истио). Бугарски посланик Недков посебно се ангажовао, по инструкцијама министра Бурова, на сарадњи бугарских националних организација са немачком и мађарском у Бечу, на чему је већ радио бугарски војни изасланик Георгијев. Саговорник Недкова и по овим питањима био је посланик Pfeifer. Недков је известио свог министра да владе Аустрије, Немачке и Мађарске као и други њихови „званични органи тајно потпомажу национални покрет.“ Владе ових земаља користиле су овај покрет „против Антанте и према потреби стављају га у дејство.“ Оне га јавно критикују и сузбијају „али се ипак тајно потпомаже и финансира.“ Недков је извештавао да је од нарочите важности бугарско национално друштво „Отац Пајсије“, чији председник

номе писмо вишег Савета Рада у Бугарској упућено Међународном Биро-у рада и извештај г. Тиксија и Проктера, које је поменути Биро нарочито упутио у Бугарску да проучи стање избеглица, природу и последице њиховог професионалног рада, као и њихов смештај. Из овог извештаја види се како су Бугари успели вештом пропагандом и лажним подацима добити одобрење за зајам.

Цифру избеглица Бугари су дали тако претерану да су у њу морали урачунати све личности које су ма кад дошле у Бугарску. У ствари треба узети у обзир све личности које су дошле од 1913. па до данас. По бугарским подацима у том међувремену дошло је 52.000 избегличких породица које броје 221.000 лица. Међутим, у избеглице у правом смислу речи треба рачунати оне исељенике који су последњих година дошли из Грчке, а чији је број знатно мањи. Према подацима који су добијени из овдашњег грчког посланства, до 5. X 1925. по конвенцији о исељавању изјавили су жељу напустити Грчку 54.000 лица (а не породица) од којих су се до горњег датума преселила 49.739 лица. За овим Бугари говоре о избеглицама од кад је постала бугарска држава. Овај је разлог толико неозбиљан да га не треба узети у обзир, услед чега извештај Међународног Биро-а узима у обзир само лица која су дошла у Бугарску од 1913. до 1925. г. По цифрама које су Бугари дали

(Ничков) је у врло блиским везама немачким, аустријским и мађарским академским националним организацијама. Сам Недков је, у складу са инструкцијама из Софије, дао налог Ничкову да успостави и „развије везу са незадовољним Хрватима и Словенцима под српским господарством, као и незадовољним Словацима под чешким господарством.“ Ове организације помагале су, поред осталог, и транспорте оружја из Немачке до Беча, намењеног Бугарској. (АЈ, 334-8, Извештај Недкова министру иностраних послова № 21/926 од 2. априла 1926. године – превод на српски језик).

излази да је у том међувремену дошло 221.000 лица. Међутим, званична бугарска статистика каже да је од 1912. до 1920. год. у Бугарску дошло 119.000 лица. Значи да је од 1920. до сада дошло 102.000 лица, што је несумњиво најординарнија лаж, јер је и горе поменуто колико је лица дошло из Грчке у Бугарску. Треба имати у виду и околност да она лица која су почела долазити у Бугарску из Грчке, да међу њима има знатан број који се одавно сместио, тако да за потпун смештај не треба рачунати више од 25.000 лица. У своме извештају сам г. Проктер сматра да за смештај неких породица треба утрошити око 25.000 лева (за сваку поједину породицу) а за друге породице, које су дошле без ичега за сваку поједину потребно је 50.000 лева. Према овоме истинска цифра потребна за избеглице достиже суму од 250 милиона лева.

Да се у избеглице не могу рачунати сва лица која су у Бугарску дошла после 1912. год. говори околност што се огроман број вратио обратно на своја огњишта. Сем тога не треба губити из вида један врло важан факт: Бугарска од 1915. до 1918. год. држала је Македонију и у току тих трију година ове избеглице имале су могућност да се врате. Ако се пак нису вратиле значи да су се та лица давно већ сместила као обични дошљаци каквих примера има свуда па и код нас: да је у нашу земљу дошло маса лица из свију крајева где живи наше племе”.

Министарству иностраних дела част је предње саопштити Краљевском Посланству ради знања и употребе.

По наредби Министра

Шеф II Одељења

Саветник,

Константин Фотић⁴³⁵

435 Константин Фотић (1891–1959). Завршио је Правни факултет у Београду 1912. године, а докторирао у Паризу 1914. године.

Постављен је за писара у МИД-у КС септембра 1915. године.

АЈ, 341-23-73, њов. бр. 413 од 4. августa 1926. Писмо МИД-а упућено Посланству у Лондон у ком је циђиран извештај из Софије, љисано на машини, ћирилица.

Октобра 1917. године распоређен је за писара у Посланству у Берну, али је једно време радио у Посланству у Паризу и у МИД-у. Почетком марта 1919. године постављен је за секретара у Посланству у Стокхолму – на раду у Посланству у Паризу, а затим за секретара у Посланству у Бечу на раду у Делегацији на Конференцији мира у Паризу. Средином септембра 1921. постављен је за секретара у Посланству у Лондону. Октобра 1924. године постављен је за генералног конзула у Бечу али на раду у МИД-у. По указу крајем новембра 1924. премештен је за генералног конзула у Цариграду али на раду у МИД-у. Јануара 1925. године постављен је за шефа секције Одељења за извршење међународних уговора, а потом децембра 1926. постављен је за саветника Посланства у Риму, али на раду у МИД-у. Фебруара 1927. године донет је указ о постављењу за генералног конзула у Прагу, али на раду у МИД-у. Од 17. фебруара 1927. је стални делегат Краљевине СХС при Друштву народа у Женеви. Средином фебруара 1929. године именован је за директора Политичког одељења МИД-а. Децембра 1929. унапређен је за изванредног посланика и опуномоћеног министра у Москви – на раду у МИД-у. (Посланство у Москви није постојало све до јула 1940. године па је било само буџетско место). Почетком јануара 1932. године постављен је за сталног делегата при Друштву Народа. Октобра 1935. постављен је за изванредног посланика и опуномоћеног министра у Вашингтону где је био до промене власти у Југославији.

Бр. 171.

Министарство иностраних дела, Београд -
Посланству Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Лондон

Београд, 24. јул 1926. г.
Пов. бр. 6985

Министарству Иностранних Дела част је извести Краљевско Посланство, информације ради, да је од Краљевског Посланства у Софији примило следећи извештај:

„... Енглеска фаворизира бугарски зајам за избеглице да би на тај начин добила већи политички утицај у Бугарској. Последњи догађаји потпуно потврђују ту напомену, а држање бугарске владе, и у политичким и у финансијским питањима, јасно показује да је она најзад нашла давно тражену велику силу која ће је помагати и заштитивати. Какав је циљ, ове енглеске политике? Колико се то из овог малог политичког места може видети, изгледа да Енглеска жели придобити Бугарску;

1) Због питања о Мосулу (ова је политика почела пре енглеско-турског Аранжмана о Мосулу) и због у опште затегнутих односа са Турском, да би у случају заплета имала Бугарску на својој страни. Но како би се у једном предузећу против *Турске* могле наћи раме уз раме Бугарска и Грчка, до садашњи експонент енглеске политике, за такву помоћ Бугарска се не би задовољила само финансијским и економским авантажима, него би морала добити територијалне накнаде у европској Турској, што би значило, с једне стране, лишити Грчку сваке накнаде у европској Турској и бацити је у поновне авантуре у Малој Азији а с друге стране, увећана и оснажена Бугарска не би много оклевала да допуни своје територијалне накнаде са

грчком Македонијом и Тракијом. То и Грчка врло добро зна и тешко би се решила на такву грчко-бугарску кооперацију.

2) Да би осујетила српско-бугарско зближење о коме се у последње време много говорило.

У сваком случају, Енглеска је не само показала своје симпатије спрам Бугарске у питању зајма за избеглице, него је још дала на знање Бугарској да је вољна помоћи јој ако покрене питање о смањивању њезиних репарационих и осталих финансијских обавеза. Отуда се по целој Бугарској припремају митинзи на којима ће се тражити ослобођење Бугарске од репарационих обавеза. А енглески делегат у Међусавезничкој комисији добија од Министарства финансија у Лондону не само инструкције у том смислу, него и готова писма која треба да спроведе кроз Међусавезничку Комисију и упути репарационој Комисији у Паризу као мишљење Међусавезничке Комисије. Првим од тих писама извештава се Репарациона Комисија да је Међусавезничка Комисија на основу чл.122 Нејског Уговора, одобрила да се приходи од алкохола, соли и жижица могу дати као гаранција за избеглички зајам.

На питање енглеског делегата да није случајно погрешком поменут чл.122 Нејског Уговора у место чл.132, као што би требало, енглеско Министарство Финансија одговорило је да је чл.122. намерно поменут, да би се Бугарска окуражила и уверила да може имати енглеску помоћ и у питањима о којима говори чл.122.

По другом пројекту - писму, овдашња Међусавезничка Комисија треба да предложи Репарационој Комисији да се због питања која се могу појавити поводом избегличког зајма (платежна способност Бугарске, смањивање или одлагање репарационих плаћања, питања о монети у којој ће се плаћања вршити, ослобођење појединих прихода и т.д. што све спада, по

Нејском Уговору, у искључиву надлежност Међусавезничке Комисије) одреди један сталан арбитар који би сва та питања самостално решавао. Арбитра би избрала Лига народа, а Енглеска би се постарала да избор падне на њезиног човека. На тај начин елиминисала би се Међусавезничка Комисија која би се могла противити оваквим тенденцијама Енглеске и превладало би енглеско сватање и енглески утицај.

Није потребно нарочито истицати огромни **значај** овог енглеског покушаја нити, ако би он успео, последице које могу наступити у финансијском и политичком погледу. Ја ћу вам о овом питању ускоро опширније писати, док сазнам још неке детаље, а за сада напомињем да ћемо у борби против ових намера имати уза се Французе, чији су знатни финансијски интереси (и политички) директно угрожени.“

По наредби Министра,
Саветник Посланства,
Милан Антић

АЈ, 341-23-73, њов.бр. 380 од 24.07.1926. г. Писмо МИД-а упућено Посланству у Лондон у ком је цитиран извештај из Софије, писано на машини, ћирилица.

Бр. 172.

Министарство иностраних дела, Београд -
Посланству Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Букурешт

Београд, 15. фебруара 1927. г.
Пов. бр. 1027

Краљевско Посланство у Софији доставило је Министарству иностраних дела следећи извештај:

„Својим извештајем прошле године о питању бугарских репарација Краљевско Посланство имало је част да обрати пажњу Краљевског Министарства на покрет у Бугарској који иде за тим да бугарске репарације буду укинуте, а ако то не буде могућно, да буду бар смањене. Овај покрет, започет у не утицајним и неозбиљним круговима, ширио се даље, захватио је озбиљније политичке кругове тако да се може рећи да су и влада и Парламент данас, у главном, готови да у згодном моменту *ово* питање и формално на надлежном месту покрену.

Озбиљну форму добило је ово питање већ приликом преговора о избегличком зајму када је образован „Комите де трансфер” који према своме задатку може да утиче на плаћање репарација. Кампања за укидање репарација коју неки кругови воде сасвим отворено а чланови владе више скривено но увек доста јасно да се види о чему се ради, оснива се на тврдњи да Бугарска не може да плаћа у исто доба и ануитете избегличког зајма и репарације. Да би се могли плаћати ти ануитети потребно је да се смање репарациона плаћања бар за време отплате зајма а то је 40 година. У овоме духу говорио је у Варни министар финансиа Молов, у истоме духу пишу се скоро свакога дана чланци по владиним и опозиционим листовима, држе предавања, и опозиција опомиње владу у Народном Собрању. На основу овога као и на основу изјава неких бугарских угледних политичара, Краљевском Посланству је част обратити пажњу Министарства на питање репарација које ће бугарска влада још ове године и формално покренути.”

У саопштењу предњег Министарство Иностраних Дела има част молити Краљевско Посланство да згодном приликом, изволи сондирати мишљење тамошњег Министарства по овоме.

Ген. Директор
Генералне Политичке дирекције

др Божидар Пурић⁴³⁶

АЈ, 395-16 (511). Писмо МИД-а упућено Посланству у Лондон у ком је циљан извештај из Софије, писано на машини, ћирилица.

⁴³⁶ Божидар Пурић (1891–1977). Завршио студије права у Парузу 1912. године. Као добровољац учествовао у Балканским ратовима а затим и у Првом светском рату. Новембра 1916. године постављен је за писара Посланства у Берну на раду у МИД-у где је радио до септембра 1918. када је премештен за секретара у Посланству у Вашингтону, с тим што је извесно време радио у Отправништву послова у Сибиру. Јула 1920. премештен је за конзула у Сан Франциску, а потом априла 1922. године за конзула у Чикагу. Крајем фебруара 1926. премештен је у МИД у звању секретара, а почетком децембра исте године унапређен је у генералног конзула у Берлину – на раду у МИД-у. Крајем јануара 1927. године унапређен је за директора Политичког одељења МИД-а, а јула месеца исте године премештен је за саветника Посланства у Риму. Марта 1928. постављен је у истом звању у Посланству у Вашингтону. Почетком јуна 1929. године саветник је у Посланству у Лондону. Средином октобра 1932. постављен је за начелника Политичког одељења МИП-а. Априла 1933. унапређен је за изванредног посланика и опуномоћеног министра у Буенос Аиресу – на раду у МИП-у. Од јула 1935. је изванредни посланик и опуномоћени министар у Паризу. За време рата био је у Вишију. Био је председник Министарског савета и министар иностраних послова КЈ од августа 1943. до јуна 1944. године.

ИЗ РИМА
1927–1929; 1933.

Најтежа и најсложенија Ракићева мисија у току његове дипломатске каријере била је она у Риму. Пред њим је био више него захтеван циљ, тешко достижан, чак и недостижан у тадашњим околностима. Дошао је за посланика у земљу у којој је владао режим који није био пријатељски наклоњен према Краљевини СХС. Напротив, показивао је територијалне претензије на источној обали Јадранског мора, уосталом као и ранији режими. Сам Мусолини показивао је неповерење према источном суседу као према некоме ко је у Француској видео своју заштитницу и земљи која је била инструмент политике вођене у Паризу. Из Рима је вођена политика отворених и прикривених претњи према Краљевини која је добила свој епилог почетком Другог светског рата.

Главно спорно питање између Рима и Београда било је албанско питање. Оно је стајало на путу и било непремостива препрека ка трајном побољшању односа између две земље. Ни једна ни друга страна нису биле спремне да напусте своја гледишта. Влада у Београду била је спремна да са владом у Риму склопи уговор „на основама узајамног признавања независности и интегритета Албаније“. Са друге стране, италијанска влада је инсистирала да Краљевина СХС призна одлуку Конференције амбасадора од 9. новембра 1921. године којом је дато право Италији да интервенише у Албанији у случају потребе.

Да то питање буде још компликованије, две силе савезнице – Француска и Енглеска одбијале су захтев владе у Београду да „дају тумачење закључака Конференције амбасадора од 9. новембра 1921. да Италија нема право на оружану интервенцију у Албанији“.

Такав став Великих сила у Риму су примили на начин како њима одговара – „да легализују своје присуство у Албанији и за своје даље експанзионистичке тежње према Балкану“.⁴³⁷

Ово питање обележило је тешке односе између две државе у целом међуратном периоду, које је „решено“ 1939. године на начин како је то желела Италија, што је био показатељ италијанске политике из кога се могао извући закључак да политика зближавања коју је заговарала Краљевина СХС/Југославија, где је Ракић требало да буде један од оних који ће одиграти важну улогу, није имала изгледа на успех.

Ракић је дошао у Рим у атмосфери међусобног неповерења, затегнутих и погоршаних односа чему је узрок био Тирански пакт између Италије и Албаније потписан 27. новембра 1926. године којим је Италија закорачила на Балкан. Кампања у штампи је била жестока, уперена против друге државе. Потписивање пакта најдиректније је утицало на оклевање да Краљевина СХС ратификује Нептунске конвенције, што је додатно допринело затегнутим односима. Из Београда је као реакција на пакт уследило потписивање, годину дана раније парафираног, Уговора о пријатељству између Француске и Краљевине СХС и Конвенције о арбитражи, 11. новембра 1927. године (симболично, на годишњицу примирја у Првом светском рату). Реакција из Рима уследила је десетак дана касније, када је у Тирани потписан други Тирански пакт – уговор о одбрамбеном савезу између Италије и Албаније. Био је то практично уговор о протекторату Италије над Албанијом.

437 Бранислав Глигоријевић, Краљ Александар Карађорђевић у спољној политици, Београд, 2010, стр. 61.

Пред Ракићем је било још једно тешко питање – задатак, да поведе преговоре о продужењу или обнови Римског пакта о пријатељству који су потписали Пашић и Нинчић у име Краљевине СХС и Мусолини у име Краљевине Италије, 27. јануара 1924. са важношћу пет година, с тим да се до краја 1928. постигне споразум о даљој судбини уговора. Због компликованих односа између две земље, две владе се нису могле сложити о његовом обнављању, тако да је престао да важи по истеку пете године.

Ракић је био добар познавалац прилика на Балкану и односа међу балканским државама, посебно врстан познавалац албанског питања. Без сумње, био је упућен у сва питања односа Италије и Краљевине СХС при поласку на дужност у Рим. Посебно са доласком Војислава Маринковића за министра иностраних дела од 17. априла 1927. године.

Маринковић, Ракићев друг из детињства, дугогодишњи пријатељ, држао га је у току свих збивања везаних за Италију, специјално за ситуацију насталу потписивањем Тиранског пакта 27. новембра 1926. године којим је Албанија стављена под економски и културни протекторат Италије.

Југословенска влада је желела и настојала да поправи нарушене и поремећене односе са Италијом, због Пакта, и то путем непосредних – директних преговора. То су знали и челници у Риму а Ракић је ту требао да одигра посебну улогу као искусан дипломата, образован, добар зналац прилика и односа на Балкану а и у Медитерану.

У очекивању да почну преговори са председником владе Италије Б. Мусолинијем, Маринковић је у свом писму од 4. маја 1927. године Ракићу, изложио „гледисте Краљевске владе на циљ и ток тих разговора“, али и инструкције како и у ком циљу да води разговоре.

На жалост, досадашња истраживања нису пружила

одговор на питање да ли је Ракић био у прилици да се све ово речено саопшти италијанском Дучеу, који је, у свом стилу одбијао разговор о одређеним питањима и сам одређивао о којима се може говорити. Маринковићево писмо – инструкција Ракићу садржи гледиште Краљевске владе „на циљ и ток“ разговора које је Ракић имао да води.⁴³⁸

438 „Господине Посланиче,

Надам се да ће Вам ово писмо стићи пре но што сте ушли у разговоре, које очекујем да ћете ипак најпосле повести. Хоћу због тога да вам потанко изложим гледиште Краљевске Владе на циљ и ток тих разговора.

Нама је потребно да уништимо Тирански Уговор не само у његовим непосредним него и посредним рђавим последицама за наш положај на Балкану и Средњој Европи. Циљ је да успоставимо пријатељске и савезничке односе са Италијом те да добијемо одрешене руке за консолидовање прилика на Балкану. Вама је познато моје гледиште на нашу политику на Балкану, те можете и сами оценити, да се консолидација односа овамо не може спровести, ако је Италија у једном или другом облику етаблирана у Арбанији, и ако се позира као заштитник других балканских народа противу нас. Наш доминантни положај на Балкану је један факт који проистиче из уговора о миру, те је створено стање, а не претензија, и он нам се мора ћутке или изрично признати, кад се с нама склапа савез и пријатељство. Иначе су нам и савез и пријатељство непотребни. Јер савези се праве да се нешто добије, или да се бар осигура оно што се има, а не да се и то остави под питањем.

Италији је потребан савез са нама због њеног општег положаја и успеха њене велике политике у Средоземном мору и у опште у свету. Трајно непријатељство са нама слаби њен положај на свима другим странама од прилике онако, само у много већој мери, као што непријатељство Бугарске слаби наш положај према Италији и суседима на северу. Италија је већ на конференцији мира прошла рђаво на свима странама, зато што није успела да се погоди на време с нама, и што се укопистила у стерилном спору с нама. Задар и Ријека за нас су велики губитак, али за Италију мршава компензација за све оно што је могла имати, да пет година и по није гледала само на нашу страну отимајући се за сваки квадратни метар земљишта.

Ако се у Риму правилно увиђа, какве би све користи за своју велику политику могла Италија извући и из трајног и чврстог савеза са нама, и ако тамо имају какву велику политику а један Мусолини би требало да је има, онда ће разумети да се и тај савез нама мора платити. А да је то у толико лакше што се плаћа једном ценом, која Италију стварно ништа не кошта.

Ја знам да ни по темпераменту Италијана, ни по положају Мусолинијевом они не могу пристати ни на шта што би изгледало као некакав дипломатски неуспех. Али се за све може наћи формула. Све што нама треба, ми можемо добити и пристајемо да добијемо у таквом облику, да то могу Италијани представити као један нов велики свој успех. Нама треба стварност а не привидни дипломатски успеси.

Ја не верујем да у Риму могу пристати на ма какво мењање Тиранског Уговора, па чак ни на директно његово тумачење, или би им бар то било у крајњем случају врло неугодно. Да на то дакле пристану требало би или да се јави врло енергичан притисак Енглеске или да платимо сувише скупим концесијама. Али верујем да индиректним путем можемо добити што год још много боље, што би практички одузело сваку вредност Тиранском уговору. Тога ради мислим да је најбоље као што сам Вам већ нагласио у мојим телеграмима почети разговор на најширој бази, са одмах наглашеним циљем да желимо успоставити односе срдечног пријатељства и тесне сарадње какви су били засновани римским пактом од јануара 1924. године. То онда повлачи собом исцрпан разговор о свима питањима која интересују обе земље, а наравно пре свега узајамно објашњење о нашем респективном положају у тој земљи и политици према њој. Не устручавајте се изјавити да смо ми одсудно за праву и стварну независност те земље. Она по нама припада балканском систему и према томе ми не можемо допустити тамо ничији ексклузивни интерес. То не значи да влада тамо не сме бити италофилска, али је немогуће да буде југославофобска. Она мора бити пријатељски расположена и то и делом потврђивати према обема државама. Ми нисмо противни трговачким и поморским интересима Италије тамо, али се и у Италији мора хонорирати наш политички и војнички интерес, који чини да ми не можемо бити равнодушни какав је режим у Арбанији.

Ја разумем да је Италији у овом тренутку јако стало да се у Арбанији не сруши режим Ахмет-Бега. То би сад непосредно после закључења Тиранског пакта био заиста тежак удар. Ви

можете дати на знање да ми имамо разумевања за то, и да не идемо за тим. Али можете отворено рећи, да ми познајемо добро тамошње прилике и да је режим Ахмета Зогу у ствари неодржив. Није потребно да ми нешто против њега радимо, довољно је да останемо неутрални. Да се он одржи потребно је нешто више т.ј. да га ми и подржимо, и да он полако ослањајући се на нас обоје промени своју политику и ублажи нагомилано незадовољство. Ако се у свему иначе сагласимо, ми смо готови да ту изађемо на сусрет.

Ни за какву добит не сматрам, ако би нам Рим изјавио да Тирански Уговор не излази из кадра Конвенције од 1921. год. Ја пре свега ту конвенцију не сматрам ни за какву гаранцију. А ако се у опште може сматрати ма за какву гаранцију, то је само у том случају ако су силе које су је склопиле решене да респектују свој потпис. Али у том случају не видим шта је потребно да Италијани изјављују нама да та конвенција остаје у важности – конвенција којом је Италији признат специјални интерес у Арбанији. Енглеска и Француска по тој конвенцији имају извесна права, која Италија није могла једноставно променити Тиранским Уговором.

Оно што ми имамо да добијемо, то је, суво речено, изјава италијанске владе да без претходног споразума с нама неће војнички интервенисати у Арбанији. Ви сте на лицу места и из разговора можете најбоље проценити у како дебелу обланду морамо увити ту пилулу, јер је извесно да је у овом облику никако не би пристали прогутати. Али ако би то била двострана, узајамна обавеза; ако би као таква ушла у један споразум или уговор о узајамном гарантовању арбанске независности, територијалног па чак рецимо и јуридичког статус кво, евентуално ако би се дала још шира база и све то уметало у једно проширење и продубљење римског пакта, једном речи ако би се свему томе дао један облик који би допустио италијанској влади да преко агенције и штампе раструби то као један нов и велики успех, мислим да није ван могућности да буде постигнуто.

Немам међутим ни мало сумње да је то у стадијуму докле су дошле ствари врло тешко, а брзо немогуће. Али кад једном почну разговори ја не полажем на то да се брзо сврше, но да се добро сврше. Ми морамо бити упорни преговарачи чувајући само брижљиво пријатељски тон, и истичући као главни циљ разговора не постизање неке добити него утврђивање пријатељства с Италијом и обезбеђење да га опет нешто не поремети. Сви наши захтеви из тога проистичу и у интересу су тога. Не треба ни да Вам кажем, да највећу пажњу морате обратити на лич-

ност диктаторову, и излазити на сусрет његовим општим концепцијама до крајње границе могућности. Целу ову политику ја бих у опште и сматрао као његову политику. Јер она је то у једном моменту и била. Поред тога молим Вас да не пропустите изјавити му већ у првом разговору моје комплименте, сећање на наш заједнички некадањи кратковремени рад, и моје искрено жаљење што услед промене владе нисам имао прилике да се састанем с њим, како је то већ било утврђено.

Што се тиче Нептунских Конвенција, о којима ће свакако бити речи, можете слободно рећи да ми сматрамо да то и није предмет спора. Ако воспоставимо срдачност односа и одржимо савез и пријатељство – у шта се чврсто надамо – по себи се разуме да ће и Нептунске Конвенције бити ратификоване. Можемо, међутим, и мислимо да би то у опште учинило добар утисак у обе земље и на страни, још у току разговора и евентуално и у самом почетку измењивати ратификације Београдских Конвенција за које имамо одобрење Скупштине.

Једну ствар мислим да је потребно да Вам изрично препоручим. Могуће је да Вам се у разговорима направи алузија на наше односе с Француском, или да Вам се то чак, ако разговор постане сасвим пријатељски, и изрично помене. Тамо су на Француску љубоморни и имају амбиције да заузму њено место у континенталном политичком систему. Ви знате да је наша линија у том погледу неизменљива, и у том погледу не смеће им оставити никаквих илузија односно непосредне будућности. Али то ублажите врло дискретним образложењем, да је нама за сада немогућа ма каква промена баш због свега што се десило за последњих неколико месеци, и остављањем неке неодређене наде за будућност, ако би наш савез показао жељене резултате.

У разговорима иначе мислим да у опште треба избегавати помињање и Француске и Енглеске и, нарочито, улоге ове последње у нашем приближавању и почетку директних разговора.

Молим Вас најпосле да ме најдетаљније држите у току преговора, а ја ћу се наравно постарати да не дође ни до какве индискреције. Ако имате какве примедбе с обзиром на Ваше познавање стања у месту молим Вас, да ме одмах известите.

Изволите примити, Господине Посланиче, уверење о мом особитом поштовању.

Др В. Маринковић“.

(Архив САНУ, 14331-14 (8), Писмо министра Маринковића Милану Ракићу, стр. пов. бр. 60 од 4. маја 1927. године).

На жалост, италијанска страна није му дозвољавала да започне и води разговоре на тему зближавања односа између две земље. Поводом првог разговора Мусолинија и Ракића на који је Ракић чекао више од три месеца (24. јуна 1927) британски посланик у Београду у свом извештају Форин офису написао је: „Г. Мусолини је изјавио да морално попуштање између два народа мора претходити разговорима државника, да би се од тих разговора могао очекивати било какав успех. Тај сусрет се, дакле, не може сматрати почетком „непосредних преговора“ већ пре наговештајем да преговора неће бити у непосредној будућности“. Колико истине у предвиђањима британског дипломате!⁴³⁹ Или у оцени професора Андреја Митровића Ракићеве мисије у Риму: „Кад протекне шест година и Ракић буде опозван из Рима, остаће за њим неуспех једне мисије, коју нико, ко би на његовом месту био, не би успешно окончао, јер се у Риму требало носити са грандоманијом једне диктатуре која је своје планове територијалног ширења и политичке хегемоније управо првенствено усмеравала према источном Јадрану и Балкану“.⁴⁴⁰

Са „грандоманијом“ те диктатуре суочио се и Ј. Дучић који је после четири године проведене у Палати Боргезе (1933-1937) забележио да су то биле „четири године тешких преживљавања, најгорих односа наше земље са Италијом.“ Ипак, пред крај његове мисије у Риму је дошло до побољшања односа између Краљевине Југославије и Италије потписивањем споразума Стојадиновић – Ђано, марта 1937.

439 Ž. Avramovski, *Britanci o Kraljevini Jugoslaviji, 1921–1930*, knj. 1, str. 447.

440 Андреј Митровић, Милан Ракић у југословенско-италијанској кризи после пакта у Тирани, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, Београд, 1969, св. 3–4, стр. 213.

Ипак Ракићевих шест година службовања у Риму остају нам и даље, делимично, непознаница. Разлози за то налазе се у чињеници да нису сачувани његови дипломатски извештаји из Рима, који би без сумње пружили одговор на многа питања.

Дневник из Рима
1927.

„Дневник из Рима“ Ракић је водио кратко време по доласку у главни град Италије. Први запис је под датумом 16. март, затим под 21, 22, 23, 25, 26, 28, 30. и 31. мартом и 1, 2. и 4. априлом 1927. године.

Записи су писани налив пером, ћирилицом, на 37 страница (1-37) формата 18x26.2 цм.

„Дневник“ почиње записом о његовом пријему код председника италијанске владе и министра иностраних послова Бенита Мусолинија бележећи његове погледе о односима са Краљевином СХС. Није пропустио да тим поводом, под утиском речи италијанских посланика у Софији и Београду да ће га у Риму „једва дочекати“ и да ће „дати појашњење“ о Тиранском пакту, са једне и заказаног па помереног дана пријема као и чекања од једног часа мимо заказаног пријема код Мусолинија (да ли случајно или не?), са друге стране, упише, по мало саркастично, две речи „леп почетак“. Следе записи о разговорима са замеником министра иностраних послова Дином Грандијем, и запис о пријему код краља Виторија Емануела III Савојског. У њима је изнео погледе Грандија на тада актуелна питања односа између Италије и Краљевине СХС: о спору између две државе поводом ноте италијанске владе којом је оптужила владу у Београду да врши војне припреме на граници према Италији и Албанији, Тиранском пакту и Нептунским конвенцијама. Ова питања била су предмет разговора

Ракића са енглеским и француским амбасадорима, пре свих, а затим и са немачким амбасадором, па белгијским, бугарским, чехословачким, данским посланицима. На страницама „Дневника“ налазимо погледе и ставове њихових влада у вези са наведеним али и другим питањима.

Ракић је бележио, не тако често, и своја мишљења о појединим питањима. Занимљиво је његово виђење узрока кампање која је вођена у Италији против Краљевине СХС. Није их видео у војним припремама на граници према Италији, „него у уверењу Италијана да постоји једна велика, интернационална конспирација франмасона и да ту конспирацију ми инспиришемо и водимо прву реч п њој. Овде су болно осетљиви и толико раздражени да су многи испади могућни.“

Поводом кампање у штампи Ракић бележи, што је вероватно и сугерисао МИД-у, да треба ублажити „тон наше штампе и с друге стране стално изјављивати да смо готови на међународну анкету односно наших војних припрема и да желимо цео спор пренети на Лигу Народа.“ Сматрао је да „Италија неће пристати ни на једно ни на друго“, што се, врло брзо, показало као тачно.

„Дневник“ и ако вођен кратко време, показује Ракићево ангажовање и честе контакте и разговоре са највишим страним дипломатама у Риму у првих двадесетак дана његове дипломатске мисије у граду на Тибру.

Бр. 173
Дневник из Рима, 1927.

16. март 1927.

Данас ме примио Мусолини.⁴⁴¹ У Београду⁴⁴² и Софији⁴⁴³ талијански посланици говорили су ми да ће у Риму једва дочекати новог српског посланика – мене – и да ће мени Рим дати појашњења – *eclaircissement* -⁴⁴⁴ о пакту Тиранском⁴⁴⁵, који ће потпуно задовољити Бео-

441 Бенито Мусолини (1883–1945), председник италијанске владе од 1922–1943. године. Италијански политичар, новинар и вођа Националне фашистичке странке. Једна од главних личности стварања фашизма. Познат и као Дуче – вођа.

442 Италијански посланик у Београду био је генерал Алесандро Бодреро од 1924–1928. године. За њега је тадашњи британски посланик у Београду Кенард написао да „не ужива поверење Срба“ и да је занемарен од владе у Риму а да се „његови сарадници не односе коректно према њему“.

Бодрера је на месту посланика у Београду заменио Карло Гали (Carlo Galli) који је предао акредитиве краљу Александру 23. јуна 1928. године.

443 Италијански посланик у Софији, који је тамо службовао и у време када и Ракић, био је Ринели.

444 Појашњење.

445 Тирански пакт између Италије и Албаније потписан је у Тирани 27. новембра 1926. године. Албанија је практично овим уговором дошла под протекторат Италије. Њиме су (анулирани) обесмишљени сви напори Краљевине СХС да спречи неку од великих сила, а пре свих Италију, да оствари доминацију на

град. То ми је говорио и Балугџић⁴⁴⁶ и Кенард⁴⁴⁷, то су

Балкану. Италија је овим пактом извојевала велику победу на спољно-политичком плану. Закорачила је на Балкан. У Краљевини СХС тај чин је изазвао бурне реакције и негодовање. У штампи су почели напади на шта је, у не мањој мери, одговорено и са италијанске стране.

446 Живојин Балугџић (1868–1941), српски и југословенски дипломата. Завршио је Правни факултет у Женеви. У Министарству иностраних дела Краљевине Србије почео је да ради после Мајског преврата 1903. године као шеф пресбириа МИД-а, почетком 1905. премештен је на место секретара Краља Петра где је радио до средине 1906. када је именован за секретара Посланства КС у Цариграду. Јуна 1907. године унапређен је и постављен за генералног конзула КС у Битољу, али је задржан на раду у Посланству у Цариграду. Почетком септембра 1907. премештен је за генералног конзула у Скопљу а маја 1909. премештен је у Солун за генералног конзула. Почетком новембра 1913. именован је за изванредног посланика и опуномоћеног министра у Атини. Крајем августа 1923. године премештен је за изванредног посланика и опуномоћеног министра у Берлину. Почетком фебруара 1926. премештен је у истом звању за шефа мисије у Риму. После годину дана 2. фебруара 1927. премештен је за посланика у Берлину где је службовао до пензионисања 1935. године.

За Балугџића је британски посланик Кенард записао да га је „Мусолини нарочито мрзео“.

447 Хауард Вилијем Кенард (H.W. Kennard) (1861–1955) био је британски посланик у Београду од 1925–1928. године. Он је за Ракића, поводом именовања за посланика у Риму забележио да је „за новог посланика у Риму наименован г. Ракић, један од најумнијих и најодмеренијих југословенских дипломата“.

склони били веровати и Перић⁴⁴⁸ па и сам краљ.⁴⁴⁹

Мусолини ми је одредио састанак у уторник 15. марта у 4½ по подне, па ми је одложио за четвртак 16. у 6½. Ја сам дошао у Министарство у 6,25. Око 6¾, Мусолини је примио маџарског министра просвете; у 7 и 10, немачког амбасадора. И најзад у 7.35, мене. Леп почетак.

Ја сам му казао да сам дошао у Рим са намером да продужим политику пријатељства између две земље. Како је он, Мусолини, инаугурисао ту политику и дао доказа да је присталица њен да ја се надам могу рачунати не његово садејство.

Он ми је рекао: Истина је да сам инаугурисао ту политику и учинио сам све што треба да се рашчисти пут за њу. Није моја кривица што је наступио један

448 Др Нинко Перић (1886–1961), завршио Правни факултет у Београду где је и докторирао. Био је министар иностраних дела у влади Николе Узуновића од 24. децембра 1926. до 17. априла 1927. године када је за министра постављен др Војислав Маринковић. Перић је радио у звању секретара у МИП-у и био Пашићев лични секретар од 1917. на његовим путовањима у Рим, Париз, Лондон, Евијан. Пашић га је поставио за шефа кабинета председника Министарског савета. Био је Пашићев лични секретар на Конференцији мира у Паризу 1919. године. Након тога, 1920. напустио је дипломатску службу и постао професор међународног приватног права и грађанског права на Правном факултету у Београду. Предавао је и на Правном факултету у Суботици.

У политику се вратио 1922. године када је Пашић формирао владу у којој је он био министар социјалне политике. Био је у Министарству финансија, министар правде, министар без портфеља када је заступао поједине министре. Био је и на функцији председника Народне скупштине 1927–1928; председник Државног савета 1930–1931. На крају каријере био је посланик КЈ у Букурешту 1935–1936. после чега је пензионисан.

449 Краљ Александар Карађорђевић (1888–1934), регент престолонаследник Краљевине Србије 1914–1918; регент престолонаследник Краљевства/Краљевине СХС 1918–1921; Краљ Срба, Хрвата и Словенаца 1921–1929; Краљ Југославије 1929–1934.

arrèt⁴⁵⁰ у тој политици. Ја сам се био сложио са г. Нинчићем⁴⁵¹ да довршимо дело пријатељства и зато смо склопили Нептунске конвенције.⁴⁵² Ја сам увек мислио да две суседне државе, као што смо ми, могу водити политику пријатељства или непријатељства. Треће политике нема. Ја могу имати индиферентне односе са Данском, ни пријатељске ни непријатељске; са вама, не. Ја сам одмах ратификовао Нептунске конвенције, а ви то ни до сад нисте учинили. Чујем да је то због разлога унутрашње политике. Нећу да инсистирам на томе, јер не желим да се мешам у унутрашњу политику других држава. Ја сам реакционар, али потпуно разумем да друге државе желе бити управљане на други начин, а не како управљам ја. То, међутим, никако не разумеју француски либерали који непрстано нападају мој систем управе. Ви, тако исто, ви нас третирате као старо-режимску Италију. Нећу да испитујем да ли ми је

450 Застој.

451 Др Момчило Нинчић (1876–1949), министар иностраних дела од 24. децембра 1921. до 27. јуна 1924. године, затим од 6. новембра 1924. до 6. децембра 1926. Био је председавајући VII заседања Скупштине Друштва народа 1926–1927. Докторирао на Правном факултету на Сорбони. Почео да ради у Министарству финансија. Крајем фебруара 1905. године премештен у Министарство иностраних дела. Примљен за доцента на Правном факултету у Београду на предмету Народна економија. Био је први министар финансија у Краљевини СХС, после тога је био министар иностраних дела. Између два рата био је политички веома активан. У влади КЈ после војног пуча 27. марта 1941. године био је министар иностраних послова као и у влади у егзилу до јануара 1943.

452 Нептунске конвенције, њих 32 потписане су у Нептуну 20. јула 1925. године изеђу Краљевине Италије и Краљевине СХС. Њима су регулисана питања која нису била обухваћена раније потписаним Римским уговором од 27. јануара 1924. и Београдским конвенцијама потписаним у лето 1924. године.

репутација старо-режимске Италије оправдана или не, али напомињем да сад треба отворити очи à la réalité des choses⁴⁵³ да сад постоји нова Италија, која тражи друге методе и друге третмане.

21. март

Видео Грандиа.⁴⁵⁴ Казао му да цела ова новинарска кампања против нас,⁴⁵⁵ нарочито напади на нашега краља изазивају најтежи утисак код нас. Одговорио да ће одмах учинити што треба да се краљ не уплиће у дискусију. То је, у току разговора, неколико пута поновио.

Затим наставио да Нептунске конвенције не само што нисмо ратификовали, него у сваком случају, при [нечитка реч – М.М.] спору, поступамо противно духу тих конвенција. Наша штампа пуна је претњи и ома-

453 Чињеницом.

454 Дино Гранди (1895–1988), заменик министра иностраних послова а затим министар од 12. септембра 1929. до 20. јула 1932. године. Са места министра постављен је за амбасадора Италије у Лондону 1932–1939. Близак Мусолинијев сарадник. Важио је као личност са претераним амбицијама. После сукоба са Мусолинијем емигрирао је из Италије.

455 Заоштравању односа између Италије и Краљевине СХС посебно је допринело потписивање Тиранског пакта између Италије и Албаније 27. новембра 1926. године. То је изазвало забринутост у целој држави. У Краљевини СХС су предузете одређене војне активности, што је у Италији оцењено као припрема за војни удар после кога би уследио напад на Италију. Дошло је и до антииталијанских испада у Далмацији. Само два дана после Ракићевог пријема код Мусолинија, који је протекао у коректној атмосфери, појавила се вест да је влада у Риму британској, француској и немачкој влади, упутила меморандум којим је оптужила Краљевину СХС да врши војне припреме против Италије. То је био сигнал да италијанска штампа поведе кампању широких размера против Краљевине СХС.

ловажавања спрам Италије. Она баца уље на ватру. Сва кампања антифашистичка потиче од нас. Чланак у енглеском листу „Ryferree“ писао је један Србин по имену Павловић. Како наша кампања никако није престајала, то су и они морали пустити своју пресу да се брани. Погрешно се мисли на страни да је фашизам господар штампе. Истина је да је опозициона штампа уништена, али тачније психолошка расположења против којих ни једна влада не може ништа. Има једна експлозија индигнације код свих добрих Талијана против писања наше штампе. Карикатура у „Политици“ увредила је до срца сваког Талијана.⁴⁵⁶

Тирански пакт нико у Србији није разумео, Италија с тиме није имала никакве задње намере. Она га је регистрирала код Лиге Народа као и ноту талијанског посланика у Тирани. Она је у неколико комуникација изнела тачно шта значи пакт.

Ја му рекох да је Тирански пакт изазвао код нас забуну и неповерење баш зато што је закључен без нашег знања и што нама Италија није дала никаква појашњења о њему.

- Како да дамо објашњења кад је Нинчић мотивацијом своје оставке⁴⁵⁷ спалио мостове? А Нинчић је

456 Мисли се на карикатуру коју је објавио дневни лист „Политика“ 25. фебруара. На њој је Мусолини приказан у римској војничкој униформи, са десном руком уздигнутом за фашистички поздрав, а левом ослоњеном на фашистички амблем са предимензионираном секиром. Испред њега фашисти спаљују југословенске дневне листове. Карикатура је објављена поводом забране уношења југословенских листова у Италију. Назив изнад карикатуре гласи: „Aut Caesar aut Mussolini“, а испод карикатуре: Прва велика победа је добивена, сад напред за Империју, „Еја – еја – ала!“. Ž. Avramovski, *Britanci o Kraljevini Jugoslaviji 1921–1930*, Beograd – Zagreb, str. 443.

457 Министар иностраних дела М. Нинчић, који је веома много полагао на изградњу добрих односа између Краљевине СХС и

био извештен да ми преговарамо с Албанијом. Показаћу вам телеграм Бодредру:

Рекох да сам видео тај телеграм али Нинчић најкатегоричније демантује да му је Бодреро учинио слично саопштење.

Имам утисак да дипломатској и новинарској кампањи коју данас Италија води против нас није узрок у неким нашим војним спремама на талијанској и албанској граници, него у уверењу Талијана да постоји једна велика, интернационална конспирација франмасона и слободних елемената против фашизма и да ту конспирацију ми инспиришемо и водимо прву реч у њој. Овде су болно осетљиви и толико раздражени да су многи испади могући.

Перић држао у Скупштини говор о спољној политици.⁴⁵⁸ Овдашњи вечерњи листови доносе га у целини. Ја званично немам никакав извештај о њему и да нисам

Италије, у знак протеста због потписивања Тиранског пакта, 6. децембра 1926. године демонстративно је поднео оставку. У писму краљу Александру он је као разлог тог чина навео нелојалност италијанске владе која је са потписивањем Пакта „разорила основе његове политике“. Сутрадан је председник владе Никола Узуновић поднео оставку целог Кабинета.

„Моја је оставка значила протест против закљученог Тиранског пакта. То није мало, али је све. Али моја оставка никако није значила, нити је могла значити, да сам ја дошао до закључка да је политика, коју сам ја водио у погледу Италије, погрешна била.“ написао је Нинчић. Нинчић је објашњавао да је пресудну улогу у склапању Пакта а тиме и продору Италије на Балкан, одиграла финансијска помоћ Италије и улагање у Албанији, где Краљевина СХС није могла да парира. (Б. Глигоријевић, *н. д.* стр. 53).

Нинчић је инсистирао на трипартитном уговору – Краљевина СХС-Француска-Италија. Мусолини је тумачио Нинчићево гледиште, да Краљевина нема поверења у Италију.

458 Видети напомену уз Ракићево писмо из Рима од 27. марта 1927. године.

прочитао новине могао сам говорити Грандиу сасвим супротно. Стара навика Министарства да ништа не јавља.

22. март

Маршал Двора извештава ме да ће ме краљ примити 26. ов.[ог] месеца.

Кампања у штампи продужава се, још оштрија. Штампачу као неке документе, писмо наше масонске ложе које су потписали Вајферт⁴⁵⁹ и А. Шокорац⁴⁶⁰ којим се осталим ложама скреће пажња на опасност од Италије. Неће бити чудо ако су ти документи исте врсте као некад Форгачеви.

Велика галама око инцидента у Скупштини Виндер – Бодреро.

Ми треба да ублажимо тон наше штампе, и с друге стране стално изјављивати да смо готови на међународну анкету односно наших војних припрема и да желимо цео спор пренети на Лигу Народа. Италија неће пристати ни на једно ни на друго.

23. март

Иргене дошао да ме види. Чини му се да је, бар у штампи, наступила *débausse*⁴⁶¹ и жели да зна да ли је то и

459 Ђорђе Вајферт (1850–1937), гувернер Народне банке, био је први велики мајстор Велике ложе Срба, Хрвата и Словенаца – „Југославије“. Године 1926. у Београду је одржан Светски конгрес масона.

460 Антоније Ж. Шокорац, члан масонске ложе „Побратим“.

461 Распојасаност.

моја импресија. Рекох да јсте. Он каже да Италија није спремна на рат ни материјално ни морално. Једини род војске који је добар и добро опремљен јесте авијација. Иначе је велика навала [?] нарочито у мунџији.

Нов шеф кабинета Мусолинијев врло добар и љубазан човек каже Иргене. По струци војник капетан за време рата рањен у ногу, сад због тога рамље.

25. март

Енглески амбасадор⁴⁶² позвао ме и каже да је јуче био код Мусолинија и говорио му о анкети код нас и у Албанији.⁴⁶³ Мусолини није противан анкети али није ни много загрејан за њу. За њу каже: да анкетна комисија стигне на лице места, и Албанци и Срби уклониће са границе све што је компромитативно, комисија неће ништа констатовати, а ситуација између две земље остаће иста. Амбасадор каже да је једини начин да се

462 Роланд Грејем (Roland William Graham), британски амбасадор у Риму од 1921–1933. године. У дипломатској служби од 1892. године. Био је амбасадор у Паризу и Каиру.

463 Реч је о анкети о којој је говорено да буде формирана и да истражи наводе у италијанском меморандуму од 19. марта. Британска дипломатија је била снажно присутна на Балкану и уплетена у сукоб Краљевине СХС и Италије са циљем да га смири. Британски министар иностраних послова О. Чемберлен, по добијању италијанског меморандума од 19. марта, упутио је предлог Мусолинију, преко свог амбасадора у Риму да Енглеска, Француска и Немачка позову владе Италије и Краљевине СХС да именују по једног свог официра у комисију са представницима три силе који би проверили наводе у меморандуму о концентрацији и припремама војске на граници између Краљевине СХС и Албаније. На крају није дошло до формирања анкетне комисије, пошто је Италија била против, са објашњењем да је Краљевина СХС у међувремену повукла своје трупе и да је италијански меморандум одиграо своју улогу.

односи српско-талијански доведу у ред –да се почну директни разговори између Рима и Београда. Да би ти разговори имали успеха, требало би да ми учинимо један леп гест.

Питам: Какав би то гест требало да буде. Он одговара да бисмо могли дати обећање да ћемо у скорој будућности ратификовати Нептунске конвенције.

Рекох да у овом тренутку, кад Италија овако неоправдано и неправедно води дипломатску и новинарску кампању против нас, не може бити ни речи о ратификацији тих конвенција. Ми искрено желимо добре односе са Италијом, ми смо, као и она, врло осетљиви и брижљиво чувамо наше достојанство. Ако Италија инсистира на ратификацији конвенција, ми инсистирамо да нам се да појашњење о пакту Тиранском.

Амбасадор: Рече да би се обећање за ратификацију могло везати за појашњење Тиранског пакта и тек ако би то објашњење било задовољавајуће, да ми дамо обећање за ратификацију.

Телеграфисао ово Перићу.

26. март

Примио ме краљ⁴⁶⁴ у 11 сати. Конверзација без икаквог интереса. *Banale comme un décor d'opera.*⁴⁶⁵ Ни једна ситница која заслужује да се запише. Вероватно да он има исте импресије о мени.

464 Виторио Емануеле III Савојски (1869–1947), краљ Италије 1900–1946. године. Био је и цар Етиопије и краљ Албаније.

465 Баналан као оперски декор.

27. март

По Милановићу⁴⁶⁶ послао сам једно писмо Перићу да се не чуди што му за неко време не могу слати детаљније информације, јер, док ме краљ не прими, не могу виђати ни стране представнике ни талијанске политичаре (сем министра иностраних дела). Додао сам, у шали, да сам постао роб церемонијала и да се осећам као интерниран у Посланству. Перић није разумео да је то утврђен ред, који важи за све стране представнике, па и за мене, те је телеграфисао Спалајковићу⁴⁶⁷ да се са Италијом не може разговарати јер она спречава Ракића да ма са ким разговара и Ракић је као интер-

466 Могуће је да је реч о Владимиру Милановићу који је тада радио у МИД-у у звању секретара. Боравак у Риму вероватно је био у оквиру обављања курирских послова. Напредовао је у каријери и био је посланик КЈ у Бугарској у време објаве рата Југославији. За време када је влада била у егзилу у Лондону, једно време је био на функцији помоћника министра иностраних послова.

467 Др Мирослав Спалајковић (1869–1951), посланик у Паризу 1922–1935. године. У дипломатију је ушао 1902. године као секретар Посланства КС у Петрограду. Био је конзул у Приштини 1907. па начелник у МИД-у. За изванредног посланика и опуномоћеног министра у Софији постављен је априла 1911. године а августа 1913. за заступника министра иностраних дела, да би септембра исте године био враћен на место посланика у Софију. Новембра 1913. премештен је за изванредног посланика и опуномоћеног министра у Петрограду. По указу крајем јуна 1917. постављен је за посланика у Риму али није отишао на ту дужност. Фебруара 1920. године, постављен је за министра без портфеља у другој влади Стојана Протића, заступао је министра иностраних дела. Маја месеца, после стављања на расположење, постављен је за изванредног посланика и опуномоћеног министра у Риму, да би крајем децембра 1920. био пензионисан. Указом од 10. јула 1922. године постављен је за посланика у Паризу. (Види: Зоран Бајин, *Спалајковић дипломата и конјurareволуционар*, Нови Сад 2021).

ниран. Одмах сам телеграфисао Перићу да је погрешно разумео моје писмо, а Спалајковићу да од тога не чини никакву употребу. Као што је и Нинчић брилирао Балугџића, тако Перић овим телеграмом може брилирати мене, из пукe лежерности и неразумевања ствари.

Телеграфишем Перићу да можемо примити једну од две анкете: војних изасланика код нас, или Друштва народа.⁴⁶⁸ Ова последња *préférable*⁴⁶⁹. Никаква трећа анкета у којој би се Италија појавила и као тужитељ и као судија. Директни разговори између нас и Рима за сада немогући, јер су овде званични кругови још увек раздражени и јавно мњење узбуђено кампањом новинарском која непрестано [несигурно читање – М.М.] продужава. Италија у овом тренутку не може дати појашњења о Тиранском пакту која би нас задовољила, а њу да не понизи. Треба тражити анкету Друштва народа, или, из практичних разлога не треба сад одмах инсистирати да Друштво народа, једновремено са анкетом узме расправу о Тиранском пакту. Ако се успе да Д. [руштво] Н. [арода] врши анкету, расправа о Тир. [анском] пакту може се после покренути инцидентно.

Био код кнегиње Барјатински. Стара дама, сасвим *ancien régime*⁴⁷⁰. Врло љубазна. Мали Алексије Шчерба-тов. Гђа Боси.

Али беј. Прича о Софији [нечитке три речи], Павлу и.т.д. Каже да су њихови односи са Италијом добри, али објашњава да је то због тога што је Италија рђаво са Француском и да нама не треба да је са неким добро.

468 Видети Ракићев извештај из Рима од 27. марта 1927.

469 боља.

470 старовременска.

28. март

Код енглеског амбасадора. Налази да је једини излаз из данашње ситуације – директни разговори између Рима и Београда. Слаже се са мном да је још рано за те преговоре, јер су овде још ментирани [?], али налази да ће се за десетак дана повратити потребно спокојство за преговоре. Ми би тада могли рећи да се влада талијанска *mépris sur nos intentions*⁴⁷¹, да ми и сами поштујемо независност и интегритет Албаније и та изјава би могла дати повод за објашњење с италијанске стране, о Тиранском пакту. Ми бисмо тада требали да дамо и обећање за ратификацију Нептунских конвенција.

Питао ме *à titre privé*⁴⁷², каква бисмо желели објашњења о пакту. Рекох да би се та објашњења могла свести углавном на две тачке: шта се разуме под изразом „*status quo prolitique et juridique de l' Albanie*“?⁴⁷³ Значи ли то *status quo* интернационални или унутрашњи. На пример ако би се Ахмед Зогу⁴⁷⁴ прогласио за краља? Или ако би био оборен унутрашњом побуном, да ли би Италија, према Пакту имала право интервенције. И друго, сматра ли Италија да, и поред Пакта, остаје у важности решење амбасадорске конференције од 1921.г.⁴⁷⁵ регистровано код Друштва народа 1922.г.?

471 да је у заблуди о нашим намерама.

472 приватно.

473 за политички и правни статус кво Албаније.

474 Ахмед Зогу, тада председник владе и председник Албаније, од 1928. године краљ.

475 Мисли се на Декларацију Конференције амбасадора великих сила од 9. новембра 1921. године којом је донета одлука о признању албанске независности, али је истовремено Италији признат специјални интерес за очување независности Албаније. То јој је давало могућност да се меша у унутрашње ствари

Код француског посланика.⁴⁷⁶ Бенар врло симпатичан, говорљив, изгледа врло млад, за амбасадора, наравно.

Каже да ће фашистички режим у Италији још дуго да траје, сем ако не буде какав *coup de main*⁴⁷⁷ и да са том ситуацијом треба рачунати. Мусолини жели да ми ратификујемо Нептунске конвенције. Ми треба да дамо обећање да ћемо то учинити, пошто добијемо објашњење о Тиранском пакту. Он је уверен да ће Мусолини врло радо дати та објашњења, но и он налази да је на директне разговоре између нас још рано. Треба сачекати згоднији тренутак, кроз можда десетак дана.

Мусолини нема агресивне намере ни спрам Француске ни спрам нас. Њему треба још времена да учврсти режим у Италији и изведе реформе. Зато му је потребан мир. Економска и финансијска криза је врло тешка. Курс лире се, до душе, одржава, али су жртве огромне. Зашто би он све бацио на коцку једном опасном авантуром? Мусолини сам увиђа да се преварио са Тиранским пактом. Има много, тако исто, и политичара талијанских који осуђују Пакт. Италија је војнички неспремна. Није могућно да мисли на рат. Мусолини је паметан и трезвен човек, али у његовој партији има неколико букача који дижу грају и звоне на узбуну. Ситуација српско талијанска брзо би се рашчистила кад би Лондон енергичније саветовао Рим, као што Французи раде, јер су овде под предоминантним ути-

Албаније и да утиче на њене спољнополитичке односе.

476 Француски амбасадор у Риму био је Беснар Рене (Ракић пише Бенар) (Besnard Rene) од октобра 1924. до новембра 1927. године. Пре постављења за амбасадора био је генерални секретар Међународне федерације слободних зидара за Друшво Народа (француска група).

477 смене режима.

цајем Енглеске и њезина реч имала би потпун успех. Мусолини мисли да код нас све више узимају утицај официри (утицај на политику) и да зато српско – италијански односи неће брзо да се уреде.

30. март

Гранди каже да је Италија пристала на анкету експерата, али под условом да се анкета не занима само догађајима и војним припремама на граници нашој, него да обухвати сва места и све наводе које је Италија напоменула у својој комуникацији Паризу, Лондону, Берлину.

Белгијски амбасадор каже да Талијани желе ући пошто пото у Албанију. Овде је тешко да се човек добро оријентише. Штампe нема, или као да је нема, јер је сва фашистичка и пише по команди а друштво (*le monde*) и политичари не смеју да кажу ништа што је непријатно влади.

Лаховари мисли, као и Бенар да се Мусолини заиграо закључујући Тирански пакт, управо да су га други (Гранди и Алоизи⁴⁷⁸) навели на то. Најбољи доказ да је

478 Помпео Алоиси, барон, италијански дипломата, посланик у Албанији, касније шеф Кабинета Б. Мусолинија. Службовао је у Копенхагену, Букурешту, Токију, Анкари.

Алоиси је 24. јуна 1926. предао албанском председнику Ахмеду Зогуу предлог за закључење Пакта о пријатељству, који је предвиђао да Албанија прихвата Италију као протектора у смислу Декларације Конференције амбасадора из 1921. године, а у замену добија обећање за војну и економску помоћ. Алоиси је у име италијанске владе захтевао неодложно прихватање, уз претњу прекида економских односа и евентуалних побуна и немира на границама Албаније, што би изазвало италијанску војну интервенцију. Албански лидер је о овоме обавестио британског, француског и посланика Краљевине СХС да би после

Мусолини мирољубив и да се боји последица Тиранског пакта, јсте баш ова његова дипломатска акција против нас. Да је желео предтекст за какву акцију у Албанији, он неби денонсирао кабинетима великих сила наше припреме за преврат у Албанији него би сачекао догађаје, па да на основу Тиранског пакта уђе у Албанију. Обраћајући се Великим силама, он се у исто време тацитно одрекао права која му даје Пакт јер је целу ствар пренео на В.[елике] силе да је оне реше. За Пакт су криви Гранди и Алоизи. Алоизи који је обичан шпијун, који је приредио за време рата „провалу“ у аустријски конзулат у Цириху, који је, као награду за то постављен за посланика у Копенхагену па затим у Букурешту, где је оставио најгоре успомене, постављен је за посланика у Тирани. Он је сматрао то за дегенголаду и хтео је једним ударцем да се рехабилитује. Зато је уверио Грандија да Пакт треба закључити у потпуној тајности. И њих обојица свршили су тај посао и метнули Мусолинија пред фет аконтли (што рекао Узуновић⁴⁷⁹). Та тајност још је повећала неповерење спрема намера Италије, које је неповерење већ сам Пакт изазивао.

разговора у влади одбио предлог који је добио од Алоисија, од-
носно италијанске владе. (Ž. A., *Britanci o Kraljevini Jugoslaviji*,
str. 371).

479 Никола Узуновић (1873–1954), српски и југословенски политичар, председник владе од 8. априла 1926. го 17. априла 1927. и од 27. јануара до 20. децембра 1934. године.

Завршио је Правни факултет у Београду, био председник општине Ниш, судија, начелник округа, секретар Касационог суда.

Хори⁴⁸⁰ говори обичне фразе. Бетлен⁴⁸¹ долази 5. априла а 6. Хори даје вечеру и пријем. Телеграфишем Перићу да ми јави наше гледиште о маџарском економском излазу на Јадранско море, јер ми Бетлен може о том питању говорити.

31. март

Дошао ми енглески амбасадор. Каже да ће сутра или прекосутра ићи Грандиу да му говори да већ треба почети директне преговоре између Београда и Рима. Ти би преговори могли почети нашом изјавом да ми веома жалимо што се талијанска влада преварила у оцени наших намера спрам Албаније и Италије. Затим би могла почети појашњења о Тиранском пакту, и најзад би дошло на наше обећање за ратификацију Нептунских конвенција.

Каже да је Лондон добио извештај из Париза да ми тражимо да Италија да појашњења о Тир.[анском] пакту, тј. једном нотом, која би се регистрирала код Друштва народа. Ако је то тачно, он предвиђа велике и можда несавладиве тешкоће, јер не верује да ће Италија пристати. Кад сам ја полазио за Рим били смо се сложили да тражимо усмена објашњења, али да их, бар главни део њихов, можемо објавити, било преко министра ин.[остраних] дела у Скупштини, било преко телеграфских агенција. Можда се у Београду променило мишљење, тек мене нико о томе није известио.⁴⁸²

480 Андре Хори (Andre de Hory), посланик Мађарске у Италији од 1926. године. Био је посланик у Букурешту па од мајта 1924. године у Београду, одакле је премештен у Рим.

481 Иштван Бетлен (1874–1946), председник мађарске владе.

482 У једном недатираном документу дате су инструкције МИД-а у

Дошао и Радев⁴⁸³. Обични разговори. Каже да Бугарска искрено жели да се наш спор са Италијом поравна, иначе ће и она бити у тешкој ситуацији, јер ма шта дан учини, замериће се или Србији или Италији.

Дошао чешки посланик Масни. Много говори. Il s'écoule parler⁴⁸⁴. О ситуацији не каже ништа особито, ни као информација, ни као процена. Каже да је маџарског саветника чуо да ће, приликом доласка грофа Бетлена у Рим (5. априла) бити закључен Пакт пријатељства између Италије и Маџарске.

Перић телеграфише да Спалајковић јавља да је Бријан саопштио Лондону ако директни преговори између Београда и Рима не успеју, да ће се талијанско-српски спор предати Друштву народа. Ово невероватно изгледа и можда је по среди неки неспоразум. Но, ако је истина наша се ситуација побољшава и ми можемо бити *exigents*⁴⁸⁵ и довести Италију у врло незгодан положај.

Немци показују велико интересовање за наш спор са Италијом.

погледу гледишта владе на изјаву коју би Италијани дали. Вероватно се те инструкције односе на Ракићеву запитаност да ли се тражило мишљење владе. Оне гласе:

„Нови догађаји не мењају гледиште владе које вам је познато. Молим наставите у смислу нашег усменог разговора. Требало би да изјава објасни да правни и политички статус кво значи међународни статус кво Албаније као државе и да Пакт нема намере врећати независност ни територијални интегритет Албаније која као независна држава и члан Друштва народа стоји под заштитом Друштва народа и да ће Италија респектовати међународне обавезе које гарантују независност Албаније.“ (Архив САНУ, 14331-14, документ је писан Ракићевом руком.)

483 Бугарски посланик у Риму.

484 Воли да се слуша кад говори.

485 захтеван.

Енглески амбасадор поменуо ми чланак Виргнија Гајде⁴⁸⁶ у „Giornale d'Italia“. Рекох му да се из навода Гајдиних најбоље види како су Талијани осетљиви и како је тешко радити са њима. Пребације, управо, оптужује што је један српски генерал (Даскаловић)⁴⁸⁷ писао о Капорету⁴⁸⁸. Као да се може забранити официрима да пишу студије о биткама, и као да се Капорето може избрисати из историје. Пребацује и оптужује што је краљ Александар приликом путовања по Далмацији, рекао у Сплиту: Ви сте чувари нашега мора. Па Јадранско море и јесте наше. И зато протестују Талијани који, чак и на географским картама, Средоземно море називају „mare nostrum“⁴⁸⁹. Све су то ситнице, али показују један *état d'esperit*⁴⁹⁰, коме је тешко угодити.

Анкета, у ма ком виду, изгледа да је дефинитивно пропала.

Енглески амбасадор каже ми да је знао да је Италија пристала на анкету под условом да анкета обухвати све тачке у комуникацији талијанској Лондону, Паризу, Берлину, и не само припреме на српско-албанској градини. То ми се не допада за једног Енглеза – много је.

486 Виргинио Гајда, италијански новинар публициста, директор листа „Giornale d'Italia“, важио је као Мусолинијев гласноговорник.

487 Александар К. Даскаловић (1880–1942), дивизијски генерал, писао о бици код Капорета. Био је, као пуковник, члан Комисије за разграничење са Италијом. Чин бригадног генерала добио је децембра 1925, а чин дивизијског генерала децембра 1930. године. Пензионисан 1932. године.

488 Реч је о бици близу Кобарида (Капорето) од 24. октобра до 9. новембра 1917. године између италијанске и аустроугарске војске у којој су Италијани претрпели пораз.

489 наше море.

490 стање духа.

1. април 1927.

Био код Нојрата⁴⁹¹, немачког амбасадора. По његовом мишљењу, данашњи режим у Италији може дуго да траје. Ако би Мусолини у овом тренутку умро или био убијен, фашистички режим срушио би се. Али ако Мусолини поживи још 3-4 године режим ће се толико учврстити, да Мусплинијева смрт неће имати судбоносних последица. Мусолини је одиста један изузетан човек, са огромним квалитетима, али и са огромним манама.

Енглески амбасадор позвао ме данас у 4½. Дао ми да прочитам последњу депешу Чембрленову⁴⁹². Чембрлен јавља да би се Француска и Енглеска, после измене мисли о талијанско-српском спору, споразумеле да је анкета на граници албанској незгодна, а сад већ и непотребна, да је једини излаз из ситуације – директни разговори између Рима и Београда; да он никада није мислио мешати се у ствари Италије, али да му необичан начин који је Мусолини употребио обраћајући се Великим силама и опасност за мир коју сам М. [усолини] истиче, дају повода да учини неке напомене:

Иако се не сумња у чисте намере Италије спрам Албаније, сам факат што је данашња узбудљива ситуација створена поглавито различитим тумачењима Тиранског пакта изазива потребу да Италија учини

491 Константин фон Нојрат (1873–1956) био је немачки амбасадор у Риму 1929–1930. године. Био је министар иностраних послова Немачке од 1932–1938. године, затим протектор Чешке. Био је војник, учесник у Првом светском рату. После рата, посланик у Копенхагену. У Нирнбергу осуђен на 15 година затвора.

492 Остин Чемберлен (1863–1937) (Austin Chamberlain), министар иностраних послова В. Британије 1924–1929. године. Добио Нобелову награду за мир 1925. због склапања Локарнског пакта. (брат, Невила Чемберлена, политичара и државника, председника британске владе 1930–1940).

извесна објашњења о Пакту која би допринела успокојењу духова.

Та појашњења Италија не треба да веже за ратификацију Непт.[унских] конвенција, јер у овом тренутку, и при данашњим околностима, Србија неби могла пристати на то. Међутим, Енглеска и Француска саветоваће Србији да у току разговора и као саставни део опште дискусије, учини обећање да ће Нептунске конвенције поднети Скупштини и да ће утицати да их Скупштина прими.

За време док се воде преговори, да неби догађаји и узбудљиве вести са границе албанске отежавали разговоре, енглески и француски војни изасланици као и један чиновник немачког посланства, биће готови да за сваки случај који се сигнализира изађу на лице места и изврше анкету.

Грахам ће данас или сутра видети Мусолинија, саопштиће му овај телеграм, а мени ће одмах јавити одговор Мусолинија.

Перић саопштава извештај Спалајковића да му је Бријан⁴⁹³ рекао, ако директни разговори не успеју, да ће се наш спор са Италијом предати Друштву народа. Ја сам телеграфисао Перићу: Ако у саопштењу Спалајковићевом нема каквога неспоразума, него је тачно, да ми тај преокрет можемо искористити у општем нашем држању приликом разговора са Италијом, а специјално у питању појашњења Тиранског пакта. Ми сад можемо тражити да та појашњења не буду усмена, него писмена, у виду вербалне ноте, с тим да се та нота

493 Аристид Бријан (1862–1932) (Briand Aristide) био је министар иностраних послова Француске 1926–1932. године. Као премијер и министар био је у 26 влада. У међународној дипломатији дао је лични печат – био је иницијатор и творац Локарно пакта 1925. (са немачким министром Г. Штреземаном) за шта је добио Нобелову награду за мир и Бријан-Келоговог пакта 1928. године.

регистрира код Друштва народа, као што је уз Тирански пакт регистрирана и нота италијанског посланика у Тирани. Тај наш захтев, ако и не буде на крају крајева усвојен, утицаће на талијанску владу да буде попустљивија у питању о ратификацији Нептунских конвенција и да, у директним разговорима са нама покаже више добре воље за споразум.

Перић телеграфише да са Маџарском сада преговарамо о пакту за арбитражу и за пристаниште. Како пут за пристаниште Маџарска види кроз нашу земљу, ми би преферирали да и пристаниште буде у нашој земљи а не у Италији.⁴⁹⁴

Данас сам примљен за члана у *Circolo de la Saccia*.⁴⁹⁵

Беседњак ми говори о словеначким школама у Италији и у опште о стању Словенаца у Италији. Има само једна приватна школа у Трсту, све су остале укинуте. Власти не допуштају ни отварање дечијих забавишта. За састанак друштва пријатеља Лиге народа (у Берлину 24. маја) одређен и он као делегат. Тад ће се покренути питање о немачким мањинама у Италији. То би била прилика да се покрене и питање о нашим мањинама.

Федерцони и Турати нису ни мало задовољни Тиранским пактом. Он може да увуче Италију у авантуре. Мусолини нема утврђене политичке линије, врло је импулсиван и сваки час мења политику. Са Србијом хтео је пријатељство, па сад оптужује Србију. Пре четири године изјављивао је да ће [нечитка реч] традиционално пријатељство спрема Француске. Сад је жучни непријатељ Француске. Пре годину дана пока-

494 Разговори између Краљевине СХС и Мађарске о Уговору о арбитражи, после потписивања Тиранског пакта су били знатно успорени. Што се тиче транзитног саобраћаја из Мађарске до пристаништа на Јадранском мору, једно време је фигурирао Сплит као могућа мађарска лука али се одустало од тога.

495 Ловачког друштва.

зивао је песницу Немачкој, сад би хтео да се грли са њом. Са Русијом исто тако. Та импулсивност и несталност у политици спољној може имати кобних последица. Несрећа је што у данашњем режиму све зависи од једног човека, Мусолинија, а он се да завести тренутним расположењима. Он, кад није у афекту нема агресивних намера, али се не може предвидети шта он све може учинити кад га спопадне нервоза, или кад га салете његови букачи.

Данашње новине талијанске тврде да директни разговори Рима и Београда о Пакту нису потребни, јер је Италија већ одавно објаснила шта је требало објаснити о Пакту.

2. април

Био код енглеског амбасадора да га питам да ли саопштио телеграм Чембрленов Мусолинију. Видео је синоћ Мусолинија и саопштио му телеграм. Учинио на Мусолинија врло непријатан утисак. У почетку је ватрено говорио да Тирански пакт нема потребе од икаквих објашњења, јер је јасан као дан, регистрован је код Друштва народа заједно са писмом талијанског посланика у Тирану итд. Затим је постепено попуштао. Рекао је ако наследник Ахмеда Зогу одбади Тирански пакт и друге конвенције које осигуравају економску ситуацију Италије у Албанији он то не може [нечитка реч – М.М.] и мораће интервенисати.

Најзад је рекао ако српска влада нареди своме посланику у Риму да ме запита за објашњења о Тиранском пакту, у пријатељском тону, усмено или писмено он ће у истом трену и на исти начин одговорити.

На питање амбасадора да ли то значи да почетак директних разговора не везује за обећање рати-

фикације Нептунске конвенције, него оставља да силе поступе према телеграму Чембрлена, Мусолини је одговорио да значи.

Тако исто пристао је и на предлог да, због инцидентна и алармантних вести са границе албанске војни изасланици француски и енглески у Београду, као и један чиновник немачког посланства, буду спремни изаћи на лице места и учинити извиђај. То за време трајања разговора.

Мусолини поново уверавао амбасадора да је пацифист и да би био луд кад би тражио рат. Њему треба да још десет година у миру управља Италијом, како би извео потребне реформе.

4. април

Данас стигао у Рим гроф Бетлен. Велике манифестације пријатељства маџарско-италијанског. Чланци по команди о врлинама маџарског народа, о Бетлену и његовој жени која је, изгледа, велики писац маџарски. За време Бетленовог бављења овде потписаће се пакт о пријатељству маџарско талијанском⁴⁹⁶ и уговор о маџарском дебушеу на Фијуму.

Телеграфирам Перићу да телеграм Чембрленов завршава прву фазу у спору нашем са Италијом. Он у исто време маркира дипломатски неуспех Италије.⁴⁹⁷ Пошто је узбунила јавно мњење целог света и оптужила нас кабинетима Великих сила, демонстративно показујући да не жели са нама разговарати, она је сад приморана

496 Мусолини и Бетлен потписали су Уговор о пријатељству и арбитражи између Италије и Мађарске. Уговор је садржао тајни договор о испоруци талијанског наоружања Мађарској.

497 Видети Ракићево писмо министру Перићу из априла 1927. године (Бр. 176).

да ступи у директне разговоре са нама само под отежавајућим околностима: она је сад обавезна да да објашњења о Тиранском пакту и не може да веже почетак разговора за обећање да ми ратификујемо Нептунске конвенције.

Претерано је мислити да ће данас Мусолини дати објашњења која ће нас потпуно задовољити и успокојити јавно мњење. Нама је главно констатовати да је Италија пристала на објашњења, управо приморана, да је Тирански пакт, од локалног српско-талијанског питања, постао европско питање које се, са мало вештине са наше стране, може држати отворено и на дневном реду.

Као што смо до сада позивањем на Друштво народа ојачали наше дипломатске позиције, тако и од сада, при директним разговорима, можемо упућивати на Друштво народа, ако наиђемо на озбиљне тешкоће. На тај начин чекаће се пресуда не само на Италију, него и на друге Велике силе, нарочито на Енглеску, јер, пошто Италија апсолутно одбија интервенцију Д.[руштва] народа, а Енглеска не може отворено и јавно бити против ње, Енглеска ће утицати на Италију да прими компромисно решење повољније за нас.

Молим да се спорна питања о талијанским потраживањима и институцијама решавају широкогрудно ако директно не вређају наше националне интересе и осећаје и уколико се односе на материјалне издатке.

Архив САНУ, 14331-14(1).

Писма из Рима
1927–1929; 1933.

Од, сигурни смо, великог броја писама које је Ракић писао и слао из Рима Министарству у Београду, а која су, на жалост, нестала у току Другог светског рата, у прилици смо, да поред „Дневника“, објавимо и неколико Ракићевих писама из Рима која се чувају у његовој заоставштини у Архиву Српске академије наука и уметности.

Истина, ради се о концептима у којима пише: да преговори између Београда и Рима нису могући, па самим тим да се не може очекивати неко објашњење о Тиранском пакту; да „наша штампа и неке званичне личности својим саопштењима и интервјуима“ отежавају положај Краљевине СХС; да решење неких питања о односима Италије и Краљевине СХС „зависи од воље и осетљивости једног јединог човека Мусолинија“, „свемоћног господара Италије“, без кога се ништа не може учинити; о неким детаљима и својим погледима у вези планираног састанка (а неодржаног) између министра Маринковића и Мусолинија у јесен 1927. године. Ракић пише и: о разговорима са британским и француским амбасадорима које обавештава о својим разговорима са Грандијем. За енглеског амбасадора каже да „има огромну надмоћност“ у односу на француског колегу, када је у питању њихов утицај у Риму, због тога што је „Енглеска у најбољим односима са Италијом.“; о разговору са Мусолинијем (1928) – можда једином сачу-

ваном извештају о сусрету и разговору са Дучеом – о питању ратификације Нептунских конвенција, могућностима проширења Римског пакта, али не и о Тиранском пакту. Пише о својим сумњама да ће до јула 1928. године доћи до разговора са Мусолинијем у вези продужења Римског Пакта, због нестабилности владе у Београду и информација које Мусолини добија о ситуацији у Краљевини СХС од свог посланика у Београду; о мишљењу генерала Бадоља о спољној политици Италије, његовом франкофилству и његовим ставовима против Мусолинија и фашистичког режима; о извршењу Нептунских конвенција (1929); о разговору француског амбасадора са Мусолинијем (1933) у коме је било говора о Четворном пакту и идејама које је Мусолини изнео у вези тог пакта – његовим плановима о подели Југославије „на засебне самосталне државе“, и мишљењу француског амбасадора о тим плановима. У вези са тим Ракић износи своје мишљење по коме је Мусолинијев предлог уперен против Мале Антанте а посебно Југославије, уз закључак да Мала Антанта треба да енергично иступи против предлога.

Бр. 174

Милан Ракић – Министарству иностраних дела,
Београд

Рим, [27. март 1927.]⁴⁹⁸

Или анкета аташеа [несигурно читање – М.М.] или анкета Друштва народа, preferable⁴⁹⁹ ова последња. Никаква друга анкета.⁵⁰⁰

498 На писму нема датума ни броја. Можемо претпоставити да је ово писмо телеграфски послато – писано 27. марта 1927. године или који дан касније, пошто је у „Дневнику...“ веома сличан запис под датумом 27. март.

499 боља.

500 После италијанског меморандума од 19. марта 1927. године упућеног владама у Лондону, Паризу и Берлину у коме је Италија оптужила Краљевину СХС да врши војне припреме против ње, сутрадан је реаговао министар иностраних послова Нинко Перић. Он је у говору у Народној скупштини 20. марта, изражавајући жељу да се одрже добри односи са Италијом, изјавио „Вољни смо, изјављујемо свечано, дозволити анкету целог света. Нека изволе доћи војни или други стручњаци целог света. Ми их позивамо. Таква једна анкета моћи ће констатовати да стање наше народне одбране није ниуколико прешло карактер нормалног одржавања“. У неко време саопштио је да је дозвољено војним аташеима западних земаља слободно кретање и да могу отићи на границу када они хоће да провере наводе из италијанског меморандума. Био је то практично одлучан деманти оптужби из Рима. (Б. Глигоријевић, *Краљ Александар Карађорђевић у европској политици*, Београд, 2010, стр. 58).

Британски министар иностраних послова О. Чемберлен предочио је Мусолинију да три силе којима је упутио меморандум позову Италију и Краљевину СХС да именују по једног

Директни преговори између Рима и Београда нису могући за сада. Цео свет је [нечитке две речи – М.М.], и штампа тако исто. Због тога не може се мислити да ће Италија у овом тренутку дати објашњења о Пакту⁵⁰¹ која ће нас задовољити а да не изгедају понижење за Италију. Инсистирајући да Друштво народа врши анкету ми показујемо пажњу спрема те међународне институције и у исто време показујемо отпорну снагу и упорну одбрану наших права и да нам зато ипак нико не сме отворено замерати. Анкета Д[руштва] Н[арода] вероватно је немогућна. Ипак треба инсистирати, јер ће то инсистирање онемогућити трећу анкету и осујетити дипломатски успех Италије.

[Милан Ракић]

Архив САНУ, Заоставштина Милана Ракића – 14331-14(19), концевий, Ракићев рукопис, ћирилица.

официра који би заједно испитали основаност италијанских оптужби о војним концентрацијама и припремама. Министар Перић је 23. марта обавестио британског и италијанског посланика у Београду Кенарда и Бодрера да војни аташеи могу обићи границу када они желе.

Мусолини је изјавио да се не противи овом предлогу али да је он сада излишан. Није био ни за обраћање Друштву народа да размотри спор за разлику од владе у Београду која се томе није противила, напротив, то је ишло њој у прилог. (Ž. Avramovski, Britanci o Kraljevini Jugoslaviji 1921–1930, Београд, Загреб, 1986, стр. 445).

Мусолини је видео могућност за побољшање односа у „размени искрених и пријатељских разјашњења између Београда и Рима“. Али, због настале ситуације у односима између две земље, изазване талијанским оптужбама, у таквим околностима је било нереално очекивати разговоре и разјашњење једне и друге стране.

501 Реч је о Тиранском пакту – Пакт о пријатељству и безбедности између Италије и Албаније од 27. новембра 1926. године, којим је Италија закорачила на Балканско полуострво.

Бр. 175

Милан Ракић – Министарству иностраних дела,
БеоградРим, [1. април 1927.]⁵⁰²

Ако у саопштењу из Париза⁵⁰³ (ваш стр. пов. бр.) нема каквога неспоразума, него је тачно, мислим да се наша ситуација необично побољшала и да то можемо искористити. У првом реду, можемо тражити да објашњења талијанске владе о Тиранском пакту не буду усмена, него писмена у виду ноте, с тим да се та нота регистрира код Друштва Народа, као што је уз Тирански пакт регистрирана и нота талијанског посланика у Тирани. Тај наш захтев, ако и не буде на крају крајева усвојен, утицаће на талијанску владу да буде попустљивија у питању о ратификацији Нептунских конвенција и да, у директним разговорима са нама, покаже више добре воље за споразум.

[Милан Ракић]

Архив САНУ, 14331-14 (26), концевџи, Ракићев рукопис, ћирилица.

502 Ово писмо послато је министру Перићу као телеграм, вероватно 1. априла 1927. године пошто је скоро идентичан садржај забележен у „Дневнику“ под датумом 1. април 1927.

503 Пошто је италијански меморандум стигао и у француско Министарство иностраних послова, генерални секретар Филип Бертело је посланику Краљевине СХС у Паризу Спалајковићу, саветовао уздржаност и ратификовање Нептунских конвенција. У исто време на основу инструкција из Београда, Спалајковић је министру иностраних послова Аристиду Бријану „предао мемоар у ком се тврдило да заправо Албанија и Италија спремају устанак на територији Краљевине СХС“. Уследила је порука из Париза министру Перићу „да не напушта иницијативу, већ да затражи да велике силе одреде војну мисију која би испитала стање на југословенско-албанској граници“.

О томе видети: Зоран Бајин, *Спалајковић – дипломата и контра-револуционар*, Нови Сад, 2021, стр. 243–244.

Бр. 176

Милан Ракић – Нинку Перићу

Рим, [април 1927.]⁵⁰⁴Драги г. Перићу,⁵⁰⁵

Желим да Вам укратко изложим неке ствари које нисам помињао у званичним извештајима.

Наша штампа, и неке званичне личности наше, својим саопштењима и интервјуима, необично отежавају нашу ситуацију. Ми можемо с правом бити уверени да смо из ове прве фазе дипломатског конфликта са Ита-

504 На писму није уписан датум ни број. Анализом садржаја и записа у „Дневнику“ може се са доста сигурности рећи да је оно писано после 2. априла или који дан касније.

Чемберлен је упутио телеграм у Рим 31. марта са предлогом решења спора између две земље. Грахам је тај предлог проследио Мусолинију (о чему је и Ракић обавештен). Мусолини је одговорио на тај предлог што је Грахам пренео Ракићу а овај забележио у свом „Дневнику...“ под датумом 2. април. (Видети „Дневник из Рима 1927.“, под датумом 1. и 2. април)

505 Нинко Перић (1886–1961), дипломирао и докторирао на Правном факултету у Београду. Био је министар иностраних дела у влади Николе Узуновића од 24. децембра 1926. до 17. априла 1927. године када је за министра иностраних дела именован др Војислав Маринковић. Перић је, као секретар у МИД-у, био Пашићев лични секретар од 1917. на његовим путовањима у Рим, Париз, Лондон, Евијан. Пашић га је поставио за шефа кабинета председника Министарског савета. Био је Пашићев лични секретар на Мировној конференцији у Паризу. По напуштању дипломатске каријере, постао је професор Мађународног приватног права и Грађанског права на Правном факултету у Београду. У исто време био је и професор на Правном факултету у Суботици.

Био је кратко време министар социјалне политике 1923, министар финансија 1926, једно време министар без портфеља заступајући поједине министре (правде, просвете, вера). Био је и председник Народне скупштине 1927–1928; председник Државног савета 1930–1931, посланик у Букурешту 1935–1936. године.

лијом изашли као победници⁵⁰⁶ - и ја сам то у једном од мојих телеграма нагласио -; ми сви морамо се томе радovati али који ђаво тера неке наше људе да то раструбе на четири стране света, сад, кад питање није још дефинитивно решено и кад тек имају да дођу стварне тешкоће и кад решење у колико се тиче Италије, зависи од воље и осетљивости једног јединог човека Мусолинија? Његова је осетљивост претерана, болесна, досадна? Сасвим! Али он је такав и треба водити рачуна о његовој осетљивости, јер је он, бар за сад, свемоћни господар Италије, и без њега се ништа не може учинити.

[Милан Ракић]

Архив САНУ, 14331-14 (26), концепт, Ракићев рукопис, ћирилица.

506 Није баш јасно шта је Ракић мислио када је написао овакву оцену пошто се у односима између Италије и Краљевине СХС од потписивања Тиранског пакта 27. новембра 1926. до момента када је писао свој извештај није ништа десило што би упућивало на овакву оцену. Тим пре ако се има у виду његов запис у „Дневнику из Рима 1927.“ под датумом 16. март 1927. године. Могуће је да је Ракић помињући „прву фазу дипломатског конфликта са Италијом“ мислио на забележено у свом „Дневнику“ под датумом 4. април где каже: „Телеграфирам Перићу да телеграм Чемберленов завршава прву фазу у спору нашем са Италијом. Он у исто време маркира дипломатски неуспех Италије [подвукао М.М.]. Пошто је узбунила јавно мњење целог света и оптужила нас кабинетима Великих сила, демонстративно показујући да не жели са нама разговарати, она је сад приморана да ступи у директне разговоре са нама само под отежавајућим околностима: она је сад обавезна да да објашњења о Тиранском пакту и не може да веже почетак разговора за обећање да ми ратификујемо Нептунске конвенције“. Међутим, објављено је у Београду једно преурањено саопштење о разговорима“ у Риму што је довело „до оштрог реаговања италијанске владе, у виду званичног саопштења“, 14. априла, у ком је речено да „не може бити преговора о питањима у вези са споразумом Тиранским“. (Ž. Avramovski, *Britanci ...*, стр. 446).

Бр. 177

Милан Ракић – Министарству иностраних дела, Београд

Рим, [мај 1927.]⁵⁰⁷Г.М.⁵⁰⁸

После састанка са г. Грандијем⁵⁰⁹ (први мој телеграм №) видео сам енглеског⁵¹⁰ и француског⁵¹¹ амбасадора и саопштио им разговор који сам са њиме имао.⁵¹² Ја сам

507 На документу није уписан датум. Први сусрет и разговор са Грандијем по доласку у Рим, Ракић је имао 21, па 30. марта, како је сам записао у свом „Дневнику“. После тога њих двојица разговарали су и 9. маја 1927. године. Вероватно је да се овде ради о овом састанку у мају, пошто Ракић каже да их је и „до сада обавештавао“ о сусрету са Грандијем. О разговору који је Ракић имао 21. и 30. марта, видети „Дневник из Рима“.

508 Писмо је упућено министру – Г.М. – Господину министру иностраних дела – Војиславу Маринковићу.

509 Дино Гранди, заменик министра иностраних послова.

510 Роланд Грејем (Roland Wiliam Graham), британски амбасадор у Риму 1921–1933. године. Био је у дипломатској служби од 1892. Службовао је у Паризу и Каиру.

511 Рене Беснар (Rene Besnard), француски амбасадор у Риму 1924–1927. Пре постављања за амбасадора у Риму био је генерални секретар Међународне федерације слободних зидара за Друштво народа (француска група).

512 Када је реч о другом састанку од 9. маја, Ракић је тражио и очекивао састанак и разговор са Мусолинијем. Међутим, позван је и на разговор код заменика министра иностраних послова Грандија. Гранди му је рекао да „разговор са Мусолинијем не представља ... ништа посебно“, дајући му до знања да Италија не мисли да треба водити неке посебне разговоре са Краљевином СХС. За Тирански пакт (27. новембар 1926), који је требало да буде централна и кључна тема разговора између две стране, италијански дипломата је рекао да тај Пакт нема везе са

их и до сада обавештавао⁵¹³ јер су они од свих овдашњих страних представника имали најважнију улогу у нашем спору са Италијом. Енглески амбасадор има огромну надмоћност над својим француским колегом зато што је Енглеска у најбољим односима са Италијом.

[Милан Ракић]

Архив САНУ, 14331-14, концепт, Ракићев рукопис, ћирилица.

Краљевином СХС пошто је он склопљен између Италије и Албаније, две суверене земље, стављајући до знања Ракићу да Рим неће допустити да се влада у Београду меша у њихове односе са Албанијом. Гранди је, такође, јасно рекао „да је ово сасвим одређен став талијанске владе“, додајући и питајући се „зашто Београд, ако хоће пријатељство, покушава да разговара о ономе што Италија сматра коначно решеним“. (Андреј Митровић, Милан Ракић у југословенско-италијанској кризи после Пакта у Тирани, у Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 3–4, 1969, стр. 220–221). Овај став односно гледиште талијанске владе остао је непромењен до краја.

Гранди је, вероватно са оваквим наступом, хтео да стави тачку на разговор опитању албанском, односно Тиранском пакту. Ракић је као искусан дипломата са јасним циљем и добијеним инструкцијама од министра Маринковића, рекао: „Увек сам сматрао да проблем Албаније не може а да не буде један живот-но важан проблем за Италију и Југославију. Кад сам рекао разговори, хтео сам ставити на знање нарочити разговори о свим питањима која привлаче пажњу наше две земље, што обухвата и Албанију. Такве разговоре желе и Велике силе. Ми не тражимо да пакт у Тирани буде одбачен. Хтели смо великим силама да покажемо нашу добру вољу за споразумевањем“.

- 513 Ракићево саопштење двојици амбасадора о разговору са италијанским дипломатом било је у сагласности са тадашњом спољном политиком Краљевине СХС – ослонца на Француску и Енглеску.

Бр. 178

Милан Ракић – Војиславу Маринковићу,
Министру иностраних дела

Рим [1927.]⁵¹⁴

All right⁵¹⁵ твоје је писмо la sagesse même.⁵¹⁶ Не знајући твоје праве разлоге ја сам се бојао да нису по среди неки разлози унутрашње природе или ова последња промена у односима енглеско-талијанским.

Твоја посета несумњиво нема смисла без онога што ти очекујеш. Ја сам то рекао и Паиличију,⁵¹⁷ и он ми је, саопштавајући одговор Рима, нагласио да то треба очекивати. Но како се нисам могао ослонити само на тврђење Паулучија, ја сам намеравао да овде у Риму изазовем сличну изјаву вашег ранга и јачег ауторитета. То сад, разуме се, нећу учинити, пошто ти налазиш да иницијатива треба да почне од њих.

[Ракић]

Архив САНУ, 14331-14 (14), концевџи, Ракићев рукопис, ћирилица.

514 Писмо је без датума и броја. Верујемо да је писано у јесен 1927. године, пошто је у њему реч о посети, односно планирању сусрета министра Маринковића са Мусолинијем.. Маринковић је био у Женеви на заседању Скупштине Друштва народа у септембру 1927. године а затим у Паризу ради потписивања Уговора о пријатељству са Француском 11. новембра.

515 „У реду“.

516 „сама мудрост“

517 Паулучи ди Калболи (Paulucci de' Calboli Barone), италијански дипломата, високи званичник у МИП-у Италије. Био је касније и у Генералном секретаријату Друштва народа као подсекретар (1930).

Бр. 179

Милан Ракић – Војиславу Маринковићу,
Министру иностраних делаРим [1927.]⁵¹⁸

Твоје писмо анонсирано телеграмом, до данас нисам примио. Не знам дакле твоје мишљење о ствари, али, по самом телеграму, закључујем да се колебаш. У прошлом писму ја сам ти сасвим укратко саопштио резултате разговора, али сад је потребно да ти саопштим још неке детаље, јер ћеш на тај начин видети да са формалне стране неће бити тешко избећи твоју посету Риму⁵¹⁹ (ако

518 Писмо није датирано. Из садржаја писма, очогледно је реч о планирању сусрета министра В. Маринковића и председника италијанске владе Мусолинија у јесен 1927. године.

519 Министар Маринковић је почетком септембра 1927. године када се одржавало заседање Скупштине Друштва народа, обавестио британског министра иностраних послова Остина Чемберлена „да има намеру да позове италијанску владу на разматрање свега што се догодило од времена закључења Римског пакта, у нади да ће бити превазиђени неспоразуми који су довели до садашње кризе.“ Британски шеф дипломатије подржао је Маринковића, посебно и због тога што овај није стављао у први план питање Тиранског пакта, већ да оно буде разматрано у оквиру општих питања односа између две државе. Ставио је до знања влади у Београду да „не може очекивати стварни успех преговора ако и сама није спремна да чини одређене уступке.“

Када је Маринковић дошао у Париз почетком новембра 1927. ради потписивања Уговора о пријатељству између Француске и Краљевине СХС, британски шеф дипломатије упутио му је поруку „да није препоручљиво да долази у Лондон“ о чему је било говора, „ако на повратку нема намеру да се задржи у Риму.“ Два дана пред потписивање уговора у Паризу, Ракић је обавестио Мусолинија о том чину, уверавајући га да уговор „није уперен против Италије.“ Мусолини је уз то изјавио да се због напада на Италију у штампи КСХС „не може сматрати да је већ оства-

ти је то намера), нити ћу ја због тога доћи у незгодан положај.

Ствар је текла овако:

Кад сам видео да је Паулучи разумео шта ја желим и да се не боји примити разговор о томе, ја сам му текстуално рекао: *Il me semble que, dans les circonstances actuelles, il est premature de penser à une visite officielle de Mr M. à Rome. Mais on pourrait trouver une autre combinaison. Mr Mus[olini – М.М.] [нечитка реч – М.М.] rencontré daja à Milan avec le M.d.A [нечитко слово – М.М.] de [нечитка реч – М.М.] de Grèce. Est-ce-qu'il ne pourra pas se rencontrer d'une façon semblable avec Mr. M., lors de son retour de Paris, soit à Milan, soit dans une autre ville sur parcourus? Pourriez vous faire une suggestion [нечитка реч – М.М.]*.⁵²⁰

Према томе, ми се нисмо авансирани за званичну посету Риму, него за један састанак са М.[усолинијем] ван Рима. Дакле, с формалне стране Талијани се не могу фронсирати [?], ако ти нађеш да је посета Риму неопортунa. Но исто тако морам ти искрено рећи да не

рена атмосфера моралног попуштања која мора претходити разговорима! То је било довољно да Маринковић закључи да није тренутак за тражење преговора а тиме и уговарања посете Риму, би „и сам наишао на хладно одбијање“. Посланику Краљевине СХС у Лондону Ђорђу Ђурићу је Чемберлен рекао 18. новембра „да сматра да тренутак није погодан за отварање преговора између Рима и Београда.“ (Ž. Avramovski, *Britanci o Kraljevini Jugoslaviji 1921–1930*, Beograd – Zagreb, 1986, стр. 447).

520 „Чини ми се да је у садашњим околностима прерано мислити о званичној посети Мр. М. [господина] М[аринковића] Риму. Међутим, могли бисмо наћи неко друго решење. Мр Мус[олини – ? - М.М.] се већ састао у Милану са М.д.А [?] од Грчке. Зар не би могао изаћи у сусрет Мр. М.[аринковићу] по његовом повратку из Париза, било у Милану, било у неком другом граду на његовом путу. Да ли бисте могли учинити такав предлог [нечитке две речи].“

видим разлога зашто би одбили понуду и пропустили ову згодну прилику. Твоја посета Риму само је логична и природна последица политике коју смо водили од твог доласка за министра. Али у исто време има да покаже целом свету да је твоја концепција била здрава и да наше напоре и жртве није однела мутна Марица. Шта је то што Италијани нама пребацују и шта приказују свету као разлог за наше рђаве односе? Нептунске конвенције и наше баратање у Албанији.

[Ракић]

Архив САНУ, 14331-14 (28), концепт, Ракићев рукопис, ћирилица.

Бр. 180

Милан Ракић – Министарству иностраних дела,
Београд

Рим, [март 1928.]⁵²¹

Пов. бр. 183

Вечерас у 6 сати примио ме Мусолини. Прво се распитивао о Његовом Величанству Краљу и о здрављу господина Маринковића, па је, кад сам му рекао да је последња његова изјава коју је учинио пред мој пола-

521 На документу није уписан датум. Вероватно је при изради преписа датум изостављен. На основу садржаја и чињеница изнетих у њему, као и података када је Ракић био у Београду и када је примљен код Мусолинија може се са доста сигурности рећи да је овај документ – извештај писан почетком марта 1928. године. Наиме, Ракић је био позван на консултације у Београд у МИД и на Двор где је био примљен код краља 3. фебруара 1928. Британски посланик у Београду у свом извештају Форин офису наводи да је Ракић примљен код Мусолинија почетком марта 1928. по повратку из Београда. Писмо је написано истог дана када је водио разговор са Мусолинијем, што се види из прве реченице.

зак за Београд о могућности проширења римског Пакта⁵²² направила код нас најлепши утисак, прешао на српско-талијанске односе. Констатовао је да је у последње време наступило знатно побољшање у нашим односима и да се обострано може у том погледу још много постићи, али да, пре свега, за њега (Мусолинија) постоји једна основна ствар, која је остала нерешена, једна наша обавеза коју ми нисмо извршили и зато он жели знати шта ми мислимо са Нептунским конвенцијама⁵²³ и хоћемо ли их ратификовати.

Одговорио сам да за нас ратификација Нептунских Конвенција не може бити предмет дискусије између нас и Италије, то је наша обавеза коју смо раније примили и коју ћемо извршити, било да васпоставимо пријатељске односе са Италијом, као што је наша жеља, било да у том не успемо.

522 Римски пакт – Уговор о пријатељству и сарадњи између Краљевине Италије и Краљевине СХС закључен је у Риму 27. јануара 1924. године. Потписали су га Никола Пашић, председник владе и Момчило Нинчић, министар иностраних дела у име Краљевине СХС и Бенито Мусолини, председник владе и министар иностраних дела Италије. Рок важења био је 5 година, тако да је до 27. јануара 1928. годину дана пре истека важности, требало обновити или отказати тај пакт. Мусолини је пристао да се рок за његову обнову или престанак важности продужи за још шест месеци, до 28. јула 1928. године, па је 25. јануара 1928. у Београду потписан протокол о томе. Потписе на тај протокол ставили су министар иностраних дела КСХС Војислав Маринковић и посланик Италије у Београду Алесандро Бодперо. (Bogdan Krizman, *Vanjska politika jugoslavenske države 1918–1941*, Zagreb, 1975, стр. 43)

523 Нептунске конвенције, њих 32 потписане су 20. јула 1925. у Нептуну близу Рима, којима су регулисана питања између Краљевине Италије и Краљевине СХС која нису била обухваћена и регулисана претходним споразумима између две државе. (Београдским конвенцијама из јула 1924. и Римским пактом из јануара 1925) (Bogdan Krizman, *н. г.*, стр. 45).

Мусолини је за тим рекао да код нас, по његовом сазнању, опозиција (према) Нептунским Конвенцијама све више слаби, да је г. Радић⁵²⁴ у једном јучерашњем говору изјавио да не би био противан Нептунским конвенцијама ако би изменили одредбе које, по мишљењу (г. Радића ?), спречавају извођење аграрне реформе у Далмацији.

Треба желети, рекао Мусолини, да то буде дефинитивно и последње мишљење г. Радића.

Додао је, ако би у пракси осетили незгоде од неких одредаба Нептунских Конвенција, да би се оне споразумно могле отклонити. Питао је за тим зашто одмах не ратификујемо Конвенције и додао је текстуално: „Чега се наша Влада боји? Да ли Парламента? Па са Парламентом треба поступати као са женом. Ви знате како Ниче каже: Треба прилазити жени са бичем у руци. Тако треба прићи и Парламенту. Покажите бич, па ни сенке од опозиције неће бити.“

За тим је инсистирао да му кажем кад мислимо ратификовати конвенције.

Одговорио сам да и он сам врло добро зна на какве је тешкоће наилазила ратификација тих конвенција; да је очигледно да ће наша влада, подносећи конвенције на ратификацију Скупштини, бити у необично (погодном ?) положају ако буде у стању у исто време саопштити да је васпоставила пријатељство са Италијом, него ако односи остану какви су данас и ратификација се тражи од Скупштине само као испуњење раније примљене обавезе; да је због тога сасвим природно да ми, пре ратификације, причекамо да видимо

524 Стјепан Радић, вођа Хрватске сељачке странке која је учествовала у влади КСХС када су склопљене и потписане Нептунске конвенције и није био против њих, али, касније у опозицији, критиковао их је и држао оштре говоре против Италије.

хоће ли наши разговори дати жељен резултат⁵²⁵, а како ће се до 27. јула ов.г. увидети могућност нашег споразума, то ће се одмах после тог датума приступити ратификацији Нептунских Конвенција.⁵²⁶

При растанку Мусолини ме је замолио да Вам још једанпут потврдим његову ранију изјаву о могућности проширења Римског пакта и његову [жељу] да се васпостави сасвим пријатељски однос између нас, па је рекао да ће ме кроз неколико дана позвати на продужење разговора.⁵²⁷ Извештен Београд.

525 Приликом потписивања протокола о споразумном продужењу рока за евентуално продужење Римског пакта до 28. јула 1928. године постигнут је и усмени договор да се до тог датума уреде и главна спорна питања између Рима и Београда, као и да се до тада ратификују Нептунске конвенције. (Bogdan Krizman, *н. г.*, стр. 49)

526 Ратификација Нептунских конвенција прво је најављена за крај маја. Уследиле су демонстрације у Београду, Загребу, Суботици, Љубљани, Шибенику, Сплиту... али и контрадемонстрације у неким италијанским градовима, Риму, Трсту, Болоњи, Барију ... Дошло је до атентата у Народној скупштини 20. јуна. Иако непотпуна, Скупштина је ратификовала Нептунске конвенције 13. августа 1928. године. Ратификациони инструменти размењени су 14. новембра 1928. у Риму.

527 Тада најављени разговор Мусолини је уприличио 21. децембра. Према извештају британског посланика у Београду, Мусолини је изнео мишљење да је боље заменити уговор неким документом трајне вредности. Ракић се, према истом, сложио са тим па је договорено да посланик Ракић упути Мусолинију предлог за обнављање преговора. (Ž. Avramovski, *Britanci o Kraljevini Jugoslaviji 1921–1930*, Beograd-Zagreb, 1986, стр. 519).

Ракић је јануара 1929. године по истеку важности Римског пакта, са циљем да води разговоре у вези продужења Пакта упутио писмо Мусолинију, према раније добијеним упутствима из Београда. Одговор на то писмо као ни позив за разговор није добио. (Б. Глигоријевић, *н. г.* стр. 87).

Британска дипломатија помно је пратила односе Београда и Рима и веома је била укључена у сукоб између две земље. Она

је, као водећа европска сила, статус који је желела да сачува, радила на стабилизацији међународних прилика на европском континенту. Настојала је да утиче на решавање спорова који су постојали између појединих држава а који су могли довести до сукоба. Отуда и интересовање Велике Британије за односе Краљевине СХС-Југославије и Италије.

Влада у Београду у својој спољној политици ослањала се на две силе савезнице из Првог светског рата – Француску и В. Британију. Чинило се, и самом Ракићу, да у Италији већи утицај има британска дипломатија, њен амбасадор, са којим је Ракић веома блиско сарађивао и међу којима је постојало обострано уважавање и поверење.

Поводом једног од ретких разговора које је Ракић имао са Д. Грандијем као министром иностраних послова Италије, децембра 1930. године, до ког је дошло ангажовањем амбасадора Грахама а по налогу који је добио из Форин офиса (и који је, претходно разговорима Грандија и Маринковића у Женеву јануара 1931), министар Маринковић је у свом писму Ракићу изнео занимљиве предлоге о Енглеској, њеној политици (према Србији) и дипломатији, сугеришући посланику како у одређеним приликама да се понаша.

Маринковић пише: „Имати Енглеску за себе или је бар немати против себе у ма каквој евентуалности, то сам од мог доласка на ово место сматрао, да је један од главних задатака наше спољне политике. На жалост и један од најтежих због њихове урођене неповерљивости, због разлике наших особина и схватања и због давно нагомиланих предрасуда противу нашег народа.

Енглеска политика је читав један век била тако оријентирана, да смо јој ми били стално на сметњи било као противници Турске, било као противници Аустрије, било као противници Бугарске. У тако једној старој држави и тако традиционалној то много значи. Сем тога из разних времена тамо су створени читави кругови италофилски, мађарофилски, бугарофилски који лако не полажу оружје.

Ипак смо у Форин-Офису имали несумњивог успеха и ако у јавности још не стојимо како треба. Само то сад ваља неговати, чувати и учвршћивати једном консеквентном политиком умерености и чврстине, саображавајући је колико је год могуће њиховим гледиштима и схватањима. Они морају добити утисак да ми знамо шта хоћемо, да је то што хоћемо „резонабил“, да је то у крајњој линији исто што и они хоће на континенту, да су

Ракић

Архив САНУ, лични фонд Војислава Маринковића – 14439/426, њрејис, куџан на машини, ћирилица.

наши савези ствар разума и рачуна, да смо ми у њима елемент умерености, и да смо у ствари независни у својој политици.

Ово ти све пишем, јер желим да се користиш овом приликом да утврдиш своје везе са Грахамом у истом смислу. Ја бих те молио да га држиш у току свега. Само молим те имај на уму, да су они страшно неповерљиви људи, и да се боје свега што личи на ма какву обавезу и стицање неког права на њих. Немој му икад ништа тражити. И ако мислиш некада да он треба шта да учини, он или енглеска влада, аранжирај се да му то кажеш као своје лично мишљење, као човек који се с њим слаже, заједно с њим мисли, и сугерира му шта би може бити он на његовом месту радио. Наравно, ако он не види боље ствари.

Ти имаш срећом и темперамент, и начин говора, па и мишљење које потпуно томе одговара. Они се преко свега боје афекта, одушевљења, брзине и претераности. Буди Милан Ракић, како те је Бог дао. Нека осети да се ми њима поверавамо просто за то, што су људи паметни и срећени, а добру ради, па су једини у стању да разумеју нашу муку са разним континенталним будалама, и да нам с веремена на време даду какав користан и паметан савет.

Извини што ти то све пишем што и сам знаш, али је с тим Енгле-зима ђаволски тешко радити, да смо један другом просто дужни помагати да се с њима снађе, и упозоравати се непрестано узајамно на њихове особености“. (Архив САНУ, 13441-14 (7), Маринковићево писмо Ракићу од 20. децембра 1930. године).

Бр. 181

Милан Ракић – Министру иностраних дела, Београд

Рим, _____ 1928.⁵²⁸

Ви сте⁵²⁹ се сигурно чудили што Вам се тако ретко јављам. Ухватила ме нека луда маларија која ме не пушта. Не бих се на њу тужио (ми смо стари познаници, још из Скопља и Солуна) да није наступило ово време сензационалних посета и још сензационалних вести о њима, па ме спречава да будем, колико је то могућно, у току догађаја. Ја ипак мислим да сам вам дао тачне, и ако оскудне информације о тим визитама. Уосталом тачне информације су готово увек скучене. Само фантазија лако шири крила. Но ја њу остављам младим отправницима послова који, учећи се занату, лутају тамо амо и примају фантазију као стварност.

Но ја хоћу да Вам о једној другој ствари напишем неколико речи, док ме љубазна маларија опет не узме у своја наручја. Данас сам Вам телеграфисао да имам утисак да до 27. јула нећемо имати резултата у нашим разговорима са Италијом, али Вам нисам објаснио зашто имам такав утисак. Мислио сам да је незгодно да вам званично пишем о томе јер моје званично писмо пролази и овде у Риму и у Београду кроз многе руке. Зато вам пишем приватно, али, разуме се ви из овог писма можете употребити што за сходно нађете, као да је и званично.

Мусолини не одуговлачи разговоре са нама зато што чека да види шта може учинити са Француском,

528 На документу није уписан датум али је из његовог садржаја видљиво да се ради о првој половини 1928. године.

529 Писмо је, без сумње, упућено министру иностраних дела В. Маринковићу.

или хоће ли успети у преговорима са Грчком, Турском и Маџарском, или што уопште не жели да се споразуме са нама. Те би консидерације несумњиво имале утицаја на његово држање кад не би постојале друге околности које га опредељују да у разговоре са нама улази врло полако и врло обазриво да не хита, да чека боља времена. Те су околности:

Нестабилност наших влада у последње време и информације које Мусолини добија о нашој унутрашњој ситуацији. Преговори са једном владом која је у кризи, или за коју се бар верује да је при паду, није много [нечитка реч – М.М.] ствар. Ја сам покушавао убедити званичнике Талијане да, поред свих кабинетских промена, код нас наставили континуитет у спољној политици, да се људи могу мењати на фотељама, али да линија спољне политике остаје иста. Али сам наишао на Неверне Томе. Они имају сасвим друго уверење.

Још све би било само шака јада да у последње време не стижу гласови о великим догађајима који се код нас припремају, управо о великим пертурбацијама, који ће, предвиђа се бацити нашу земљу у недогледне кризе, ослабити је и свести је на једну сасвим споредну улогу. Информације које Мусолини има о будућој ванпартијској или генералској влади, о ревизији устава, о абдикацији Краљевој итд. такве су природе да би спречиле сваког озбиљнијег политичара да са нашом земљом уђе у какве значајније разговоре, пре но што сачека догађаје, или бар пре но што само време не покаже могућност тих догађаја или њихове последице. Није потребно да вам кажем да сам ја најенергичније реаговао против таквих гласова, али је природно да Талијани више верују извештајима њиховога посланика него мени.

Тако дакле они верују да смо ми под огромним кризама које ће нас толико апсорбовати да нећемо имати

ни времена ни могућности за ма какве друге послове. То пак изазива у њих нове апетите и ствара уверење да се ти апетити могу лако задовољити кад предвиђене кризе наступе. Ко ће, под таквом сугестијом, да разговара данас кад сутра може много више добити, и много лакше?

То су разлози због којих Мусолини неће да разговара и због којих се ништа значајније неће урадити до 27. јула.⁵³⁰

[Милан Ракић]

Архив САНУ, 14331-14 (6), концевий, Ракићев рукопис, ћирилица.

530 27. јула 1928. године истицао је рок за обнављање или отказивање Римског пакта, али и испуњење одређених споразума договорених у јануару 1928. године. Ракић је у овом писму јасно ставио до знања да Мусолини не жели разговоре са владом у Београду.

Римски уговори потписани су 27. јануара 1924. године у Риму од стране Мусолинија и Пашића и Нинчића. Састојали су се од Уговора о пријатељству и срдечној сарадњи с Допунским протоколом, Споразума о Ријеци (с допунским конвенцијама), о односима између пограничних зона Италије и Краљевине СХС, о попису производа изузетих од царине и такса, о закупу базена Таон ди Ревал Краљевине СХС, о уређењу међународног режима ријечног пристаништа и о ријечким складиштима, затим од допунских изјава председника владе Мусолинија о Заводу св. Јеронима у Риму, о православним црквеним општинама у Италији. Уговор о пријатељству обезбеђивао је међусобну сарадњу у одржавању поретка створеног мировним уговорима – Тријанону, Сен Жермену и Неју и неутралност у случају неизазваног сукоба, благонаклону помоћ у виду политичке и дипломатске помоћи и споразумевања о мерама за заштиту заједничких интереса. Важност Пакта је утврђена на пет година. (Јован М. Јовановић, *Дипломатска историја нове Европе 1918–1938*, књ. II, Београд 1939, стр. 369–370; Б. Глигоријевић, *н. г.* стр. 38).

Бр. 182

Милан Ракић – Министарству иностраних дела, Београд

Рим, _____ 1928. [?]⁵³¹

Сматрајте ово као строго поверљиво. У вези мога телеграма ПН°... приликом објашњења са Мусолинијем, Бадоло⁵³² је изнео своје мишљење о ситуацији и о спољној политици коју Италија треба да води. Његове мисли своде се углавном на ово: Главна опасност и главни непријатељ Италије јесте Немачка. Тежња за реваншом у Немачкој је врло развијена и Италија ће неизбежно имати рат са Немачком, и то много раније него што се то у опште мисли. Та борба са Немачком тако је огромна и судбинска да Италија мора посветити сву своју активност томе циљу. Спољна политика пак треба да осигура такву дипломатску ситуацију да, кад наступи тренутак борбе, Италија не само не буде приморана да одваја своју војску на друге границе, него да у другим државама има пријатеље и савезнике. Фран-

531 Концепт извештаја је без датума. Како се помиње „објашњење са Мусолинијем“, за претпоставити је да је настао после неког од ретких сусрета Ракића и Мусолинија 1927. или 1928. године. Могуће је да се ради о марту или децембру 1928, када су разговарали. Мање је вероватно да се ради о њиховом сусрету 16. марта 1927, који је био протоколарног типа или оном од 24. јуна 1927. године.

532 Пјетро Бадоло (1871–1956), италијански маршал и државник. Учествовао је у рату у Еритреји (1896–1897), у окупацији Либије 1911–1912. обављао разне дужности у I светском рату, 1919. године комесар окупираних области Истре и Словенског приморја, начелник Главног генералштаба 1919–1921, од 1928–1935. године генерални гувернер Либије. Од 1935. командовао у рату у Етиопији и постао вице краљ Етиопије. Учествовао у обарању Мусолинија 1943, потписао је примирје – акт о капитулацији са Савезницима у својству председника владе и објавио рат Немачкој октобра 1943.

цуска искрено нема агресивних намера спрам Италије, а, осећајући исту опасност од Немачке, она је природни савезник Италије. Стога је неразумно водити против француску политику. Што се тиче Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца она је озбиљан и опасан противник и може учинити велике штете Италији. Потребно је да се са њом успоставе односи трајног и искреног пријатељства, чак по цену извесних жртава од стране Италије, а нарочито треба напустити политику надмоћности на Балкану која само отуђује Краљевину СХС и натерује је на пријатељске комбинације спрам Италије, и политику кокетовања са државама као што је Мађарска која ће у даном тренутку неминовно прићи непријатељу Италије – Немачкој.

[Милан Ракић]

Архив САНУ, 14331-14 (9), концевий, Ракићев рукопис, ћирилица.

Бр. 183

Милан Ракић – Министарству иностраних дела,
Београд

Рим, 16. март 1929.

Пов. бр. 276

У вези преписке о извршењу Нептунских Конвенција.

Директор политичког одељења⁵³³ прочитао ми писмо које Министарство упутило талијанском посланику у Београду и према коме ће вам Гали⁵³⁴ учинити

533 Р. Гвариља, директор политичког одељења МИП-а Италије.

534 Карло Гали (1878–1966), посланик Италије у Београду од 28. јуна 1928. до децембра 1934. године. Био је у дипломатској служби од 1904. године. Службовао је у конзулату у Трсту као

саопштење, ако га већ није учинило.

У писму у главном каже се ово:

У Нептунским Конвенцијама за Италију су од највећег значаја две ствари:

1. Железничка и тарифна веза Фијуме и уређење басена Таон ди Ревел;

2. Право закупа и сопствености талијанских поданика у Далмацији.

Према извештајима талијанских конзула у Далмацији и талијанских власти у Фијуми, та два питања налазе се у истом стању у коме су била пре ратификације Нептунских Конвенција. Не само да никакве законске одредбе нису следовале ратификацији, него ни префекти ни судске власти у Далмацији нису званично извештене о ступању на снагу Непт.[унских] конвенција, нити су им дате инструкције да, очекујући потребне законе поступају у духу тих конвенција. Талијанска влада зна како су у овим питањима велике тешкоће политичке и легислативне, премда су ове последње готово сасвим отклоњене променом режима, али се и талијанска влада налази у изузетном положају јер су њене обавезе везане за рокове, док су наше обавезе без рока, и зато ће оне одложити извршење обавеза док се са наше стране не покаже добра воља и не предузму бар прве потребне мере за извршење наших обавеза. Та њезина одлука оправдана је самом природом ствари, а, сем тога, правно је основана на другој

вицеконзул, конзул па генерални конзул. Од 1915. радио је у Министарству иностраних послова. Био је у италијанској делегацији на Конференцији мира у Паризу 1919. Радио је у Амбасади Италије у Паризу као саветник 1922, затим као генерални конзул у Дамаску. Био је посланик у Техерану 1924–1926. па у Лисабону 1926–1928. после ког мандата је премештен у Београд где је своје акредитиве предао краљу Александру 28. јуна 1928. године. После Београда био је шеф Мисије – посланик у Турској до 1938. године, када је пензионисан.

алинеји члана четвртог Општег Закључног протокола Нептунских конвенција, чија последња реченица гласи: „Према томе утврђено је да ступање на снагу ма које од ових обавеза зависи од ступања на снагу свих обавеза, о којима је реч“.

Ја ћу 18. овог месеца поново видети Грандиа и директора Политичког одељења и онда ћу вам саопштити моје мишљење о оваквом држању талијанске владе.

[Милан Ракић]

Архив САНУ, 14331-14 (3), концевџи, Ракићев рукопис, ћирилица, њослајџо МИД-у шифром.

Бр. 184

Милан Ракић – Министарству иностраних дела,
Београд

Рим, 19. март 1929.

Пов. бр. 277

У вези мога телеграма ПН^о 276⁵³⁵ од 15. о.м.

Ради мога знања и управљања молим јавите ми телеграмом да ли вам је талијански посланик учинио саопштење и у каквој форми. Тако исто молим јавите ми да ли је са наше стране ма шта предузето за извршење конвенција о Ријеци, басену Таон ди Ревел и о сопствености талијаских посланика у Далмацији.

[Милан Ракић]

Архив САНУ, 14331-14 (15), концевџи, Ракићев рукопис, ћирилица.

535 Видети претходни документ.

Бр. 185

Милан Ракић – Министарству иностраних дела,
Београд

Рим, 24. фебруар 1933.

Маршал Бадолџио рекао је г. Жувнелу, француском амбасадору да не треба много веровати у гласове, који се у последње време све више шире, да ће Италија у току ове године изазвати оружани сукоб са Југославијом. Према мишљењу маршала Бадолџија, Италија је војнички толико неспремна, да би сваки рат имао за њу кобних последица. Мусолини свакако то зна, и како је разборит човек и поред уобичајених франфаронада, он добро зна да би свака таква авантура имала само један сигуран резултат: пропаст Мусолинија и фашистичког режима у Италији.

Да би се ова изјава маршала Бадолџија боље разумела, потребно је да поменем неке чињенице:

1. Маршал Бадолџио је давнашњи противник Мусолинија и фашистичког режима. До пре неколико година, док престолонаследник није пришао фашизму, око маршала су се окупљали сви незадовољници и противници фашизма, у грађанству и нарочито у војсци. Стога је Мусолини сменио маршала са положаја шефа главног Генералштаба и, да би га уклонио из земље поставио га је за гувернера Триполиса.

2. Маршал Бадолџио је франкофил и у спољној политици не одобрава гледиште ни методе г. Мусолинија. Он налази да Италија, макар и по цену извесних жртава, мора бити добра са Француском и са Југославијом, јер је главни непријатељ Немачка, с којом се Италија мора сукобити, и то много раније него што се обично мисли. Тешко је одредити у колико је ово мишљење искрено убеђење маршала Бадолџија а у колико долази од потребе

једног опозиционара да подвуче разлику према противнику. У сваком случају, ако би Италија збиља била тако неспремна за рат, као што каже маршал Бадолџио, то ипак не може да успокоји људе који познају данашње талијанске прилике, јер главна опасност од рата не лежи у већој или мањој војној спреми талијанској, него у менталитету данашњих власника и њиховим методама рада. У осталом Италија није ушла спремна ни у светски рат (као ни Румунија ни Бугарска ни Турска) а ако је сама бирала тренутак за улазак у акцију, па и сада та околност неће имати пресудну улогу, утолико пре што се овде не мисли на прави рат, него на неку врсту казнене експедиције против Србије (не Југославије), која би, по овдашњем уверењу, помогла незадовољне народности у Југославији да се отцепе од Србије и образују засебне државе.

Судећи по свему што Италија ради у спољној и унутрашњој политици, може се без претеривања рећи да могућност судбоносних компликација (да не кажемо рата) није била за последњих десет година већа него што је данас. То наравно не значи да ћемо у току ове године неминовно имати сукоб са Италијом, али га с разлогом треба очекивати, нарочито ако антиталијанским демонстрацијама у нашој земљи или крупним на граници, или акцијом у Албанији, дамо згодан претекст Италији.

[Милан Ракић]

Архив САНУ, 14331-14 (11), концепт, Ракићев рукопис, ћирилица.

Бр. 186

Милан Ракић – Министарству иностраних дела, Београд

Рим, 4. март 1933.

Г.М.⁵³⁶

Амбасадор француски, г. Де Жувнел,⁵³⁷ саопштио ми је да је јуче био код г. Мусолинија. Од како је у Риму ово је тек други пут што га је Дуче примио.

Г. Мусолини му је рекао да су прилике у Европи такве да неминовно воде рату, можда не ове, али сигурно идуће године, ако В.[елике] Силе не прихвате идеје које је он, Мусолини изнео, у прошлогодишњем говору у Торину. То ће рећи да [се] четири В. Силе (Енглеска, Француска, Италија и Немачка) споразумеју и наметну осталим европским државама ново политичко и економско устројство, на бази правичности и данашњих потреба. За сад, г. Мусолини види три главна питања о којима В. Силе треба да се споразумеју. То су:

1. Питање коридора. Мусолини има у виду једно решење које би вероватно задовољило Немачку, а не би било врло непријатно Пољској. Г. Жувнел није рекао какво је то решење ни да ли га је њему Мусолини саопштио.

2. Питање маџарских граница. Г. Мусолини рекао је да има један предлог који, истина, не би са 100% задовољио маџарске аспирације, али би такво решење било праведно и лакше изводљиво: државе наследнице имале би да уступе Маџарској оне територије које су

536 На почетку извештаја Ракић је написао Г.М. што вероватно значи да је насловљено Господину министру.

537 Анри де Жувнел (1876–1935), француски амбасадор у Риму 1932–1935. године. Био је француски политичар, сенатор, министар, комесар на Леванту, после Сараја.

насељене искључиво мањинама и оне где су Маџари у неоспорној већини.

3. Југославија и Јадранско море. Г. Жувнел није поменуо шта је Мусолини говорио о том питању, него је он, Жувнел, рекао да би се та ствар најбоље регулисала по примеру Локарна, једним трипартитним пактом Француске, Италије и Југославије, коме би се евентуално придружила и Албанија. Али није тешко погодити да је Мусолини наговештавао поделу Југославије на засебне, самосталне државе.

Овај разговор учинио је на г. Жувнела јак утисак, што није никакво чудо, јер г. Мусолини, кад неће да се потруди, може бар привремено да узбуди свог сабеседника. И г. Жувнел се питао са видљивим интересом да ли би се што могло учинити у корист Маџарске. Али мислим да у овоме не треба видети неко колебање г. Жувнела, него пре скрупулозност с којом приступа дискусији о крупним питањима.

[Милан Ракић]

Архив САНУ, 14331-14 (10), концевџи, Ракићев рукопис, ћирилица.

Бр. 187

Милан Ракић – Министарству иностраних дела,
Београд

Рим, 23. март 1933.

Г.М.⁵³⁸

Последњим својим телеграмом саопштио сам вам шта сам могао сазнати о предлогу г. Мусолинија за

538 Ракићева два слова на почетку писма (као и на једном месту у тексту) Г.М. говоре да је оно упућено министру иностраних послова.

колаборацију четири В. Силе⁵³⁹ и какво је мишљење француског амбасадора о томе. Г. Жувнел наставља да препоручује француској влади да овај предлог прими, са извесним изменама у стилизацији које би мање вређале заинтересоване државе, али да га приме у главним линијама. Ја сам накнадно неколико пута разговарао са г. Жувнелом и саветником француске амбасаде и обојица су се потрудили да ми доказују да у предлогу г. Мусолинија нема ничега опасног по нас и по Малу Антанту, али, њихови разлози нису ни мало убедљиви и ни мало не оправдавају њихово заузимање да француска влада прими предлог г. Мусолинија.

Не знам шта намерава француска влада ни да ли она има шире погледе од својих представника у Риму. Страх од Мусолинија и, у последње време од Хитлера, захватио је многе иначе добре главе у Француској. Оправдана брига да не дође до компликација нагони те Французе на недогледна попуштања и у исто време спречава их да виде да та попуштања само изазивају нове компликације.

Дефинитиван текст предлога г. Мусолинија, ако се

539 Четворни пакт, тзв. Директоријум четири велике силе – Италија, Велика Британија, Француска и Немачка, потписан је 7. јуна 1933. године у Риму, после преговора министара иностраних послова четири земље. Чланице Мале Антанте су биле против овог пакта пошто је он давао великим силама могућност да одлучују о ревизији територијалних одредаба из мировних уговора, без питања малих земаља. Лист „Политика“ је 13. априла 1933. објавила уводник под насловом „План о четворном споразуму сила, Мусолини је предложио на бази ‘распада’ Југославије“. Карта Европе, која је објављена, приписана је Мусолинију и на њој не постоји Југославија. На њој су Србија у границама пре балканских ратова, Аустроугарска која обухвата Словенију, делове Хрватске и све територије северно од Саве и Дунава, Бугарска са Македонијом. Територије јужно од Саве и Дунава осим Србије и Албаније означене су као италијански протекторат.

уопште прими, може ублажити првобитне оштрине које се у њему налазе, може се, згодним формулама и фразама избећи да се сасвим јасно каже шта се жели, али никакве фразе ни формуле не могу сакрити да је предлог г. Мусолинија уперен против Мале Антанте а нарочито Југославије, и, посредно против Француске. Многобројне изјаве које је г. Мусолини учинио у последње време против политичких блокова и савеза сасвим јасно показују шта је прави циљ његовога предлога: распад Мале Антанте, ослабљење Француске и Југославије, а овој последњој дати још смртоносни ударац ревизијом граница спрам Мађарске, Бугарске, Албаније и – Италије. Узалуд овдашњи француски представници говоре да ревизија предвиђена у предлогу г. Мусолинија није опасност за нас, јер се има вршити у Друштву Народа, на основу чл. 19 Пакта Друштва народа у ком је случају потребна једногласност. Али, прво, ко може признати у принципу оправданост ревизије територијалних граница и, друго, ко може гарантовати да се једног дана то питање неће изузети из надлежности Друштва народа, као што је било са питањем репарација, или да се неће донети решење да више није потребна једногласност, него проста већина?

Мала Антанта има да заузме енергично и одлучно држање против предлога г. Мусолинија ако у њму, после свих измена и допуна, остане принцип територијалне ревизије.

Износѣћи ово моје мишљење, које је без сумње и ваше, морам одмах додати да ће наши односи са Италијом, ако се предлог г. Мусолинија не прими, ући у још деликатнију фазу.

Г. [осподине] М. [инистре] сматрам да је овим предлогом показао свету своју мирољубивост и жељу, да, остављајући на страну спореднија питања, осигура Европи једну периоду мира, да је, ако се предлог не

прими, он учинио своју дужност, да до њега неће бити кривице за будуће догађаје, и да, без обзира које би бар донекле имао кад би предлог био примљен, може сад слободније и енергичније спроводити своју политичку акцију. А та његова акција биће у првом реду управљена против нас.

Сем тога, у последње време осећа се међу фашистичким првацима незадовољство према спољној политици г. Мусолинија. Незадовољници се могу поделити у две групе. Први замерају Мусолинију што се приближио Немачкој, док би, по њиховом мишљењу, Италија требала да води политику пријатељства спрам Француске и Југославије. Они су малобројни и неутитајни. Други, многобројни и несравњиво активнији, пребацују г. Мусолинију да је неодлучан и претерано попустљив спрам Француске и Југославије и да пропушта прилике да пречисти рачуне са њима, нарочито са Југославијом. Ту су људи занесењаци, искрени шовинисти, мистичари патриотизма и Велике Италије, апостоли силе који желе рат ради прекалења нове Италије, или обични авантуристи и прости шпекуланти. Међу њима је најглавнија личност данашњи министар ваздухопловства, г. Балбо. Код људи те групе, код оних који раде из убеђења, патриотска егзалтираност нема обзира на граници. Они су спремни и способни за све. Довољно је напоменути вам да су они организовали у Трсту ону „казнену експедицију“, о којој сам вам писао, у циљу да изазову сукоб са нама и приморају Мусолинија да уђе у акцију. Ако се предлог г. Мусолинија не прими, не само да ће г. Мусолини бити расположенији за какве пренагљености, него ће и ова група постати још активнија и добиће још већи утицај на послове. А то може значити у првом реду сукоб са нама.

Ми имамо да бирамо између две опасности. Природно је да претпоставимо ону која је мања, која је

удаљенија и која не мора бити неизбежна. А то је ова друга, то јест не примити предлог г. Мусолинија.

[Милан Ракић]

Архив САНУ, 14331-14 (27), концепт, Ракићев рукопис, ћирилица.

РЕГИСТАР ЛИЧНИХ ИМЕНА

А

Авакумовић, Александар 54, 57
Аврамовски, Живко 67, 170,
171, 183, 188, 202, 243, 285,
295, 306, 350, 440, 450, 474,
477, 482, 486

Адања 363

Ајзенхорст, Фон 186

Алдрованди 174

Алејников 263

Алекса, војвода 204

Александров, Тодор 179, 185,
199-202, 217, 220, 224-226,
230, 254, 271, 293-295, 306,
310, 328, 330-336, 350-352

Александрович, Николај II
(Николай II Александрович)
103, 104

Александрович, Николај II
(Николай II Александрович)
95

Алексијев, Михаил Васиљевич
(Михаил Васиљевич Алексеев)
95

Алексо, војвода 311

Андоновић, Драгомир 87, 88

Андресон 262, 263

Андрић, Иво 52

Анђелиновић, Г. министар 56

Анђелов, Петар 311

Антић, Илија 363

Антић, Милан 54, 198, 203, 206,
428

Антонијевић, Војислав 246, 247,
309, 310

Антоф 398

Апостолов 400,

Арманов, пуковник 204

Асенков 401, 402

Атанасов, потпуковник 187,
330-333

Ататурк, Мустафа Кемал
(Mustafa Kemal Atatürk)
173, 174

Ацев, Петар 331, 333

Ачков, Петар 400

Б

Бадев 404

Бадолџо, Пјетро (Pietro
Badoglio) 472, 492, 496, 497

Бајин, Зоран 68, 115, 455, 475

Бакалов, Џанко 347, 348, 353

Баламезов 407

Балбо 502

Балугџић, Живојин 49, 53, 62,
446, 456

Барановски 98

Барјатински, кнегиња 456

Бекировић, Насуф 364, 365

- Бекировић, Реџеп 363-366
 Бекстон 178, 295
 Бељански, Павле 63
 Бенеш 242
 Берлеско, генерал 90
 Бертело, Анри (Henri Berthelot) 88, 95
 Бесарабов, Антон 419
 Беседњак 466
 Беснар, Рене (Бенар) (Besnard Rene) 458, 478
 Бетлен, Иштван 461, 462, 468
 Бијан, Аристид 420
 Билчурско 344, 345
 Бобек, пуковник 100
 Бобошев, Цветко 222
 Бобошевски, Ц. 339
 Богајевски 407
 Бодреро, Алесандро 66, 70, 445, 451, 452, 474, 484
 Борис III, краљ 38, 44-46, 154, 163, 165, 221, 222, 234, 252, 360, 375, 380
 Ботев, Александар 233
 Бошевски 393
 Бошковић, Мата 47, 197
 Братијан, Винтил 95
 Братијан, Јон 28, 84, 87, 88, 93-95, 97, 98, 100, 102, 342, 343
 Брашљанов, Ц. 339
 Бријан, Аристид (Briand Aristide) 93, 462, 465, 475
 Брло, Јован 230, 370
 Бруса 263
 Буров, Атанас 290, 314, 339, 373, 380, 393
 Бучишки, Филип 369
- В**
 Вајферт, Ђорђе 452
 Вакарелски, Константин 385
 Валчев 396
- Василев, Сл. 338, 339
 Васиљев, Алеко (Алеко-паша) 330-334
 Васиљев, В. 383
 Васиљев, Григор 395, 407
 Васиљевић, Алимпије 18
 Велинов, војвода 202
 Вељановић, Величко 368
 Венитурзелос, Елефтериос (Ελευθέριος Βενιζέλος) 163, 295, 218, 354, 355
 Верзеа, пуковник 99
 Верлен, Пол (Paul Verlaine) 160
 Веснић, Миленко 23, 89
 Вилсон, посланик 300
 Винтер, Петер (Peter Winter) 33, 34, 452
 Влајков, Т. Г. 339
 Влајковић, Марија 76
 Влаков 336
 Влахов, Штерју 333
 Влков 337, 392, 393
 Волков, генерал 379, 380, 385
 Врангел, генерал 170
 Вретенаров, Динчо 333
 Вриони, Хусеин бег 401
 Вудро, Вилсон Томас (Thomas Woodrow Wilson) 112
 Вучковић, Војислав Ј. 13, 50, 55, 57, 60, 71, 72, 75
- Г**
 Габровски 397, 399
 Гавриловић, Милан 275, 282
 Гавриловић, Михајло 47, 245-247
 Гајда, Виргинио 463
 Гали, Карло 445, 493
 Ганадијев 337
 Гвариља, Р. 493
 Георгијев, Дељу 353
 Георгов 396

- Герман, Михаило 20
 Гешов, Иван 166, 233, 252
 Глигоријевић, Бранислав 51, 53, 434, 451, 473, 486, 491
 Гојковић, Војислав 91
 Голчак 142
 Готев, Пена 201
 Готев, Стојко 201
 Гранди, Дино 53, 58, 443, 449, 452, 459-461, 471, 479, 487, 495
 Грејем, Роланд (Грахам) (Sir Roland William Graham) 69, 70, 465, 453, 476, 478, 488
 Гренард 394
 Грнчаров 347
 Грол, Милан 12, 63
 Гроцков, посланик 236
 Грујић, Сава 37
 Густав V, краљ (Oscar Gustaf Adolf) 27, 109
- Д
 Давидов, пуковник 237
 Давидовић, Љуба 67
 Данаилов 187
 Данев, Стојан 166, 171, 233
 Данилев, Г. 339
 Дар, Емил (Emile Dare) 68, 70
 Дарвинго 200
 Даскалов, Рајко 153, 164, 238, 275, 397, 463
 Даскаловић, Александар К. 463
 Де ла Бар 316-321, 326
 Джеров 396
 Дивјански, Лаза 202
 Дивљанац, Брље 202
 Дивљанац, Лаза 202
 Димев 396
 Димитријевић, Димитрије Мита 38, 41-43, 66
 Димитријевић, Драгутин Апис 84, 90, 91, 97
- Димитријевић, Сергеј Сазонов 142
 Димитров 397, 400
 Димитров, Александар 159, 161, 190, 191
 Димитров, Л. 396
 Димов, Димо Хаџи 333
 Докић Иван 43
 Драгијев 259, 260, 287
 Драмонд, Ерик (Eric Drummond) 56, 420
 Дука, министар 241-243, 268, 290
 Думев, В. 383, 397, 400
 Дучић, Јован 21, 37, 52, 69, 71, 440
- Ђ
 Ђаковић, Александар 418
 Ђорђевић 363
 Ђурић, Ђорђе 482
- Е
 Ерио, Едуард (Edouard Herriot) 68
 Ерл, Теодор 18
 Ерскин, Вилијем (William Erskine) 69, 70, 251
- Ж
 Живковић, Петар 55, 56, 59
 Жофр, Жозеф Жак Сезар (Joseph Jacques Césaire Joffre) 96
 Жувнел, Андри де (Henri de Jouvenel) 496, 498-500
- З
 Занков 205, 331, 333
 Звекић, Александар Б. 406, 407
 Земерс 263
 Зечевић, Миодраг 22

Зогу, Ахмед бег 437, 438, 457,
459, 467

И

Иванов, Асен 395, 396

Иванов, Славе 202

Ивановић, Љубо 363

Илен, министар 31

Иргене 452, 453

Ј

Јакимов 399, 400

Јакић, Сретен 56

Јаковљевић, Војислав 54

Јанев, Дим. 395

Јанев, Петар 347, 348, 400

Јевтић, Богољуб 54-56, 59-62, 75

Јовановић, Васа 47, 197

Јовановић, Војислав Барамбо
73, 74

Јовановић, Јован Пижон 14, 17,
27, 28, 30, 32, 491

Јовановић, Милан 542

Јовановић, Милутин 25, 28, 29,
47, 197

Јовков, Арсен 331, 333

Јонеску, Таке 92, 100, 172

Јонов, Марин Стојанов 350

Јосифов, Наум 202

Јунг, Албин сер (Sir Alban
Young) 190

Јуричић, Желимир Боб 74

К

Казасов (Кајасов) 222, 299

Калболи, Паулучи ди (Paulucci
de' Calboli Barone) 480, 482

Калимари, Теодор (Teodor
Calimari) 20

Калфов, Хрсто 234, 272, 273,
285, 288, 292, 300, 338, 354,
355, 379, 380, 390, 421

Кантарини 246

Каравелов, Петко 315

Карађорђевић Јелена 39, 135,
141, 143

Карађорђевић, Александар I 30,
31, 45, 46, 51, 53, 55, 56, 59,
60, 70, 71, 91, 229, 385, 390,
394, 434, 447, 451, 463, 494

Карађорђевић, Арсен 122

Карађорђевић, Јелисавета 99

Карађорђевић, Павле 71, 122

Карађорђевић, Петар I 39, 122,
135, 141

Каракалашев 335, 336, 337, 415

Каранџулов, посланик 285

Карастојановић, Петар 16

Карол, III краљ (престолона-
следник) 84, 88

Картагин, Ласкар (Lascar
Catargin) 20

Касидолац, Драгомир 50, 54, 63

Кастро 363

Кацлеровић, Тришан 135, 140

Кенард, Хауард. В. (H.W.
Konnard) 53, 66, 445, 446,
474

Керим 364

Кинцл 162, 163

Киселинчев, Лазар 399

Кићевац, Милош 47

Кобург, Фердинанд (Ferdinand
Maximilian Karl Leopold
Maria von Sachsen-Coburg
und Gotha) 41, 66, 88, 95, 96,
163, 171, 186, 221, 358

Ковачев, Петар 201

Ковачевић, Љубомир 12

Ковачевић, Милица 12

Кожухаров 335

Којић, Владислав 343, 345, 347,
349

Коловић 33, 34

- Колтрков 396
 Комисаров, генерал 195
 Кондов 400
 Константиновић, Јоан 141
 Корецки 261
 Корошец, Антон 56
 Косовски 400
 Костурков 301
 Крајничано, мајор 101, 102
 Крал, Аугуст витез фон 64, 65, 70
 Крејић, Предраг 25, 29, 32, 36, 131, 134
 Кржијев 395
 Кризман, Богдан 32, 52, 484, 486
 Кристијан Х, краљ (Christian Carl Frederik Albert Alexander Vilhelm) 31
 Крстић, Добривоје 54, 87, 88, 90, 91
 Кулов, Тодог 338, 393
 Кумановски, Крста 202
 Кумануди, Коста 59, 71
 Курзон, лорд (George Nathaniel Curzon) 183
- Л**
 Лазаревић, Бранко 275
 Лазаров, генерал 230, 253, 255, 400
 Лакомб 94
 Лењин, Владимир (Владимир Ильич Ульянов Ленин) 163, 173
 Леоновски, Сане 202
 Леонтијевић, Константин 269
 Лиоте, Хуберту (Hubert Lyautey) 96
 Литвинов, Максим Максимович (Максим Максимович Литвин) 132-144, 146, 147, 149, 150
- Ловчанов, Тодор 202
 Лојда, Џорџ (Lloyd George) 112
 Локхарт, Браус 145
 Луковић, Радомир 94
- Љ**
 Љапчев, Андреј Т. 186, 222, 290, 314, 315, 337, 338, 373, 375, 380, 381, 391, 393, 395, 397, 407, 409, 410
 Љвов, председник Владе 103
 Љотић, Владимир М. 16
 Љушић, Радош 20, 28
- М**
 Малинов, Александар 233, 300, 313, 315, 381,
 Манерхајм, Карл (Carl Gustaf Emil Mannerheim) 115, 121, 122
 Манолов 347
 Марија од Единбурга (Marie von Edinburgh) 96
 Маринковић, Војислав 12, 56-60, 72, 74, 75, 84, 96, 97, 99, 100, 102, 435, 436, 439, 447, 476, 478, 480-484, 487-489
 Маринковић, Лука 13
 Маринковић, Павле 20, 21, 28, 30, 87, 88
 Марков, М. 353
 Марковић, Александар 22
 Марковић, Бранислав 29, 30
 Марковски 400
 Мастни, посланик 462
 Матазиновић, Коста 20
 Матов, Милан 402
 Мачевски, Васил 264
 Мачов, професор 222
 Маџаров, Р. 171, 338, 407
 Мекленбург, Марија (Duchess Marie of Mecklenburg-

- Schwerin), (Grand Duchess Maria Pavlovna „Miechen“ of Russia) (Марія Пáвловна) 165
- Милојевић, Милан 358
- Мерлинг, Чарлс (Merling Charles) 70
- Метизов 396
- Мечевски, Васил 264
- Миладинов, К. 339
- Милановић, Владимир 455
- Милев, Никола 170, 234, 236, 239, 340
- Милетић, проф. 383
- Миликић, Илија 47
- Милић, Васа 71
- Милићевић, Милан Ђ. 12
- Миловановић, Милован Ђ. 16, 17
- Милорадовић, Горан 134
- Милошевић, Миладин 21, 22, 28, 63, 71
- Милчић, Миливоје 47, 166-168, 361
- Минков, Иван 358
- Мирчев, Јордан 396
- Митић, Миодраг 13
- Митов, потпуковник 204
- Митровић Марић, Јасмина 22
- Митровић, Андреј 12, 13, 64, 70, 76, 440, 479
- Митровић, Радисав 54
- Мићић, Срђан 194, 275, 295, 357, 360, 362, 395
- Михаилов, Иван-Ванчо 199, 350-352
- Михаилов, Панчо 202, 230, 335, 352
- Михаиловић, Љубомир 14
- Мишић, Живојин 164
- Молов, Владимир 338, 393, 429
- Монаспецки, Коле 202
- Морис, Сапај (Maurice-Paul-Emmanuel Sarraill) 94
- Мунавијев, министар 230
- Муравјев, министар 294, 328
- Мусолини, Бенито (Дуче) (Benito Amilcare Andrea Mussolini) 49, 51-54, 57, 60-63, 67, 246, 433, 435, 437, 440, 443, 445-447, 449-451, 453, 458-460, 463-469, 471-474, 476-478, 480-486, 49-492, 496, 498-503
- Мушанов, Никола 186, 313
- Н
- Најданов, Н. 339, 380
- Настасијевић, Ђорђе 188, 193
- Недић, Милан 162
- Недић, Милутин 47, 162, 197
- Нетков, посланик 168, 420-422
- Нешић, Љубомир 66, 206
- Никола, комадант 103
- Николаевич, Алексеј (Алексей Николаевич) 103
- Николајев, Др. 173, 174, 407
- Николић, конзул 96
- Николов 400
- Николсон, Херолд (Sir Harold George Nicolson) 247, 282
- Нинчић, Момчило 34, 35, 42, 43, 52, 56, 60-62, 149, 193, 208-210, 229, 237, 240-243, 245, 246, 250, 255, 256, 265, 272, 273, 275, 280, 282, 291, 297, 298, 303, 306, 308, 317, 319, 339, 362, 367, 368, 376, 378, 389, 390, 394, 395, 420, 435, 447, 450, 451, 456, 484, 491
- Ницонков 397
- Нојрат, Константин фон (Konstantin von Neurath) 464

О

Обов, Александар 238, 275
 Обреновић, Милан 37, 51, 91
 Обреновић, Михаило 103, 104
 Олер, Сен (Charles de Saint
 Aulaire) 93
 Опалски, М. 202

П

Павлов, Кирил 347, 348, 400
 Павловић, Коста Ст. 406, 407
 Павловић, Стеван К. 168, 169
 Падеревски, Игнациј Јан 40
 Палигорић 94
 Пангалос, Теодорас (Θεόδωρος
 Παγκαλός) 373, 382, 386
 Панчев, Ангел 419
 Папанастију, Александрос 373
 Пачић, Алекса 15
 Паша, Петар 311
 Пашић, Никола 17, 21-23, 25-30,
 49, 66, 92, 93, 139, 154, 155,
 161, 165, 168-170, 190, 206,
 217, 165, 193, 339, 390, 435,
 447, 476, 484, 491
 Пашота, Петар 367
 Перић, Нинко 52, 257, 265, 268,
 270-273, 276-279, 382, 447,
 454-456, 461, 465, 466, 468,
 473-477
 Перић, Нићифор 16, 451
 Петков, Петко Д. 334, 336, 337
 Петрејев, министар 153, 157
 Петрини 347, 400
 Петровић, Никола I 111
 Петровић, Растко 54
 Петронијевић, Милан А. 20
 Петрушев, Иван Пијаков 201
 Пећанац, Милан 16
 Пико, Франсоа Жорж (Francais
 Georges Picot) 67, 70, 160,
 162-164, 174, 280, 336

Пил, Артур Сер (Peel, Sir Artur)
 154, 161, 170, 173, 174
 Пишон, Стефан 142
 Политис, Николас (Νικόλαος
 Πολίτης) 355
 Помпео, Алоизи (Pompeo
 Aloisi) 459, 460
 Попов 407
 Поповић, Богдан 51
 Поповић, Војин (Војвода Вук)
 18
 Поповић, Ђура 56
 Поповић, Радован 13, 64
 Поповић, Тихомир 35
 Поп-Христов, Ђорђе 350-352,
 404
 Порков, мајор 337
 Порумбар 100
 Потемкин, Владимир 211, 394
 Пресен, генерал 90
 Прличев, секретар 336
 Продановић, Милован 47
 Проктер 423, 424
 Протић, Стојан 31
 Протогеров, Александар 199-
 202, 217, 254, 264, 311, 333-
 335, 350, 351, 404
 Прохаска, Карел 18
 Пруткин 192
 Пукит 261-263
 Пурић, Божидар 54, 430
 Путник, Радомир 164

Р

Радев, Симеон 153, 160, 161,
 239, 324, 325, 337, 462
 Радић, Стјепан 485
 Радолов, Александар 217, 353
 Радославов, Васил 166, 184, 233,
 239, 298, 410
 Рајс, Арчибалд 47, 197
 Ракић, Анка 12

- Ракић, Димитрије Мита 11
 Ракић, Љубица 12
 Ракић, Милан 11-36, 44-76, 83,
 84, 96, 109-128, 131-135,
 137-141, 143-147, 149, 150,
 153-155, 157, 159, 165, 175-
 180, 195, 197, 206, 209, 213-
 215, 218, 219, 232, 234, 237,
 239, 241-243, 245, 248, 249,
 251-253, 255, 260, 263-266,
 268, 270, 274, 276-280, 283,
 284, 286, 287, 289, 296, 298,
 302, 304, 306, 307, 310-313,
 315, 316, 319, 321, 327, 329,
 335, 337, 339, 340, 342, 343,
 350, 353, 355, 356, 359, 361,
 362, 366, 367, 369, 370, 372-
 378, 381, 382, 384, 386-395,
 400-402, 405, 408-413, 415,
 417-420, 433-436, 439-441,
 443-446, 449, 451, 455, 456,
 462, 468, 471, 473, 474-481,
 483, 486-489, 491-493, 495-
 499, 503
 Ранчић 363
 Рачев Н. 337, 338
 Рачић, Милица 63
 Редис, Константинос 372
 Рејнал, сенатор 339
 Рељић, Јелица 22
 Ренко, командант 235-237
 Реџеповић, Бекир 364
 Ризова, Екатарина 336, 337
 Римелин, Еуген фон (Eugen von
 Rümelin) 68, 70
 Ристић, Иван 38, 43, 214, 419
 Ристић, Михаило 15, 47, 197
 Родзијанко, шеф Владе 103
 Ружински, пуковник 101
 Руменов 397
 Рунди, Тевфик Арас (Tevfik
 Rüştü Aras) 389
 Русев, Христов 222, 336-338,
 358, 380
 С
 Савојски, Виторио Емануел III
 (Vittorio Emanuele III) 443,
 454
 Сахаров, Владимир Викторо-
 вич (Владимир Викторови-
 ч Сахаров) 104
 Симић, Божин 91
 Симпсон, Мишел 101
 Скавенијус, Ерик (Erik
 Scavenius) 31, 32, 137
 Славов 187
 Смиљев, Бојан 222
 Спалајковић, Мирослав 14, 68,
 92, 94, 97, 115, 116, 120, 121,
 123, 125, 265, 266, 275, 455,
 456, 462, 465, 475
 Спасојевић, Сава 214
 Срб, Александар 91
 Сретеновић, Стојислав 68,
 Сршкић, Милан 59
 Стајнов, Петко 339
 Сталијски, посланик 336
 Стамболијски, Александар 38,
 41, 42, 44, 45, 65, 153-155,
 157, 161-171, 173-177, 186,
 187, 209, 216-222, 224, 226,
 231-236, 238, 239, 241, 243,
 244, 246-252, 256, 259, 260,
 271, 274, 275, 287, 294, 316,
 318, 325, 326, 328, 336, 348
 Станић 212
 Станишев, Др. 399
 Станишев, К. 396
 Станчов, Петар 367
 Степановић, Степа 164
 Стефанек, мајор 87
 Стоенчев, министар 222, 300,
 336, 338, 390

Стојановић, Михајло 47
 Стојковић, Момир 184, 235
 Струза, пуковник 101, 102

Т

Тадић, Јеврем С. 36, 38-40, 43,
 Тантилов, Иван 201
 Тасић, Митар 203
 Татаринов 102
 Терешченко, Михаил Иванович
 (Михайло Иванович Тере-
 щенко) 142
 Тиков, Борис 201
 Тикси 423
 Тодоров, Коста 41-43, 45, 185,
 188, 275, 408
 Тодоров, Петар 222, 339
 Тодоров, Тодор 186, 252
 Тодоровић, Десанка 203, 266,
 270, 273
 Токна, мајор 402
 Томалевски 410, 411
 Томов, К. 219, 347, 353
 Томсон 178, 295
 Тончев, Др. 395
 Топтани, Есад паша 19
 Торинели, Бузепе (Guiseppe
 Torelli) 51
 Трифковић, Марко 290
 Трифуновић, Милош 140
 Троцки, Лав (Лев Давидович
 Троцкий) 163
 Трумбић, Анте 32
 Тунангелов, Неш 407, 409
 Турати, Августо (Augusto
 Turati) 466
 Турков, Василиј Јосифовић 95
 Турлаков 184, 347
 Туцаковић, Милан 37, 166

У

Узунов 396

Узуновић, Никола 56, 447, 451,
 460, 476

Ф

Фаденхехт 339
 Фашиоти, барон 100, 102
 Федерцони, Луиђи (Federzoni
 Luigi) 466
 Фејфер 420-422
 Фичев, генерал 165, 241
 Фјодорвна, Александра (Алек-
 сандра Фёдоровна) 95
 Фотић, Константин 424
 Фош, Фердинанд (Ferdinand
 Foch) 171
 Фрагеш, Ото 56, 57, 60
 Франш, Луј д'Епере (Louis Félix
 Marie François Franchet
 d'Esperey) 37
 Фуртоа, Барди де (Bardi
 d'Furtu) 44, 153, 160, 164,
 174

Х

Хан, Дитрих фон 192
 Хасан Бег 202
 Хасел, Улрих фон (Ulrich von
 Hassel) 68-70
 Хелнер, Јоханес (Johannes
 Hellner) 23, 26
 Хинденбург, Паул фон (Paul von
 Hindenburg) 113
 Хитлер, Адолф (Adolf Hitler)
 500
 Хори, Андре (Andre de Hory)
 461
 Хофман 262
 Христић, Коста Н. 51
 Христић, Филип 51
 Христов, Ал. 339, 393
 Христов, Дим 339
 Христов, Ђорђе П. 310

Ц

- Цамбауер, Адолф фон (Adolf Ritter von Zambauer) 64
- Цанков, Александар 65, 179, 222, 231, 235, 243, 246, 247, 257, 267, 268, 270, 275, 299, 300, 341, 315, 323, 324, 326, 336, 338, 341-343, 362, 373, 375-377, 379-383, 387, 391, 392
- Цановић, Сандо 368
- Цвијић, Јован 17, 66
- Целтнер, Херман 73
- Цемовић, Марко 92
- Црњански, Милош 71
- Цур, Бајрам 215

Ч

- Чауљев, П. 200, 202, 254
- Чемберлен, Невил (Arthur Neville Chamberlain) 464
- Чемберлен, Остин (Joseph Austen Chamberlain) 453, 464, 467, 468, 473, 481, 482

Чечков, Стојче 202

Чолак, Бошко Антић 25-27, 141, 143, 164, 208, 209, 241-243, 268, 290, 343

Чучков, Јеврем 202

Чучков, Јован 201

Ш

- Шајковић, Иван 92, 94
- Шанданов, Петар 311
- Шарага, књижар 99
- Шарон, Рене 419
- Шванке, Роберт 73
- Шверљуга, Станко 56
- Шишманов, др. 407
- Шокорац, Антоније Ж. 452
- Штрејеман, Густав 93, 465
- Шуменковић, Илија 56
- Шчеолов 102
- Шчербатов, Алексије 456

С

Corek, генерал 99

БЕЛЕШКА О АУТОРУ

Миладин Милошевић рођен је 1949. године у Рудом Пољу – Гацко, где је завршио осмогодишњу школу и гимназију. Студије историје завршио је на Филозофском факултету у Београду. Радио је у Историјском архиву Београда (1978–1980), а затим у Архиву Југославије (1980–2017), у којима је прошао кроз сва стручна звања, од стручног сарадника до архивског саветника, обављајући послове – функције: шефа, начелника, помоћника директора, заменика директора, а од новембра 2006. до 2017. године налазио се на челу Архива Југославије.

Као члан радних тела учествовао је у изради стручних упутстава, правилника, уредби, закона, којима су регулисани послови из области архивистике и архивске службе.

Водио је стручне разговоре са свим делегацијама страних архива и историјских института из Руске Федерације, Немачке, Бугарске, Украјине, Пољске, Холандије, Алжира, Индонезије, САД, Француске, Велике Британије, Румуније, Шведске, Туниса, Мађарске, Грчке, Ирана, земаља насталих из некадашње Југославије, како у земљи, тако и у иностранству.

Као члан делегације и представник Архива Југославије, учествовао је на конференцијама које је организовао Међународни архивски савет – МАС, (Будимпешта, Беч, Марсељ, Куала Лумпур, Париз, Осло, Толедо).

Један је од иницијатора и покретача стручног часописа „Архив“, часописа Архива Југославије чији уредник је био од првог броја 2000. до 2017. године. Био је уредник свих издања Архива Југославије од 2006. до 2017. године (преко 70 издања) и члан више редакција појединих архивистичких и историјских часописа.

Покренуо је две значајне едиције зборника докумената: прва – Извори за историју међународних односа 1930 – 1941. у оквиру које су објављени извештаји Министарства иностраних послова Краљевине Југославије у XI томова (I – XI) и друга – Документа о спољној политици Југославије, у оквиру које је објављено осам томова о односима Југославије са СССР-ом, САД, Алжиром, Индонезијом, Ираком, на српском, руском, енглеском, француском и арапском језику.

Иницијатор је идеје да се збирке докумената значајних личности из наше историје, врате у земљу из иностранства. Његовим ангажовањем, две од три најзначајније међу њима – збирка докумената Кнеза Павла Карађорђевића која се налази на Колумбија универзитету у Њујорку, добијена је у микрофилмском облику, а збирка докумената др Милана Гавриловића добијена је у оригиналу од Хуверовог института и налазе се у Архиву Југославије. Такође, иницијатор је заједно са директором Балканолошког института САНУ да се књига Владимира Ђоровића, Односи Србије и Аустро-Угарске у XX веку, објави на енглеском језику у саиздаваштву са Хуверовим институтом (Стенфорд), што је и реализовано.

Био је члан државне делегације на преговорима у Женеви и Бриселу о питањима сукцесије (за питања „Државне архиве СФРЈ“) од 1993. а од 2003. године члан владине Стручне групе за спровођење Споразума о питањима сукцесије и председник Међуресурске радне групе за спровођење Анекса Д Споразума о питањима сукцесије. Председавао је састанцима овлашћених пред-

ставника држава сукцесора одговорних за архиве који су одржавани у Београду.

Учествовао је у организацији више међународних научних конференција, где је Архив Југославије био домаћин, у сарадњи са Катедром за историју Југославије, Катедром за општу савремену историју Филозофског факултета у Београду, Институтом за за новију историју Србије, Институтом за славистику Руске Академије Наука, Руским институтом за стратегијске студије, Лондонском школом за економске и политичке студије и Архивом Србије.

Учествовао је на међународним научним и стручним скуповима у земљи и иностранству (Русија, Румунија, Алжир, Индонезија).

Објавио је преко двадесет књига – зборника докумената из области спољне политике Краљевине Србије и Југославије, сам и као коаутор. Посебно се бавио темом српски писци у дипломатији, што је резултирало објављивањем шест књига дипломатских списа наших писаца – дипломата. Дипломатски списи Јована Дучића (три издања 1991, 2014. и 2020. године), Дипломатски списи Иве Андрића (два издања 1992. и 2020), Дипломатски списи Растка Петровића (1994), Дипломатски списи Марка Ристића (1996), Дипломатски списи Бранка Лазаревића (два издања 2001. и 2022), Дипломатски списи Милана Ракића.

Као коаутор приредио је више зборника докумената на тему односа Југославије са појединим државама као што су: Југословенско-совјетски односи 1945–1956, Београд-Москва, 2010; Југославија-СССР, сусрети и разговори на највишем нивоу руководиоца Југославије и СССР-а 1946–1964. том 1, Београд-Москва, 2014; том 2, 1965–1980, Београд-Москва, 2016. године (све три књиге на српском и на руском језику, коаутори српски и руски историчари и архивисти); Југославија-САД, Поруч-

ке председника Југославије и САД 1944–1980, Београд, 2014; Југославија-Индонезија 1945–1967. Истраживања и документа, Београд, 2014, Џакарта 2015. (на енглеском); Југословенско-алжирски односи 1956–1979. (српски – француски), Београд, 2014; Југославија-САД, Сусрети и разговори највиших званичника Југославије и САД, 1955–1980, Београд, 2017. и други.

Објавио је монографију Србија и Грчка 1914–1918. Из историје дипломатских односа, Зајечар, 1997; друго издање Нови Сад, Београд, 2021; Одједи Пашићевог живота (коауторство), Зајечар, 2000. Објавио је близу четрдесет радова (чланци, студије, прилози) у стручним и научним часописима. У штампи је књига – монографија под називом Српско-шведски и југословенско-шведски дипломатски односи 1882–1992, коауторски рад са Душаном Топаловићем.

За рад и резултате остварене у архивистици добио је највише признање у струци – „Златну архиву“. За допринос на пољу успостављања и унапређења сарадње са појединим страним државним архивима и историјским институтима, добио је више признања и диплома (од Дипломатског архива Министарства спољних послова Кубе, Института за славистику Руске академије наука, Дома Руске дијаспоре Александар Солжењицин из Москве, Националног архива Републике Индонезије, Националног архива Алжира...), као и од појединих архива у Србији.

Београд, август 2023. године

АНДРИЋЕВ ИНСТИТУТ
Одјељење за историју
Трг Николе Тесле, Андрићград – Вишеград

За издавача
Емир Кустурица

Лектјура и коректјура
Желидраг Никчевић

Прелом тјекста
Жељка Башић Станков

Штампа
Белпак, Београд

Тираж
200

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна и универзитетска библиотека
Републике Српске, Бања Лука

341.71/.76(497.1)"1908/1941":929 Ракић М.
929

РАКИЋ, Милан, 1876-1938

Дипломатски списи Милана Ракића / приредио, предговор
и коментаре написао Миладин Милошевић. - 1. изд. - Вишеград
: Андрићев институт, 2023 (Београд : Белпак). - 518 стр. ; 21 см. -
(Библиотека Знакови ; 8)

Тираж 200. - Предговор: стр. 9-77. - Белешка о аутору: стр. 515-
518. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Регистар.

ISBN 978-99976-89-18-4

COBISS.RS-ID 139188737

